Матеріали Міжнародної
науково-практичної
інтернет-конференції
молодих дослідників

2025

ІННОВАЦІЇ В НАУЦІ: СУЧАСНИЙ ВИМІР

КАФЕДРА КЗ СОІППО
ПЕДАГОГІКИ, СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ

Суми

Міністерство освіти і науки України
Департамент освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації
КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Запорізький національний університет
Мукачівський державний університет
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Національний університет «Чернігівська політехніка»
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Сумський державний університет
Сумський національний аграрний університет
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Казахський національний університет імені аль-Фарабі (Алмати, Казахстан)
Gdacska Wyïsza Szkoia Humanistyczna (Gdacsk, Polska)
University of Cape Coast (Cape Coast, Ghana)
Telavi State University named after Jacob Gogebashvili (Telavi, Georgia)

ІННОВАЦІЇ В НАУЦІ: СУЧАСНИЙ ВИМІР

INNOVATIONS IN SCIENCE: MODERN DIMENSION

Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції молодих дослідників

Proceedings of International Scientific and Practical Internet Conference of Young Researchers

Суми 2025

УДК 001.895(082)
І-66

Рекомендовано до друку Вченою радою
КЗ Сумський інститут післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 4 від 25 квітня2025 р.)

І-66 **Інновації в науці: сучасний вимір**: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції молодих дослідників (10 квітня 2025 року, м. Суми). – Суми: ФОП Цьома С.П., 2025. – 262 с.

У збірнику представлені матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції молодих дослідників «Інновації в науці: сучасний вимір», що розкривають теоретичні та практичні основи розвитку інноваційних процесів в науці.

Конференція проводиться за ініціативою кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту КЗ Сумський ОІППО з метою обговорення результатів інноваційного наукового пошуку молодих дослідників.

The collection presents the proceedings of the International Scientific and Practical Internet Conference of Young Researchers «Innovations in Science: Modern Dimension», which reveals the theoretical and practical foundations of the development of innovative processes in science.

The conference is held on the initiative of the Department of Pedagogy, Special Education and Management of Sumy RIPPE to discuss the results of innovative research of young scientists.

Матеріали конференції подано в авторській редакції / The conference proceedings are presented in the author's edition

УДК 001.895(082)

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І СУСПІЛЬНІ ТА ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ ІННОВАЦІЙ

PART 1 SOCIAL AND HUMANITARIAN DIMENSIONS OF INNOVATIONS

РОЗДІЛ ІІ СТРАТЕГІЇ УСПІХУ: ІННОВАЦІЇ У БІЗНЕСІ, ЕКОНОМІЦІ ТА МЕНЕДЖМЕНТІ

PART 2 SUCCESS STRATEGIES: INNOVATIONS IN BUSINESS, ECONOMICS AND MANAGEMENT

РОЗДІЛ І
СУСПІЛЬНІ ТА ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ ІННОВАЦІЙ

PART 1
SOCIAL AND HUMANITARIAN DIMENSIONS OF INNOVATIONS

Близнюк Дар’я
(Суми, Україна)

ТРИВОЖНІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА НАВЧАЛЬНУ УСПІШНІСТЬ ЮНАКІВ

У статті розглянуто феномен тривожності в юнацькому віці та її вплив на навчальну успішність. Висвітлено причини виникнення тривожних станів, їхні прояви, а також встановлено взаємозв’язок між рівнем тривожності та академічними досягненнями. Результати аналізу підтверджують, що підвищена тривожність здебільшого має негативний вплив на навчальну діяльність юнаків та дівчат, спричиняючи зниження концентрації уваги, погіршення пам’яті та зниження мотивації.

Ключові слова: *тривожність, навчальна успішність, юнацький вік, академічна мотивація, психоемоційний стан.*

Юнацький вік – це період інтенсивного психічного розвитку, який супроводжується формуванням особистості, становленням цінностей та визначенням життєвих орієнтирів. У цей час підвищується навантаження на учнів і студентів, що пов’язано з освітнім процесом, очікуваннями з боку батьків, викладачів та суспільства загалом. У таких умовах підвищується ризик виникнення тривожних розладів, які можуть мати серйозні наслідки для психологічного здоров’я молоді та їхньої навчальної успішності.

Тривожність – це емоційний стан, що характеризується відчуттям занепокоєння, напруженості, передчуттям небезпеки. У психології розрізняють: ситуативну тривожність, тобто короткочасну реакцію на конкретну подію та особистісну тривожність – стабільну рису характеру, що виявляється у схильності до тривоги в широкому колі життєвих ситуацій.

До основних чинників, що викликають тривожність у юнацтва, належать:

- академічне перевантаження;
- страх невдачі та негативної оцінки;
- соціальний тиск (від однолітків, батьків, педагогів);
- низька самооцінка та нестача впевненості в собі.

Тривожність здатна істотно змінювати пізнавальну діяльність, зокрема: погіршується концентрація уваги – тривожна людина легко відволікається; знижується обсяг короткочасної пам'яті; послаблюється мотивація до навчання – виникає уникнення складних завдань; погіршуються результати тестування та іспитів, навіть якщо рівень підготовки учня був достатній.

Згідно з результатами досліджень (наприклад, за методикою Спілбергера-Ханіна), в учнів із високим рівнем тривожності частіше спостерігається зниження середнього балу, частіше фіксуються пропуски занять та емоційне вигорання.

Безперечно, особливу увагу варто приділити стратегіям подолання тривожності у юнацькому віці. Так, спираючись на наукову літературу, до ефективних методів зниження тривожності можна віднести:

1) розвиток навичок саморегуляції (дихальні вправи, медитація);
2) психологічну підтримку з боку родини та педагогів;
3) формування позитивної самооцінки;
4) участь у групових тренінгах особистісного росту.

Отже, підбиваючи підсумки, можна сказати, що тривожність є серйозним чинником, який впливає на навчальну успішність у юнацькому віці. Підвищений рівень тривожності зазвичай супроводжується зниженням академічної ефективності, емоційною нестабільністю та втратою інтересу до навчання. Важливою є своєчасна психологічна підтримка, індивідуальна та колективна робота над формуванням здорового психоемоційного фону, що сприятиме гармонійному розвитку сучасної молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пискарьова, С. О. (2021). Психологічні аспекти тривожності в підлітковому та юнацькому віці. *Психологічний журнал*. (№2), 12-17.
2. Спілбергер, Ч. Д., Ханін, Ю. Л. (2012). Діагностика тривожності. Київ: Наукова думка.

Бохонов Роман
(Глухів, Україна)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОМПЕТЕНТНІСНО ОРІЄНТОВАНИХ ЗАВДАНЬ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ

У статті розглядаються психолого-педагогічні особливості використання компетентнісно орієнтованих завдань на уроках біології. Окрема увага приділяється розвитку ключових компетентностей учнів через активну взаємодію з навчальним матеріалом та вирішення проблемно орієнтованих завдань. Визначено, що компетентнісно орієнтовані завдання є важливим інструментом для формування не лише академічних знань, але й практичних навичок, необхідних для повсякденного життя.

***Ключові слова**: компетентнісно орієнтовані завдання, біологія, психолого-педагогічні особливості, ключові компетентності, критичне мислення, дослідницька діяльність, комунікативна компетентність, навчальна мотивація, освітній процес.*

У сучасному освітньому процесі важливу роль відіграють компетентнісно орієнтовані підходи, які сприяють розвитку в учнів та учениць ключових компетентностей. Це дозволяє підготувати їх до життя в суспільстві, що швидко змінюється. Використання компетентнісно орієнтованих завдань на уроках біології є важливим елементом формування критичного мислення, здатності до самостійного розв’язання проблем та здобуття нових знань.

Компетентнісно орієнтоване навчання передбачає активну взаємодію учнів з навчальним матеріалом, використання проблемно орієнтованих завдань, що стимулюють учнів до розв’язання реальних ситуацій. Важливим є розвиток метапізнавальних навичок учнів, таких як уміння самооцінки, планування власного навчання, критичне мислення та здатність застосовувати знання в практичній діяльності.

К. Пономарьова зазначає, що компетентнісно орієнтоване завдання – це спеціально створена дидактична конструкція, яка використовується з метою формування або перевірки предметних і ключових компетентностей, дає можливість «занурити» школярів у життєву ситуацію і спонукати їх до розв'язання певних проблем (Пономарьова, 2025).

Уроки біології є ресурсними для інтеграції компетентнісно орієнтованих завдань. Вони сприяють формуванню таких компетентностей, як:

- наукова компетентність – учні та учениці здобувають знання про біологічні процеси, що дозволяє формувати уявлення про природу, її закони.
- комунікативна компетентність – учні та учениці навчаються працювати в групах, презентувати власні думки, дискутувати на основі наукових фактів.
- інформаційно-цифрова компетентність – під час вирішення завдань учні та учениці використовують різні джерела інформації (електронні ресурси, наукові статті тощо).

На уроках біології можна застосовувати різноманітні види завдань:

- проблемні завдання, що передбачають пошук розв'язання конкретної біологічної проблеми;
- завдання для дослідницької діяльності, які стимулюють учнів до проведення простих дослідів і наукових спостережень;
- проєктні завдання, що сприяють розвитку навичок роботи в команді та організації самостійної роботи.

Для ефективного використання компетентнісно орієнтованих завдань на уроках біології важливо враховувати психологічні особливості відповідної вікової групи:

- зрозумілість і доступність завдань для учнів різного рівня підготовки;
- використання інтересних, реальних ситуацій, які викликають емоційний відгук і мотивують до навчання;
- забезпечення умов для розвитку самостійності та відповідальності за виконання завдань.

Можемо узагальнити, що компетентнісно орієнтовані завдання на уроках біології є ефективним засобом розвитку в учнів ключових компетентностей. Вони сприяють не тільки здобуттю знань з біології, але й формуванню навичок, які будуть корисні в повсякденному житті. Психолого-педагогічні аспекти, такі як мотивація, активізація пізнавальної діяльності та підтримка інтересу до предмета, є важливими для успішної реалізації компетентнісного підходу в навчанні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пономарьова, К. (2025). Компетентнісно орієнтовані завдання з української мови: особливості конструювання та застосування. URL: https://salo.li/E460071 (дата звернення 31.03.2025).

Генкал Світлана
(Суми, Україна)

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОСТІ ЗНАНЬ УЧНІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ БІОЛОГІЇ

У публікації розглянуто інноваційні підходи до формування цілісності знань учнів під час навчання біології. Розкрито сутність системного, діяльнісного, контекстного, інтегративного, проблемно-орієнтованого, еволюційного підходів. Наголошується на необхідності комплексного їх застосування для розв'язання проблеми цілісності знань учнів.

Ключові слова: *цілісність знань, інноваційні підходи, навчання біології, природничо-наукова картина світу.*

Сучасний розвиток науки та технологій вимагає від освітнього процесу інноваційних підходів до навчання, особливо у сфері природничих наук. Біологія як наука про живу природу потребує глибокого розуміння взаємозв'язків між процесами та явищами, що відбуваються в біологічних системах і довкіллі. Формування цілісності знань є ключовим завданням навчання біології, оскільки сприяє розвитку аналітичного мислення, творчих здібностей і практичного застосування знань.

Розширення знань учнів, удосконалення їхніх умінь і навичок через впровадження системного та цілісного підходу до організації навчального процесу є важливим аспектом гуманізації освіти. Виникає необхідність подолати суперечність між традиційним поділом предметів та цілісним сприйняттям учнями навколишнього світу. Зазначена проблема актуалізувала пошук підходів, розробку педагогічних технологій і методик, спрямованих на інтеграцію знань та формування комплексного бачення біологічних процесів.

Проблемі формування цілісності знань учнів присвячені праці вітчизняних науковців (О. Вознюк, С. Гончаренко, К. Гуз, В. Ільченко, В. Коваленко, А. Ляшенко, А. Степанюк та ін.).

Формування цілісності знань учнів з біології є важливим завданням сучасної освіти (Гуз, 2004; Ільченко, Гуз, 2015; Ляшенко, Коваленко, 2015). Це дозволяє учням не тільки засвоювати окремі факти, але й розуміти взаємозв'язки між різними явищами природи, розглядати біологічні процеси як єдину систему. Цілісність знань є визначальним чинником створення природничо-наукової картини світу. Як слушно зазначає С. Гончаренко, необхідно систематизувати фундаментальні поняття, закони, теорії та принципи у локальні наукові картини світу та інтегрувати у природничо-наукову картину живої природи (Гончаренко, 2013).

Відзначимо основні підходи до формування цілісності знань учнів під час навчання біології.

Системний підхід спрямований на розгляд біологічних об'єктів і процесів як взаємопов'язаних елементів єдиної системи. Даний підхід сприяє створенню уявлення про біологічні явища не як окремі факти, а як частини більш широкої картини природи через концепти «взаємозв'язок і взаємодія елементів системи», «рівні організації життя», «вивчення біологічних процесів як єдиної системи». Таким чином, системний підхід дозволяє формувати в учнів комплексне і цілісне уявлення про біологічні процеси, допомагає зв'язати теоретичні знання з реальним життям і сприяє розвитку критичного мислення.

Інтегративний підхід поєднує знання з різних навчальних дисциплін, таких як хімія, фізика, географія та екологія, що сприяє комплексному розумінню біологічних процесів і явищ з метою розвитку єдиного уявлення про природні процеси. Інтегративний підхід дозволяє не лише покращити засвоєння знань з біології, але й допомагає учням зрозуміти важливість міждисциплінарних зв'язків у сучасному науковому пізнанні.

Діяльнісний підхід передбачає активну участь учнів у навчальному процесі через експериментальні дослідження, проєктну діяльність, моделювання біологічних процесів, виконання лабораторних і практичних робіт що є необхідним для формування умінь виконувати наукові дослідження.

Проблемно-орієнтований підхід включає формулювання та розв'язання проблемних ситуацій. Учні навчаються аналізувати інформацію, робити висновки, висувати гіпотези, що впливає на розвиток критичного мислення та самостійності у навчанні.

Еволюційний підхід полягає у розгляді біологічних систем, процесів і явищ у контексті їх історичного розвитку. Це допомагає учням усвідомити мінливість живої природи, механізми адаптації організмів, принципи природного добору.

Контекстний підхід пов'язує біологічні знання з реальним життям, професійною діяльністю, здоров'ям людини. Це підвищує мотивацію учнів, практичне застосування отриманих знань у повсякденному житті.

Застосування зазначених підходів у навчанні біології має бути комплексним, що сприятиме формуванню цілісності знань, розвитку наукового мислення в учнів та стимулюватиме їхню зацікавленість предметом. Це, своєю чергою, розширює світогляд, готує до практичного використання знань у майбутньому та перетворює навчання на ефективний і захопливий процес, який відповідає сучасним викликам освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко, С.У. (2013). Формування у дорослих сучасної наукової картини світу. Київ, ІПООД НАПН України.
2. Гуз, К. Ж. (2004). Теоретичні та методичні основи формування в учнів цілісності знань про природу. Полтава, Довкілля-К.
3. Ільченко, В.Р., Гуз, К.Ж. (2015). Інтегрований курс як умова підвищення ефективності природничо-наукової освіти в старшій школі. *Український педагогічний журнал*, 3, 116-125.
4. Ляшенко, А.Х., Коваленко, В.С. (2015). Наступність у формуванні цілісності знань про природу як основа методичних моделей природознавства у старшій профільній школі. *Науково-методичне забезпечення навчання Природознавства в старшій школі*. Полтава: ПНПУ, 7, 67-74.

Герасименко Каріна

(Ромни, Україна)

LINGUISTIC MEANS OF CREATING IMAGES AND CONVEYING EMOTIONS IN THE NOVEL «IT ENDS WITH US» BY COLLEEN HOOVER

The study explores the linguistic and stylistic devices used in Colleen Hoover's novel It Ends with Us to create expressive imagery and convey deep emotions. Special attention is given to vocabulary choices, syntactic structures, and semantic techniques that enhance the psychological depth of the narrative. The research highlights how these elements contribute to the novel's emotional impact, helping readers engage with the characters' experiences on a profound level.

Key words: *artistic image, lexical stylistic devices, syntactic stylistic devices and techniques, semasiological stylistic devices and techniques.*

Novel «It Ends with Us» by Colleen Hoover is a vivid example of contemporary English prose where characters' emotional states and inner lives are reflected through numerous linguistic devices. The linguistic means of creating images and conveying emotions in a literary work allow for a deeper revelation of characters' personalities, their experiences, and relationships. The study of such texts helps understand the features of modern English, particularly the means of emotional and figurative expression of thoughts, which is of great importance for the development of linguistic, literary, and communicative research.

An artistic image as a fundamental category of a literary work is a complex aesthetic system that embodies the author's worldview through various means of artistic expression and creates a multifaceted picture of reality. Through the system of artistic images, the author not only reflects reality but also conveys their own emotional and aesthetic attitude towards what is depicted, allowing the reader to comprehend the artistic intent better.

Colleen Hoover's novel «It Ends with Us» is a profound exploration of the human soul through a complex emotional narrative. The author masterfully uses various artistic techniques to reveal the inner world of her characters. Symbolic details and stylistic devices emphasize the depth of the novel's emotional space.

The text actively employs colloquial language, which helps create an atmosphere of ease and naturalness. E.g.: «crap», «shitty day», and «dammit» give the speech a youthful sound, emphasizing the characters' sincerity and openness. The use of professional and technical terms: «marine-grade polymer» or «eulogy», adds credibility to the narrative, demonstrating the characters' education and professional competence.

Emotionally charged vocabulary plays a special role in emphasizing the characters' experiences. E.g.: «terribly wrong» or «brimming with jealousy» - create a sense of drama and emphasize the depth of emotional state. In the example «Your parents must be real assholes», the author deliberately uses vulgarism to reflect anger or disappointment, adding tension and provocativeness to the dialogue.

Syntactic devices play an important role in forming the emotional coloring of the text. The rhetorical questions: «Do they ever regret it?» or «Why in the world does she have this impression of me?» make readers think about the moral and psychological aspects of the situation. Repetitions as in the phrase «I think not. I think about death a lot» emphasize important thoughts and demonstrate the chaotic thinking of characters in crisis moments. Ellipsis constructions «What... Did Alex break up with you?» convey emotional tension and sudden changes in thoughts.

Semantic devices, particularly metaphors, are actively used to create vivid images. E.g.: «the sky makes me feel insignificant», metaphor conveys a sense of the insignificance of personal problems against the grandeur of nature, forming a contrast between the character's inner world and external reality. It helps visualize complex emotions. Hyperboles, such as «bursting with pride» emphasize the excess of feelings, focusing attention on the importance of certain moments. Comparisons as «…like a male version of the Mona Lisa» add detail and symbolism, allowing better understanding of the characters.

The emotional impact of the text is significantly enhanced through the comprehensive use of expressive means and stylistic devices. The vocabulary conveys sincerity and ease, syntax creates drama and reflection, and semantic devices add depth and imagery. For example, repetitions like «He looks at me. Like really looks at me» emphasize important moments, while comparisons like «voice... a little bit like butter» create a sense of pleasantness and warmth.

Based on the conducted research, it must be noted that the following emotions prevail in the novel: internal conflict and duality of feelings, anxiety and uncertainty, pain and suffering, romantic attraction, sadness and depression, anger and indignation, confusion, hope, loneliness. These emotions create a complex psychological picture of the novel, where past traumas intertwine with hopes for a better future.

Coleen Hoover uses a rich arsenal of stylistic devices that work comprehensively, forming an emotionally rich, symbolic, and engaging narrative. This allows readers not only to immerse themselves in the text's atmosphere but also to deeply empathize with the characters, understanding the complexity of their internal experiences and conflicts.

The novel «It Ends with Us» by Colleen Hoover impresses readers with its extraordinarily vivid imagery and masterful conveyance of emotions, making it a particularly moving and memorable work of contemporary literature.

REFENCES

1. Colleen Hoover. It Ends With Us. База даних: Artia Books e-book. URL.: https://icrrd.com/public/media/15-05-2021-052358It-Ends-with-Us.pdf

Гончарук Роксолана
(Суми, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ СПІВЗАЛЕЖНОСТІ У ЖІНОК, ФЕНОМЕН «ОБНУЛЕННЯ ПОЧУТТІВ»

У публікації розглянуто визначення поняття «співзалежність» та її супроводжуючі фактори, такі як виховання в дисфункційній родині. Розкрито причини виникнення співзалежності та симптоми цієї емоційної недуги. Також у статті схарактеризовано сутність явища «обнулення почуттів», що є характерним проявом співзалежності. Окреслені дієві способи подолання співзалежності.

Ключові слова: *співзалежність, «обнулення почуттів», адиктивна поведінка, токсичні стосунки, роль рятівника, саморефлексія.*

Співзалежність – це психологічний феномен, що прояв¬ляється в надмірній емоційній залученості у проблеми іншої людини, часто на шкоду собі. Жінки, які страждають від співзалежності, схильні брати на себе відповідальність за емоційний стан і поведінку своїх партнерів, навіть якщо ті мають деструктивні звички, наприклад, залежність від алкоголю, наркотиків чи агресивну поведінку. Вони жертвують власними інтересами та благополуччям, сподіваючись, що їхня турбота зможе змінити партнера (Бредшоу, 2018 С. 35). Співзалежність супроводжується почуттям провини, страхом залишитися наодинці, низькою самооцінкою та потребою в контролі над стосунками.

Психологічні чинники формування співзалежності – це проживання в дисфункційній родині, взаємодія з залежним партнером, низька самооцінка, та інші психологічні травми. Діти, які виростають у сім’ях з емоційно нестабільними або жорстокими батьками, привчаються до того, що любов потрібно заслужити, а власні потреби не є важливими. Вони звикають придушувати свої емоції та вчаться догоджати іншим, щоб уникнути конфліктів. Особливо сильний вплив має виховання в середовищі, де один із батьків мав залежність або страждав на психічні розлади. В такій атмосфері дитина бере на себе роль рятівника, намагаючись контролювати ситуацію і забезпечити безпеку, що в дорослому віці проявляється у співзалежних стосунках. М. О. Мілушина – сучасна українська науковиця, підкреслює важливість різної інтерпретації терміну «залежність» та «співзалежність», адже перше позначає щось, в прихильності до чого людина отримує задоволення. Це може бути і хімічного (наркотики, алкоголь) я та нехімічного (азартні ігри, переїдання). В другому ж понятті важливим є суфікс «спів», що вказує на звалежність від іншої людини. Це може спричиняти адиктивну поведінку, спричиняючи руйнування цілої сімейної системи.

Важливу роль у формуванні співзалежності відіграють соціальні стереотипи. Традиційні уявлення про жінку як берегиню сімейного вогнища та терплячу партнерку, яка повинна будь-якою ціною зберігати стосунки, змушують багатьох жінок терпіти деструктивну поведінку чоловіків. Їм нав’язується думка, що справжня любов потребує жертв і що вони повинні бути відповідальними за щастя партнера. Це змушує їх залишатися у токсичних стосунках навіть тоді, коли вони приносять їм біль (Вайнхольд, 2019 С. 258). Жінки, які страждають від співзалежності, часто мають підвищений рівень тривожності та постійне відчуття страху. Вони бояться залишитися одні, оскільки їхня самооцінка залежить від того, наскільки вони потрібні іншій людині (Мелоді, 2022, С. 55). Вони можуть виправдовувати погану поведінку партнера, заперечувати проблему або ж постійно шукати способи її вирішення, навіть ціною власного психологічного та фізичного здоров’я. Результати досліджень показали, що співзалежні жінки гублять здатність розпізнавати та розуміти власні почуття, використовуючи механізми психологічного захисту (раціоналізацію, заперечення, витіснення). Вони зайняті процесом задоволення бажань інших і втрачають відчуття власної особистості. Досить характерна особливість співзалежних осіб − «обнубіляція почуттів» (затуманення, притуплення сприйняття) або повна відмова від почуттів. По мірі зростання тривалості стресових ситуацій в сім’ї, у співзалежних зростає витривалість до емоційного болю та толерантність до негативних емоцій, з'являється такий механізм емоційного знеболювання, як відмова відчувати. Це як своєрідний наркоз. З іншого боку, співзалежним більшою мірою, ніж іншим, притаманні почуття страху, гніву, сорому, а також гнітюче почуття провини. Усі вони поступово проявляються в поведінці та соціальних стосунках з іншими і впливають на ці стосунки. Співзалежні жінки, ігнорують свої справжні почуття і залучені до процесу приховування правди, а відповідно – й до обману. Неусвідомлення своїх почуттів, невміння їх формулювати та висловлювати призводить до постійного почуття тривоги та страху. Хоча ззовні співзалежні справляють враження надвідповідальних, однак насправді вони безвідповідальні щодо свого стану, емоційних та фізичних, потреб, здоров'я.

Подолання співзалежності – це тривалий процес, що потребує самопізнання та внутрішньої роботи. Першим кроком є усвідомлення проблеми та розуміння, що відповідальність за поведінку партнера лежить на ньому, а не на жінці. Важливо навчитися розрізняти власні бажання та потреби, встановлювати здорові межі у стосунках та працювати над підвищенням самооцінки (Норвуд, 2023, С. 153). Психотерапія, групи підтримки та саморефлексія допомагають жінкам навчитися будувати гармонійні та рівноправні стосунки, де немає місця жертовності та емоційній залежності.

ЛІТЕРАТУРА

2. Бредшоу, Д. (2018). Сімейні таємниці. Вплив дитячих травм на доросле життя. Харків: Віват.
3. Вайнхольд, Б., & Вайнхольд, Дж. (2019). Співзалежність: шлях до свободи. Київ: Основи.
4. Меллоді, Б. (2022). Долаємо співзалежність. Харків: Vivat.
5. Робін Норвуд. (2023). Жінки, які кохають до нестями. Харків: Vivat.
6. Бек, А. (2019). Когнітивна терапія та емоційні розлади. Львів: Астролябія.
7. Капелл, Дж. (2021). Психологія токсичних стосунків: подолання співзалежності. Київ: Видавництво Старого Лева.

Гуніна Альона
(Суми, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В РОБОТІ ВЧИТЕЛЯ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

У статті розглянуто можливості використання штучного інтелекту (ШІ) у професійній діяльності вчителів мовно-літературної освітньої галузі. Аналізуються основні переваги та виклики інтеграції ШІ в освітній процес, а також перспективи його подальшого розвитку. Особлива увага приділяється автоматизації рутинних завдань, персоналізації навчання та адаптації освітніх програм до індивідуальних потреб учнів.

Ключові слова: *штучний інтелект (ШІ), мовно-літературна освітня галузь, інноваційні технології, програмне забезпечення.*

Сучасний світ рухається вперед, й інноваційні технології відіграють у цьому процесі ключову роль. Однією з найбільш революційних технологій, що вже зараз змінює різні галузі, є штучний інтелект (ШІ). Він впливає на освіту, трансформуючи традиційні підходи до навчання та відкриваючи нові можливості як для учнів, так і для педагогів. Використання ШІ в закладах загальної середньої освіти дозволяє оптимізувати роботу вчителя, підвищити якість навчання та забезпечити індивідуальний підхід до кожного здобувача освіти, зокрема на уроках мовно-літературної галузі. Проте впровадження цієї технології також супроводжується певними викликами, які потребують детального вивчення.

Сьогодні ШІ стає незамінним помічником для вчителів, суттєво полегшуючи їхню роботу. Він допомагає не лише в підготовці та проведенні уроків, а й в аналізі успішності здобувачів освіти, адаптації навчальних матеріалів до індивідуальних потреб учнів, наданні своєчасного зворотного зв’язку та виконанні багатьох інших важливих завдань.

Упровадження цього інструменту дає змогу автоматизувати безліч процесів під час підготовки до уроків. Наприклад, на основі презентації можна згенерувати запитання до тестів або створити 30 варіантів карток із завданням для учнів тощо.

Використовуючи великі мовні моделі та генеративні системи штучного інтелекту, учитель може розробляти календарні плани, конспекти уроків, дидактичні матеріали, інтерактивні презентації з вмістом, карти знань, тексти завдань та багато іншого.

Штучний інтелект може також адаптувати навчальні програми з мовно-літературної освітньої галузі відповідно до рівня знань і потреб кожного учня. Використання адаптивних освітніх платформ дозволяє підбирати індивідуальні завдання для учнів, аналізувати сильні та слабкі сторони в навчанні, пропонувати матеріали для додаткового опрацювання, перевіряти домашні завдання та тести з української мови, аналізувати написані учнями твори на відповідність мовним нормам, формувати звіти та рекомендації щодо покращення мовленнєвих навичок.

Штучний інтелект допоможе у глибшому аналізі текстів, що є важливим аспектом літературознавчих досліджень: автоматично визначить тематику та основні ідеї твору; проаналізує стилістичні особливості тексту; визначить повторювані мотиви та образи.

Чат-боти та віртуальні асистенти на базі ШІ можуть стати помічниками в освітньому процесі, допомагаючи учням у засвоєнні матеріалу та відповідях на запитання учнів щодо граматики та літератури у режимі 24/7; надавати роз'яснення та додаткові матеріали з теорії української мови; підтримувати інтерактивне навчання шляхом проведення тестів і вікторин.

На сьогодні існує чимало ресурсів ШІ, які педагоги можуть використовувати на уроках мовно-літературної галузі. Розглянемо деякі з них:

1. Deep AI – штучний інтелект, здатний генерувати статті, есе, вірші, оповідання тощо. Крім того, він також підходить для створення зображень.
2. Bedtimestory.ai – ШІ для написання унікальних історій, який можна використовувати на уроках української та зарубіжної літератури.
3. Pictory AI – хмарне програмне забезпечення, що використовує технологію штучного інтелекту та велику бібліотеку відеозаписів, щоб надати доступний і простий у використанні інструмент для створення відео тривалістю до 20 хвилин. Користувачі можуть завантажувати сценарії, статті чи відео, а програмне забезпечення створить із наданого вмісту відео професійної якості з опціями озвучення, фонової музики та налаштування розмірів.
4. Gamma.app – це сучасна платформа для створення презентацій, що використовує можливості штучного інтелекту для автоматизації структури, контенту та візуалізації ідей. Вона

стане незамінним помічником під час підготовки до уроків.

Подальший розвиток штучного інтелекту у сфері викладання мовно-літературної галузі відкриває нові можливості для вдосконалення освітнього процесу. Очікується, що освітні платформи стануть ще більш адаптивними та інтерактивними; учителі отримають більше інструментів для аналізу мовних навичок учнів; ШІ допоможе створювати інноваційні методики викладання літератури.

Таким чином, використання штучного інтелекту в роботі вчителя мовно-літературної галузі сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу, полегшує рутинні завдання та дозволяє впроваджувати персоналізоване навчання. Проте для успішного впровадження цих технологій необхідно враховувати потенційні виклики та забезпечити належну підготовку педагогів. Розвиток ШІ у викладанні української мови та літератури є перспективним напрямом, що може суттєво змінити підхід до навчання у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайд інструкція. 25 найкращих нейромереж для педагогів: посібник матеріалів. URL: https://bogosvyatska.com/
2. Баранов, О. А. (2023) Визначення терміну «штучний інтелект». *Інформація і право*, 1 (44), 32-49.
3. Собченко, Т., Доценко, С., Боярська-Хоменко, А. (2023) Штучний інтелект в освітніх галузях. Харків. ХНПУ імені Г.С. Сковороди. 76 с.

Густенко Тетяна
(Суми, Україна)

ПРОБЛЕМНЕ НАВЧАННЯ ЯК СПОСІБ ЗАЛУЧЕННЯ МОЛОДІ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ

У тезах висвітлено сутність проблемного навчання як ефективного інструменту залучення учнівської молоді до науково-дослідницької діяльності. Проаналізовано історичні, теоретичні та методичні аспекти проблемного навчання. Розкрито його роль у формуванні пізнавальної активності та компетентностей учнів. Наголошено на актуальності проблемного підходу у викладанні біології та необхідності формування науково-дослідницької культури в молоді.

Ключові слова: *проблемне навчання, науково-дослідницька діяльність, критичне мислення, біологічна освіта, учнівська молодь, педагогічні технології.*

Сучасна система освіти потребує впровадження інноваційних технологій, що забезпечують розвиток особистості, її самореалізацію, здатність до критичного мислення та дослідницької діяльності. Однією із таких технологій є проблемне навчання, що забезпечує активізацію пізнавального процесу та стимулювання творчої активності учнів (Зайченко, 2016).

Проблемне навчання базується на створенні спеціально організованих пізнавальних ситуацій, які вимагають від учнів самостійного пошуку розв'язань, формування гіпотез, експериментальної перевірки та аргументованих висновків. Навчання має ґрунтуватися на досвіді учня, що дозволяє формувати стійку мотивацію до пізнання (Демченко, 2019).

Педагогічна практика свідчить, що проблемний підхід особливо ефективний у викладанні природничих дисциплін, зокрема біології, де експеримент, спостереження, дослід – є органічною частиною навчального процесу (Матяш, Коршевнюк, Рибалко, 2019). Цей підхід дозволяє поглибити розуміння навчального матеріалу, активізувати роботу мислення та розвивати дослідницьку компетентність учнів (Нікітченко, Левчук, 2016).

Однією з найважливіших переваг проблемного навчання є його здатність сприяти формуванню ключових компетентностей – уміння аналізувати інформацію, працювати з джерелами, формулювати висновки та презентувати результати власної роботи (Колодійчук, 2021). Це забезпечує не тільки високий рівень засвоєння матеріалу, але й підготовку учнів до участі в наукових конкурсах, конференціях, реалізації проєктів різного рівня (Павленко, 2014).

Успішна реалізація проблемного підходу в освітній діяльності вимагає наявності низки педагогічних умов: створення мотиваційного середовища, вміння викладача моделювати проблемні ситуації, систематичної інтеграції завдань дослідницького характеру у навчальний процес (Мирончук, 2018). Крім того, значну роль відіграє залучення учнів до обговорення, дискусій, співпраці в малих групах, що дозволяє формувати не лише пізнавальні, але й соціальні компетентності.

Отже, проблемне навчання є не тільки як педагогічною технологією, але й філософією навчання, яка орієнтує учнів на активне засвоєння знань, розвиток дослідницької культури, критичного мислення та самостійності. Реалізація даного підходу сприяє підвищенню якості біологічної освіти та забезпечує ефективну підготовку молоді до викликів сучасного наукового світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балан, П., Кулініч, О., Юрченко, Л. (2023). Модельна навчальна програма «Біологія. 7–9 класи». Київ: Міністерство освіти і науки України.
2. Демченко, М. (2019). Реалізація проблемного навчання в сучасній школі. URL:http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5697/1/Demchenko.pdf.
3. Журавель, М. (2016). Переваги та недоліки «мозкового штурму» під час колективного обговорення проблем. *Вісник ДУ імені Альфреда Нобеля*, 1(11), 240-244.
4. Зайченко, І.В. (2016). Педагогіка. Київ: Ліра-К.
5. Колодійчук, О.С. (2021). Формування ключових життєвих компетентностей учня на уроках біології. *Особливості викладання хімії та біології в школі*, 2(14), 45-50.
6. Матяш, Н.Ю., Коршевнюк, Т.В., Рибалко, Л.М. (2019). Навчання біології учнів основної школи. Київ: КОНВІ ПРІНТ.
7. Мирончук, О.М. (2018). Проблемне навчання як засіб формування пізнавального інтересу в учнів. *Науковий вісник МДПУ*. Серія: Педагогіка, (20), 94-98.
8. Нікітченко, Л.О., Левчук, Н.В. (2016). Методика навчання біології та природознавства. Вінниця. URL: http://library.vspu.net/
9. Павленко, В.В. (2014). Методи проблемного навчання. *Нові технології навчання*, Вип. 81, 75-79.

Дитюк Людмила
(Запоріжжя, Україна)

ФОРМИ ТА МЕТОДИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В КОЗАЦЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ

Розкрито сутність, форми та методи морального виховання, характерні для козацької педагогіки як унікального явища вітчизняної освітньої традиції. Здійснено аналіз педагогічних підходів, що формували в молоді високі моральні якості, патріотизм, духовність і готовність до служіння громаді. Визначено актуальність упровадження ідей козацького виховання в сучасну освітню практику.

Ключові слова: *козацька педагогіка, моральне виховання, форми виховання, методи виховання, духовність, патріотизм, освітні традиції.*

Козацька педагогіка – це цілісна система знань, яка розкриває особливості формування світогляду українця, сприяє передаванню молодому поколінню уявлень про здоровий спосіб життя, якого дотримувалися козаки, а також морально-етичних норм, що були непорушними у козацькому середовищі.

Слід зазначити, що формування високих моральних якостей особистості відбувалося під впливом різноманітних соціальних чинників, притаманних козацькому способу життя – економічних, культурних, правових, етичних тощо. Саме завдяки цьому культурність, освіченість і вихованість поступово ставали природними рисами характеру справжнього козака. Виховний і розвивальний потенціал козацької педагогіки реалізовувався через діяльність козацьких стійких об'єднань – таких як братства, побратимства, гурти, товариства й інші форми громадської взаємодії.

У січових і козацьких школах, школах джур, а також після завершення навчання у вищих закладах молодь проходила систематичну фізичну, психофізичну, моральну, естетичну й трудову підготовку, здобувала національно-патріотичне виховання та військовий вишкіл.

Зміст козацької педагогіки охоплював широкий спектр виховних аспектів. Основними напрямами виховання були моральне, фізичне, інтелектуальне, патріотичне та релігійне виховання. В основі навчання лежали ідеали лицарства, чесності, справедливості та взаємопідтримки, які передавалися від покоління до покоління.

Моральне виховання у козацькій педагогіці базувалося на глибоких народних традиціях, православній вірі та лицарських ідеалах. Головною метою було формування чесної, справедливої, відповідальної та відданої своїй Батьківщині особистості. У козацькій педагогіці дитяча гідність посідає почесне місце. Шанобливе ставлення до дитини було ключовою умовою взаємодії дорослих із вихованцями, що суттєво впливало не лише на характер взаємин, а й на спосіб життя та моральне формування молодого покоління. Для досягнення цієї мети використовувалися різноманітні форми та методи виховання, які мали комплексний характер та охоплювали всі аспекти життя молодого покоління. Важливу роль відігравало родинне виховання, адже саме в сім'ї діти отримували перші уроки честі, працьовитості та любові до рідного краю. Окрім сім'ї, значну роль відігравала громада, яка була активним учасником виховного процесу. Козацькі школи та військові табори також сприяли формуванню не лише освіченості, а й моральної стійкості учнів.

Нами визначено такі форми морального виховання: родинне виховання – перша й основна форма формування моральних цінностей; громадське виховання, яке відбувалося через взаємодію дітей із громадою, яка контролювала моральну поведінку кожного, виховувала почуття відповідальності перед суспільством; козацькі школи та військові табори – тут учні не лише здобували знання, а й проходили моральне загартування, вчилися честі, витривалості, патріотизму; релігійне виховання – значну роль відігравала православна церква, яка сприяла розвитку моральних чеснот через вивчення Святого Письма, участь у богослужіннях та дотримання християнських заповідей; фольклорне виховання – включало в себе думи, пісні, легенди та прислів'я про козаків, що формували високі моральні якості та національну свідомість; обряди та традиції – посвята в козаки, військові ритуали, громадські свята слугували засобами зміцнення моральних чеснот та почуття єдності.

Методи виховання у козацькій педагогіці базувалися на поєднанні слова, дії та особистого прикладу. Серед основних методів можна виділити: особистий приклад (старші покоління демонстрували моральну поведінку, яка ставала зразком для молоді); словесні методи (бесіди, повчання, думи, пісні, народні прислів'я та приказки передавали мудрість поколінь); практичні методи (участь у суспільно корисних справах, праці, військових тренуваннях формували відповідальність та дисциплінованість); метод випробувань (молодь проходила випробування фізичної та моральної стійкості); ігрові методи (народні ігри, козацькі змагання, що моделювали реальні життєві ситуації, навчали молодь правильно реагувати на виклики долі); колективні методи (спільна діяльність у громаді, участь у святкуваннях і громадських подіях сприяли розвитку почуття єдності та відповідальності); наставництво (традиційний козацький метод виховання, за якого старші й досвідченіші козаки або учні виступали наставниками для молодших).

Таким чином, форми та методи морального виховання в козацькій педагогіці були різноманітними й ефективними. Вони формували високоморальну, чесну, віддану своїй землі людину, готову до служіння громаді та Батьківщині.

Сьогодні козацька педагогіка знову набуває особливого значення, адже її засоби і методи можуть бути адаптовані до сучасних умов освіти. Вони слугують джерелом моральних і духовних орієнтирів, необхідних для виховання молодших школярів у дусі патріотизму, гідності, відповідальності. Особливо цінним є поєднання родинного, громадського й особистісного виховання, а також виховання через приклад і традицію. Наставництво, релігійна основа, фольклор, козацькі звичаї – все це формує потужне моральне підґрунтя для гармонійного розвитку особистості. Саме тому звернення до козацької педагогіки є своєчасним і необхідним у контексті сучасного національного виховання.

Діброва Анастасія
(Ромни Україна)

МИСТЕЦТВО СПРОТИВУ: ХУДОЖНИКИ-ДИСИДЕНТИ ТА СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ МИТЦІ У БОРОТЬБІ ЗА ПРАВДУ ТА НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ

У роботі досліджено феномен мистецтва спротиву як важливого інструменту боротьби за національну ідентичність, зосереджуючись на творчості художників-дисидентів радянської епохи та сучасних українських митців. Проаналізовано політичний і культурний контекст, у якому діяли дисиденти, їхні методи протесту та вплив на формування національної свідомості. Вивчено роль сучасного українського мистецтва у висвітленні злочинів російської агресії та збереженні історичної пам'яті. Проведено порівняльний аналіз творчості різних поколінь митців, виявлено спільні та відмінні риси їхнього спротиву.

Ключові слова: *художники-дисиденти, національна ідентичність, соцреалізм, мистецтво спротиву, російсько-українська війна, нонконформізм.*

Мистецтво завжди було потужним засобом боротьби за правду та національну ідентичність. У радянську епоху українські художники-дисиденти протистояли тоталітарній системі, використовуючи мистецтво як форму протесту (нонконформізм). Сьогодні, під час російсько-української війни, сучасні митці продовжують цю традицію, висвітлюючи злочини агресора та формуючи новий рівень національної свідомості.

Радянський режим систематично боровся з українським мистецтвом, що не відповідало ідеологічним стандартам соцреалізму. Репресії, цензура та фізичне знищення митців стали інструментами боротьби з культурною автономією.

Дисиденти-художники, такі як Алла Горська, Опанас Заливаха, Галина Севрук, Людмила Семикіна та Віктор Зарецький, відстоювали українську ідентичність, використовуючи мистецтво як засіб протесту. Їхня творчість була наповнена символізмом, прихованими алюзіями та національними образами, що відображали боротьбу за незалежність. Наприклад, Алла Горська брала участь у створенні величезної кількості мозаїк у Києві, Маріуполі, зокрема вона долучилася до оформлення в Червоному корпусі університету знакового для того часу вітражу «Шевченко. Мати». Великим ударом для митців стало знищення мозаїчного образу Т. Шевченка, як говорилося, через його «націоналістичний» та «ідейно ворожий» зміст. Опанас Заливаха, у свою чергу, створював графічні роботи, присвячені історичній пам’яті та національному відродженню, відображенню радянської дійсності («Визволителі прийшли», «Зона»), зокрема образ Т. Шевченка з розірваними ланцюгами («Гнівний Тарас») для нього став особистим символом боротьби.

Сучасне українське мистецтво відіграє ключову роль у висвітленні злочинів російської агресії. Після 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року, митці активно документують воєнні злочини, рефлексують над травматичним досвідом війни та створюють мистецтво, що дійсно мобілізує українське суспільство. Роботи таких митців, як Ольги Штейн, Інни Харчук, Нікіти Тітова, Антона Логова, Володимира Манжоса, тощо поєднують різні художні форми: живопис, графіку, цифрове мистецтво, мурали, інсталяції, стрит-арт, тощо. Наприклад, Нікіта Тітов створив величезну серію плакатів, що стали частиною інформаційного спротиву та популяризації українського спротиву в міжнародному медіапросторі. Антон Логов у своїх абстрактних композиціях передає атмосферу руйнування та болю, викликаного війною. Сергій Захаров, відомий своїми сатиричними карикатурами на окупантів, пережив полон у Донецьку, після чого продовжив свою мистецьку діяльність, викриваючи злочини агресорів та зміцнюючи дух українського спротиву. Володимир Манжос, відомий під псевдонімом WaOne, працює у жанрі муралів та сюрреалістичного живопису. Його роботи, як-от «Час змін» та «Мертві амбіції», містять глибокі символічні образи, що відображають боротьбу України за незалежність. Мурали Манжоса з’являються в багатьох містах світу, привертаючи увагу до української культури та реалій російсько-української війни.

Порівняльний аналіз мистецького спротиву дисидентів та сучасних митців показав, що їх поєднує боротьба за правду, використання національних символів та викриття злочинів імперських режимів (СРСР/РФ). Водночас відмінності полягають у формах вираження: дисиденти працювали здебільшого у монументальному живописі, кераміці та графіці, тоді як сучасні митці активно використовують цифрові технології, мурали, арт-стріт, відеоарт та мультимедійні інсталяції.

Мистецтво спротиву відіграє визначальну роль у формуванні національної ідентичності України. Художники не лише документують історію, а й впливають на суспільну свідомість, допомагаючи українцям усвідомити власну ідентичність, відстояти культурну незалежність та зберегти історичну пам'ять. У сучасних умовах мистецтво стає не лише засобом вираження, а й частиною національного спротиву, демонструючи силу української нації світові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Попова, К. Мистецтво під час війни: художники про життя, роботу та творчість. URL: https://salo.li/29442F4
2. Просяник, Д. Представниці сучасної творчості: дев'ять художниць, які розвивають українське мистецтво. URL: https://salo.li/8021f38
3. Тарнашинська, Л. Б. (2011). Плеяда нескорених: Алла Горська. Опанас Заливаха. Віктор Зарецький. Галина Севрук. Людмила Семикіна: біобібліогр. нарис / бібліограф-упоряд. М. А. Лук'яненко; наук. ред. В. О. Кононенко; М-во культури України, ДЗ «Нац. парлам. б-ка України». К., 200 с.
4. Українське інакодумство, національ-патріотизм та ліберальне дисидентство (Рух опору в Україні та його учасники: 1960-1990). URL: https://surl.gd/msswty

Дідух Віталія, Адамюк Серафима
(Чернівці, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У публікації висвітлено актуальність використання інтерактивних методів навчання в умовах модернізації початкової освіти. Авторки обґрунтовують педагогічну цінність таких методів як засобу формування пізнавальної активності, критичного мислення та соціальної взаємодії в молодших школярів. Розглянуто аналіз поняття «інтерактивне навчання», *охарактеризовано форми взаємодії, такі як навчальні дискусії, рольові ігри, метод проєктів та використання інтерактивних цифрових платформ. Підкреслюється роль учителя як фасилітатора та потреба у подальших дослідженнях, зокрема: в інклюзивному контексті й методичній підготовці педагогів.*

Ключові слова: *початкова школа, навчання, освітній процес, методи навчання, інтерактивні методи навчання, інтерактивність на уроках у початковій школі.*

У сучасних умовах модернізації освіти, особливу увагу приділяють активному залученню учнів до освітнього процесу. Знання не подаються лише у вигляді готової інформації – учні мають навчитися шукати, аналізувати, взаємодіяти, критично мислити. Саме тому інтерактивні методи навчання стали невід'ємною складовою сучасного уроку в початковій школі.

Важливо враховувати, що молодший шкільний вік – це період, коли формуються базові навчальні навички, а також соціальні та комунікативні компетентності. Інтерактивні методи дозволяють врахувати вікові особливості дітей, створюють емоційно позитивне середовище та сприяють розвитку особистості учня як активного учасника освітнього процесу.

Крім того, за умов стрімкого розвитку цифрових технологій та зростання інформаційного потоку, необхідність формування навичок співпраці, ініціативності, самостійності стала особливо актуальною. Впровадження інтерактивних методів навчання – це не лише вимога часу, а й відповідь на потребу сучасного школяра у цікавому, динамічному та практично орієнтованому навчанні.

Для нашого дослідження цінним є аналіз праць науковців, педагогів, зокрема: Біда О. (2019), Бєкірова Л. (2019), Комар О. (2019), Подплітна І. (2020), Сьомак Н. (2021), Ройко О. (2019), Тамбовська К. (2017), Шубіна М. (2017) та інші, у своїх працях обґрунтовують ефективність інтерактивного навчання та розкривають особливості його застосування в початковій освіті. Дослідники наголошують на тому, що інтерактивні методи створюють комфортне та успішне навчальне середовище, де кожен учень відчуває свою значущість та інтелектуальну спроможність. Таким чином, дослідження особливостей використання інтерактивних методів у початковій школі є актуальним як з точки зору педагогічної науки, так і практики.

Українські науковці та педагоги вищезазначені одноголосно визнають переваги використання інтерактивних методів навчання, особливо у початковій школі, де учні тільки починають формувати своє ставлення до навчання. Саме тут інтерактив стає не просто методикою, а справжнім інструментом залучення дитини до процесу пізнання, розвитку мислення, мовлення та самовираження. Як зазначає Олександра Буштрук: «інтерактивні методи дозволяють створити простір, де кожна дитина може реалізувати себе, висловити думку і побачити іншу точку зору» (Буштрук, 2021, С. 157).

До інтерактивних методів, які застосовуються у початковій школі, належать:

- навчальні дискусії є ефективним засобом розвитку критичного мислення та комунікативних навичок учнів;
- рольові ігри дозволяють моделювати реальні життєві ситуації, що сприяє розвитку соціальних компетентностей та емпатії;
- метод проєктів орієнтований на самостійну діяльність учнів, що передбачає вирішення конкретних проблем з отриманням практичного результату. Застосування цього методу сприяє розвитку дослідницьких навичок та вміння працювати в команді;
- використання інтерактивних цифрових платформ відкриває нові можливості для організації навчального процесу. Застосування таких інструментів, як LearningApps, Wordwall та Padlet, дозволяє створювати інтерактивні завдання, що підвищують мотивацію учнів та сприяють кращому засвоєнню матеріалу.

Використання інтерактивних методів у початковій школі сприяє формуванню активної позиції учнів у освітньому процесі, розвитку комунікативних та соціальних навичок, а також підвищенню мотивації до навчання.

Таким чином, практичне впровадження інтерактивних методів потребує від учителя високого рівня готовності: володіння методикою, гнучкості, здатності створити безпечне і дружнє освітнє середовище. Як підкреслює Подплітна І.: «інтерактивна взаємодія не може бути випадковою – це педагогічно вмотивована технологія, яка вимагає підготовки, інтуїції та бажання бачити в учневі партнера» (Подплітна, 2020, С.138)

Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє нам зазначити, що ефект інтерактив має тоді, коли використовується системно, у поєднанні з компетентнісним підходом і принципами

Нової української школи. Учні, залучені до активного навчання, краще запам'ятовують матеріал, вчаться слухати одне одного, співпрацювати, знаходити творчі рішення – і це особливо важливо у віці, коли закладаються основи навчальної мотивації.

Таким чином, можемо стверджувати, що інтерактивні методи навчання – це не лише інструмент підвищення ефективності уроку, а ціннісний вибір на користь партнерства, діалогу та особистісного розвитку дитини. Початкова школа як фундаментальна освітня ланка особливо потребує підходів, які сприяють формуванню активного учня, що вміє навчатися впродовж життя. Залучення до освітнього процесу через взаємодію змінює освітній ландшафт: діти стають не об'єктами, а суб'єктами навчання. Використання інтерактивних методів створює простір довіри, зацікавлення, творчості – і саме в такому середовищі народжується справжня освіта. Водночас ефективність інтерактиву залежить від професійної майстерності вчителя, його готовності до змін і відкритості до нового досвіду.

Попри значний інтерес до інтерактивних методів навчання, даний напрямок має багато невивчених аспектів, зокрема:

- розробка моделей інтерактивного навчання в інклюзивному середовищі, де враховуються потреби дітей з особливими освітніми потребами;
- формування методичного інструментарію для підготовки вчителів до використання інтерактивних методів навчання;
- побудова чіткої класифікації інтерактивних методів навчання.

Таким чином, інтерактивне навчання – це не просто набір технік, а педагогічна філософія, яка веде українську школу до нової якості. Його глибше дослідження та усвідомлене впровадження – це шлях до виховання покоління, здатного навчатися, творити, співпрацювати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біда, О. А., Бєкірова, Л. А., & Комар, О. А. (2019). Інтерактивні методи навчання як засіб активізації пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках української мови. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія Педагогічні науки, (13), 27-33.
2. Буштрук, О. (2021). Інтерактивні методи навчання як основа формування ключових компетентностей у молодших школярів. *Актуальні питання гуманітарних наук*.38, 1, 153-158.

3. НАПН України. (2018). Інтерактивне навчання в умовах Нової української школи: Методичні рекомендації. Київ: Інститут педагогіки НАПН України.
4. Подплітна, І. М. (2020). Інтерактивні методи навчання як засіб розвитку пізнавальної активності молодших школярів. *Педагогіка та психологія*, (66), 137-143.
5. Сьомак, Н. М., & Ройко, О. В. (2021). Інтерактивні методи навчання як засіб розвитку критичного мислення молодших школярів. *Інноваційна педагогіка*, (33), 100-104.
6. Тамбовська, К. В., & Шубіна, М. В. (2017). Інтерактивні методи навчання як засіб активізації пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках природознавства. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*, 5(6), 17-20.

Долматова Уляна
(Хмельницький, Укоаїна)

ОСОБЛИВОСТІ ТЕМПЕРАМЕНТУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У публікації акцентовано увагу на проявах основних типів темпераменту в дітей дошкільного віку, дається коротка характеристика кожного типу. Окрім того даються чіткі поради дорослим, як потрібно враховувати особливості та яким чином враховувати ці особливості

Ключові слова: *дошкільний вік, темперамент, сангвінік, холерик, флегматик, меланхолік.*

Як доводять нам результати наукових досліджень, практичний досвід, темперамент – один з найважливіших психічних властивостей, котрий необхідно враховувати педагогам та батькам під час виховання дітей дошкільного віку.

Стверджуємо на основі досліджень, що у чистому вигляді прояви темпераменту зустрічаються рідко, в основному вони є змішаними: у людини виявляються риси сангвініка і флегматика, холерика і сангвініка тощо, але все ж переважає один тип.

Подаємо характеристику кожного типу темпераменту.

Сангвініки. Сангвінічний темперамент ще називають «живим». Як правило, сангвініки – успішні, активні, життєрадісні, добродушні, оптимістично налаштовані діти. Вони легко засвоюють значний за обсягом матеріал, швидко переключаються з одного виду діяльності на інший. Будь-яке завдання вони виконують дуже швидко. Проте квапливість стає причиною помилок і деякої неохайності в їх роботі (Павелків, 2015).

У навчанні таких дітей необхідно враховувати їхню високу працездатність, а тому необхідно підбирати для них більшу кількість завдань, пропонувати виконати додаткові завдання творчого характеру. Водночас у дітей-сангвініків потрібно виховувати посидючість, стійкість, серйозніше ставлення до будь-якої справи, неквапливість, зживати безтурботність та легкодумство, якщо вони почнуть проявлятися (Дубравська, 2015).

Меланхоліки – сором'язливі, надмірно вразливі, плаксиві, нетовариські, схильні до усамітнення діти. Меланхолічний тип нервової системи І. Павлов назвав «слабким». Меланхоліки, як правило, мають схильність до мистецтва, літератури, музики.

На дітей-меланхоліків дорослі мають впливати м'якістю, тактовністю, чутливістю. Надмірна суворість і різке зростання вимог до таких дітей ще більше гальмують і знижують їхню дієздатність. Враховуючи те, що діти-меланхоліки швидко втомлюються від одноманітної роботи, дорослим необхідно чергувати види їхньої діяльності (Павелків, 2015).

Дітей-меланхоліків необхідно частіше заохочувати похвалою, важливо формувати в них впевненість в своїх силах та можливостях. Слід дуже обережно оцінювати невдачі меланхоліків, адже вони самі дуже болісно їх переживають (Дубравська, 2015).

Флегматик. Такі діти спокійні, нікому не заважають, посидючі, проте потребують постійної уваги дорослого, які повинні розвивати відсутні у флегматиків якості: рухливість, активність, працьовитість, небайдужість. Вихователям та батькам потрібно слідкувати за тим, щоб такі діти вчилися виконувати завдання в певному темпі, постійно контролювати хід виконання завдань. Дітям з флегматичним темпераментом необхідний час на обдумування відповідей, тому не потрібно вимагати від них негайного включення в роботу або швидкої відповіді на поставлене запитання (Павелків, 2015).

Флегматик все робить докладно, переборюючи всі перешкоди. Свої рішення він не змінює, а якщо їх потрібно відстоювати, то виявить максимум впертості. Така дитина дуже віддана своїм близьким та друзям, хоча справжніх друзів знаходить дуже важко. Дитина-флегматик не за віком миролюбна, за можливості уникає боротьби, воліючи не ризикувати. Її мовлення неквапливе, виразне, але без численних жестів та міміки.

У момент виконання завдання дітей флегматиків не слід відволікати, перемикати їхню увагу на щось інше. Під час занять вихователям не можна давати таким дітям для засвоєння в обмежений проміжок часу великий, різноманітний, складний матеріал, потрібно розбити його на окремі частини і давати їх поступово, в міру засвоєння. Такі діти зазвичай потребують індивідуальної роботи щодо засвоєння нових знань, умінь та навичок (Дубравська, 2015).

Холерик. Холеричний тип нервової системи І. Павлов називав «нестійким». Дитина-холерик завдає дорослим чи не найбільше клопоту своєю нестриманою поведінкою. Це невгамовні бешкетники, що постійно влаштовують скандали і сварки. Мовлення холерика уривчасте, швидке, із проковтуванням окремих слів, однак дуже виразне та емоційне зазвичай (Піроженко, 2020).

Холерик по натурі командир, він легко адаптується до незвичної обстановки, але через свій запальний характер постійно конфліктує зі своїми однолітками, хоча не може без них жити. Така дитина схильна до гри на публіку, вона постійно має потребу в глядачах, від яких чекає відповідної реакції. Тому дитина-холерик ніколи не буде плакати та вередувати на самоті (Павелків, 2015).

Холерик виконує завдання швидко, проте може на середині роботи поставити крапку. Нову інформацію такі діти засвоюють легко, але вже через кілька хвилин забувають її. Такі діти зазвичай є неуважними, їм не вистачає розважливості та вміння розраховувати свої можливості.

Діти-холерики не вміють чекати та приборкувати свої бажання. Вони люблять активні гучні ігри та нові враження, охоче ризикують. Настрій нестійкий, змінюється з незначних причин. Засинають такі діти важко, під враженням подій дня. Дорослим не слід карати дитину за невміння себе стримувати, так як в неї може виробитись агресивність, готовність до опору, до самозахисту (Дубравська, 2015).

Дітей-холериків необхідно привчати доводити розпочату справу до завершення, виховувати наполегливість і стриманість, уміння володіти собою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубравська, Н.М. (2015). До проблеми врахування типів темпераменту у навчально-виховній роботі з дітьми дошкільного віку. *Теоретико-методичні підходи до психічного та особистісного розвитку дитини в*

умовах системних змін: [збірник науково-методичних праць] [заг.ред. Н.М. Дубравської]. К.: Академвидав. 141-143.
2. Павелків, Р.В., Цигипало, О.П. (2015). Дитяча психологія: [Навчальний посібник]. К.: Академвидав, 432 с.
3. Піроженко, Т.О. (2020). Особистість дошкільника: перспективи розвитку : [навчальний посібник].Тернопіль: Мандрівець, 136 с.

Загребельна Олександра, Мирончук Наталія
(Житомир, Україна)

РОЛЬ ПОЗАШКІЛЬНИХ ГУРТКІВ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті досліджено роль позашкільних гуртків у формуванні творчого потенціалу учнів молодшого шкільного віку. Розглянуто поняття позашкільної освіти, творчого потенціалу та особливості розвитку креативних здібностей в учнів початкових класів. Визначено умови ефективної роботи гуртків та переваги позашкільної освіти, зокрема вплив гурткової роботи на креативність і творчість дітей, їх емоційний інтелект, самооцінку та мотивацію до самореалізації.

Ключові слова: *гуртки, позашкільна освіта, творчий потенціал, учень, початкова школа.*

Сучасне суспільство вимагає від освітнього процесу не тільки формування навчальних компетентностей, але й розвитку творчого потенціалу особистості дитини. Важливими навичками є креативність, критичне мислення, комунікативні навички, вміння працювати в команді. Формувати такі уміння варто в період активного розвитку особистості, а саме в молодшому шкільному віці. Потужним засобом формування творчого потенціалу молодших школярів є позашкільна освіта, особливо гурткова робота.

Проблема формування творчих здібностей особистості є предметом дослідження багатьох науковців. Зокрема, дослідження творчого характеру пізнавального процесу здійснювали О. Антонова, Т. Громов, В. Моляко, О. Музика та ін. Питанню розвитку творчих здібностей особистості присвятили свої праці Д. Богоявленська, Г. Костюк, С. Рубінштейн та інші. О. Дмитрієва (2024) досліджує роль позашкільної освіти в розвитку творчих здібностей особистості, а також розглядає сучасні тенденції розвитку позашкільної освіти. Н. Пігулко (2021) розкриває сутність і характеризує роль гурткової роботи в творчому розвитку учнів.

С. Коновець (2016) аналізує методологічні підходи до творчого розвитку особистості.

На сьогодні заклад позашкільної освіти є однією із важливих інституцій розвитку креативної особистості та самореалізації молоді. Позашкілля є важливою складовою системи безперервної освіти й спрямоване на забезпечення всебічного розвитку особистості, її творчого потенціалу, формування моральних і духовних цінностей, естетичного смаку, практичних навичок, умінь для успішної реалізації індивіда в суспільстві.

Творчий потенціал – це сукупність здібностей, рис характеру та особистісних якостей, які надають можливість особистості створювати нові ідеї, підходи та продукти діяльності.

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для формування та розвитку креативності та творчості. Це пов'язано з тим, що у дітей цього віку високий рівень емоційності, активна уява, вони відкриті до нового досвіду. Провідною є ігрова діяльність, молодшим школярам подобається вигадувати, експериментувати. Тому залучення дітей до гурткової роботи створює можливість для розвитку цих характеристик у вільній, творчій атмосфері.

Сьогодні існує велика кількість гуртків, відповідно у дітей є безліч можливостей для вільного вибору напрямку творчої діяльності. Зокрема, існують такі напрями позашкільного розвитку: художні: ліплення, малювання, аплікація, вишивання, в'язання; музичні: спів, гра на музичних інструментах; театральні: акторська майстерність, художнє читання, шоу-театр; хореографічні; технічні: робототехніка, моделювання, програмування.

Позашкільний процес ґрунтується на індивідуальному підході, враховуються інтереси, можливості та темпи кожного вихованця. У позашкіллі панує невимушена, творча, дещо неформальна атмосфера, що сприяє кращій адаптації дитини в колективі. Керівники гуртків вільно обирають форми і засоби роботи, які враховуватимуть психофізичні особливості вихованців, власний досвід та формують сприятливу атмосферу.

Основною метою закладів позашкільної освіти є забезпечення потреб у творчій реалізації, здобутті додаткових знань, умінь і навичок в обраній діяльності. Робота щодо розвитку творчих здібностей у дітей, які відвідують гуртки, є ефективною, якщо дотримуються такі умови:

1) запропоновані завдання мають бути спрямовані не тільки на відпрацювання стандартного алгоритму, а й розвивати інтуїцію, навички нестандартно діяти у різних ситуаціях і, головне, розвивати творчість;
2) навчально-виховний процес насичений творчою діяльністю, яка сприяє повному задоволенню і розвитку пізнавальних потреб учнів, надає можливість творчо зростати, зацікавлює й мотивує вихованців;
3) навчально-виховний процес є емоційно забарвленим; у колективі панує творча й дружня атмосфера, в якій діти отримують позитивні емоції, формують відчуття впевненості у собі.

Керівник гуртка має не лише бути організатором діяльності, але й надихати та бути прикладом для вихованців. Важливо, щоб педагог використовував на занятті інноваційні методики, комп'ютерні технології, емоційно підтримував дітей, створював ситуації успіху, а також розвивав у них комунікативні здібності та навички працювати в команді.

Отже, позашкільна освіта є важливим елементом освітнього процесу, яка сприяє розвитку творчості й креативності учнів молодшого шкільного віку. Індивідуальний підхід, свобода творчості, різноманітність видів гурткової роботи сприяють розвитку творчої особистості, спонукають до самовдосконалення та самореалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дмитрієва, О. В. (2024). Роль позашкільної освіти у формуванні творчої особистості. Український досвід у контексті європейських тенденцій. *Грааль науки.* 43. 475–478.
2. Коновець, С. В. (2016). Методологія дослідження проблеми творчого розвитку особистості. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 4. 67–83.
3. Пігулко, Н. (2021). Суть і тенденції позакласної та гурткової роботи. *Позакласна та гурткова робота як засіб формування професійних навичок*: матеріали доп. (тез) учасників науково-метод. конф., м. Любешів, 3–7.

Іванова Ксенія
(Суми, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОКРАСТИНАЦІЇ У СТУДЕНТІВ

У статті висвітлено основні механізми та причини виникнення у сучасному житті феномену прокрастинації; описано типологію, за якою прокрастинація буває академічна, щоденна, невротична, компульсивна та прийняття рішень. Охарактеризовано особливості прокрастинації студентської молоді.

Ключові слова: *прокрастинація, типологія, студентський вік, психологія.*

Професійне становлення та розвиток сучасних студентів відбувається у доволі складних умовах війни в Україні. На сьогодні маємо можливість спостерігати серед студентів таку звичку, як накопичення великої кількості невиконаних завдань, несвоєчасне виконання завдань, відтермінування завдань на потім. Таке свідоме відкладання важливих справ відображено у терміні «прокрастинація». Схильність відкладати справи на потім призводить до негативних наслідків та переживань. Саме тому багато прокрастинаторів мають потребу у подоланні такої особливості. Прокрастинація є достатньо поширеним феноменом у нашому повсякденному житті – на роботі, навчанні, при виконанні поточних справ.

Схильність особистості до ненормативної (постійної) прокрастинації детермінує почуття провини, стрес, втрату продуктивності, гострі емоційні переживання власного неуспіху, міжособистісні конфлікти через невдоволення навколишніми невиконаними зобов’язаннями, загрозу психологічного благополуччя, соматичними розладами. Студенти, які перебувають в умовах постійної психологічної напруги, надмірної кількості навчальних завдань та обмеження часу на їх виконання, схильні відкладати деякі справи на потім, що врешті-решт призводить до виконання їх в останній момент (день, ніч) при жорсткому дефіциті часу. Це позначається не тільки на якості, успішності навчання, а й на психічному стані. Найбільша кількість осіб, які стикаються з цим явищем, є саме студенти, той активний прошарок суспільства, від діяльності якого залежить майбутнє. Саме тому сучасні реалії студентського життя актуалізують проблему прокрастинації у вищій школі.

Підходи щодо розуміння причин виникнення, механізми, структуру феномену прокрастинації висвітлені у ряді робіт як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, таких як А. Блант, С. Блатт, Дж. Бурка, А. Елліс, Дж. Ейнслі, П. Квінлен, В. Кнаус, П. Макінтаєр, Н. Мілграм, В. Міссідлайн, С. Мун, М. Оліветте, Т. Пичил, Д. Росблюм, Дж. Сабіні, М. Сільвер, Л. Соломон, М. Стейнтон, Дж. Феррарі, М. Хагбін, Л. Юен та ін.

Термін «прокрастинація» з'явився в психології відносно нещодавно. Вперше його використав П. Рінгенбах в 1977 році в книзі «Прокрастинація в житті людини». У вітчизняній психології перші праці, присвячені проблемі прокрастинації, з'явилися в кінці 90-х років XX століття. Існує кілька теорій прокрастинації, серед яких психоаналітичний і психодинамічний підхід, когнітивний та біхевіористський підходи, а також теорія тимчасової мотивації.

Аналіз вітчизняних та англомовних наукових джерел дослідження феномену прокрастинації дає підставу констатувати, що значного поширення набула типологія, запропонована Н. Мілгремом, Дж. Баторі й Д. Моурером, згідно з якою прокрастинацію варто поділяти на (Дворник, 2018, С. 47): 1. Академічну (academic procrastination) – систематичне відкладання поточних навчальних завдань та максимальне відтермінування підготовки до будь-яких форм перевірки знань (написання наукової роботи, іспит тощо). 2. Щоденну (life routine procrastination) – виникнення труднощів зі створенням та дотриманням розкладу, що передбачає регулярне виконання побутових справ. 3. Невротичну (neurotic procrastination) – зволікання із життєво важливими рішеннями (вибір професії, створення сім'ї тощо). 4. Прийняття рішення (decisional procrastination) – хронічна нерішучість, що виявляється в будь-яких ситуаціях (навіть незначимих). 5. Компульсивну (compulsive procrastination), що передбачає одночасне виникнення труднощів в індивіда як у ситуації вибору певної альтернативи, так і в її реалізації.

Люди зволікають, тому що їх прагнення зволікати ірраціонально сильніше, ніж бажання діяти. Як правило, це відбувається тому, що їхній самоконтроль і мотивація послаблюються через такі проблеми, як виснаження та відстрочені результати, і їм протистоїть перевага відчути себе краще в короткостроковій перспективі, а також емоційні проблеми, такі як тривога та страх. Зокрема, прагнення діяти показує, наскільки сильно люди прагнуть діяти в даний момент. Це залежить насамперед від самоконтролю та мотивації людей, на які впливають різні фактори. Наприклад, у будь-який момент на самоконтроль людини може вплинути ступінь її втоми, тоді як на її мотивацію може вплинути те, як довго їй доведеться чекати, перш ніж отримати винагороду за дію. Відповідно, такі проблеми, як виснаження та відстрочені результати, можуть заважати самоконтролю та мотивації та, як наслідок, зменшувати бажання людей діяти, як і багато інших проблем, таких як депресія та низька самоефективність.

І навпаки, прагнення відкладати показує, наскільки сильно люди відчувають спонукання уникати дій у даний момент. Це залежить насамперед від бажання почуватися краще в короткостроковій перспективі, уникаючи негативних емоцій (наприклад, тривоги та страху, пов'язаних з певним завданням), і шляхом посилення позитивних емоцій (наприклад, задоволення від цифрових розваг). Цей потяг може включати різні основні проблеми, такі як перфекціонізм, які часто також коренятся в бажанні почуватися краще в короткостроковій перспективі з емоційної точки зору.

Прокрастинація іноді використовується в позитивному сенсі. Кілька авторів згадують про це як про функціональну затримку або як про уникнення поспіху. Наприклад, коли ми діємо, ми втрачаємо можливість чекати, поки з'явиться нова інформація. Як результат, бездіяльність має цінність. Чим непевніший результат, тим більшою може бути цінність прокрастинації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дворник, М. С. (2018). Прокрастинація в конструюванні особистісного майбутнього: монографія. Кропивницький: Імекс-ЛТД.

Капран Дар'я
(Суми, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ SANDPLAY У ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У публікації проаналізовано використання методу sandplay у корекційній роботі з дітьми старшого дошкільного віку. Схарактеризовано можливості використання методу під час занять із подолання порушень звуковимови.. Проаналізовано етапи застосування sandplay як методу арт-терапії.

Ключові слова: *sandplay, діти старшого дошкільного віку, корекційна робота, арт-терапія в логопедії.*

Метою сучасного закладу дошкільної освіти є формування особистості, яка вміє самостійно та творчо жити й працювати. Дане завдання потребує використання інноваційних педагогічних технологій, зокрема в роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями. Останнім часом широко поширеними стали методи арт-терапії, які дають змогу здійснювати індивідуальний підхід до кожної дитини із мовленнєвими порушеннями та дозволяють комплексно розвивати особистість у такий спосіб, який би був цікавим саме для неї.

Метою дослідження є вивчення особливостей використання методу sandplay із подолання порушень звуковимови у дітей старшого дошкільного віку.

Використання арт-терапевтичних методів, як ефективних інструментів комплексного розвитку особистості дитини із порушенням мовлення, простежується у працях О.Мамічевої, Л.Обухової, І.Пташко, В.Синьова, А.Харківської, О.Хохліноїта інших. Окрема увага використанню методу sandplay в психотерапії приділена у роботах К.Юнга та сучасних психологів. Т. Грабенко, Н.Дикань, М.Кисельова, О.Проскурняк та Ю.Рібцун описують її як інструмент логопедичної практики, що працює в компенсації порушень мовлення.

Одним із інноваційних методів арт-терапії є використання sandplay або пісочної терапії під час логопедичних занять у закладах дошкільної освіти. Цей метод, на думку практикуючих фахівців, сприяє підвищенню мотивації дитини до роботи на логопедичних заняттях, позитивно впливає на її емоційне розвантаження, розвиває тактильні відчуття та когнітивні функції. Старші дошкільники, які мають недоліки звуковимови часто стикаються із вторинними порушеннями особистісної сфери: невпевненість, сором'язливість, недостатній розвиток довільної уваги, знижена мотивація (Трофименко Л.І.,2018, с.225). Застосування додаткових інноваційних методів у корекційній роботі може знизити прояви вторинних порушень та зацікавити дитину на логопедичних заняттях.

Sandplay, або пісочна терапія, – один із інноваційних методів арт-терапії, який заснований на активній взаємодії дитини з піском. Цей метод часто використовується психологами з метою поліпшення психоемоційного стану як дітей, так і дорослих.

Головною умовою проведення пісочної терапії є створення безпечного освітнього середовища, а саме: визначення, чи відсутні у дитини захворювання шкіри, порізи та алергії, дезинфікування та очищення піску. Для роботи здебільшого використовують вологий пісок, але можливе, також, використання кінетичного та піску з черепашником. Для занять із дітьми з заїканням у пісок додають ефірні олії ромашки, шавлії та меліси, які матиють протисудомну та заспокійливу дію. Заняття з піском може тривати від 15 до 20 хвилин, враховуючи психофізичний стан дітей (Рібцун Ю., 2019, с.5).

У першу чергу, основним позитивним аспектом використання пісочної терапія є те, що вона сприяє підвищенню мотивації до занять з подолання недоліків мовлення. Підвищена мотивація – ключ до успішної реалізації поставлених логопедом корекційних та навчально-виховних завдань. Це обумовлене тим, що мотивація – чинник, який рухає вперед будь-яку діяльність особистості, є двигуном діяльності (Ушакова І., 2016, с.112).

Також додатково метод sandplay позитивно впливає на заняттях компенсації мовленнєвих порушень, зокрема, знімає страх говорити. А це, в свою чергу, покращує мовленнєвий, когнітивний, сенсорний, творчий, соціальний розвиток дитини (Шик Л., 2012, сс.10-12).

З точки зору вирішення логопедичних завдань, sandplay є ефективним під час підготовки органів артикуляції перед постановкою звуків, для збагачення словникового запасу, формування правильної звуковимови, графомоторних навичок та становлення граматичного аспекту мовлення старших дошкільників.

Корекційна робота з використанням пісочної терапії відбувається поетапно. Першим буде заохочення старшого дошкільника до ігор із піском, ознайомлення із правилами поведінки з піском, включення вправ на тактильно-кінестетичну чутливість. Далі настає етап подорожі пісочним світом, який охоплює розвиток когнітивних функцій. На третьому етапі старшого дошкільника варто заохочувати до створення різних фігур за допомогою піску, малювати на піску різні історії, а, отже, творчо самовиражатись (Бах А., Ревуцька О., 2024, с.290).

Метод sandplay можна використовувати як під час проведення індивідуальних занять, так і групових. Основним обладнання буде пісочниця із високими бортиками, яка наповнена піском. Додатковими елементами будуть ламіновані розрізні дидактичні картинки, різні фігурки. Старший дошкільник повинен активно взаємодіяти із піском: відкопувати, рити, ліпити, виконувати різні пальчикові позиції у піску: «Зайчик», «Коза», «Ведмідь» тощо.

Таким чином, метод sandplay є доцільним педагогічним інструментом під час проведення корекційної роботи із дітьми старшого дошкільного віку. Заняття з пісочної терапії дозволяють педагогу підвищити мотивацію дитини до виконання навчальних завдань із подолання порушень мовлення, стають додатковим засобом для розвитку зв'язного мовлення, когнітивних функцій, сенсорних відчуттів, формування комунікативних навичок, що сприяє реалізації завдань дошкільної освіти. Важливо, що sandplay як інтегрований метод корекції звуковимови можуть використовувати не тільки логопеди закладів а й батьків вихованців, що забезпечує наступність, системність, комплексність й взаємодію корекційної допомоги дітям.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бах, А., Ревуцька, О. (2024). Використання пісочної терапії в корекційнорозвитковій роботі з дітьми. *Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти*: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 87–292.
2. Рібцун, Ю. (2019, липень). Пісочна терапія як засіб компенсації мовленнєвих порушень у дітей. URL: https://www.researchgate.net/publication/382237520_Pisocna_terapia_ak_zasib_kompensacii_movlennevih_porusen_u_ditej
3. Трофименко, Л. І. (2018). Особливості розвитку особистості дошкільників з мовленнєвими порушеннями. *Теоретичне і методичне забезпечення навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами*, 8, 224-229.
4. Ушакова, І.М. (2016). Вікова психологія: курс лекцій. Х.: НУЦЗУ.
5. Шик, Л. А. (2012). Пісочна терапія в роботі з дошкільниками. Х.:»Основа».

Кейдун Валерія
(Суми Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті розкрито наслідки впливу стресу на організм людини; визначено психологічні умови для розвитку стресостійкості у студентів, враховуючи реалії сучасного життя та навчання; виокремлено ряд основних психологічних чинників адаптації студентів до навчально-пізнавальної діяльності та групу чинників, що формують стресостійкість студентів шляхом вибору успішних видів копінг-поведінки.

Ключові слова: *стрес, стресори, стресостійкість, адаптація, копінг-поведінка.*

Поява стресу в навчальному процесі студентів є значущою науковою проблемою через його негативний вплив на ефективність засвоєння професійних знань, виконання навчальних завдань та загальний стан здоров'я. Стійкість до стресу є ключовим чинником, що сприяє успішності та результативності навчальної діяльності студентів різних спеціальностей.

Стресори по-різному впливають на організм студента, варіюючись від легкого збудження до серйозних психосоматичних розладів, таких як посттравматичний стрес. Для студента джерелами проблем і труднощів можуть бути брак сну, затримки у здачі робіт, пропуски занять, невиконані або неправильно виконані завдання, неможливість підготувати роботи в установлені терміни, низька успішність з певних предметів, відсутність інтересу до навчання, збільшене навчальне навантаження, конфлікти, незадовільні фізичні умови (наприклад, температурні коливання в аудиторіях, надмірний шум, погане освітлення тощо) та індивідуальні особливості особистості.

Слід зазначити, що тривале перебування студентів у стресових умовах негативно впливає на нервову систему, виснажуючи ресурси організму і змушуючи його працювати на межі можливостей. Це може призвести до виснаження, що, в свою чергу, знижує загальний рівень стресостійкості, уважності та мотивації до навчання. В результаті таких стресових ситуацій можуть виникати неврози та функціональні розлади нервової системи, що підкреслює необхідність розвитку емоційної стійкості у студентів для подолання стресу.

Щодо психологічних факторів, що впливають на адаптацію студентів до навчально-пізнавальної діяльності, можна виділити кілька психологічних аспектів: організаційний, діяльнісний, професійний, соціально-психологічний та побутовий (Березняк, 2022, С. 403).

До чинників, що формують стресостійкість студентів через вибір ефективних видів копінг-поведінки та корекцію рівнів тривожності, належать: здатність вирішувати проблеми та оптимістичне сприйняття майбутнього; підтримка з боку оточуючих; індивідуально-психологічні характеристики особистості (впевненість у собі, активність, оптимізм); задоволеність обраною професією та позитивний емоційний стан (Богданов, 2018, С. 38).

Підвищення стресостійкості особистості пов’язане з активним використанням психологічних та адаптаційних ресурсів, які слугують основою для формування конструктивної поведінки та впливають на вибір ефективних стратегій. Науковці визначають психологічний ресурс як внутрішні та зовнішні змінні, що сприяють психологічній стійкості; емоційні, мотиваційно-вольові, когнітивні та поведінкові елементи, які особа використовує для адаптації до стресових і складних життєвих ситуацій; інструменти, що застосовуються для зміни взаємодії зі стресовою ситуацією. (Кузнєцов, 2020, С. 221).

До ресурсів стресостійкості належать: фізіологічні характеристики, психологічні якості, когнітивні здібності, соціальна підтримка та матеріальне благополуччя. Також важливими є превентивні заходи, такі як позитивне ставлення до себе та вміння конструктивно використовувати соціальну підтримку. Розвиток цих ресурсів у особистості сприяє підвищенню самооцінки та впевненості у власних силах, а також допомагає зосередитися на подоланні впливу зовнішніх стресорів.

Ключовим елементом розвитку стресостійкості особистості та ефективної протидії стресовим факторам є її індивідуальні прояви, зокрема самооцінка, усвідомлене сприйняття власних проблем і способи їх вирішення. Індивідуальна модель стійкості особистості базується на основних ресурсах, що сприяють цій стійкості: психологічному, поведінковому, фізичному, соціальному та ресурсах характеру.

Особистісні ресурси відіграють важливу роль у успішності соціально-психологічної адаптації в кризових ситуаціях та складних життєвих обставинах, оскільки вони визначають здатність до формування інтегрованої поведінки. Чим вищий рівень цієї здатності, тим ефективніше особистість справляється зі стресовими ситуаціями. Розвинені адаптаційні ресурси підвищують ймовірність того, що організм зможе зберегти нормальну працездатність і високу ефективність діяльності під впливом психогенних факторів зовнішнього середовища (Ткачишина, 2021, С. 93-98). Так, особистісна модель подолання стресу формується на основі створення внутрішніх суб'єктивних умов.

Оскільки психологічний стрес виникає внаслідок когнітивної оцінки загрози та наявних можливостей, для його подолання важливо спиратися на психічні та особистісні характеристики, а також відтворювати позитивний минулий досвід. Основною причиною зниження стресостійкості може бути низький рівень інтелекту. Цей недолік можна компенсувати шляхом здобуття позитивного досвіду та наявності коефіцієнта інтелекту вище середнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березняк, К. М., Накорчевська, О. П., Васильєва, О. А. (2022). Психологічні особливості адаптації студентів до навчання в умовах війни. *Перспективи та інновації науки*, 10 (15), 401-411.
2. Богданов, С., Залеська, О. (2018). Психосоціальна підтримка в кризовій ситуації : методичний посібник для педагогів. Київ, Пульсари.
3. Кузнєцов, О., Платковська, О., Савченко, І. (2020). Психологічні ресурси особистісного саморозвитку особистості. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди* «Психологія», 62, 214-228.
4. Ткачишина, О. Р. (2021). Особливості соціально-психологічної адаптації особистості в умовах кризових ситуацій. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.* Серія: Психологія. Видавничий дім «Гельветика», 32 (71), 3, 93-98.

Клігунова Ірина

(Суми, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПРАЦІВНИКІВ СФЕРИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті висвітлено проблему психологічних особливостей виникнення емоційного вигорання у працівників сфери державного управління, зазначено основні фактори, що призводять до емоційного вигорання (зовнішні та внутрішні), виокремлено роль особистісного, рольового та організаційного чинників, розкрито основні характеристики та симптоми синдрому.

Ключові слова: *синдром емоційного вигорання, зовнішні та внутрішні чинники, працівники сфери державного управління.*

Соціально-економічні та соціально-політичні зміни, що відбуваються в Україні сьогодні, ставлять перед працівниками державної служби нові, більш складні вимоги. Це означає, що на всіх рівнях державного апарату необхідні висококваліфіковані, енергійні та креативні фахівці, здатні очолити складні процеси реформування та спрямувати зміни у пріоритетних напрямках розвитку потенціалу державних інституцій. Тому особистісний і професійний розвиток державних службовців має стати одним із ключових завдань у будь-якій демократичній країні. Водночас, такі високі вимоги до державних службовців можуть призводити до виникнення професійного стресу, емоційного напруження, фізичного та психологічного виснаження, а також нервових перевантажень. Одним із найсерйозніших наслідків тривалого професійного стресу є синдром професійного вигорання.

Професійне вигорання – це синдром, який виникає внаслідок хронічного професійного стресу. Він являє собою сукупність негативних емоцій, пов'язаних із професійною діяльністю, колективом та організацією. Цей стан супроводжується відчуттям, що зусилля, вкладені в роботу, не приносять очікуваних результатів. Прояви вигорання не обмежуються лише професійною сферою, а можуть впливати на різні аспекти життя людини.

Синдром емоційного вигорання є одним із проявів особистісної деформації і складається з багатьох компонентів, що включають негативні психологічні переживання, пов'язані з тривалими та інтенсивними міжособистісними взаємодіями, які характеризуються високою емоційною насиченістю або когнітивною складністю. Це є адекватною реакцією на тривалі стреси, пов'язані з міжособистісними комунікаціями.

Існує багато різних поглядів щодо причин та симптомів емоційного вигорання, але науковці сходяться на думці, що основним джерелом вигорання є взаємодія з людьми, яка призводить до професійної деформації особистості та формується під впливом багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів.

Так, до зовнішніх факторів належать: тривалий психологічний та емоційний тиск на діяльність, нестабільність організації діяльності, підвищена виконавча функція та оперативна відповідальність, несприятлива атмосфера професійної діяльності та психологічно «складний» контингент, з яким має справу професіонал у сфері спілкування. До внутрішніх факторів належать: емоційна ригідність, сильна інтеріоризація професійної діяльності та недостатня мотивація до професійної діяльності.

При цьому до основних факторів, що призводять до формування емоційного вигорання, належать: 1. Особистісний (емоційна ригідність, низька самооцінка, дуже висока або дуже низька мотивація до успіху, високий рівень емпатії, реакція на стресові ситуації, вік, досвід роботи). 2. Рольовий (невизначена роль, невдоволення професійним та особистісним зростанням, низький соціальний статус). 3. Організаційний (нестабільна заробітна плата, графік роботи нерегулярний, конфлікти з колегами та керівництвом) (Зайчикова, 2002, С. 132).

Серед основних характеристик синдрому емоційного вигорання С. Маслач виділила такі аспекти: 1) індивідуальна межа, або «стеля» можливостей нашого «емоційного Я», що визначає здатність протистояти виснаженню та запобігати «вигоранню» через механізми самозбереження; 2) внутрішній психологічний досвід, який включає відчуття, мотиви, очікування та установки; 3) негативний індивідуальний досвід, що зосереджує в собі проблеми, стрес і дискомфорт (Карамушка, 2018, С. 127).

Симптомами емоційного вигорання вважають: емоційне виснаження, яке проявляється у невдоволенні власною роботою та емоційному руйнуванні; деперсоналізацію або дегуманізацію, що характеризується негативним, цинічним ставленням до оточуючих, спотворенням стосунків з колегами, виникненням почуття провини, а також переходом до автоматичного «функціонування» з уникненням навантажень; зниження особистих досягнень, яке проявляється у відчутті власної некомпетентності, негативній самооцінці, заниженні своїх досягнень та можливостей, що, в свою чергу, призводить до відчуття незадоволеності та низької самооцінки (Галецька, 2007, С. 90).

З метою профілактики синдрому емоційного вигорання доцільним є визначення короткострокових та довгострокових цілей, використання технічних перерв, що необхідно для забезпечення психічного і фізичного благополуччя, освоєння шляхів управління стресом, організація спеціальних тренінгів, професійний розвиток і самовдосконалення, підтримка хорошої фізичної форми (збалансоване харчування, помірне вживання алкоголю, відмова від тютюну, корекція ваги).

Отже, можна зробити висновок, що працівники сфери державного управління, як представники професій, пов'язаних зі взаємодією з людьми, найбільше піддаються ризику розвитку синдрому емоційного вигорання. Це, в свою чергу, призводить до психічного дискомфорту, зниження задоволеності професійною діяльністю та виникнення психосоматичних розладів, які безпосередньо впливають на якість життя працівників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галецька, І. І. (2007). Особливості емоційного вигорання менеджерів з різним рівнем самоактуалізації. *Актуальні проблеми психології*, 5 (6), 89–95.
2. Зайчикова, Т. В. (2002). Вплив синдрому «емоційного вигорання» на професійне становлення педагога. *Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології*, 4., 131–135.
3. Карамушка, Л. М., Гнускіна, Г. В. (2018). Психологія професійного вигорання підприємців : монографія. Київ : Логос.

Кондратенко Наталія,
(Запоріжжя, Україна)

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У дослідженні розглядаються педагогічні можливості застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освітньому процесі початкової школи. Окреслено важливість інтеграції ІКТ в освітній процес як засобу підвищення ефективності навчання, розвитку цифрової грамотності, критичного мислення та творчих здібностей учнів. Аналізуються педагогічні переваги використання інтерактивних засобів навчання, мультимедійних підручників, а також онлайн-ресурсів для розвитку компетентностей учнів.

Ключові слова: *інформаційно-комунікаційні технології, початкова освіта, педагогічні можливості, цифрова грамотність, мотивація учнів, педагогічні ресурси.*

У сучасному освітньому середовищі інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) стали невід'ємною частиною освітнього процесу, активно впливаючи на всі рівні освіти, зокрема і на початкову школу. Використання ІКТ у навчанні дозволяє значно підвищити ефективність освітнього процесу, зокрема через інтерактивні методи навчання, доступ до безмежного масиву інформації, індивідуалізацію та диференціацію навчання. Інформаційно-комунікаційні технології відкривають нові можливості для розвитку творчих здібностей учнів, сприяють їхній активній участі в освітньому процесі та формуванню навичок самостійної роботи.

Особливо важливою є роль ІКТ у початковій школі, адже саме в цей період закладаються основи інтелектуального розвитку дітей, формуються перші навички, вміння та мотивація до навчання. Впровадження інноваційних технологій на цьому етапі забезпечує не тільки засвоєння основних предметних знань, але й розвиток важливих соціальних та комунікативних навичок, креативного мислення, а також навичок цифрової грамотності.

Аналіз педагогічних можливостей ІКТ дозволить не лише оцінити їхню роль у сучасному навчальному процесі, але й визначити ефективні стратегії для їх інтеграції у навчання початкових класів. Нами визначено науково-теоретичні засади досліджуваного процесу.

1. Теоретичні основи застосування інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні учнів молодшого шкільного віку. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) охоплюють широкий спектр інструментів та ресурсів, що використовуються для організації процесу навчання, зокрема комп’ютери, Інтернет, мультимедійні засоби, програмне забезпечення та інші технології, що сприяють інтерактивному навчанню. Застосування ІКТ у початковій школі має на меті не тільки забезпечення ефективного засвоєння предметного матеріалу, а й розвиток у дітей важливих компетентностей, таких як критичне мислення, цифрова грамотність, комунікативні навички, а також підвищення мотивації до навчання. Інтерактивні засоби навчання, такі як інтерактивні дошки, електронні підручники та додатки, дозволяють дітям активно взаємодіяти з матеріалом, застосовувати набуті знання в реальних ситуаціях та формувати навички самостійної роботи.

2. Педагогічні можливості ІКТ для розвитку учнів початкової школи. Інформаційно-комунікаційні технології створюють можливості для розвитку різноманітних навичок у дітей початкової школи. Одним із важливих аспектів є розвиток цифрової грамотності, що є ключовою складовою сучасної освіти. Вже з ранніх років діти повинні вчитися працювати з інформаційними ресур-

сами, обробляти дані, ефективно шукати і критично оцінювати інформацію в Інтернеті. Окрім того, ІКТ надають можливості для розвитку креативних здібностей учнів, створення мультимедійних проектів, а також для використання різноманітних освітніх ігор, які стимулюють інтерес до навчання.

Особливе значення має інтеграція ІКТ в навчання математики, природничих наук, мовних дисциплін та інших предметів початкової школи. Застосування електронних підручників, навчальних програм, а також онлайн-ресурсів дозволяє створювати мультимедійне середовище, що надає можливість використовувати різноманітні форми подання навчального матеріалу (тексти, відео, анімації, вправи). Це дозволяє дітям краще засвоювати інформацію, підвищує ефективність запам'ятовування та розуміння матеріалу.

3. Вплив ІКТ на розвиток мотивації учнів до навчання. Однією з важливих переваг використання ІКТ у початковій школі є здатність стимулювати мотивацію учнів до навчання. Інтерактивні ігри, відеоуроки, відеоконференції та віртуальні тури створюють мотиваційне освітнє середовище, яке дозволяє дітям відчути себе учасниками захоплюючих навчальних процесів. Це може значно зменшити стрес та страх перед новими завданнями, підвищити самопочуття учнів і забезпечити активну участь у навчальному процесі. Використання ІКТ в навчанні також сприяє розвитку колективної взаємодії серед учнів, оскільки багато електронних програм і навчальних платформ передбачають групову роботу, обговорення задач і проектів, що формує у дітей командні навички, вміння працювати разом і підтримувати одне одного.

4. Використання сучасних ІКТ-ресурсів в освітньому процесі початкової школи. У сучасному освітньому процесі використовується багато різних ІКТ-ресурсів, які активно застосовуються в початковій школі. Серед них – інтерактивні дошки, електронні підручники та тести, спеціалізовані освітні платформи (наприклад, Kahoot, Quizlet), програми для створення віртуальних дослідів і моделей (наприклад, PhET), а також мобільні додатки для розвитку математичних, мовних, логічних та інших навичок. Також сучасні платформи дозволяють проводити тести та опитування в реальному часі, що дає змогу одразу перевірити рівень знань учнів і коригувати освітній процес.

5. Перспективи та виклики впровадження ІКТ у початковій школі. Попри численні переваги, впровадження ІКТ в освітній процес початкової школи стикається з певними труднощами. Одним із основних викликів є недостатня підготовленість педагогів до використання новітніх технологій у навчанні. Для успішної інтеграції ІКТ необхідна системна підготовка вчителів, яка включатиме не лише теоретичні знання, але й практичні навички з використання різноманітних технологічних засобів. Іншим викликом є доступ до необхідних ресурсів, оскільки не всі школи мають достатньо комп'ютерного обладнання та інтернет-зв'язку. Водночас важливо також забезпечити безпеку учнів в Інтернеті, адже малюки можуть стикатися з небажаною інформацією або контентом.

Отже, інформаційно-комунікаційні технології мають величезний потенціал у процесі навчання учнів початкових класів. Вони дозволяють покращити якість освіти, сприяють розвитку в учнів критичного мислення, творчих здібностей, комунікативних навичок і цифрової грамотності. Інтеграція ІКТ в освітній процес початкової школи є важливим кроком до сучасної освіти, здатної відповідати вимогам глобалізованого світу та викликам XXI століття.

Кононов Владислав
(Глухів, Україна)

ВПРОВАДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ КЕЙСІВ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ОГЛЯД

У статті розглядається необхідність впровадження інноваційних методів навчання, зокрема кейс-методу. Проаналізовано історію розвитку цього методу, починаючи з його зародження в Гарвардській юридичній школі та подальшого застосування у сфері бізнес-освіти. Розкрито особливості американської та європейської шкіл case-study, а також діяльність European Case Clearing House у розповсюдженні кейсів. Висвітлено поширення кейс-методу в Західній Європі, його використання у природничих та технічних дисциплінах. Особливу увагу приділено адаптації методу в Україні, дослідженням вітчизняних науковців і перспективам його впровадження у навчальний процес.

Ключові слова: *кейс-метод, case-study, інтерактивні технології, інноваційні методи навчання, метод конкретних ситуацій, метод ситуаційного аналізу.*

Інформаційні процеси активно впливають на вищу освіту, вимагаючи від випускників здатності самостійно приймати рішення щодо працевлаштування, орієнтуватися в інформаційному середовищі та опановувати нові навички. Зростаючі вимоги до фахівців спонукають до впровадження інноваційних методів навчання, серед яких особливе місце займає кейс-метод як ефективна інтерактивна технологія.

Кейс-метод (case study, метод конкретних ситуацій, метод ситуаційного аналізу) – це освітня техніка, що ґрунтується на аналізі реальних економічних, соціальних чи бізнес-ситуацій.

Історія розвитку активних методів навчання свідчить, що метод ситуаційного аналізу зародився ще у 1870 році в Гарвардській юридичній школі завдяки Христофору Колумбу Ленгделлу. Спираючись на метод Сократа, він впровадив у навчальний процес роботу з оригінальними судовими документами, апеляціями та іншими юридичними матеріалами. Студенти аналізували реальні справи та пропонували варіанти їх вирішення. Згодом цей підхід поширився на інші юридичні школи.

Подальший процес впровадження кейс-методу в освіту відбувся у Гарвардській школі бізнесу, заснованій у 1908 році. У 1912 році до програми «Master of Business Administration» (MBA) було включено курс «Мистецтво ведення бізнесу», що базувався на методі ситуаційного аналізу. Під час занять студенти розглядали реальні бізнес-кейси, обговорювали можливі рішення та надавали власні рекомендації. У 1919 році Волас Донам, банкір із досвідом у сфері права та бізнесу, запропонував замінити традиційний лекційний формат на метод «колекціонування кейсів». Вже у 1921 році було опубліковано перший підручник із розробки ситуаційних вправ, а в 1925 році Гарвардський університет представив перші збірки кейсів.

На сьогодні існують дві основні школи case-study: Гарвардська (американська) та Манчестерська (європейська). Американський підхід спрямований на пошук єдиного правильного рішення, тоді як європейська методика передбачає варіативність підходів. Також американські кейси значно більші за обсягом, ніж європейські. Важливу роль у зборі та розповсюдженні кейсів відіграє European Case Clearing House (ECCH), створена в 1973 році у Великобританії. Нині ця некомерційна організація співпрацює з провідними бізнес-школами світу, такими як Harvard Business

School, INSEAD, IESE та London Business School.

У середині XX століття кейс-метод набув популярності в Західній Європі, а з початку 2000-х років почав широко застосовуватися в навчанні природничих і технічних дисциплін. Наприклад, журнал Journal of Chemical Education регулярно публікує відповідні методичні матеріали. Сьогодні метод case-study активно використовується у сфері економіки, медицини, технологій та інших дисциплін. У Гарвардській школі бізнесу цей метод займає майже 90% навчального часу, поєднуючи аналіз кейсів із використанням відео та програмного забезпечення.

У вітчизняну освітню практику кейс-метод потрапив у 90-х роках XX століття разом із першими управлінцями, які навчалися за кордоном. Українські науковці, зокрема Ю. Сурмін, А. Сидоренко, В. Лобода та А. Фурда, активно досліджують та адаптують цей метод. У 2002 році під редакцією Ю. Сурміна було видано працю «Ситуаційний аналіз, або анатомія кейс-методу». Наразі запровадження кейс-методу в освітній процес триває, вимагаючи детального аналізу та адаптації до особливостей викладання різних дисциплін.

Відтак, впровадження кейс-методу відбулося в юридичній освіті, а згодом отримав широке поширення в бізнес-школах, особливо в Гарвардській школі бізнесу. На сьогодні існують дві основні школи case-study – американська та європейська, які відрізняються підходами до вирішення кейсів.

Метод ситуаційного аналізу поступово інтегрувався в освітні програми різних дисциплін, включаючи економіку, медицину, технічні науки та управління. У XXI столітті він набув особливої популярності в європейських та американських університетах, що активно використовують його в освітньому процесі.

В Україні кейс-метод почав застосовуватися з 90-х років XX століття, завдяки вітчизняним дослідникам, які адаптували його до місцевих реалій. Проте повноцінне впровадження цього методу потребує подальшого вдосконалення методичних підходів, створення власних кейсів, а також інтеграції сучасних цифрових технологій. Враховуючи міжнародний досвід, використання кейс-методу в освіті сприятиме підготовці конкурентоспроможних фахівців, здатних ефективно вирішувати практичні завдання у своїй професійній діяльності.

Костащук Оксана, Юрів Любов
(Чернівці, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ ГРАМОТИ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

У статті розглядаються особливості інтегративного підходу до навчання грамоти першокласників. Визначено, що інтеграція змісту освіти сприяє формуванню комплексних знань, розвитку комунікативної компетентності та підготовці учнів до реальних життєвих ситуацій. Проаналізовано підходи до педагогічної інтеграції та її вплив на навчальний процес. Окреслено переваги інтегрованих уроків у початковій школі, зокрема їхню роль у розвитку мислення, мовлення, уваги та самостійності учнів.

Ключові слова: *інтегративний підхід, навчання грамоти, початкова школа, педагогічна інтеграція, комунікативна компетентність, освітній процес, ключові компетентності.*

Інтегративний підхід розглядається як спосіб об'єднання змісту освіти в єдину цілісну систему, результатом якого є формування комплексних знань на різних рівнях – від окремих тем і розділів до всього курсу чи предмета. Такий підхід до навчання реалізується як у межах інтегрованих курсів, так і під час вивчення окремих дисциплін, коли знання структуруються на основі спільних понять, а навчальний процес включає інтегровані методи, форми контролю та корекції результатів, що сприяє цілісному сприйняттю інформації. Інтегративний підхід у навчанні виступає одним із найважливіших аспектів при формуванні сучасного свідомого покоління, яке задаватиме стандарти і порушуватиме стереотипи, нав'язані в минулому.

Багато дослідників визначають інтегративний підхід як процес зближення дисциплін і їх взаємопроникнення на основі спільних елементів та зв'язків. Вони підкреслюють, що цей підхід має значні переваги у розвитку комунікативної компетентності (Інноваційна педагогіка, 2021).

Проблеми інтеграції в загальній середній освіті вивчали як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, серед яких: І.Козловська, С. Гончаренко, І. Бех, Н. Бібік, Л. Масол та інші. Аналіз наукових публікацій показав різноманітність трактувань педагогічної інтеграції, що залежить від об'єкта та рівня її застосування в освіті. Кожен дослідник, виходячи зі специфіки свого предмета та умов дослідження, надавав педагогічній інтеграції власне значення, зокрема щодо поняття «інтегративний підхід» (Інноваційна педагогіка, 2021).

Сучасні підходи до реформування Нової української школи зосереджені на розвитку в учнів ключових компетентностей нарівні з предметними знаннями. У світовій практиці компетентності розглядаються як інтегрований результат освіти, що стає особистісним надбанням. Це передбачає зміну пріоритетів: замість простого накопичення визначених знань, умінь і навичок акцент робиться на формування ставлень, цінностей і здатності застосовувати набуті вміння на практиці. Такий підхід сприяє підготовці учнів до ефективної діяльності в реальних життєвих ситуаціях і досягненню успіху.Для формування ключових компетентностей важливим є впровадження інтегрованих підходів у освітній процес (Концепція Нової української школи, 2023).

Досліджуючи питання інтегративного підходу до навчання грамоти першокласників, ми дійшли висновку, що ідея інтеграції змісту та форм навчання сьогодні викликає значний інтерес у багатьох учителів-практиків. Так, посилена увага провідних методистів до проблеми інтеграції пояснюється не лише прагненням об’єднання матеріалу, але і його інформаційним збагаченням, а також емоційним впливом на учнів. Залучення додаткового цікавого матеріалу сприяє глибшому розумінню явищ і понять, дозволяючи сформувати цілісне сприйняття знань (Вашуленко, 2019).

Отже, на інтегрованих уроках діти працюють із легкістю та захопленням, засвоюючи великий обсяг матеріалу. Важливо, що набуті знання і навички учні використовують не лише у стандартних ситуаціях, а й для розвитку творчості та інтелектуальних здібностей. Такі уроки сприяють розвитку мислення, мовлення, уваги, пам’яті, спостережливості, кмітливості, ініціативності, самостійності, наполегливості та працелюбності (Вашуленко, 2019).

ЛІТЕРАТУРА

1. Вашуленко, М. С. (2019). Методика навчання інтегрованого курсу «Українська мова» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : навч.-метод. посіб. / М. С. Вашуленко. – Київ : Видавничий дім «Освіта», 192 с.
2. *Інноваційна педагогіка* (2021). Випуск 32 Том 1. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/32-1
3. Концепція Нової української школи. (2023). URL: https://donets-osvita.gov.ua/wp content/uploads/2022/08/konczepcziya-novoyi-ukrayinskoyi-shkoly.pdf

Котелевський Іван
(Суми, Україна)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ АМЕРИКАНСЬКИХ ВЧИТЕЛІВ: АКТУАЛЬНІ ПІДХОДИ

У публікації визначено актуальні підходи до забезпечення якості підготовки вчителів США; показано значення та роль державних і суспільних стандартів; визначено, що на федеральному рівні відбивається загальне визначення та обґрунтування основних напрямів якості педагогічної освіти в національному масштабі, а на рівні штату реалізуються плани щодо забезпечення якості професійної підготовки вчителів, результати яких визначено тактичними цілями і стандартами.

Ключові слова: *забезпечення якості підготовки вчителів, стандартизація змісту освіти підготовки вчителя, субнаціональні стандарти, інститути акредитації, сертифікації та ліцензування педагогічної освіти, США*

Наукові розвідки засвідчують, що напрями та цілі підготовки вчителів у США залежать від історико-політичних соціально-економічних чинників, що, у свою чергу, впливає на підходи до забезпеченням якості педагогічної освіти. Якщо у 50-60-х рр. XX ст. пріоритетом державної політики США було зміцнення військового потенціалу, то у підготовки вчителів особливу увагу приділяли якості підготовки вчителів фізико-математичних та природничих дисциплін, розвитку дослідницької діяльності студентів, інформатизації процесу навчання тощо. Водночас з’явилися нові навчальні дисципліни у підготовці вчителя, які забезпечували зв’язок теорії і практики. Йшла мова про підготовку вчителя-професіонала, вчителя нової формації (Авшенюк, Кобюк, Огієнко, 2021).

В умовах економічної кризи у 70-тих роках та економічного зростання у 80-х роках XX століття державна політика США орієнтувалася на підвищення конкурентоспроможності держави, тому перед освітою було поставлено мету – до кінця тисячоліття мати найкращу освіту в світі. Відповідно до цього було затверджено Програму «Підготовка Вчителя для Демократичної Школи» (Preparing Teacher for Democratic Schools), в якій основною метою педагогічної освіти проголошується забезпечення високої якості професійної підготовки вчителя, Тому наступні десять років (90-ті роки XX століття) пройшли під лозунгом «десятиліття якості освіти» (Олендр, Степанюк, 2018). Це спонукало до контролю якості підготовки вчителів на федеральному рівні.

Суттєвий вплив на розробку підходів по забезпеченню якості підготовки та перепідготовки американських вчителів мала доповідь «Нація в небезпеці» (Nation at Risk, 1983). Було здійснено перегляд умов для тих, хто вступає до закладів педагогічної освіти; термінів навчання, зокрема, для бакалаврів і магістрів; структури педагогічної освіти (вчитель- наставник; вчитель-професіонал; вчитель-початківець); створено інститут інтернатури для вчителів-початківців; посилена практична спрямованість підготовки вчителя через тісні взаємозв'язки педагогічних інституцій зі школами; особлива увага приділялася залученню до навчання у педагогічних закладах освіти молоді з національних меншин, корінного населення (Авшенюк, Кобюк, Огієнко, 2021).

Важливе місце у розробці процедур із забезпечення якості педагогічної освіти мало встановлення відповідності змісту стандартів підготовки вчителя та навчальних стандартів шкіл на рівні держави й штатів, а також контролю якості педагогічної освіти, зокрема, введення Національною Комісією з питань викладання (National Commission on Teaching) (NCT) національного вчительського іспиту (statewide teacher's examination); створення Консорціуму з оцінювання й підтримки вчителів-початківців (Beginning Teacher Support and Induction Consortium, 1987) та розроблення стандартів для викладання математики й англійської мови (1995 р.), історії й суспільних наук, початкової та спеціальної освіти тощо (2001 р.). В 49 штатах встановлені стандарти, згідно яких майбутні вчителі повинні відповідати якості початкового вчительського сертифікату. Для вчителя середньої школи наявність ступеню бакалавра є обов'язковою вимогою для викладання в державних школах, а в окрузі Колумбія обов'язковим є ступінь магістра (NCSS, 2002; CSTP, 2024; CAEP, 2022; TEAC, 2024).

Відзначимо, що школи, заклади педагогічної освіти, інститути підвищення кваліфікації, органи народної освіті та ін. несуть рівну соціальну відповідальність за якість навчання й виховання.

Отже, якість підготовки вчителів США забезпечується системою державних і суспільних стандартів. На федеральному рівні відбивається загальне визначення та обгрунтування основних напрямів якості педагогічної освіти в національному масштабі. На рівні штату реалізуються плани щодо забезпечення якості професійної підготовки вчителів, результати яких визначено тактичними цілями і стандартами. Відповідальності за їх досягнення покладено на департаменти, бюро, агентства, які розташовані на території штату, інститути акредитації, сертифікації та ліцензування педагогічної освіти. Юридичну силу мають лише субнаціональні стандарти, розроблені й прийняті на рівні штату.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авшенюк, Н.М., Кобюк, Ю.М., Огієнко, О.І. (2021). Механізми забезпечення якості педагогічної освіти в Австралії, Великій Британії, США. Кропивницький: Імекс-ЛТД.
2. Олендр, Т. М., Степанюк, А.В. (2018). Моніторинг якості природничої освіти в університетах США. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка
3. CAEP (2022). Council for the Accreditation of Educator Preparation (CAEP) accreditation standards; as approved by the CAEP Board of Directors. Washington, DC: Author.
4. CSTP (2024). California Standards for the Teaching 80 Profession. Commission on Teacher Credentialing. URL: http:// https://www.ctc.ca.gov/docs/default-source/educator-prep/standards/2024-cstp.pdf?sfvrsn=62eb3cb1_12
5. NCSS (2002). National Curriculum Standards for Social Studies Teachers. National Council for the Social Studies. URL: http:// downloads.ncss.org/NCSSTeacherStandardsVol1-rev2004. pdf 29.
6. NCTQ: National Council on Teacher Quality. URL: http://www. nctq.org/p/edschools/ list.jsp
7. TEAC (2024). The Teacher Education Accreditation Council. URL: https://www.chea.org/teacher-education-accreditation-council

Луцик Людмила
(Хмельницький, Україна)

АНАЛІЗ ТЕХНОЛОГІЇ «ЛЯЛЬКА ЯК ПЕРСОНА» ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНО-ГІГІЄНІЧНИХ НАВИЧОК ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Зміст тез розкриває особливості використання технології «Лялька як персона» у роботі з молодшими дошкільниками при формуванні культурно-гігієнічних навичок. Коротко подано історію виникнення технології, її введення у групу дітей, якими особливостями вона має бути наділена, щоб формувати у молодших дошкільників культурно-гігієнічні навички. Розкрито основні принципи використання методики для формування культурно-гігієнічних навичок молодших дошкільників, зроблено висновок щодо необхідності використання технології.

Ключові слова: *Технологія «Лялька як персона», культурно-гігієнічні навички, діти молодшого дошкільного віку, принципи використання, життєві історії.*

Наукові дослідження, практичний досвід роботи з дітьми молодшого дошкільного віку дають нам можливість стверджувати, що формування культурно-гігієнічних навичок у дітей – це двостороння взаємодія дорослого й дитини. Основою такої взаємодії мають бути суб'єкт-суб'єктні взаємини. Та з огляду на різні об'єктивні й суб'єктивні чинники, у такий спосіб взаємодії не завжди вдається досягнути освітньої мети. Тому у виховний процес вводять умовного персонажа, який для дітей стає авторитетним і близьким, до порад якого вони дослухаються (Штурко, 2020).

Методику «Лялька як персона» впровадив Усеукраїнський Фонд «Крок за кроком» за підтримкою Фонду Чарльза Стюарта та Фонду «Інститут відкритого суспільства»: педагогічний підхід для соціального і психологічного розвитку дитини» покликаний навчати дітей: позитивно сприймати себе в різних ситуаціях; шанувати свою родину та родини інших; співчувати, чути інших і вчитися одне в одного; стояти за себе в ситуаціях несправедливості й упередження; переносити навички спілкування з лялькою на реальних життєвих ляльок-дівчаток, так і хлопчиків, дати їм імена (Лесковець, 2024). В Україні ця методика була вперше представлена на початку 2016 року.

Ляльки-персони передусім мають бути реалістичними, схожими на дошкільників, бути виразними й привабливими, вбрання – різної кольорової гами й відповідне до пори року. Частини тіла ляльок мають бути рухомими: так вона може «сісти», «прийшовши» до дітей в групу. Ляльки не перебувають в груповій кімнаті постійно, оскільки їх місія – систематично приходити до дітей (Лесковець, 2024). Лялька «приходить» до дітей у групу 1–2 рази на тиждень. Однак, якщо з кимось із дошкільників трапиться якась неприємна пригода, то лялька «відвідує» дітей негайно.

Дорослий наділяє ляльку «чарівністю»: вона «знає» про все, що відбувається з дітьми, «бачить», як «живе» група. На допомогу їй використовуємо сучасні технічні засоби, з якими обізнані діти, зокрема програми Skype, Viber тощо. За їх допомогою ляльки «довідуються» про життєві ситуації, у які потрапляють діти.

Лялька-персона – це не іграшка для дітей, а інструмент для педагога. Методика пропонує перетворити ляльок на «маленьких людей» і через ляльок будувати діалог з дітьми. Лялька на вухо вихователю розповідає свою історію, ставить запитання, а він транслює її думки дітям (Лесковець, 2024).

Ляльки та їх історії допомагають раціональній організації життя дітей у ЗДО, що полягає у чіткості та своєчасності режимних процесів; їхні історії є позитивним приклад культури поведінки; використовуючи історії ляльки можна здійснювати систематичне вправляння у дотриманні вимог культури поведінки а також здійснювати індивідуальний підхід до темпів оволодіння культурно-гігієнічними навичками конкретною дитиною.

Таким чином, на основі узагальнення наукових матеріалів і практичного досвіду констатуємо, що основними принципами використання ляльок під час формування культурно-гігієнічних навичок є: 1) рівність у ставленні до дітей; 2) емоційне реагування на поведінки; 3) групове та індивідуальне спілкування; 4) сюрпризність візиту; 5) сталість дій під час приходу; 6) різноманітність форм контактування.

Згідно з методикою, коли лялька вперше з’являється в групі, діти молодшого дошкільного віку насамперед з нею знайомляться. Доцільно представити ляльку-хлопчика першою, бо інакше діти вважатимуть, що всі ляльки – це дівчатка і призначені лише для дівчаток (Шпак, 2019). Кожній ляльці необхідно скласти портфоліо, в яке занести персональні дані: ім’я, прізвище, вік, визначили стать, склад родини, місце проживання, улюблені заняття, уподобання, страхи, що і перетворює їх на ««маленьких людей», та закріпити певні історії життя. Завдяки цьому кожну ляльку можна зробити індивідуальністю (Шпак, 2019, с. 17).

Життєві історії ляльок необхідно добирати на основі реальних випадків, які відбуваються в ЗДО: типу «Пригостимо ляльку обідом», «Підбери посуд для ляльки», «Чаювання у групі», «На гостину до Ляльки», «Зустрічаємо гостей» та ін. Обов’язковою умовою є чергування різних життєвих історій з їх щасливим завершенням, що супроводжуються переходом від емоційної напруженості до радісної поведінки (Шпак, 2019, с. 17–18).

Отже, особливості використання технології «Лялька як персона» в освітньому процесі як дієвого та ефективного засобу формування культурно-гігієнічних навичок полягає у зазначенні важливих деталей про родину ляльки, її уподобання, звички, зацікавлення; прохання ляльки назвати своїх друзів у групі та дати поради, як краще знайомитися з іншими дітьми, як можна з ними потоваришувати; влаштування ляльці екскурсії дитячим садком; надавання ляльці різних порад; можливість обговорення різноманітних питань та проблем під час кожної зустрічі (як правильно користуватись столовими приборами, особиста гігієна тощо), а також відчуття емоційної спорідненості. Діти починають орієнтуватися в правилах культури поведінки, оволодівати різними засобами і формами культури спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лесковець, А. (2024). Педагогічні умови формування в дітей молодшого дошкільного віку культурно-гігієнічних навичок *Інноваційні процеси в дошкільній освіті: теорія, практика, перспективи:* [зб. наукових праць] [заг. ред.: О.О.Максимової, М.А.Федорової]. Житомир: ФОП Левковець. 176–180.
2. Шпак, В.О. (2019). Впровадження інноваційної методики «Лялька як персона» як ефективний засіб розвитку соціальної компетентності старших дошкільників. Мигіївський заклад дошкільної освіти «Ромашка» Мигіївської сільської ради Первомайського району Миколаївської області. 63 с.
3. Штурко, Г. (2020). Виховання культурно-гігієничних навичок у дітей молодшого дошкільного віку. *Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути*. [матеріали X міжнародної науково-практичної інтернет-конференції м. Київ, 13 листопада 2020 р.]. К., 454–457.

Макаренко Станіслав
(Суми, Україна)

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА КОМУНІКАТИВНІ УМІННЯ ПІДЛІТКІВ

У статті розглядається вплив соціальних мереж на розвиток комунікативних навичок підлітків. Аналізуються позитивні й негативні аспекти використання соціальних платформ у процесі формування мовленнєвої компетенції, емоційного інтелекту та навичок міжособистісного спілкування.

Ключові слова: *соціальні мережі, комунікативні навички, підлітки, цифрова комунікація, міжособистісна взаємодія.*

Сучасний світ характеризується швидким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, що суттєво змінює способи взаємодії між людьми. Одним із ключових факторів цих змін є активне використання соціальних мереж, особливо серед підлітків. Це викликає необхідність дослідження їхнього впливу на формування комунікативних навичок молоді. Враховуючи стрімке зростання популярності соціальних платформ, їх вплив на процеси комунікації стає все більш значущим. Підлітковий вік є критичним періодом для розвитку мовленнєвих та соціальних навичок, а тому використання цифрових технологій може як сприяти цьому процесу, так і створювати певні бар’єри. Інтенсивна взаємодія в онлайн-просторі змінює традиційні форми спілкування, що може позначитися на здатності підлітків ефективно взаємодіяти в реальному житті. Крім того, зростає занепокоєння щодо якості цифрового спілкування, яке нерідко супроводжується поверхневими контактами, втратою глибини комунікації та спотворенням мовних норм. Це створює виклики не лише для молоді, а й для освітян та батьків, які прагнуть сформувати у підлітків високий рівень комунікативної культури. Саме тому дослідження впливу соціальних мереж на комунікативні вміння підлітків є надзвичайно актуальним і потребує ґрунтовного аналізу.

Наукова спільнота схильна вважати, що соціальні мережі – це онлайн-платформи, що забезпечують інтерактивну взаємодію між користувачами через обмін текстовими, аудіо- та відеоповідомленнями, створення контенту та підтримку соціальних зв’язків. Вони є не лише засобом передачі інформації, а й простором для самовираження, соціалізації та побудови цифрової ідентичності. Для підлітків соціальні мережі виконують функцію основного комунікативного середовища, де вони можуть встановлювати нові знайомства, підтримувати дружні стосунки та обговорювати актуальні теми. Завдяки різноманітності форматів комунікації – від особистих повідомлень до групових чатів та відкритих дискусій – вони мають можливість удосконалювати свої навички міжособистісного спілкування та адаптуватися до сучасних цифрових норм комунікації.

Зазначимо, що сучасна соціальна дійсність визначає соціальні мережі як пріоритетний механізм і соціалізації, і засобу комунікації, і отримання інформації, досвіду тощо. Тому, логічним видається визначити саме позитивний вплив соціальних мереж на формування комунікативних умінь у підлітків. Соціальні мережі стимулюють розвиток писемного мислення, підлітки навчаються формулювати думки в текстовій формі, удосконалюють навички письмового спілкування. Соціальні мережі сприяють збагаченню словникового запасу (часто сленгового), завдяки широкому спектру контенту користувачі знайомляться з новими термінами та виразами. Розвиток міжкультурної комунікація є також позитивом соціальних мереж. Адже можливість спілкування з однолітками з різних країн сприяє розвитку толерантності та розширенню світогляду. На нашу думку соціальні мережі формують упевненість у спілкуванні, через їх активне використання, що допомагає подолати сором'язливість і навчитися ефективно виражати свої думки.

Однак, важливо також відмітити, що соціальні мережі відзначаються і значним негативним впливом саме на комунікативні навички підлітків, а саме:

- зниження рівня усного мовлення – переважання текстової комунікації може призводити до труднощів у вербальному спілкуванні;
- спотворення мовних норм – використання сленгу, скорочень та ненормативної лексики може негативно впливати на грамотність;
- зменшення емпатії та емоційної чутливості – відсутність невербальних сигналів (міміки, інтонації) у текстовому спілкуванні ускладнює розуміння емоційного стану співрозмовника;
- ризики поверхневого спілкування – швидке споживання інформації та обмеження повідомлень короткими текстами можуть знижувати здатність до глибокого аналізу та побудови аргументованих висловлювань (Гречановська, 2023, С. 64).

Таким чином, відзначимо, що соціальні мережі відіграють важливу роль у розвитку комунікативних навичок підлітків, однак їхній вплив є двоїстим. Вони надають можливості для розширення мовних компетенцій, але водночас можуть спричиняти певні труднощі у вербальному спілкуванні та розумінні невербальних аспектів комунікації. Отже, необхідно формувати культуру цифрової комунікації, щоб мінімізувати негативні наслідки та сприяти розвитку ефективних комунікативних навичок підлітків у сучасному інформаційному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гречановська, О. В., Мегем, О. М., Потапюк, Л. М. (2023). Вплив соціальних мереж на психологічний стан та самооцінку української молоді. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія. Психологія, 4(73), Т. 3, 60-66.

Мовчан Ольга
(Миколаїв, Україна)

ДІАГНОСТИКА РІВНЯ РОЗУМОВОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У тезах висвітлено підходи до діагностики розумового виховання учнів 6–8 років у контексті реалізації завдань Нової української школи. Окреслено актуальні критерії та показники оцінювання розумового розвитку, акцентовано увагу на важливості використання інноваційних методик оцінки та особистісно-орієнтованого підходу.

Ключові слова: *розумове виховання, діагностика, критерії, показники, молодший шкільний вік, інноваційні підходи, Нова українська школа.*

Розумове виховання дітей молодшого шкільного віку є складовою загального розвитку особистості та передумовою успішного засвоєння навчального матеріалу. У віці 6–8 років спостерігається інтенсивний розвиток когнітивних процесів, що потребує систематичного педагогічного впливу та діагностичного супроводу. Особливої актуальності набуває використання інноваційних методик і засобів для вивчення рівня сформованості розумового виховання.

Діагностика розумового виховання учнів 6–8 років у контексті реалізації завдань Нової української школи передбачає цілісний і різновекторний підхід, що відповідає основним принципам сучасної освіти – дитиноцентризму, інтеграції, розвитку ключових компетентностей та формування навчальної мотивації. Її головною метою є виявлення рівня сформованості інтелектуальних умінь, пізнавальних інтересів, логічного мислення, здатності до аналізу, узагальнення, порівняння, а також навичок самостійного здобуття знань.

У структурі розумового виховання виділяються такі критерії: інтелектуальна активність (ініціативність у пізнавальній діяльності, допитливість, мотивація до пізнання); рівень розвитку мислення (уміння порівнювати, аналізувати, узагальнювати, робити висновки); когнітивна самостійність (здатність самостійно розв’язувати розумові завдання, планувати діяльність); культура розумової праці (уважність, організованість, вміння концентруватися, доводити справу до завершення).

Кожен критерій розкривається через показники, наприклад: для інтелектуальної активності – виявлення інтересу до нового матеріалу, участь у пізнавальних іграх; для мислення – кількість і якість логічних операцій, здатність до причинно-наслідкових зв'язків; для когнітивної самостійності – ініціатива в розв'язанні проблем, спроби самостійного пошуку відповіді; для культури розумової праці – посидючість, охайність виконання завдань, дотримання інструкцій.

У практиці Нової української школи діагностика розумового розвитку має здійснюватися з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини, її активності, мисленнєвої самостійності та здатності застосовувати знання в нових ситуаціях. Особливе значення має діяльнісний характер навчання, у якому педагог спостерігає не лише за кінцевим результатом, а й за самим процесом виконання завдань. Важливу роль у діагностиці відіграють ігрові форми роботи, які відповідають віковим потребам дітей молодшого шкільного віку. Через дидактичні, сюжетно-рольові та логічні ігри вчитель отримує змогу оцінити, як дитина орієнтується в інформації, вирішує проблемні ситуації, аргументує свої дії.

У контексті особистісно-орієнтованого підходу діагностика враховує не лише рівень знань, а й індивідуальні пізнавальні можливості, стиль мислення, емоційний стан і навчальну мотивацію. Це дозволяє зробити оцінювання більш точним, гуманним і таким, що сприяє розвитку особистості. Важливим джерелом інформації для педагога є також спостереження за дитиною в різних освітніх ситуаціях – під час виконання завдань, групової роботи чи позаурочної діяльності.

Окрім того, застосовуються адаптовані методики діагностики пізнавальних процесів – таких як пам'ять, увага, мовлення, логічне мислення. Наприклад, це можуть бути вправи на класифікацію предметів, виявлення зайвого елемента, складання розповіді за малюнком чи розв'язання логічних загадок. Важливо, щоб ці методики були подані у формі гри, що дозволяє уникати стресових ситуацій для дітей. Додатково, ефективним інструментом довготривалої діагностики виступає портфоліо досягнень учня, яке дає змогу фіксувати індивідуальний поступ і розвиток інтелектуальних навичок у динаміці.

Отже, діагностика розумового виховання в умовах Нової української школи має бути системною, підтримувальною, безоцінковою в традиційному сенсі та не спрямованою на порівняння учнів між собою, а на виявлення їхніх освітніх потреб і забезпечення відповідної педагогічної підтримки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про освіту» (2017). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text.
2. Концепція Нової української школи. (2017). URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/ app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf.

Назиров Родіон
(Глухів, Україна)

МАСОВІ ВІДКРИТІ ОНЛАЙН-КУРСИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ РОЗВИТКУ АНГЛОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

У публікації представлено переваги використання MOOCs у підготовці майбутніх викладачів закладів системи військової освіти; схарактеризовано проблеми, які можуть виникати під час опанування онлайн-курсів та запропоновано шляхи їх попередження чи подолання. Представлено низку MOOCs для викладачів військової освіти.

Ключові слова: *масові відкриті онлайн-курси, англомовна компетентність, викладач закладу системи військової освіти,*

Стрімкий розвиток цифрових технологій в останні десятиліття істотно вплинув на систему освіти, зокрема трансформував організацію освітнього процесу у закладах вищої освіти. Використання електронних ресурсів розширило можливості здобувачів освіти у доступі до знань, а також збагатило інструментарій викладачів для передавання інформації та формування компетентностей. Цифрові технології стали визначальними у розвитку дистанційної та змішаної форми навчання, а однією з найпомітніших освітніх інновацій для університетів стала поява масових відкритих онлайн-курсів (MOOCs), популярність яких дедалі зростає з 2012 року.

У наукових розвідках [Ткаченко, 2024; Kovalchuk, 2022; Kurok, 2024; Shlieina, 2025) знайшли відображення різні аспекти застосування цифрових технологій у професійній підготовці фахівців, зокрема в умовах змішаного та дистанційного навчання, використання масових відкритих онлайн курсів як мотивуючих факторів (Davis, 2014); труднощі та недоліки онлайн-навчання, таких як дистанційне оцінювання, відповідність навчальній програмі тощо (Davis, 2014; Dewar, 2014: Murphy, 2013).

Аналіз наукового доробку вчених дозволив констатувати, що, крім загальних переваг, впровадження масових відкритих онлайн-курсів (гнучкість, технологічність, різноманіття матеріалів та доступність) MOOCs мають значний потенціал як інструмент для розвитку англомовної компетентності майбутніх викладачів закладів системи військової освіти, оскільки поєднують можливості професійного розвитку, інтеграцію автентичного мовного середовища та адаптивність до сучасних освітніх викликів.

Перевагами використання MOOCs у підготовці майбутніх викладачів закладів системи військової освіти є:

- автентичне мовне середовище, яке передбачає навчання з використанням матеріалів, розроблених носіями мови, що сприяє розвитку академічного письма, аудіювання та професійної комунікації англійською мовою; використання термінологічно точних військових ресурсів, що підвищує компетентність у спеціалізованій англійській мові (Military English);
- адаптивність і персоналізація навчання, оскільки MOOCs пропонують гнучкі формати (відеолекції, інтерактивні тести, форуми, симуляції), що дозволяє кожному здобувачу освіти навчатися у власному темпі, а викладачам – обирати курси відповідно до дисципліни, що викладається;
- розвиток міжкультурної компетентності, що пояснюється тим, що онлайн-курси з міжнародних платформ (Coursera, edX, FutureLearn) уможливлюють взаємодію з учасниками з різних країн та обмін досвідом у дискусійних форумах, а також знайомство здобувачів освіти з військовими традиціями та доктринами НАТО, ООН, США, Великої Британії тощо, що розширює розуміння міжнаціональної військової комунікації;
- доступ до найкращих освітніх практик, оскільки MOOCs розробляють провідні університети (Harvard, MIT, King's College London) та військові академії (West Point, NATO Defence College), що гарантує якісний контент, що дозволяє викладачам використовувати отримані набуті знання для модернізації власних курсів та впровадження передових методик викладання;
- розвиток критичного мислення та аналітичних навичок, так як значна кількість курсів передбачає аналіз військових кейсів, стратегічних документів, історичних подій, що

формує здатність критично оцінювати інформацію та ухвалювати виважені рішення.

Серед проблем, з якими можуть зіштовхнутися здобувачі освіти під час проходження онлайн-курсів, виокремимо наступні:

- пасивна участь та низька мотивація, уникнути можливо шляхом використання гейміфікації (бейджі, рейтинги, сертифікація), розроблення внутрішніх конкурсів на основі курсів;
- відсутність практичних занять та інтерактивної взаємодії, подолання чого вбачаємо в інтеграції MOOCs у змішану модель навчання – поєднання онлайн-курсів із живими семінарами, дебатами, симуляціями військових переговорів;
- мовний бар'єр, що потребує використання автоматичних перекладів, підготовки лексичних глосаріїв, проведення підготовчих мовних тренінгів.

Найкращими MOOCs для викладачів військової освіти є:

- «Military English» (FutureLearn, NATO DEEP) – термінологія, військові комунікативні навички.
- «International Humanitarian Law» (HarvardX) – англомовні юридичні аспекти збройних конфліктів.
- «Security & Defence Policies in Europe» (European University Institute) – аналіз військової політики.
- «Leadership in Military Contexts» (University of Adelaide) – розвиток управлінських навичок у військовій сфері.
- «Cybersecurity for Military Professionals» (Coursera) – англомовна підготовка у сфері кібербезпеки.

Отже, MOOCs – це потужний інструмент розвитку англомовної компетентності майбутніх викладачів військової освіти. Їх ефективність зростає за умови інтеграції у змішане навчання, доповнення дискусіями та практичними завданнями. Це відкриває можливості для формування конкурентоспроможних фахівців, здатних працювати у міжнародному військовому середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ткаченко Н.М., Матюха Б.В. (2024). Формування самоосвітньої компетентності майбутніх педагогів професійного навчання засобами цифрових технологій як науково-педагогічна проблема. *Педагогічна Академія: наукові записки.* 13. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.14590383
2. Davis, H., Dickens, K., Leon, M., Sánchez-Vera, M. M., White S. (2014). MOOCs for Universities and Learners: An Analysis of Motivating Factors. 6th International Conference on Computer Supported Education. 01-03 Apr 2014.

URL: https://eprints.soton.ac.uk/363714/
3. Dewar E., Uhomoimini J., Ross M. & Hutty D. (2014). MOOCs Development and Implementation: The Challenges and Prospect for Higher Education in Emerging Countries. Conference: INSPIRE 2014, April 2014 ISSN: 2414-0325.
4. Kovalchuk, V. I. & Zaika, A.O. (2022) Introduction of Digital Technologies in the Educational Process of Training Future Production Masters of Agricultural Professional Training Profile. *Education and Upbringing of Youth in New Realities*: Perspectives and Challenges, Youth Voice Journal. Vol. IV, 31-42.
5. Kurok, V., Kashubiak, I., Maksymenko, L., Pushchyna, I., Chumak, T. (2024). Modern tools to enhance the effectiveness of distance learning in conditions of digitalization. *AD ALTA-Journal of Interdisciplinary Research*. Vol. 14, Issue 1, Special Issue SI. 2024 pp. 87-91. WOS: 001222983700011.
6. Murphy J., Williams A., Ryan P., Kalbaska N., Cantoni L. (2013). Massive Open Online Course (MOOC) Adoption and Implementation. Conference: EuroCHRIE 2013 Cooperative Education and Research for Hospitality and Tourism. October 2013.
7. Shlieina L, Tkachenko N, Kurok R, Lagodych T, Liashenko R. (2025). Adapting Pedagogy in the Post-Pandemic Era: The Role of Hybrid Learning in Shaping Educational Quality. Salud, Ciencia y Tecnología - Serie de Conferencias [Internet]. Feb. 1; 4:1451. URL: https://doi.org/10.56294/sctconf20251451

Ночовна Наталія,
Мякушко Надія,
Рябокінь Наталія
(Полтава, Україна)

ЕТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ВИКЛАДАЧА У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ

У статті розкрито зміст і значення етичної спрямованості викладача у контексті інноваційних трансформацій соціально-гуманітарної сфери як важливого чинника у формуванні професійно-етичних якостей фахівців професій типу «людина-людина». Авторами відмічена визначальна роль особистості викладача як фасилітатора процесу формування професійно-етичної сфери майбутнього професіонала. За результатами теоретичного аналізу систематизовані бачення дослідників із питань етики професійної комунікації, виділиено комплекс професійно-етичних якостей викладача, що забезпечують етичну спрямованість його професійної діяльності, та зрезюмовано про важливість професійної етики фахівців професій «людина-людина» у контексті соціально-гуманітарних інновацій.

Ключові слова: ***е****тична спрямованість викладача, інновації соціально-гуманітарної сфери, професії типу «людина-людина», професійна етика, професійно-етичні якості.*

Інноваційні трансформації і, зокрема, стрімка цифровізація, яка динамічно охоплює більшість сторін нашого щодення та професійної діяльності, значною мірою спрощує виконання ряду виробничих завдань.

Разом із тим, є галузі, у яких задля уникнення прагматизації виробничої взаємодії виникає необхідність актуалізувати людиноорієнтовані принципи, мова йде, перш за все, про галузі системи «людина-людина». Принцип гуманізації у практичній діяльності представників професій «людина-людина» набуває першочергової актуальності. Реалізацію принципу гуманізації у діяльності викладача як представника професії типу «людина-людина» вбачаємо, в етичній спрямованості фахівця, яку, своєю чергою, пов’язуємо з відповідним рівнем сформованості професійно-етичних якостей.

Класики та сучасники педагогічної науки стверджують, що Особистість може виховати лише Особистість, професіонала – підготувати лише професіонал. Тож, у цьому контексті маємо говорити про етичну спрямованість викладача в педагогічній взаємодії з майбутніми фахівцями як про екстраполюючий чинник у формуванні моделей їх професійно-етичної комунікації у майбутній професійній діяльності.

Різні сторони змісту та формування професійної етики професійно-етичної компетентності у фахівців професій людина-людина», зокрема, соціальних робітників, вихователів ЗДО, викладачів ЗВО, досліджували Л. Березовська, Р. Зозуляк-Случик, К. Павелків, Н. Устинова, Л. Хоружа.

Так, К. Павелків називає етичну інтегративною якістю особистості, яка включає комплекс морально-етичних цінностей та особистісних характеристик, що зумовлюють вибір моделей поведінки педагога в різних ситуаціях професійно-педагогічної діяль¬ності (Павелків, 2022).

Значущі особистісно-моральні якості, за яких можлива етична поведінка соціального робітника, Р. Зозуляк-Случик, диференціює на: морально-гуманістичні, що включають емпатійність, відкритість, чуйність, порядність, відповідальність, терпимість, толерантність, ввічливість; психолого-педагогічні: комунікабельність, уміння налагоджувати міжособистісну взаємодію, запобігати конфліктів; психологічні: стійкий психічний стан, витримка, самовладання, саморегуляція, готовність працювати в умовах професійного стресу, конфліктних ситуацій, приймати рішення в етично складних ситуаціях, що мають місце у професійній діяльності (Зозуляк, 2019: 68).

Теоретичний аналіз та досвід практичної діяльності дає нам можливісь виділити комплекс професійно-етичних якостей викладача, що забезпечують етичну спрямованість його професійної діяльності, об'єднавши якості у п'ять блоків, а саме: гуманістично-ціннісний, перцептивно-емпатійний, толерантно-вольовий, комунікативно-інтерактивний та рефлексивно-саморегулятивний.

Висновки. Тож, у статті нами розкрита важливість етичної спрямованості викладача у контексті інноваційних трансформацій соціально-гуманітарної сфери як важливого чинника у формуванні професійно-етичних якостей фахівців професій типу «людина-людина». За результатами теоретичного аналізу систематизовані бачення дослідників із питань етики професійної комунікації виділено комплекс професійно-етичних якостей викладача, що забезпечують етичну спрямованість його професійної діяльності.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у розробці критеріїїв сформованості професійно-етичних якостей фахівців професій «людина-людина».

ЛІТЕРАТУРА

1. Зозуляк-Случик, Р. В. (2019). Формування професійної етики майбутніх соціальних працівників в університетах: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 460 с.
2. Павелків, К. (2022). Етична компетентність у професійно-педагогічній діяльності сучасного учителя іноземної мови: теоретичний аспект. Соціальна робота та соціальна освіта. 2 (9). 272-280.

Овсієнко Кароліна
(Ромни, Україна)

CONCEPTUAL METAPHOR AS A TOOL OF COMMUNICATIVE STRATEGY IN POLITICAL DISCOURSE OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN THE SPEECHES OF U.S. POLITICAL LEADERS

The study examines the role of conceptual metaphors in U.S. political discourse regarding the russian-Ukrainian war, highlighting their influence on global public perception. By analyzing speeches and statements of American politicians in 2024, the research identifies structural, orientation, and ontological metaphors as key tools for shaping political narratives. The findings demonstrate that metaphors not only enhance the emotional and persuasive impact of political messages but also play a crucial role in framing international perspectives on the war and the broader geopolitical landscape.

***Key words**: conceptual metaphor, political discourse, communicative strategy, structural conceptual metaphor, orientational conceptual metaphor, ontological conceptual metaphor.*

The topicality of the research stems from Ukraine's current political and security situation, and the importance of analyzing metaphors used to shape global public opinion about the russian-Ukrainian war. American politicians' speeches are notably emotional and expressive, frequently employing metaphors to strengthen political narratives. We hypothesize that metaphors serve as effective tools for audience influence, and studying their use in U.S. political speeches will enhance understanding of how these linguistic devices impact international relations and global perception of the russian-Ukrainian war.

Research materials comprise U.S. officials' speeches, debates, and addresses in 2024.

Metaphor serves as a unique communicative tool that functions not only as an artistic device but also as a powerful mechanism for representing reality. It can create vivid images, appeal to emotions and historical experience, and legitimize certain political ideas. In the process of the investigation we divided metaphors into 3 groups: structural, orientation, and ontological conceptual metaphors.

Structural conceptual metaphors play an important role in shaping and conveying political messages by using clear images to express complex ideas. They help to present abstract concepts in a structured way and activate an emotional impact on the audience, providing support for specific political goals. E.g.: «Putin thought we would be weak... divided». In this metaphor, international unity is depicted through physical characteristics. This is an interesting technique, because it evokes opposite thoughts in the subconscious: «weak – strong» (physical strength as political unity), «divided – united» (physical integrity as solidarity). The metaphor emphasizes the mistakenness of the aggressor's calculations. E.g.: «A dictator who would eat you for lunch», «eat ... for lunch» means not just to destroy, but to literally eat, enjoy, in other words, to destroy with pleasure. This metaphor vividly describes russia's bloodthirstiness, cruelty, and «geopolitical cannibalism».

Spatial and orientation metaphors were used less frequently. The peculiarity of these types of metaphors is that they form the idea of unity against the aggressor, emphasize the importance of democratic values, and motivate further support for Ukraine. «Decency is a light that shines... reached the hearts» - combines the metaphors of light and physical achievement conveying moral qualities as something pure, bright, good and fair. This example vividly emphasizes the international influence of leadership, Ukraine's moral superiority, and the power of an ethical position in international support.

Ontological metaphors serve as a powerful tool for transforming complex narratives into understandable messages that instantly appeal to the collective worldview. «Putin's eyes on the rest of Europe» – metaphor is used showing a desire or aspiration to expand putin's influence to other European countries that is a danger for security, energy stability and geopolitical interests of the entire continent. «Ukraine was the apple of his eye» – in the context of the russian-Ukrainian war, Ukraine is an extremely important territory for putin, which he unjustifiably considered as his property.

The research results confirm that conceptual metaphors are a crucial tool in shaping political discourse, significantly influencing the perception of international audiences. Metaphors serve not only as rhetorical devices but also as mechanisms that construct political narratives and reinforce ideological frameworks.

The uniqueness of the conceptual metaphors lies in the fact that they do not just describe the russian-Ukrainian war, but actively shape its international perception, turning this military conflict from a local confrontation into a global problem of violation of the international legal order.

However, as the analysis shows, communicative support is a variable factor influenced by political, social, and economic conditions. Shifts in the American political narrative confirm the variability of communicative support, reflecting how metaphorical structures evolve in response to changing political landscapes.

REFENCES

1. Briefings and statements. База даних: «The White House». URL.: https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/

Омельченко Юрій
(Глухів, Україна)

ІСТОРІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТУ

У статті розглядається процес впровадження штучного інтелекту (ШІ) в освітній процес, його історичний розвиток та сучасні тенденції використання. Проаналізовано основні етапи розвитку ШІ в освіті – від перших комп'ютеризованих навчальних систем до сучасних адаптивних платформ і генеративного ШІ. Особливу увагу приділено перспективам розвитку штучного інтелекту, зокрема використанню віртуальної та доповненої реальності, емоційного ШІ та автоматизації освітніх процесів.

Ключові слова: *штучний інтелект, освіта, інтелектуальні навчальні системи, генеративний ШІ, освітні технології..*

У колі науковців увагу зосереджено на питаннях застосування сучасних технологій в освітньому процесі, де серед цих технологій штучний інтелект стає ключовим елементом. Термін «штучний інтелект» є доволі комплексним та може мати доволі різні інтерпретації. Сама галузь є дуже молодою, термінологія та принципи були сформовані на науковій конференції у Принстонському університеті у 1956 році (Дубчак, 2020).

Хоча дослідження в цій області почалися ще в 1940-х роках, на сьогоднішній день відсутнє єдине та однозначне визначення «штучного інтелекту» серед вітчизняних та зарубіжних науковців. Різноманітні підходи до інтерпретації цього терміну залежать від мети його визначення та подальшого використання. Досить часто, термін «штучний інтелект» тлумачиться як здатність автоматизованих систем виконувати функції людського інтелекту, здатність вибирати та приймати рішення на основі попереднього накопиченого досвіду та раціонального аналізу зовнішніх факторів (Фратавчан, 2023). Іншими словами, штучний інтелект – це здатність машин симулювати розум та імітувати людські когнітивні здібності. Тобто збирати й адаптувати зовнішні дані, а на їх основі навчатися ухвалювати рішення та робити висновки, як могла би людина (Даниленко, 2025).

Впровадження штучного інтелекту (ШІ) в освіту має довгу та цікаву історію, котра розпочалася ще в середині XX століття. Основні етапи цього процесу можна розділити на кілька ключових періодів:

1. 1950–1970-ті роки: Початок досліджень.

У 1950-х роках з’явилися перші концепції штучного інтелекту, сформульовані такими науковцями, як Алан Тюрінг і Джон Маккарті.

У 1960-х розпочато перші спроби застосування ШІ в освіті. Зокрема, було розроблено PLATO (Programmed Logic for Automated Teaching Operations) – одну з перших комп’ютеризованих навчальних систем.

У 1970-х роках створено SCHOLAR – інтелектуальну навчальну систему, що могла взаємодіяти з учнями у формі запитань і відповідей.

2. 1980-1990-ті роки: Поява інтелектуальних навчальних систем (ITS).

У 1980-х почали активно розробляти інтелектуальні навчальні системи (ITS – Intelligent Tutoring Systems), котрі могли адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб учнів.

З’явилися програми, що використовували штучний інтелект для аналізу відповідей студентів і надання персоналізованих рекомендацій.

У 1990-х роках розвиток інтернету сприяв появі дистанційного навчання та онлайн-курсів із базовими елементами адаптивного навчання.

3. 2000-2010-ті роки: Розвиток онлайн-освіти та персоналізації.

З появою масових відкритих онлайн-курсів (MOOCs), таких як Coursera, Udacity, edX, почали використовувати алгоритми ШІ для аналізу поведінки студентів.

Використання адаптивного навчання: системи почали підлаштовувати зміст курсів під рівень знань і прогрес учня.

Чат-боти та віртуальні асистенти стали частиною освітнього процесу.

4. 2020-ті роки: Вибуховий розвиток ШІ у навчанні

Використання генеративного ШІ (наприклад, ChatGPT) для створення навчального контенту, допомоги у написанні текстів, перевірки завдань.

Поява ШІ-асистентів, які допомагають викладачам автоматизувати рутинні завдання.

Використання комп’ютерного зору та технологій розпізнавання мови для оцінки навчальних досягнень (наприклад, автоматична перевірка письмових робіт та усних відповідей).

Розвиток навчальних платформ на основі ШІ, які створюють персоналізовані курси для кожного учня.

Перспективами впровадження ШІ в освітній процес передбачено:

- Інтеграція віртуальних та доповнених реальностей (VR/AR) із ШІ для створення інтерактивних навчальних середовищ.
- Використання емоційного ШІ, який зможе аналізувати емоції учнів і підлаштовувати матеріал відповідно до їхнього стану.
- Подальша автоматизація оцінювання знань та підтримка викладачів у розробці навчальних програм.

Таким чином, ШІ вже став важливою частиною освіти та продовжує змінювати підходи до навчання, роблячи його більш ефективним та персоналізованим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даниленко, Ю. (2025). Від Ш до І: що таке штучний інтелект та як він трансформує світ (speka.media). URL: https://cutt.ly/OwDG5xIl (дата звернення 30.03.2025);
2. Дубчак, А.О., Литвиненко, Я.В. (2020). Напрямки використання штучного інтелекту в сучасних умовах. *Матеріали міжнародної наукової конференції «Іван Пулюй: життя в ім'я науки та України» (до 175-ліття від дня народження)*, 28-30 вересня 2020 року. Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 64–65.
3. Фратавчан, В.Г., Фратавчан, Т.М., Лукашів, Т.О., Літвінчук, Ю.А., (2023). Методи та системи штучного інтелекту: навчальний посібник. Чернівці: ЧНУ, 114 с.

Орлова Єлизавета, Мирончук Наталія
(Житомир, Україна)

ПРОБЛЕМА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У публікації окреслено актуальність проблеми морального етичного виховання учнів початкової школи у контексті суспільного розвитку та освітніх реформ. Зазначено нормативні документи, які акцентують на важливості морального виховання. Визначено сутність та структурні компоненти морально-етичного виховання, до яких віднесено мотиваційно-ціннісний, когнітивний та поведінковий складники. Закцентовано на ролі літературних творів у вирішенні цієї проблеми.

Ключові слова: *морально-етичні цінності, моральне виховання, молодший школяр, початкова школа, літературні твори.*

В умовах суспільних і освітніх змін, інформаційного й технологічного перенасичення зростає актуальність морально-етичного виховання. Батьки, вчителі й суспільство мають допомогти дітям знайти моральні орієнтири, що стануть основою гармонійного розвитку особистості. Реформування суспільного життя вимагає виховання особистостей із високим рівнем духовності, моральності та повагою до етичних цінностей як основних регуляторів поведінки.

Окреслена проблема знайшла відображення у нормативно-правових документах, зокрема, в законах України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Державному стандарті початкової освіти та Концепції Нової української школи, які наголошують на важливості морально-етичного виховання шкільної молоді. Теоретичні напрацювання таких науковців, як І. Бех, В. Білоусова, А. Богуш, К. Журба, І. Зязюн, О. Кононко, І. Сіданіч та ін., створюють міцну основу для вдосконалення підходів до морально-етичного виховання учнів початкової школи з урахуванням новітніх освітніх викликів. Науковці наголошують на ціннісних орієнтирах як основі формування особистості, підкреслюючи особливу роль молодшого шкільного віку в становленні моральних якостей. Серед дослідників, які зробили вагомий внесок у вивчення морально-етичного виховання учнів початкової школи, варто назвати Ш. Амонашвілі, Н. Басюк, І. Беха, Т. Говорун, О. Матвієнко, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін. І. Сіданіч (2013) здійснено ґрунтовне висвітлення провідних тенденцій та особливостей розвитку духовно-морального виховання дітей у період 20-21 століття.

Морально-етичне виховання учнів початкової школи є не лише важливою складовою освітнього процесу, а й необхідною умовою гармонійного розвитку особистості та реформування українського суспільства. Сучасні виклики, пов'язані з інформаційною перенасиченістю, кризою цінностей і глобальними змінами, вимагають від педагогіки нових підходів до виховання підростаючого покоління.

Морально-етичне виховання є складним і багатокомпонентним процесом, що включає як традиційні, так і сучасні підходи до формування моральних цінностей у дітей. Воно потребує гармонійної виховної співпраці школи і сім’ї з метою формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки дітей на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участі у практичній діяльності.

Морально-етичне виховання є цілеспрямованим процесом, що спрямований на формування гармонійної особистості, а також на розвиток ціннісно-смислової сфери у процесі засвоєння духовно-моральних і національних цінностей, моральних і етичних норм поведінки в суспільстві (Довженко, Небитова, 2021, с. 59).

Формування морально-етичних якостей та поведінки молодших школярів має здійснюватися через гармонійне поєднання мотиваційно-ціннісного, когнітивного та поведінкового компонентів. Їхня взаємодія забезпечує цілісне виховання особистості, в якому знання, внутрішні переконання та практичні вчинки виступають єдиною системою.

Мотиваційно-ціннісний компонент потребує формування ціннісних ставлень, тому що без переживання моральних ситуацій через емпатію та співпереживання виховання втрачає свою глибину та ефективність. Зміст когнітивного компонента розкривається через засвоєння моральних норм і принципів та є основою для формування свідомої етичної поведінки. Сутність поведінкового компонента розкривається через моральні дії, вчинки та поведінку. Ефективність морально-етичного виховання забезпечується інтеграцією цих трьох взаємопов'язаних компонентів: мотиваційно-ціннісного (формування особистої зацікавленості у дотриманні моральних норм), когнітивного (засвоєння знань про етичні поняття та ідеали) та поведінкового (формування практичних навичок моральної поведінки).

Успішному вирішенню проблеми морально-етичного виховання учнів початкової школи сприятиме впровадження в навчально-виховний процес кращих зразків (усної народної творчості) літературних творів, які формуватимуть в молодших школярів загальнолюдські морально-етичні цінності. Н. Новосельська (2017) на основі аналізу читанки для учнів других класів (автор-упорядник О. Савченко) надає зразки творів, які розкривають проблему морально-етичного виховання молодших школярів. Теоретичні основи, законодавча база та практичні напрацювання у сфері морально-етичного виховання створюють сприятливе підґрунтя для підбору ефективних методик, зокрема й використання літературних творів як засобу формування моральних якостей. Саме початкова школа має всі можливості закласти основи моральності, що базуються на цінностях Істини, Добра і Краси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Довженко Т. О., Небитова І. А. (2021). Духовно-моральне виховання молодших школярів у контексті нової української школи (НУШ). *Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в ХХІ столітті:* зб. наук. праць. Харків. 56-59.
2. Новосельська Н. (2017). Морально-етичне виховання молодших школярів засобами усної народної творчості (на матеріалах читанок О. Савченко для другого класу). *Гірська школа українських Карпат. 16*. 186-189.
3. Сіданіч І. (2013). Духовно-моральне виховання дітей у вітчизняній школі (ХХ – початок ХХІ століття): монографія. Київ: ТОВ «НВП Інтерсервіс». 464 с.

Павленко Ірина

(Суми, Україна)

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО НАВЧАННЯ: ОГЛЯД ІНТЕРАКТИВНИХ ПЛАТФОРМ

У публікації розглядається використання штучного інтелекту як інструменту для підвищення ефективності навчання. Аналізуються інтерактивні платформи, що використовують ШІ для ефективного навчання. Розглядаються можливості ШІ у створенні навчальних програм, інтерактивних лекцій та автоматизованого оцінювання. Розглядаються переваги використання ШІ для оптимізації навчання та підвищення мотивації учнів. Також обговорюються етичні аспекти застосування ШІ в освіті.

Ключові слова: *штучний інтелект, доступність освіти, освітній процес, технології в освіті.*

В умовах сучасного світу, що постійно змінюється, освіта потребує інновацій. Використання штучного інтелекту та інших інформаційних технологій є не просто бажаним, а необхідним кроком для персоналізації навчання та підвищення його якості.

Протягом останніх років активність наукової спільноти в області дослідження штучного інтелекту в освіті значно зросла. Це свідчить про величезний потенціал технології та її можливості модернізувати сучасний навчальний процес.

В. Дем'яненко у своєму дослідженні розкриває механізми використання освітніх платформ з елементами штучного інтелекту для формування інформаційно-дослідницької компетентності (Дем'яненко, 2020).

А. Мельник звертає увагу на потенціал застосування штуч¬ного інтелекту в освітньому середовищі та виклики, які постають перед педагогами і здобувачами освіти (Мельник, 2023). Використання штучного інтелекту та нейромереж в освітньому процесі фахової освіти аналізують Д. Соменко, О. Трифонова, М. Садовий. Також вони зосереджуються на етичних аспектах використання штучного інтелекту в навчальному процесі (Соменко, Д.; Трифонова, О.; Садовий, М., 2020).

Ці дослідження розглядають можливі ризики та виклики, які можуть виникнути в результаті широкого застосування технології. Тому інтерес до впровадження технологій штучного інтелекту в освітній процес лише зростає. Це свідчить про необхідність подальших розробок ефективних методик використання ШІ для підвищення якості освіти

Штучний інтелект – це галузь комп'ютерних наук, яка прагне створити машини, здатні відтворювати людське мислення та поведінку. Йдеться про системи, що можуть виконувати завдання, які традиційно вимагають інтелектуальних зусиль людини, такі як розпізнавання мови, прийняття рішень та аналіз даних. Головна мета ШІ – навчити комп'ютери функціонувати без чіткого програмування, навчатися та адаптуватися до змін. Ці можливості реалізуються через машинне навчання, нейронні мережі та інші методи.

У сфері освіти ШІ відкриває значні переваги. Автоматична оцінка знань та навичок учнів забезпечує об'єктивність завдяки стандартизованим алгоритмам, зменшуючи вплив суб'єктивності, властивої ручній оцінці.

Системи ШІ можуть надавати учням зворотний зв'язок про їхні знання та навички, пропонуючи додаткові завдання чи матеріали. Це сприяє ефективному та продуктивному навчальному процесу.

Найбільш популярним на сьогодні є чат-бот зі штучним інтелектом, розроблений компанією OpenAI – ChatGPT. Робочий прототип ChatGPT було випущено 30 листопада 2022 року. Він швидко привернув увагу масової аудиторії завдяки своїм деталізованим і чітко сформованим відповідям.

Завдяки ChatGpt освітянам можна отримати допомогу в створенні навчальних програм, структури уроку, ChatGpt допоможе спланувати конкретні активності учнів та підібрати корисний контент. Для педагогів ChatGPT може стати ресурсом швидкого пошуку або генерації завдань. Оскільки ChatGPT – мовна модель, він запропонує теми рефератів, творів, проєктів, допоможе проаналізувати та створити аналітичні таблиці, допоможе у створенні порадників та інструкцій, є помічником для створення проблемно-пошукового завдання.

Першопроходьцями у використанні штучного інтелекту в освітньому процесі стали Фінляндія, яка розпочала цей процес у 2020 році, та Бельгія, яка приєдналася до них у 2022 році. Аналізуючи їхній досвід, можна виявити потенційні негативні наслідки застосування штучного інтелекту в освітній сфері.

По-перше, існує ризик зниження самостійності у виконанні завдань учнями. Вже зараз деякі учні, активно використовують ШІ для написання рефератів та есе, що ускладнює завдання для вчителів у визначенні авторства роботи. Наразі лише в Китаї розроблено систему для виявлення використання ШІ в есе та інших роботах.

По-друге, автоматизація процесів може призвести до зменшення необхідності докладання зусиль учнями. Наприклад, автоматична перевірка правильності відповідей може знизити мотивацію до самостійної перевірки завдань. Крім того, ШІ може надавати учням підказки та рекомендації під час виконання завдань, що зменшує їхню потребу в самостійному розв'язанні проблем.

По-третє, застосування ШІ може вплинути на соціальну взаємодію між вчителями та учнями, а також між самими учнями. Це може призвести до змін у спілкуванні та розвитку соціальних навичок.

По-четверте, існує ризик нерівномірного доступу до переваг ШІ. Використання цієї технології в освіті може посилити розрив між учнями з різним соціально-економічним статусом, оскільки не всі матимуть однаковий доступ до необхідних технологій та ресурсів.

По-п'яте, використання ШІ може призвести до порушення приватності учнів через збір та використання їхніх персональних даних без належного захисту.

По-шосте, існує ризик виникнення залежності від технологій, що може призвести до втрати навичок, необхідних у реальному житті.

Штучний інтелект в освіті послужить каталізатором змін, адже сьогодні він уже є джерелом реальних переваг для всіх учасників освітнього процесу. Однак, його використання також може викли¬кати ряд проблем, які потрібно вирішувати з етичної, соціальної та культурної точок зору.

Отже, успішне впровадження штучного інтелекту в освітній процес з точки зору цифрової дидактики вимагає уважного відбору та впровадження відповідних технологій, а також належної підготовки педагогічних працівників до роботи з ними. Для успішного впровадження необхідно забезпечити гнучкість та адаптивність освітньої системи, розробляти нові методики та засоби навчання, а також навчити педагогічних працівників використовувати нові технології ефективно та з вигодою для здобувачів освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриневич, Л., Морзе, Н., Бойко, М. (2020). Наукова освіта як основа формування інноваційної компетентності в умовах цифрової трансформації суспільства. *Інформаційні технології і засоби навчання*, Том 77, 3, 1–26.
2. Дем'яненко, В. (2020). Механізми використання освітніх платформ з елементами штучного інтелекту для формування інформаційно-дослідницької компетентності. *Теорія і практика управління соціальними системами*, 4, 93–100.
3. Мельник, А.В. (2023). Застосування штучного інтелекту в освітньому середовищі: потенціал та виклики. *Розвиток педагогічної майстерності майбутнього педагога в умовах освітніх трансформацій* : матеріали ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції, Глухів, 250–253.
4. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні. (б. д.). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-р#Text.
5. Програма великої трансформації «Освіта 4.0: український світанок». (2022) URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/12/10/Osvita4.0.ukrayinskyy.svitanok.pdfy.
6. Соменко, Д., Трифонова, О., Садовий, М. (2023). Використання штучного інтелекту та нейромереж в освітньому процесі з фахових дисциплін учнями спеціальності «Професійна освіта (цифрові технології)». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: педагогіка, 1, 45–55.

Пасько Катерина
(Суми, Україна)

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ У РОБОТІ З ТРАВМОЮ

У науковій статті здійснено спробу розглянути метод арт-терапії у якості інструменту в роботі з людьми, що пережили травматичний досвід. Розкрито зміст поняття травми, здійснено акцент на її особливостях, зазначені можливі шляхи роботи із травмою, використовуючи арт-

терапевтичні методи.

Ключові слова: *арт-терапія, травмовані особи, творчість, самовираження, художні техніки.*

Травма – це ситуація, в якій людина зазнала, стала свідком або зіткнулася з подією (подіями), що пов'язана з реальною смертю чи серйозними тілесними ушкодженнями, або загрозою фізичній цілісності себе чи інших. Вона передбачає, що реакція людини включала сильний страх, безпорадність або навіть жах. Інше визначення травми підкреслює, що не сама подія визначає її вплив, а те, як людина сприймає і надає значення травматичному досвіду у своєму повсякденному житті, що і формує її наслідки (Boals & Schuettler, 2009). Виходячи з цього підходу, дослідники аналізують стратегії, які можуть змінити сприйняття та стійкість людей у позитивний і значущий спосіб. Сучасні терапевтичні методи все частіше інтегрують різні види мистецтв у процесі роботи з особами, які пережили травму. Доказові лікувальні методи реалізуються через мистецькі активності (sarid & huss, 2010; tripp, 2007). У наукових дослідженнях доведено, що особи, які зазнають кількох видів високострессових ситуацій, піддаються ризику розвитку небезпечного стану алостатичного навантаження. Це навантаження врешті-решт може призвести до травматичного стану, що негативно позначається на їхньому щоденному функціонуванні.

Арт-терапія базується на переконанні, що творчий процес самовираження здатен сприяти зціленню та покращенню самопочуття людей. Особи з психічними розладами часто знаходять спосіб самовираження через малюнки та інші мистецькі твори, що спонукає багатьох терапевтів розглянути мистецтво як метод лікування. Так, застосування мистецьких методів для лікування психологічних розладів та поліпшення психічного здоров'я називається арт-терапією. Цей підхід ґрунтується на вірі в те, що творче самовираження може сприяти зціленню та покращенню психічного благополуччя.

Загалом, арт-терапія має на меті використовувати творчий процес, щоб допомогти людям дослідити самовираження і, таким чином, нові способи досягнення особистого інсайту та розвитку нових навичок подолання труднощів. За допомогою мистецтва люди досліджують власні емоції, розвивають самосвідомість, покращують здатність справлятися зі стресом, підвищують самооцінку та працюють над соціальними навичками. Коли клієнти займаються творчістю, їхні роботи аналізуються, щоб дізнатися, що вони створили і що вони відчувають під час цього процесу. Досліджуючи власну творчість, люди можуть продемонструвати свої конфлікти чи розчарування, які можуть впливати на їхні думки, емоції та поведінку (Cherry, 2021). Арт-терапевт використовує різні художні техніки для значної кількості клієнтів, починаючи з маленьких дітей і завершуючи категорією людей похилого віку. У багатьох дослідженнях повідомляється, що клієнти, які пережили емоційну травму, фізичне насильство, домашнє насильство, тривогу, депресію та інші психологічні проблеми, можуть ефективно лікуватися за допомогою творчого самовираження. У процесі арт-терапії використовуються різноманітні техніки, такі як малювання, живопис, розфарбовування, скульптура, колаж, каракулі, малювання пальцями, фотографія, робота з глиною тощо. Мистецтво може бути корисним у процесі управління травмою, дозволяючи людині по-іншому переживати стресові ситуації. Коли слова виявляються недостатніми, мистецтво відкриває можливість для вираження.

Травмовані особи можуть намагатися контролювати свої емоції, але часто стають легко роздратованими або збудженими. Оскільки травматичні спогади не були повністю пропрацьовані, вони можуть виникати раптово. Це часто є реакцією на несвідомі сигнали; наприклад, жертви сексуального насильства можуть відчувати страх перед певними аспектами зовнішності свого кривдника. Почувши звук автомобільних гальм, нервова система людини може відреагувати різко, особливо якщо вона пережила трагічну автокатастрофу. Під час впливу травматичної події ділянка мозку Брока, що відповідає за мову, може вимикатися. Водночас мигдалеподібне тіло, яке відповідає за розпізнавання небезпеки, активується і фіксує травматичні спогади у візуальному форматі та у вигляді тілесних відчуттів. Таким чином, паралельно з цим, використання мистецтва для передачі емоцій відкриває доступ як до візуально збережених спогадів, так і до тілесної пам'яті, оскільки дозволяє людям створювати візуальні образи і пов'язувати їх з фізичними відчуттями через використання художніх матеріалів, таких як глина і фарби.

Особи, які зазнали травми, можуть створювати колажі з зображень, що відображають їхні внутрішні сили, виготовляти маски або малювати свої відчуття, обговорюючи їх, щоб оцінити свої почуття та думки стосовно травми. Фотографування цінних предметів допомагає розвивати навички заземлення та подолання травми. Створення графічної хронології може слугувати для розповіді про травматичний досвід. Мистецьке вираження є важливим інструментом для адекватного контролю та дистанціювання від травматичного досвіду. Коли слова не допомагають, мистецтво надає безпечний спосіб висловити та візуалізувати емоції, ідеї та спогади особи, яка пережила травму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Boals, A., & Schuettler, D. (2009). PTSD symptoms in response to traumatic and non-traumatic events: *The role of respondent perception and A2 criterion. Journal of anxiety disorders*, 23(4), 458-462.
2. Cherry, K., (2021). How Art Therapy Works. Retrieved online from Verywell Mind. URL: https://www.verywellmind.com/what-is-art-therapy-2795755
3. Sarid, O., & Huss, E. (2010). Trauma and acute stress disorder: A comparison between cognitive behavioral intervention and art therapy. *The Arts in Psychotherapy*, 37(1), 8-12. URL: https://doi.org/10.1016/j.aip.2009.11.004
4. Tripp, D. A., Stanish, W., Ebel-Lam, A., Brewer, B. W., &Birchard, J. (2007). Fear of reinjury, negative affect, and catastrophizing predicting a return to sport in recreational athletes with anterior cruciate ligament injuries at one year postsurgery. *Rehabilitation Psychology*, 52(1), 74-81. URL: https://doi.org/10.1037/0090-5550.52.1.74

Погорєлова Наталія
(Суми, Україна)

ВПЛИВ САМООЦІНКИ ПІДЛІТКІВ НА ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ДЕПРЕСИВНОГО ДОСВІДУ

У публікації розглядається вплив рівня самооцінки підлітків на формування та розвиток депресивного досвіду. Проаналізовано основні чинники, що сприяють зниженню самооцінки у підлітковому віці, а також їх зв'язок із виникненням депресивних станів. Визначено ключові психологічні механізми, що впливають на самосприйняття та емоційний стан підлітків. Охарактеризовано можливі стратегії профілактики та корекції депресивних станів через роботу з самооцінкою. Зроблені відповідні висновки.

Ключові слова: *самооцінка, підлітки, депресивний досвід, емоційний стан, психологічна профілактика.*

Самооцінка є одним із ключових чинників, що визначають емоційний та психічний стан особистості, особливо у підлітковому віці. У цей період відбувається активне формування особистісної ідентичності, що робить підлітків вразливими до зовнішніх оцінок, соціальних порівнянь та внутрішніх конфліктів. Низька самооцінка часто стає передумовою для розвитку депресивних станів, оскільки впливає на емоційне благополуччя, мотивацію та соціальні контакти (Бек, 2006).

Одним із основних факторів, що знижують самооцінку підлітків, є соціальний тиск та порівняння з ідеалізованими образами, що нав'язуються соціальними мережами та засобами масової інформації (Twenge & Campbell, 2018). Постійне порівняння з іншими може викликати почуття невідповідності, неповноцінності та зниження впевненості у власних силах. Крім того, значну роль відіграють сімейне середовище та виховання: надмірна критика, високі очікування або, навпаки, недостатня підтримка з боку батьків сприяють формуванню негативного сприйняття себе (Baumeister Et Al., 2003).

Депресивний досвід у підлітків часто проявляється через замкнутість, втрату інтересу до діяльності, низьку мотивацію та тривожність. Зниження самооцінки поглиблює ці стани, створюючи негативний цикл самопідкріплення, коли підліток перестає вірити у власні сили, уникає соціальних контактів і поступово занурюється у депресивний стан (Kovacs, 1992).

Формування депресивного досвіду у підлітків тісно пов'язане з когнітивними викривленнями, які формуються внаслідок негативного досвіду або несприятливого середовища. Основними когнітивними факторами, що сприяють розвитку депресії можна назвати негативне сприйняття себе (підлітки з низькою самооцінкою схильні приписувати свої невдачі особистим недолікам, що підсилює почуття безпорадності), формування дисфункціональних переконань (негативні установки щодо власної особистості, навколишнього світу та майбутнього можуть сприяти розвитку депресивного стану), соціальна ізоляція (низька самооцінка може змушувати підлітків уникати соціальних контактів, що лише погіршує їхній психологічний стан).

Соціальне середовище відіграє визначальну роль у формуванні самооцінки та, відповідно, у розвитку депресивного досвіду. Основними чинниками, що впливають на самооцінку підлітків, є:

1. Сім'я – підтримка з боку батьків, їхній стиль виховання та рівень прийняття дитини значно впливають на її самооцінку. Надмірна критика або байдужість можуть призвести до відчуття непотрібності та зниження самоповаги.

2. Однолітки – підлітки, які мають негативний досвід у спілкуванні з однолітками (булінг, соціальна ізоляція), частіше стикаються з депресивними станами.
3. Соціальні мережі та медіа – ідеалізовані образи та культура порівняння можуть призводити до нереалістичних очікувань щодо власної зовнішності, досягнень та соціального статусу.

Для запобігання розвитку депресивного досвіду через низьку самооцінку важливо застосовувати комплексний підхід, що включає:

1. Психологічну підтримку (індивідуальні та групові консультації, психотерапія, зокрема когнітивно-поведінкова терапія, що допомагає змінювати негативні переконання про себе);
2. Розвиток емоційного інтелекту (навчання підлітків розпізнавання та регуляції власних емоцій);
3. Формування позитивного мислення (навички самоприйняття, відновлення впевненості через досягнення);
4. Роботу з сім'єю (просвітницька діяльність для батьків щодо підтримки та зміцнення самооцінки дитини).

Отже, самооцінка є критично важливим фактором у формуванні та розвитку депресивного досвіду у підлітків. Її зниження може призводити до соціальної ізоляції, тривожності та стійких негативних установок щодо власної особистості. Вчасна психологічна підтримка, розвиток емоційної стійкості та формування навичок позитивного мислення допомагають знизити ризик депресивних станів та покращити якість життя підлітків. Подальші дослідження у цій сфері можуть сприяти розробці ефективних програм профілактики та психологічного супроводу підлітків з низькою самооцінкою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Baumeister, R. F., Campbell, J. D., Krueger, J. I., & Vohs, K. D. (2003). Does high self-esteem cause better performance, interpersonal success, happiness, or healthier lifestyles? *Psychological Science in the Public Interest*, 4(1), 1-44.
2. Beck, A. T. (2006). Cognitive Therapy and the Emotional Disorders. *International Universities Press.*
3. Kovacs, M. (1992). Children's depression inventory. *Mental Measurements Yearbook*, 11, 277-279.
4. Twenge, J. M., & Campbell, W. K. (2018). The Narcissism Epidemic: Living in the Age of Entitlement. Free Press.

Пономаренко Вадим
(Суми, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ

Стаття присвячена проблемі стресу та стресостійкості студентів у період навчання, висвітлено окремі засоби подолання труднощів студентів, що пов'язані із розумінням університетської системи навчання, з матеріальним становищем, налагодженням взаємодії зі студентським колективом, викладачами тощо.

Ключові слова: *стрес, стресостійкість, студентство, складові стресостійкості.*

Сучасні виклики та вимоги до якості вітчизняної системи вищої освіти вимагають підготовки активної, соціально зрілої, всебічно розвиненої та відповідальної особистості – висококласного фахівця, незалежно від обраного ним профілю. Складні соціально-економічні умови сучасного світу, тривалі пандемічні обмеження, повномасштабне вторгнення та інформаційне перевантаження в публічному просторі є потужними стресовими факторами, які негативно впливають на якість життя населення України. Студенти становлять особливу соціальну групу, яка піддається додатковому психоемоційному навантаженню через численні кризові ситуації, характерні для цього віку, стресам, що пов'язані з адаптацією та соціалізацією у вищих навчальних закладах, а також навчальному стресу.

Проблема виникнення стресових ситуацій у навчальному процесі та розвиток стресостійкості серед студентів залишається недостатньо дослідженою. На сьогодні феномен стресостійкості студентів, а також фактори, які негативно впливають на якість їх життя, лише починають привертати увагу дослідників. Незважаючи на свою актуальність, ця проблема потребує більшої уваги, оскільки має обмежену практичну базу. Стрес під час навчання може проявлятися у вигляді хронічного недосипання та виснаження нервової системи, що призводить до негативних наслідків: порушень у функціонуванні органів і систем, загострення хронічних захворювань, а також небажання вчитися і спілкуватися з оточуючими. Усі ці фактори можуть негативно впливати на психологічний стан студентів, їх фізичний розвиток і загальний стан здоров'я. Ці причини є основними для вивчення питання стресостійкості студентів.

Стан стресу є комплексною реакцією організму на дію стресора, що носить акумулятивний характер та може проявлятися особистісними порушеннями, зокрема у когнітивній сфері (погіршенням сприйняття, уваги, пам'яті, швидкості переробки інформації, кмітливості тощо), емоційній сфері (появою дратівливості, суму, апатії, страху гніву тощо), соціально-психологічній сфері (проблемами у спілкуванні, різкими змінами у поведінці, появою шкідливих звичок), соматичними симптомами (розладами шлунково-кишкового тракту, ендокринної, серцево-судинної системи, апетиту, сну, імунітету, шкірними реакціями, втомою, м'язовим тремором та ін.).

Збереженню фізичного і ментального здоров'я студентів сприяє їх індивідуальна стійкість до стресів. Ця якість особистості дозволяє швидко адаптуватися до впливу негативних чинників середовища та оточення, повноцінно реалізовувати фізичний та інтелектуальний потенціал, зберігаючи при цьому нормальний функціональний стан організму, достатній рівень працездатності та психоемоційних ресурсів.

Аналіз наукової літератури дає підстави визначити систему внутрішніх (особистісних) та зовнішніх (соціальних) факторів стресостійкості. Так, внутрішні чинники виступають індивідуальним ресурсним підґрунтям стресостійкості і представлені такими характеристиками як: висока самооцінка та позитивне самоставлення, гнучкість, розвинутість життєтворчих умінь, проактивний досвід (Кудінова, 2014) такими якостями як сміливість, рішучість, впевненість (Білова, 2007, С. 273); здатність до самоконтролю, самостійність, відповідальність, навички конструктивної взаємодії тощо (Грибук, 2019, С. 26).

Таким чином, організація психологічного супроводу студентської молоді повинна бути спрямована на роботу зі стресом, розвиток умінь свідомого його управління, що дозволить регулювати рівень напруги та запобігатиме розвитку дистресу та його наслідкам.

Виходячи з того, що стресостійкість представляє собою органічно взаємопов'язану єдність трьох структурних компонентів – когнітивного (рефлексивного), афективного та поведінково – регулятивного, організація корекційно – розвивальної роботи повинна бути спрямована саме на ці напрямки. Отже, психологічна інтервенція з метою підвищення стресостійкості студентів включає різноманітні інтерактивні методи: ігрові (зокрема тренінгові), діалогові (дискусії, диспути, бесіди, інтерв'ю), що реалізуються в групових і колективних формах роботи. У процесі практичної участі в названих формах роботи у студентів розвиваються вміння бачити короткострокову і довгострокову життєву перспективу, розв'язувати внутрішні конфлікти, використовуючи стратегії адаптивної поведінки, пристосовуватися до ситуації, уникаючи тим самим нервових та емоційних зривів, відкрито виражати свої почуття, стримувати й коректувати негативні реакції, вчасно відсторонитися від зовнішніх руйнівних чинників, «вмикати» фантазію, асоціації, використовувати прийоми психологічної розрядки. Важливою умовою ефективного розвитку у студентів стресостійкості є залучення їх до систематичної рефлексивної діяльності з метою розвитку здатності до самоусвідомлення, навички саморегуляції та опанування поведінкових технік, що сприяють розвитку загальних захисних сил у стресових ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білова, М. Е, Будіянський, М. Ф. (2007). Індивідуально-особистісні особливості стресостійкості співробітників недержавних підприємств безпеки. *Наукові записки Інституту імені Г.С. Костюка АПН України*, 33, 272 – 278.
2. Грибук, А. В. (2019). Психологічні аспекти виникнення і розвитку емоційного стресу. Актуальні проблеми психології стрес-менеджменту : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (26–27 квіт. 2019 р.), 24–29.
3. Кудінова, М. С. (2014). Структурно – компонентний аналіз феномена стресостійкості особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології,* 1(34), 156–173.

Предик Аліна, Стьопіна Людмила

(Чернівці, Україна)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ЧАТ-БОТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Сучасні цифрові технології значно впливають на освітній процес, і одним із перспективних інструментів є чат-боти. Використання чат-ботів у початковій школі може підвищити ефективність навчання, автоматизувати процеси, а також сприяти персоналізації навчання учнів. У даних тезах розглянуто питання підготовки майбутніх вчителів до *впровадження чат-ботів у навчальний процес, визначено їхні функції, переваги та виклики використання, а також окреслено ключові аспекти підготовки педагогів до використання цифрових інструментів у роботі з молодшими школярами.*

Ключові слова: *цифровізація, цифрові технології, чат-боти, інтерактивність, персоналізація, автоматизація.*

Зміни в інформаційному середовищі ставлять перед педагогами нові виклики щодо використання інноваційних технологій (Гончарова, 2023). Одним із сучасних цифрових інструментів, який активно впроваджується у сферу освіти, є чат-боти. Вони можуть бути ефективними помічниками як для вчителів, так і для учнів, забезпечуючи інтерактивний формат навчання. Важливим аспектом є підготовка майбутніх педагогів до роботи з цим інструментом. Сьогодні чат-боти можуть використовуватись в освітньому процесі сучасної початкової школи для:

- Автоматизації перевірки знань (тестування, опитування, ігрові завдання);
- Індивідуальної підтримки учнів (роз'яснення матеріалу, підказки, додаткові вправи);
- Організації домашніх завдань та нагадувань;
- Формування комунікативних навичок через інтерактивне спілкування;
- Створення навчальних квестів, що підвищують мотивацію до навчання (Штучний інтелект. Як він вплине на освіту, 2023).

Переваги впровадження чат-ботів в освітньому процесі початкової школи:

- Інтерактивність – діти навчаються через гру та спілкування.
- Доступність – учні можуть отримувати допомогу у будь-який час.
- Персоналізація – адаптація до рівня знань учня.
- Автоматизація – зменшення навантаження на вчителя.
- Розвиток цифрової компетентності – у дітей та педагогів.

Для ефективного впровадження чат-ботів необхідна відповідна підготовка майбутніх педагогів початкової школи. Основні напрями підготовки включають: 1) Ознайомлення з концепцією та можливостями чат-ботів; 2) Навчання створенню та налаштуванню чат-ботів (за допомогою платформ TARS, Chatfuel, ManyChat тощо); 3) Розробка навчальних сценаріїв із використанням чат-ботів; 4) Аналіз ефективності використання чат-ботів у навчальному процесі; 5) Формування цифрової грамотності вчителів.

Попри численні переваги, використання чат-ботів у початковій школі супроводжується певними викликами (Штучний інтелект. Як він вплине на освіту, 2023):

- Технічні обмеження та недостатня інфраструктура;
- Потреба у спеціальній підготовці педагогів;
- Можливі ризики зниження живого спілкування у навчальному процесі.

Для ефективного використання чат-ботів у початковій школі важливо мати відповідний методичний інструментарій. Насамперед необхідно забезпечити розробку зрозумілих сценаріїв використання чат-ботів у навчальному процесі. Це можуть бути інтерактивні вправи, квести, адаптивні завдання та пояснення нового матеріалу в доступній формі. Також важливою складовою є навчання майбутніх учителів принципам створення чат-ботів без необхідності програмування. Використання платформ-конструкторів дозволяє вчителям самостійно налаштовувати чат-боти відповідно до навчальних потреб своїх учнів. Окрім цього, варто враховувати необхідність аналізу ефективності використання чат-ботів. Для цього можуть застосовуватися анкетування учнів, аналіз успішності та зворотний зв'язок від учасників освітнього процесу. Значну роль відіграє і впровадження методик гейміфікації, що дозволяють підвищити інтерес учнів до навчання, зробити освітній процес більш захопливим і мотивованим. Чат-боти можуть використовуватися як віртуальні наставники, які поступово ведуть учнів через певні етапи навчання, допомагаючи їм закріплювати знання та формувати нові навички (Штучний інтелект. Як він вплине на освіту, 2023).

Перспективним є розширення функціоналу чат-ботів за допомогою штучного інтелекту та адаптивних технологій, що дозволить створювати індивідуальні освітні маршрути для кожного учня. Вибір вчителем початкової школи для уроків чат-бота залежить від конкретних завдань та вікової категорії учнів, на які спрямована діяльність чат-бота. Найефективніші платформи для створення та використання чат-ботів у початковій школі: Chatfuel (для навчальних завдань, квестів, тестів та інтерактивних історій), ManyChat (для автоматичних відповідей, інтерактивних вправ та завдань для учнів), Botsify (для автоматизації тестування), Landbot (для створення візуальних чат-ботів із гнучкими сценаріями взаємодії), Mizou та інші. Наприклад, Mizou – це платформа для створення чат-ботів, яка дозволяє створювати інтелектуальних помічників, які можуть допомогти в адміністративних завданнях та комунікації між учнями, вчителями та адміністрацією. Ці платформи дозволяють педагогам легко створювати освітні чат-боти, що сприятимуть інтерактивному та персоналізованому навчанню молодших школярів.

Висновки. Підготовка майбутніх вчителів до використання чат-ботів у початковій школі є важливим напрямом сучасної педагогічної освіти. Інтеграція цього інструменту у навчальний процес може суттєво покращити якість освітнього процесу, забезпечуючи інтерактивність, персоналізацію та доступність навчання. Водночас, необхідно враховувати виклики, пов'язані з технічними та педагогічними аспектами впровадження цієї технології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончарова І. П. (2023). Використання штучного інтелекту в професійній діяльності педагога: можливості та виклики в умовах цифрового освітнього середовища. *Професійна діяльність педагога в умовах цифрового освітнього середовища:* Матеріали міжрегіонального науково-практичного семінару (27 квітня 2023 р.). Біла Церква: БІНПО: ДЗВО «УМО» НАПН України, 28-33.
2. Штучний інтелект. Як він вплине на освіту. (2023). URL: https://nus.org.ua/articles/shtuchnyj-intelekt-yak-vin-vplyne-na-osvitu/ (дата звернення: 20.04.2023)

Прокопенко Дар'я
(Суми, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ РЕСУРСІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ЛОГОПЕДІЇ

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю використання сучасних цифрових ресурсів для підвищення ефективності корекційної роботи та індивідуалізації освітнього процесу. Проаналізовано можливості застосування цифрових освітніх ресурсів у логопедичній діяльності. Визначено основні та допоміжні цифрові технології, що сприяють оптимізації освітнього процесу та створенню інтерактивного навчального середовища.

Ключові слова: *цифрові освітні ресурси, інклюзивна освіта, корекційна педагогіка, логопедичні заняття, інноваційні технології.*

Інноваційні технології активно впроваджуються у сферу освіти та корекційної педагогіки. Вони надають нові можливості для підвищення ефективності навчально-виховного процесу для дітей з особливими освітніми потребами, сприяють індивідуалізації та інтерактивній взаємодії з дітьми.

Цифровій трансформації освіти приділили увагу у своїх наукових дослідженнях науковці: Л. Гаврілова, О. Глазунова, Л. Карташова, Л. Панченко, О. Співаковський, Л. Тимчук, Я. Топольник, І. Хижняк та інші. Застосування сучасних технологій у логопедії досліджували – Н. Хміль, Л. Костик, М. Олійник, О. Трифонова, М. Садовий, Т. Годецька, І. Розенквіт та інші.

Терміном «цифровий освітній ресурс» переважно визначається як будь-який освітній матеріал, представлений у цифровому форматі та доступний через електронні пристрої або мережі. Ці ресурси можуть містити текстові, мультимедійні та інтерактивні елементи, що підтримують навчання. У науковій літературі це визначення охоплює ресурси з інтерактивністю та зручним доступом, зокрема онлайн-курси, інтерактивні підручники, віртуальні лабораторії та навчальні платформи (Пінчук, 2024).

У контексті організації освітньо-виховного процесу для дітей з особливими освітніми потребами засоби цифровізації включають різноманітні цифрові інструменти, методи та ресурси, які допомагають адаптувати освітній процес під індивідуальні потреби. Це можуть бути: інтерактивні ігри, які використовуються для розвитку когнітивних та соціальних навичок; дидактичні ігри, спрямовані на розвиток психічних процесів та дрібної моторики; цифрові платформи для організації дистанційного навчання, що забезпечують інтерактивний освітній процес.

Використання засобів цифровізації в освіті та вихованні осіб з особливими освітніми потребами є важливим і ключовим у таких напрямах: подолання комунікативних бар'єрів (якщо порушено діяльність органів відчуттів та сприймання); оптимізація освітнього процесу (у випадках розладів аутичного спектру); організація дистанційного навчання (якщо дитина не може відвідувати заклад освіти); унаочнення навчальних матеріалів (ілюстрування матеріалу засобами відеоряду, інтерактивної дошки) тощо (Чекан, 2024, с. 11).

Цифрові інструменти, що можуть бути використані у логопедичній практиці умовно поділяють на основні й допоміжні.

Основними є: комп'ютер, ноутбук, планшет, інший мобільний пристрій тощо, на який встановлюються відповідні застосунки для логопедичної роботи. Важливу роль відіграє спеціальний допоміжний інструментарій: пристрої для читання з екрану, слухові апарати, спеціальні клавіатури та аналогічні пристрої для введення даних, Smart-дошки, цифрові аудіокниги, принтери шрифтом Брайля, синтезатори мови, тощо (Коломоєць, 2023, с. 3).

У логопедичній практиці для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами активно застосовуються цифрові технології, що сприяють розвитку мовлення та корекції його порушень. Так, наприклад, ефективними засобами є комп'ютерні тренажери серії «Дельфа»: «Дельфа-130» допомагає подолати дислексію та дисграфію, «Дельфа-141» коригує артикуляцію та просодику, а «Дельфа-142» автоматизує правильну вимову звуків і розвиває мовленнєве дихання.

Окрім комп'ютерних тренажерів, у логопедичній практиці застосовуються спеціалізовані програми, зокрема «Ігри для Тигри», що сприяють розвитку лексико-граматичної сторони мовлення, слухового сприйняття та концентрації уваги через інтерактивні завдання. Програмно-апаратні комплекси «Світ звуків» та «Живий звук» спрямовані на формування та корекцію усного мовлення шляхом розвитку фонематичного слуху та мовленнєвої активності. Комп'ютерна технологія «Демосфен» використовується для корекції заїкання, моделюючи реальні мовленнєві ситуації та формуючи комунікативні навички через алгоритми нейролінгвістичного програмування. Використання цих цифрових засобів забезпечує індивідуалізацію навчального процесу та підвищує ефективність логопедичної роботи.

Отже, використання цифрових технологій у логопедичній роботі сприяє підвищенню ефективності корекційного процесу. Адже це забезпечує скорочення термінів досягнення результатів, розширення можливостей застосування інтерактивних методів, підвищення мотивації та індивідуалізацію навчання відповідно до потреб кожної дитини. Впровадження цифрових ресурсів відкриває нові перспективи для розвитку дітей, що робить логопедичні заняття більш ефективними та доступними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коломоєць, Т. Г. (2023). Використання цифрових технологій у логопедичній роботі. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова*. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія, (44), 17-23.
2. Пінчук, О. П. (2024). Цифрові освітні ресурси в епоху ШІ: етичні питання. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія, (45), 24-30.
3. Чекан, О. І. (2024). Цифровізація освіти для дітей з особливими освітніми потребами в Україні. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського*, 3 (148), 122-131.

Ряжських Олег
(Миколаїв, Україна)

ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ ЯК СОЦІОТЕХНІЧНЕ ЯВИЩЕ

У публікації досліджуються аспекти віртуальної реальності (VR) як соціотехнічного явища. Увага приділена перспективам та ризикам пов'язаним із впровадженням VR. Аналізуються різні сфери використання VR, потенційні загрози та шляхи їх мінімізації. Визначено рекомендації щодо забезпечення безпечного впровадження VR у повсякдене життя.

Ключові слова: *віртуальна реальність, технології, ризики, соціальні аспекти, освіта, медицина, маркетинг, безпека, впровадження.*

Віртуальна реальність (VR) набуває широкого визнання в сучасному світі, пропонуючи нові можливості в різних сферах, таких як освіта, медицина, промисловість та розваги. Однак стрімкий прогрес у цій технології також породжує численні виклики і ризики, пов'язані з психічним і фізичним здоров'ям, етикою та соціальною нерівністю.

Метою статті є комплексне дослідження впливу віртуальної реальності на суспільство, а також формування рекомендацій щодо безпечного та ефективного використання VR в різних сферах.

Події XXI століття, такі, як пандемія і воєнні дії підвищили значення віддалених технологій, таких як VR, ще більше демонструючи їхні переваги й ризики.

У статті систематизовано основні сфери застосування VR, зокрема:

Освіта та професійна підготовка: VR відкриває нові можливості для інтерактивного навчання, створюючи безпечне середовище для відпрацювання навичок.

Медицина та реабілітація: VR використовують для симуляцій медичних процедур, що дозволяє лікарям практикувати в безпечному просторі.

Маркетинг та реклама: Запровадження VR у ці сфери відкриває нові горизонти для взаємодії зі споживачами через емоційний сторителлінг та імерсивні досвіди.

Соціальні взаємодії: Платформи VR спрощують спілкування і збереження соціальних зв'язків у віддаленому форматі.

Промисловий дизайн та архітектура: VR надає можливість створення точних 3D моделей, прискорюючи процеси проєктування. Проте, у статті також детально розглянуто ризики, зокрема:

Технічні ризики: загрози безпеки даних, втрати приватності, кібератаки.

Медичні аспекти: негативний вплив на психічне та фізичне здоров'я, включаючи кіберхворобу та залежність.

Соціально-етичні питання: цифрова нерівність, маніпуляції свідомістю і проблеми правової регуляції.

Розвиток VR вимагає створення відповідних нормативно-правових актів та етичних стандартів, які забезпечать безпечне використання технології. Необхідна просвітницька діяльність для користувачів і розробників, щоб формувати здорове віртуальне середовище. За умови збалансованого підходу, VR може стати важливим інструментом у суспільстві, відкриваючи нові горизонти та покращуючи якість життя, не втрачаючи при цьому людяності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бєлік, А. В. (2021). Технології віртуальної реальності та їх вплив на психіку людини. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна.
2. Мельника І. (ред.). (2021). Цифрова етика: VR та штучний інтелект. Київ: Центр учбової літератури.
3. Савчук І. О. (2022). AR/VR у промисловості: кейси України. Харків: Фоліо.
4. Скрипник, О. В. (2022). Віртуальна реальність: від технологій до соціальних наслідків. Київ: Освіта України.
5. Шевченко В., Ковальов Ю. (2021). Віртуальна реальність: технології, застосування, етика. Київ: Наукова думка.

Савко Яна, Фенчак Любов
(Мукачево, Україна)

ПРОЦЕС УПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ В ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

У тезах розкрито суть процесу впровадження педагогічних інновацій в освітній простір. Окреслено мету інноваційного навчання як досягнення якісної освіти, здатної забезпечити умови для самореалізації особистості. Проаналізовано труднощі реалізації інноваційних ідей у навчальному процесі та охарактеризовано сучасний стан інноваційної діяльності в освіті, який поєднує теоретичний і практичний компоненти. Виокремлено основні етапи життєвого циклу інновацій, визначено роль педагога як рушійної сили інноваційного поступу, а також зміст і складники його інноваційного потенціалу. Підкреслено значення інноваційних технологій у початковій школі, які забезпечують адаптацію молодших школярів до викликів сучасного світу.

Ключові слова: *педагогічні інновації, інноваційний процес, інноваційний потенціал педагога, інноваційні технології, освітній простір, життєвий цикл інновацій, початкова школа.*

Інноваційні технології швидко увійшли в усі галузі нашого життя. Ідея втілення інноваційних технологій в навчання передбачає досягнення мети високоякісної освіти, тобто освіти конкурентноздатної, спроможної забезпечити кожній людині умови для самостійного досягнення тієї чи іншої цілі, творчого самоутвердження у різних соціальних сферах.

Однак інноваційність, як дидактичний засіб чи система, має при цьому втілитися у навчальні предмети. Реалізація ідеї створення інноваційних курсів і уроків виявляється не дуже легкою. Ідея втілення інноваційних технологій в навчання стала останнім часом предметом інтенсивних теоретичних та практичних досліджень. Її теперішній етап характеризується як емпіричною спрямованістю – розробкою та проведенням учителями інноваційних уроків різних профілей, так і теоретичною – створенням та вдосконаленням інноваційних та інтегрованих курсів, у ряді випадків поєднуючих численні предмети, вивчення яких передбачено навчальними планами. Інноваційні технології дають можливість, з одного боку, показати учням «світ у цілому», подолавши дисциплінарну розрізненість наукового знання, а з іншого – звільнений за рахунок цього навчальний час використовувати для повноцінного здійснення профільної диференціації у навчанні.

Нововведення (інновації) не виникають спонтанно, а постають результатом системних наукових пошуків, аналізу, узагальнення педагогічного досвіду. Стрижнем інноваційних процесів в освіті є упровадження досягнень психолого-педагогічної науки в практику, вивчення, узагальнення і поширення передового вітчизняного та іноземного педагогічного досвіду.

Рушійною силою інноваційної діяльності є педагог як творча особистість, оскільки суб'єктивний чинник є вирішальним під час пошуку, розробки, упровадження і поширення нових ідей. Творчий викладач, учитель, вихователь має широкі можливості і не-обме¬жене поле для інноваційної діяльності, оскільки на практиці може експериментувати і переконуватися в ефективності методик навчання, коригувати їх, здійснювати докладну структуризацію досліджень навчально-виховного процесу, пропонувати нові технології та методи навчання. Основна умова такої діяльності – інноваційний потенціал педагога (Островська, 2021).

Інноваційний потенціал педагога – сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості педагога, який виявляє готовність вдосконалювати педагогічну діяльність, наявність внутрішніх засобів та методів, здатних забезпечити цю готовність. Наявність інноваційного потенціалу педагога визначають наступні чинники:

- творча здатність генерувати нові ідеї;
- високий культурно-естетичний рівень, освіченість, інтелектуальна глибина і різнобічність інтересів;
- відкритість особистості педагога новому і сприйняття різних ідей, думок, поглядів, концепцій, що базується на толерантності особистості, гнучкості та широті мислення.

Інновації конкретизуються як у цілісній конструкції педагогічного процесу, так і у кожному конкретному його елементі:

- цільова складова впливає на структуру і зміст навчального плану та програми як окремої дисципліни, так і усього комплексу навчальних дисциплін, орієнтує на певний прогнозований педагогічний результат;
- змістова складова впливає на зміст та структуру як окремих навчальних дисциплін, так і на освіту в цілому;
- оцінна складова впливає на зміст, методи, форми контролю і оцінювання навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Здійснивши аналіз науково-педагогічних досліджень, нами з'ясовано, що впровадження інновацій розгортається за такою логікою:

1. виникнення – відбувається теоретична розробка нововведення та організується інформаційно-роз'яснювальна робота;
2. засвоєння – здійснюється апробація нововведення у одному або декількох навчальних закладах та діагностика результатів;
3. насичення – якщо результат інноваційного проекту позитивний, відбувається широке упровадження інновації в масову педагогічну практику;
4. рутинізація – інновація перетворюється у звичайну норму, традицію;
5. криза – нововведення повністю вичерпує свої можливості, а його результати можуть погіршуватися;
6. фініш – інновація завершує своє існування, на її зміну приходять інші нововведення (Савка, 2023).

Дослідники стверджують, що інноваційну діяльність можна вважати ефективною, якщо нововведення пройшло всі стадії вище викладеного «життєвого циклу».

Сьогодні в початковій школі впроваджується багато інноваційних технологій, серед яких виділяють наступні групи: технології особистісно-орієнтованого навчання й виховання; традиційні педагогічні технології на основі активізації та інтенсифікації діяльності учнів; педагогічні технології на основі підвищення ефективності управління та організації навчального процесу; педагогічні технології на основі дидактичного вдосконалення навчального матеріалу (Коберник, 2017).

Таким чином, основною метою використання інноваційних технологій є підготовка молодших школярів до життя в сучасному світі. Вони передбачають цілеспрямоване, систематичне й послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний навчальний процес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Островська, М. (2021). Інноваційне середовище в початковій школі. *Наукове видання (монографія) Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II*. Берегове–Ужгород: ЗУІ ім. Ф.Ракоці II. ТОВ «РІК-У», 288 с.

2. Коберник, Г., Матвієнко, А. (2017). Використання інноваційних технологій у початковій школі. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/ukr-turkmen_visnuk/2017_1/14.pdf
3. Савка, Я.А., Фенчак, Л.М. (2023). Інноваційність як важлива ознака сучасної освіти. *Нова українська школа: стратегія розвитку особистості: збірник тез доповідей IV Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції* (27 вересня 2023 р.) за заг. ред. Г. В. Товканець. Мукачево: МДУ. 94-95.

Самілик Валентина
(Глухів, Україна)

ІНТЕГРАЦІЯ ЕВОЛЮЦІЙНОГО ВЧЕННЯ У ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ

У публікації розглядається важливість освітнього компонента «Еволюційне вчення» у процесі підготовки майбутніх учителів біології. Окреслено основні поняття еволюційної біології, що повинні бути освоєні учнями 9 класів, зокрема еволюція, фактори еволюції, популяція як одиниця еволюції, мутаційний процес, природний добір, адаптації, мікроеволюція, макроеволюція та антропогенез. Пропонується ефективний підхід до навчання через інтеграцію теоретичного матеріалу з практичними завданнями, що стимулюють критичне мислення, творчість та пізнавальну активність.

Ключові слова: *еволюція органічного світу, еволюційне вчення, майбутні вчителі біології, професійна підготовка, методи навчання.*

У модельній навчальній програмі з біології для закладів загальної середньої освіти зазначено, що одним із вагомих складників очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів 9 класів є розуміння таких понять, як: еволюційна біологія, еволюційна ідея, еволюція, популяція як одиниця еволюції, фактори (чинники) еволюції, мутаційний процес, ізоляція, боротьба за існування, природний добір, дрейф генів, міграції, популяційні хвилі, адаптації, мікроеволюція, видоутворення, дивергенція, конвергенція, паралелізм, аналогічні органи, гомологічні органи, рудименти, атавізми, біологічний прогрес, біологічний регрес, макроеволюція, РНК-світ, прокаріоти, еукаріоти, антропогенез. Здобувачі освіти мають бути готовими пояснити основні положення сучасної теорії еволюції; різні погляди на виникнення життя на Землі; етапи еволюції людини; різноманіття організмів як результат еволюції. Також мають уміти наводити приклади адаптацій організмів до умов середовища; викопних організмів різних геологічних епох. Звідси можемо зробити висновок про важливість освітнього компонента «Еволюційне вчення» в процесі професійної підготовки майбутніх учителів біології (Середня освіта «Біологія та здоров'я людини). Іншим вагомим аргументом на користь зазначеного твердження є аналіз завдань національного мультипредметного тесту (НМТ) з біології. Він також охоплює запитання про еволюцію органічного світу.

Для максимального наближення теоретичного навчання до практики та подальшої професійної діяльності обрано алгоритм опанування тем такий, як це передбачено шкільною навчальною програмою. Першою розглядається тема про теорію еволюції, що закцентована на загальних засадах еволюційного вчення, органічній еволюції як об'єктивному процесі, основах еволюційної філогенії, а також питаннях походження та історичний розвиток життя. Відтак детально вивчаються еволюційні чинники. Актуалізуються та розширюються знання про популяцію. Пререквізитами для цього є знання із «Загальної екології», «Екології рослин і тварин». Наступним етапом передбачено вивчення процесів мікроеволюції та видоутворення. Після цього студенти опановують сутність поняття та особливості макроеволюції. Курс завершується вивченням теми «Антропогенез».

Погоджуємося з думкою Н. Казанішиної про те, що в процесі навчальної взаємодії зі здобувачами вищої освіти необхідно орієнтуватися на майбутню професійну діяльність та знайомити їх із методами навчання. Вважаємо, що це має відбуватися імпліцитно. У такий спосіб стимулюється пізнавальна активність, критичне мислення, творчість студентів. Формуються вміння репрезентувати результати власних наукових пошуків, вести дискусію, працювати з навчальними кейсами, звісно, спираючись на розуміння та вдале оперування базовими поняттями. Авторський підхід до конструювання змісту практичних робіт передбачав теоретичний блок (низка запитань з опертям на лекційний матеріал) та блок завдань для самостійної роботи, адже останнє є невіддільним складником будь-якого освітнього компонента.

Так, рубрика «Репетитор НМТ» (рис. 1) містила низку тестових запитань, що відповідали темі заняття та були запозичені з матеріалів національного мультипредметного тесту. Виконання цього завдання з перших кроків самостійної роботи ілюструвало важливість теоретичної підготовленості студентів.

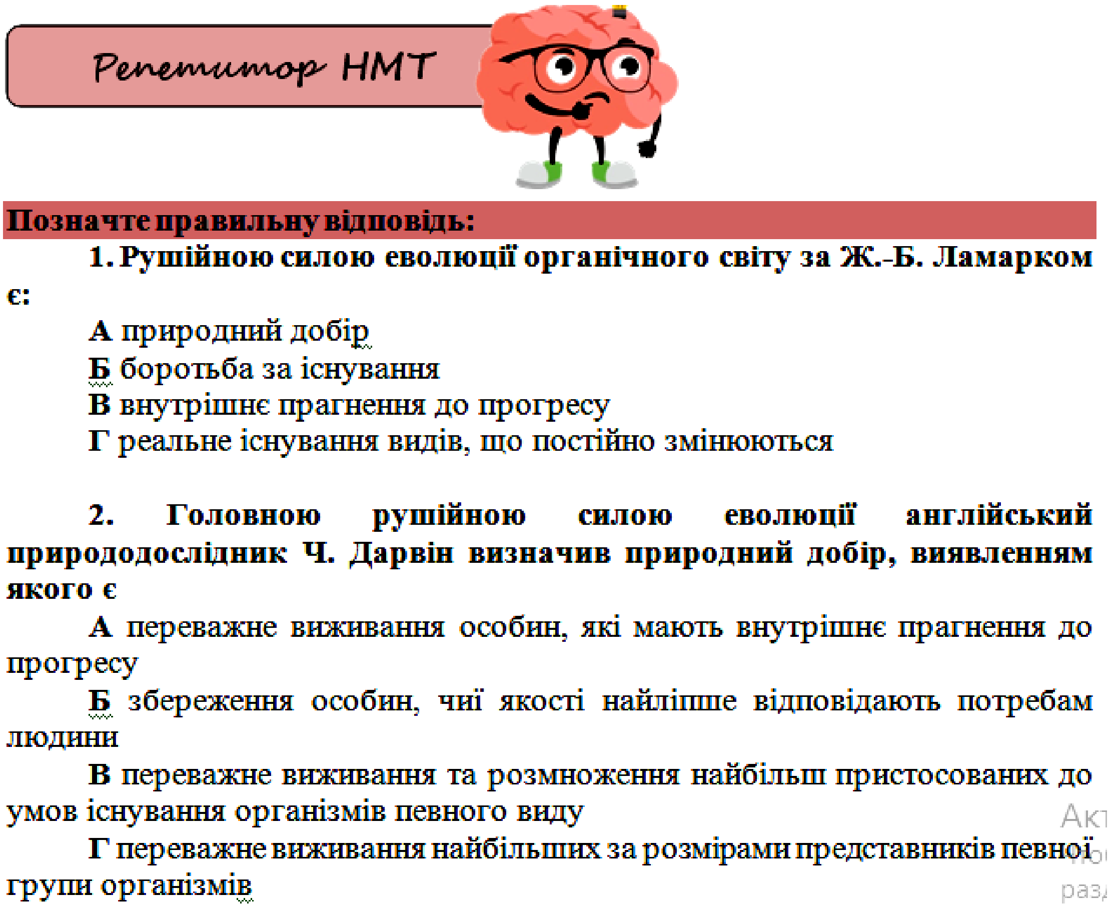

Репетитор НМТ

Позначте правильну відповідь:

1. Рушійною силою еволюції органічного світу за Ж.-Б. Ламарком є:

А природний добір
Б боротьба за існування
В внутрішнє прагнення до прогресу
Г реальне існування видів, що постійно змінюються

2. Головною рушійною силою еволюції англійський природодослідник Ч. Дарвін визначив природний добір, виявленням якого є

А переважне виживання особин, які мають внутрішнє прагнення до прогресу
Б збереження особин, чиї якості найліпше відповідають потребам людини
В переважне виживання та розмноження найбільш пристосованих до умов існування організмів певного виду
Г переважне виживання найбільших за розмірами представників певної групи організмів

Рис. 1. «Репетитор НМТ» – рубрика практичної роботи, орієнтована на тестовий контроль знань

Результати розвідок про життєвий та науковий шлях еволюціоністів пропонувалося репрезентувати у форматі резюме для влаштування на роботу (рис. 2). Такі завдання дають можливість перевірити не лише розуміння змісту, а й уміння працювати з матеріалом, виділяти головне, узагальнювати, встановлювати міжпредметні зв'язки та ін. Також такий підхід уможливлює уникнення механічного переписування інформації, стимулює творчість майбутнього вчителя, оскільки навіть графічні елементи резюме мають логічне навантаження, супроводжуються поясненнями, прикладами тощо.

Рис. 2. Приклади студентських робіт «Резюме науковця»

Вивчення дискусійних питань охоплювала рубрика «Ліхтарик еволюції» (рис. 2). Студенти отримували завдання «пролити світло» на темні плями в історії еволюції. Для цього використовувався метод сторітелінгу – розповіді історій, які зорієнтовані на те, щоб передати певну інформацію, навчити, переконати чи спростувати певні факти.

Напишіть навчальну біологічну казку «Прадідусь LUCA» для учнів, де головні герої – організми, зображені на ілюстрації. У характерах героїв відобразіть характерні ознаки цих організмів.

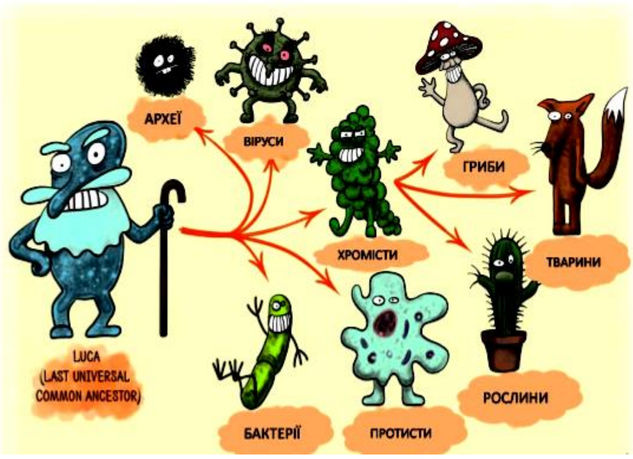

Рис. 3. «Ліхтарик еволюції» – приклад пошукових завдань практичних робіт з еволюційного вчення

Подальших наукових розвідок потребує питання впровадження ефективних методів навчання на заняттях з еволюційного вчення, орієнтованих як на формування розуміння сутності еволюційних понять, процесів, так і стимулювання позитивної мотивації до вивчення відповідних тем, готовності до роботи з учнями під час проходження виробничої практики, професійної діяльності.

Сотнікова Неоніла
(Суми Україна)

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ В УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена теоретичним аспектам дослідження мотивації до навчання в учнів старшої школи. Розглянуто основні підходи до визначення мотивації та її структуру, виокремлено внутрішні та зовнішні чинники, що впливають на навчальну діяльність старшокласників. Особливу увагу приділено класифікації навчальних мотивів, серед яких пізнавальні, соціальні, професійно-ціннісні, прагматичні та мотиви самореалізації. Аналізуються гендерні особливості навчальної мотивації та ключові фактори її формування, зокрема роль учителя, шкільного середовища та застосування інтерактивних методик. Висвітлено значення мотивації для особистісного розвитку та успішного професійного самовизначення учнів.

Ключові слова: *мотивація до навчання, старшокласники, внутрішня і зовнішня мотивація, навчальні мотиви, психологічні фактори, професійне самовизначення, інтерактивні методи.*

Проблема мотивації до навчання є однією з центральних у педагогічній психології, особливо коли мова йде про старшокласників, які перебувають на етапі професійного самовизначення. Аналіз літератури свідчить, що мотиваційна сфера особистості – це складне, ієрархічно організоване утворення, яке суттєво впливає на ефективність навчальної діяльності.

Мотивація до навчання визначається як система психологічних факторів, що спонукають, спрямовують та регулюють процес навчальної діяльності учня [Занюк, 2022, С. 45]. У психолого-педагогічній літературі прийнято виокремлювати внутрішню та зовнішню мотивацію. Внутрішня мотивація пов'язана із задоволенням від самого процесу пізнання, тоді як зовнішня зумовлена прагненням досягти певних зовнішніх результатів (оцінки, схвалення, уникнення покарань) [Грабовська, 2013, С. 12].

Особливого значення набуває вивчення мотивації навчання старшокласників, оскільки саме в цей період відбувається активне формування світогляду, ціннісних орієнтацій та професійних планів. Як зазначає Т. Грабовська, навчальна мотивація старшокласників має складну двоїсту природу, де поєднуються біологічно зумовлені та соціально сформовані потреби [Грабовська, 2013, С. 13].

Аналіз досліджень дозволяє виділити кілька груп навчальних мотивів, які притаманні учням старшої школи:

1. Пізнавальні мотиви (прагнення до нових знань, інтерес до певних предметів).
2. Соціальні мотиви (усвідомлення соціальної значущості навчання, відповідальність).
3. Професійно-ціннісні мотиви (пов’язані з майбутньою професією).
4. Прагматичні мотиви (отримання високих оцінок, вступ до ЗВО).
5. Мотиви самореалізації та саморозвитку [Чорней, 2014, С. 165].

Важливо зазначити, що у старшокласників починає формуватися стійка ієрархія мотивів із домінуванням професійно-ціннісних, що пов’язано з визначенням життєвих перспектив та професійних планів. При цьому, за даними досліджень, високий рівень навчальної мотивації спостерігається лише у 22-25% старшокласників, переважна більшість (близько 50-55%) демонструє середній рівень, а 20-28% характеризуються низькою мотивацією до навчання [Дзюбко, 2009, С. 33].

Цікаво, що структура мотивації навчання може суттєво відрізнятися залежно від гендерних особливостей учнів. Так, у дівчат частіше домінують соціальні та комунікативні мотиви, тоді як у хлопців - прагматичні та професійні.

Ключовими факторами формування позитивної мотивації до навчання є:

- психологічний клімат у шкільному колективі;
- особистість та професійна компетентність вчителя;
- зв’язок навчального матеріалу з життєвими та професійними перспективами;
- використання сучасних інтерактивних методів навчання;
- створення ситуації успіху для кожного учня [Алексеєнко, 2011, С. 6].

Таким чином, теоретичний аналіз проблеми свідчить, що мотивація до навчання у старшокласників є надзвичайно важливим чинником їхньої навчальної успішності та особистісного розвитку. Розуміння її психологічних особливостей дозволяє розробляти ефективні стратегії психолого-педагогічного супроводу учнів на цьому важливому етапі їхнього життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алєксєєнко, Т. Ф. (2011). Мотивація соціальної поведінки та механізми її формування. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*, (4), 4-10.
2. Грабовська, Т. (2013). Формування позитивної мотивації діяльності особистості. *Рідна школа*, (4), 12-14.
3. Занюк, С. (2002). Психологія мотивації: навчальний посібник. Київ: Либідь.
4. Чорней, І. Д. (2014). Психологічні аспекти розвитку мотивації у навчальному процесі. *Нова педагогічна думка*, (4), 165-168.
5. Дзюбко, Л. (2009). Мотивація навчальної діяльності як психолого-педагогічна проблема. *Психолінгвістика*, (4), 33-43.

Сущенко Мілана
(Запоріжжя, Україна)

THE ART OF SELF-DIRECTED LANGUAGE LEARNING: METHODS AND APPROACHES

This thesis explores the effectiveness of self-directed language learning by analyzing key strategies such as goal-setting, structured study methods, immersion techniques, and digital tools. It highlights the increasing relevance of self-study in today's globalized world, emphasizing its flexibility and cost-effectiveness. The research underscores the importance of motivation and goal-setting, particularly through SMART objectives, to maintain progress and engagement. Additionally, structured learning approaches, including spaced repetition and skill-balanced study schedules, are discussed as essential for proficiency. Immersion through media consumption and language exchange platforms further enhances comprehension and fluency. The thesis also examines the role of digital tools, such as language apps and AI-powered conversation simulators, in facilitating independent learning. Finally, it addresses common challenges self-learners face and offers solutions to maintain consistency and overcome difficulties. By implementing these methods, learners can achieve language proficiency without formal instruction, benefiting both personal and professional growth.

Key words: *self-directed learning, language acquisition, goal-setting, motivation, structured learning, immersion techniques, digital resources, spaced repetition, language exchange, AI-powered tools, self-discipline, fluency development, independent study, online learning platforms, and overcoming challenges*

Thanks to readily available resources and technological improvements, self-study of foreign languages has grown in popularity in the modern world. This thesis examines efficient self-study strategies, stressing the value of goal-setting, digital resources, immersion techniques, and structured learning approaches. Learners can become proficient in a foreign language without receiving formal classroom instruction by putting these ideas into practice.

Relevance. Speaking several languages is a very useful skills in the globalized world of today. Self-study is popular because it is flexible, affordable, and allows you to customize your education to meet your own needs. To succeed, self-learning necessitates self-control and practical methods. The main strategies that improve the efficacy of self-directed language learning are covered in this thesis.

Motivation and Goal-Setting. A key component of learning a language is establishing attainable goals. Learners may stay focused and track their progress with the use of SMART (Specific, Measurable, Achievable, Relevant, and Time-related) goals. Motivation is essential, and persistent effort is ensured by having a clear sense of purpose, whether it is for personal development, professional advancement, or travel.

Method of Structured Learning. A well-structured study schedule is essential for effective learning. Balanced growth is ensured by breaking down language acquisition into four essential skills: speaking, listening, reading, and writing. Vocabulary memory is improved by utilizing spaced repetition systems (SRS), such as Anki or Memrise. Using grammar tools and practice problems also helps to reinforce basic understanding.

Immersion and Real-World. Use One of the best methods for learning a language is immersion. Exposure to local media, including books, podcasts, and films, improves comprehension and cultural awareness. Learners can practice speaking and get immediate feedback by participating in online forums such as Tandem and HelloTalk or language exchange programs. Additionally, practicing self-talk and thinking in the target language increase fluency.

Making Use of Digital Resources and Tools. For self-learners, technological developments offer a multitude of resources. Rosetta Stone, Babbel, and Duolingo are a few examples of language learning apps that provide structured lessons. Free courses and educational videos are offered by websites like Coursera, YouTube, and Open

Culture. ChatGPT and other AI-powered applications may mimic conversations, which helps with writing and speaking practice.

Overcoming Obstacles. Self-learners frequently encounter challenges like low motivation, inconsistent performance, and trouble practicing speaking. Establishing a schedule, monitoring results, and interacting with language-learning communities might help overcome these obstacles. It takes persistence and a readiness to make mistakes as a necessary element of learning to overcome language hurdles.

Conclusion. Setting goals, using digital resources, immersion, and systematic learning are all components of successful self-study of foreign languages. Despite obstacles, success comes from staying motivated and consistent. By using these techniques, students can become proficient in the language on their own, which promotes both career and personal development.

Тарасенко Микола
(Миколаїв, Україна)

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ Ф. ФРЕБЕЛЯ В РОБОТІ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ІНКЛЮЗИВНИХ ГРУПАХ

У статті проаналізовано основні положення методичної системи Фрідріха Фребеля та її значення для реалізації інклюзивного підходу в закладах дошкільної освіти. Розкрито потенціал ідей Фребеля у створенні сприятливого освітнього середовища для дітей з різними освітніми потребами. Окрему увагу приділено концепції гри, розвитку у взаємодії з природою, значенню творчості, співпраці з родиною та організації розвивального середовища. У дослідженні наводяться погляди українських і зарубіжних науковців щодо актуальності впровадження фребелівської педагогіки в інклюзивних групах ЗДО. Зроблено висновок про актуальність та ефективність педагогічної системи Ф. Фребеля для розвитку кожної дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей.

Ключові слова: *Фрідріх Фребель, дошкільна освіта, інклюзивна група, гра, творчість, розвивальне середовище, педагогічні ідеї, діти з особливими освітніми потребами, вихователь, співпраця з родиною.*

Методична система Фрідріха Фребеля, згідно з дослідженнями, має значний потенціал для реалізації цих завдань у дошкільній освіті. Різні аспекти теоретико-методичної системи Ф. Фребеля вивчали українські та зарубіжні науковці: концепцію гри у педагогічній системі Ф. Фребеля (О. Анісімова, Т. Василенко, І.

Каташинська), життєвий шлях та педагогічну спадщину Ф. Фребеля (З. Борисова, Є. Вільчковський), використання педагогічних ідей Ф. Фребеля у професійній підготовці фахівців дошкільної освіти (Н. Дем'яненко, Н. Голота, Л. Петухова, І. Прудченко, Н. Терещенко) та інтеграцію освітніх систем України та світу в контексті впровадження педагогічних ідей Ф. Фребеля (Л. Петухова, О. Полєвікова).

Педагогічні ідеї Фрідріха Фребеля є надзвичайно актуальними в контексті сучасної інклюзивної освіти, зокрема в роботі вихователів закладів дошкільної освіти (ЗДО) в інклюзивних групах. Його концепція виховання через гру, вільну діяльність дитини, її активну участь у пізнанні світу – повністю відповідає принципам інклюзивного підходу.

Наведемо основні положення педагогіки Ф. Фребеля, які можуть бути ефективно застосовані в інклюзивних групах ЗДО:

Визнання унікальності кожної дитини. Фребель вважав дитину активним творцем власного розвитку. Це перекликається з головною ідеєю інклюзії – прийняття кожної дитини такою, якою вона є, з її особливостями, потребами й потенціалом. Як результат – індивідуалізація навчального процесу, створення адаптованих завдань, диференційоване навчання.

Навчання через гру. Фребель розробив «дари» – спеціальні ігрові матеріали, що сприяють всебічному розвитку дитини. Гра – провідна діяльність у дошкільному віці, і вона універсальна як для дітей з типовим розвитком, так і з особливими освітніми потребами (ООП).

Розвиток у взаємодії з природою. Фребель підкреслював важливість природи в навчанні, спілкування з нею формує в дитини цілісне бачення світу. Отже, проведення занять на свіжому повітрі, екологічне виховання, догляд за рослинами, тваринами, залучення до праці буде надзвичайно корисно для дітей, зокрема з особливими освітніми потребами.

Значення вільної творчості. Фребель надавав великого значення самовираженню через мистецтво: ліплення, малювання, музику. З позиції практичного застосування – творчі заняття, арт-терапевтичні методи, музичні імпровізації, які доступні всім дітям, зокрема й тим, хто має порушення мовлення або рухової сфери.

Співпраця з родиною. Виховання має бути продовженням домашнього досвіду дитини. Залучення батьків до освітнього процесу, консультування щодо особливостей розвитку дитини з ООП, створення єдиного розвивального середовища «дитина – вихователь – батьки».

Створення розвивального середовища. Фребель наголошував на важливості організації середовища, що стимулює самостійність і пізнавальну активність дитини, зокрема зони для різних видів діяльності (сенсорна, ігрова, художня), адаптоване обладнання, наочність, доступна для всіх.

Педагогічна концепція Фребеля ґрунтується на принципах природного навчання, важливості гри та активної діяльності, цілісного розвитку дитини та ролі вихователя як спостерігача і підтримувача. Його ідеї залишаються актуальними і використовуються в сучасній дошкільній освіті, сприяючи гармонійному та всебічному розвитку дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богініч, О. Л. (2007). Впровадження ідей Фребелівського педагогічного інституту щодо професійно-практичного спрямування фахової підготовки майбутніх вихователів ДНЗ *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова.* Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи: Зб. наукових праць / Укладач Машовець М. А. Випуск 8. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. 132–139.
2. Фребель Ф. Дитячий садок: хрестоматія з історії дошкільної педагогіки / за заг. ред. З. Н. Борисової. Київ : Вища школа, 2004. 511 с.

Товстуха Сергій,

(Суми, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Стаття присвячена дослідженню особливостей професійної мотивації військовослужбовців в рамках написання кваліфікаційної роботи. Наголошено, що позитивна мотивація формується за рахунок задоволення внутрішніх потреб, зовнішніх матеріальних та нематеріальних мотивів. Та, в свою чергу передбачає активацію внутрішніх ресурсів військовослужбовців та певним чином створення сприятливих зовнішніх умов діяльності.

Ключові слова: *мотиваційна сфера особистості, військовослужбовці, професійна мотивація.*

Явище професійної мотивації у науковому світі досліджується з давніх часів і сьогодні займає важливе місце в організаційній психології та менеджменті. Мотиваційна сфера фахівців потребує не лише наукового аналізу, а й регулярного моніторингу для вирішення організаційних завдань, що підкреслює її практичну значущість. Методологія професійної мотивації охоплює широкий спектр напрямків дослідження. Кожна значима психологічна школа вносить свій вклад у вивчення мотиваційної сфери фахівців, пропонуючи різноманітні теорії, мотиваційні моделі, а також визначаючи мотиваційні індикатори та методи дослідження цього феномену. У сучасних умовах життя, з огляду на гострий воєнний конфлікт в Україні, виникає потреба в дослідженні психологічних аспектів професійної мотивації військовослужбовців та впровадженні ефективних психологічних методів для її підвищення.

Значний внесок у розвиток теорії й практики професійної мотивації особистості внесли як зарубіжні: С. Адамс, А. Адлер, Е. Берн, В. Вендланд, В. Врум, Ф. Герцберг, У. Джеймс, Г. Емерсон, Ф. Зімбардо, А. Лазарус, А. Маслоу, Ф. Перлз, Т. Раєн, К. Роджерс, К. Рудестам, В. Скінер, А. Сміт, Ф. Тейлор, Е. Фром, А. Шопенгауер та ін. так і вітчизняні науковці: Н. Азьмук, М. Бугайова, Т. Гвініашвілі, Т. Гринько, Н. Іменко, О. Ковальська, О. Колиняк, А. Курбатова, В. Осьодло, Л. П'янковська, А. Сірий, М. Семікіна, А. Соснін, І. Тимошенко, Т. Титаренко, А. Федунець, А. Шинкаренко, О. Яресчук та ін.

Мотивація, як фактор професійного становлення та особис тісного розвитку, є значущим, але поки що недостатньо вивченим аспектом складної проблеми професіографічного вивчення службово-бойової діяльності військовослужбовців, а необхідність в її дослідженні обумовлена, перш за все, потребами практики.

Пріоритетними мотиваційними рушіями професійної діяльності військовослужбовців є бажання отримати високу оцінку за виконання функціональних обов'язків: як матеріальну, так і нематеріальну винагороду (Лиман, 2021). Попри те, що існує велика кількість наукових досліджень особливостей мотивації особистості до професійної діяльності в екстремальних умовах, перебіг часу, зокрема військові дії, постійно вносять корективи в інструменти її діагностики та формування. Особливо це відноситься до сфери професійної діяльності українських військовослужбовців. Проходження військової служби сьогодні передбачає участь у бойових діях, бойові навчання (бойову підготовку), повсякденну діяльність та виконання службово-бойових завдань в умовах, пов'язаних із смертельною небезпекою (Приходько, 2016).

Мотивація до військово-професійної діяльності включає низку різноманітних соціально-психологічних обставин, визначає комплекс як позитивних, так і негативних чинників проходження військової служби. Мотивація передбачає виявлення та актуалізацію внутрішніх ресурсів військовослужбовців і створення у сукупності зовнішніх умов, які сприяють позитивній мотивації (Prykhodko, 2018). Її специфіка залежить як від особистісних особливостей, так і від самої професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Prykhodko, I.I. (2018). Features of the Motivation of Specialists for the Professional Activity in Special Conditions. *International Journal of Education and Science*, 1(3–4), 35.
2. Лиман, А. А. (2021). Психологічні особливості мотивації військовослужбовців Національної гвардії України. *Честь і закон*. 2. (77). 81–88.
3. Приходько, І.І., Колесніченко, О.С., Тімченко, О.В. (2016). Психологія екстремальної діяльності: навч. посіб. Харків : НА НГУ.

Усіновіч Вікторія
(Суми, Україна)

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ ОВОЛОДІННЯ НАВИЧКАМИ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЬМИ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

У публікації висвітлено педагогічні аспекти процесу оволодіння навичками писемного мовлення дітьми із затримкою психічного розвитку в умовах сучасного освітнього процесу. Наголошується, що писемне мовлення ґрунтується на вже відносно розвиненому усному мовленні дітей, саме тому навчання письму повинно передбачати два найважливіших напрямки – розвиток пізнавальної активності самих дітей і цілеспрямовану систематичну роботу по формуванню у них звукового аналізу і синтезу, що повинно мати диференційований характер.

Ключові слова: *писемне мовлення, оволодіння, діти із затримкою психічного розвитку, педагогічні аспекти, освітній процес.*

На сучасному етапі становлення України як демократичної держави формується нове ставлення суспільства до дітей з різноманітними порушеннями психофізичного розвитку, нове бачення умов і шляхів їх соціалізації та інтеграції в соціум. Значну частину серед них складають діти із затримкою психічного розвитку, у становленні особистості яких вирішальну роль часто відіграє рівень сформованості їх комунікативної компетентності, оскільки мовлення є провідним засобом дії компенсаторних механізмів.

В умовах сучасного освітнього простору порушення писемного мовлення є особливо поширеними і негативно впливають на процес навчання дитини із затримкою психічного розвитку, на її психічний і мовленнєвий розвиток. Висока поширеність порушень читання та письма у дітей із затримкою психічного розвитку молодшого шкільного віку, недостатня ефективність логопедичної роботи, спрямованої на виявлення, попередження і корекцію даних розладів, часто обумовлюють серйозні труднощі навчання в цілому і перешкоджають повноцінному оволодінню дітьми академічними знаннями.

Процесам формування та корекції порушень письма і читання у дітей присвячена достатня кількість досліджень і публікацій, як в загальній педагогіці (Л. Єфименкова, І. Мартиненко, І. Садовникова), так і в галузі спеціальної освіти (Л. Вавіна, Р. Лалаєва, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.) (Колупаєва, 2016; Сак, 2015). Водночас питанням формування писемного мовлення дітей із затримкою психічного розвитку молодшого шкільного віку приділено недостатньо уваги. Вирішення проблеми формування писемного мовлення дітей означеної нозології залишається одним з найважливіших напрямків корекційної роботи в умовах сучасного освітнього простору.

Під мовленнєвою готовністю дітей до оволодіння самостійним писемним мовленням розуміють сформованість навичок усного мовлення, навичок використання одиниць мовлення для мислення, спілкування; усвідомлення знакової системи мовлення, спеціальні вміння в галузі читання, письма, вміння аналізувати мовленнєві явища (Колупаєва, 2016).

У розвитку первинних навичок письма важливу роль відіграє сформованість рухових операцій. Відсутність загальної моторної координації дій у дитини із затримкою психічного розвитку, що проявляється особливо виразно в рухах дрібних м’язів руки, слугує ще однією перешкодою у формуванні навички письма. М’язова напруженість кисті руки, супутні рухи шиї, голови, тремор, що посилюється, швидко виснажують нервові і фізичні сили дітей, призводять до зниження уваги і появи помилок у зображенні букв, у поєднанні однієї графеми з іншою та ін. (Дорожко, 2023).

В залежності від причин, які викликають порушення письма, дітей із затримкою психічного розвитку можна розділити на такі групи. В одних учнів велика кількість помилок зумовлена різними труднощами у формуванні фонематичних сприймань і уявлень, в інших – труднощами в оволодінні правильною вимовою. У значної частини учнів означеної нозології виникнення помилок безпосередньо пов’язане з порушеннями моторики. У ряду дітей порушення письма залежить від розладу уваги, неврівноваженості поведінки. За характером помилок ці учні значно відрізняються один від одного. У дітей з недостатньо сформованим фонематичним сприйняттям зустрічаються такі помилки: заміни звуків, подібних за звучанням; пропуски голосних у складних словах і приголосних у випадку їх збігу; дописування зайвих букв; написання слів разом (Сак, 2015).

Висока поширеність порушень читання та письма в учнів молодших класів із затримкою психічного розвитку, недостатня ефективність логопедичної роботи, спрямованої на виявлення, попередження і корекцію даних розладів, часто обумовлюють серйозні труднощі навчання в цілому і перешкоджають повноцінному оволодінню дітьми академічними знаннями. Писемне мовлення ґрунтується на вже відносно розвиненому усному мовленні дітей. Навчання письму повинно передбачати два найважливіших напрямки – розвиток пізнавальної активності самих дітей і цілеспрямовану систематичну роботу по формуванню у них звукового аналізу і синтезу. Ця робота повинна мати диференційований характер.

Таким чином, в роботі висвітлено педагогічні аспекти процесу оволодіння навичками писемного мовлення дітьми із затримкою психічного розвитку. Оволодіння навичками читання та письма відбувається з певними труднощами, що зумовлене порушенням діяльності аналізаторів і психічних процесів, притаманних дітям означеної нозології. Тому корекції порушень писемного мовлення має приділятися особлива увага як з боку логопеда, так і з боку вчителя, який повинен побудувати навчальний процес так, щоб робота з корекції порушень писемного мовлення мала системний характер і тривала впродовж усього навчального року, а не обмежувалася декількома уроками на етапі навчання грамоти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дорожко, І. І., Туріщева, Л. В., Малихіна, О. Є. (2023). Розвиток зв’язного мовлення у дітей із ЗПР за допомогою настільних ігор. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Психологія, (6), 59–65.

2. Колупаєва, А. А., Таранченко, О. М. (2016). Інклюзивна освіта : від основ до практики : монографія. К. : ТОВ «АТОПОЛ».
3. Сак, Т. В. (2005). Психолого-педагогічні основи управління учбовою діяльністю учнів із затримкою психічного розвитку у школі інтенсивної педагогічної корекції. К. : Навчальна книга.

Фірсова Карина
(Суми, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ ЮНАКІВ

У даній науковій статті розкрито поняття харчової поведінки людини, здійснено спробу висвітлити психологічні аспекти харчової поведінки у осіб юнацького віку, розглянуто ряд внутрішньо-особистісних чинників ризику виникнення порушень та основні складові психологічно правильної харчової поведінки.

Ключові слова: *харчова поведінка, порушення, чинники, юнацький вік.*

Сучасні реалії, такі як поширення культури споживання, інформаційна перенасиченість, соціальні мережі, стандарти краси та зростаюча увага до зовнішнього вигляду, суттєво впливають на ставлення молоді до харчування. З одного боку, спостерігається зростання популярності здорового способу життя та правильного харчування, а з іншого – серед молоді фіксується підвищена тривожність щодо власного тіла, що може призводити до різних розладів харчової поведінки, таких як компульсивне переїдання, анорексія, булімія, орторексія та інші.

Психологічні аспекти харчової поведінки в юнацькому віці залишаються предметом активних досліджень у сучасній науці. Вчені аналізують їх через призму когнітивних, емоційних та поведінкових чинників. Однією з основних проблем є вплив особистісних характеристик, таких як самооцінка, рівень тривожності та схильність до перфекціонізму, на ставлення молодих людей до їжі. Не менш важливим є соціальний аспект – вплив сім’ї, друзів, соціальних мереж, а також культурних особливостей середовища, в якому зростає молодь.

Харчова поведінка – це загальний термін, який використовується для позначення всіх можливих компонентів поведінки, що беруть участь в нормальному процесі прийому їжі. Цей термін охоплює розуміння вибору їжі, мотивів, способів вживання, причини дієти та її дотримання, проблеми, пов'язані з харчуванням, такі як ожиріння і власне різного виду порушення поведінки харчування (Vögele, C., 2010).

Внутрішньо-особистісні чинники, що впливають на харчову поведінку та вибір їжі, включають різні фізіологічні процеси: голод, ситість, вроджений потяг до солодкого, специфічні механізми мозку та психологічні процеси: засвоєні харчові уподобання, знання, мотивацію, ставлення, цінності, риси особистості, пізнавальні процеси, саморегуляцію.

Порушення харчової поведінки детермінуються у першу чергу спадковою дисфункцією церебральних систем, що прямо впливають на харчування, в другу – невідповідне виховання в дитинстві, в третю – особистісні властивості адикта. Особи з порушеннями харчової поведінки зазвичай мають високу соціальну орієнтованість та добре розвинений інтелект, однак характеризуються низькою стресостійкістю та підвищеною чутливістю до стресових факторів. Вони схильні до тривожних і депресивних станів, а їхній психоемоційний стан часто нестабільний. Такі люди демонструють менш ефективні механізми психологічного захисту, що виражається у підвищеній емоційній реактивності та недостатньому самоконтролі. Їм властиві переважно пасивні моделі поведінки, оскільки прийом їжі виконує для них роль інструменту зниження стресу. Подібний механізм є соціально прийнятним, доступним і не вимагає значних розумових чи емоційних зусиль.

У стресових або конфліктних ситуаціях зняття психічного напруження у таких людей відбувається не за рахунок конструктивного переосмислення проблеми, а через миттєве зменшення дискомфорту, що не зачіпає суті чи причин конфлікту. Такий спосіб психологічного захисту є деструктивним, оскільки він сприяє розвитку соматичних захворювань, зокрема ожиріння.

Психологічно здорова харчова поведінка – це процес позбавлений від помилкових, нефункціональних думок, які призводять до нездорового вибору їжі та стилів харчування.

Психологічно здорові люди пам'ятають про єдину мету прийому їжі – здоров'я. Вони легко розпізнають емоційні тригери, знають, як перестати їсти, коли відчувають себе ситими, і в цілому більш внутрішньо керовані, ніж зовні. Вони дуже добре розуміють смак, текстуру та температуру їжі, а також важливість правильного пережовування. Психологічно здорові люди не їдять, щоб задовольнити емоційну потребу або уникнути неприємного почуття чи ситуації.

Спеціалісти з харчування американського університету у Сієтлі визначили такі складові психологічно правильної харчової поведінки:

1. Першим кроком до досягнення здорового харчування є розгляд людиною її стосунків з їжею. Якщо вона використовує їжу для відчуття комфорту або задоволення – такі стосунки з їжею можна вважати нездоровими на початковому етапі.
2. Оскільки вибір їжі часто підпорядковується соціальним та емоційним факторам, є сенс використовувати ці самі фактори, якщо є потреба у «редагуванні» неадекватної харчової поведінки.
3. Емоційна прив’язаність зазвичай сприймається як негативна емоція. Потрібно використовувати повне усвідомлення для створення нового позитивного емоційного зв’язку з процесом споживання їжі. Наприклад, спробувати пов’язати вживання їжі з позитивними емоціями, такими, як впевненість. Чим здоровіше людина їсть, тим краще почуватиметься, тим самим надаючи великої впевненості самій собі.
4. Важливо вживати їжу з людьми, які мають здорові звички в цьому сенсі, без засуджень, змушувань і контролю.
5. Їсти біля комп’ютеру або телевізору – заважає мозку сприймати скільки вже було споживано, що призводить до переїдання і незникаючого почуття голоду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Vögele, C., Gibson, L. (2010). Mood, emotions and eating disorders, in Oxford Handbook of Eating Disorders. Series: Oxford Library of Psychology, ed. W. S. Agras (New York: Oxford University Press), 180–205.

Циба Ніна
(Ромни, Україна)

АНТИУКРАЇНСЬКИЙ ХАРАКТЕР ШКІЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОГО ПАНУВАННЯ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНІ ПАРАЛЕЛІ МИНУЛОГО ТА СЬОГОДЕННЯ

Дослідження аналізує антиукраїнський характер шкільної історичної освіти в Україні під час російського панування, зокрема в періоди Російської імперії, Радянського Союзу та Російської Федерації. Вивчено механізми викривлення історичних фактів у підручниках, які використовувалися в освітній системі, а також сучасні прояви цієї політики на окупованих територіях. Основна мета роботи полягає у виявленні впливу російської політики на формування історичної свідомості українців та розкритті стратегії інформаційної війни, що триває вже століттями.

Ключові слова: *шкільна історична освіта, підручники з історії, історичні маніпуляції, викривлення фактів, русифікація, тимчасово окуповані території.*

Проблема впливу Росії на шкільну історичну освіту в Україні є важливою як з історичної, так і з сучасної перспективи. Протягом століть Російська імперія, СРСР, а нині й Російська Федерація систематично використовували історичну освіту як інструмент денаціоналізації, русифікації та викривлення історичної пам’яті українців. Дослідження особливостей цієї політики дозволить простежити її еволюцію та встановити механізми впливу на формування національної ідентичності. Це особливо актуально в умовах сучасної російсько-української війни, коли РФ знову намагається через освіту виправдовувати свою агресію та окупацію.

Аналіз навчальних програм і підручників різних періодів допоможе встановити, чи є спадковість у методах маніпуляції історичними фактами та чи використовуються сучасною Росією ті ж самі підходи, що й у минулому. Виявлення таких історичних паралелей дозволить перевірити гіпотезу про те, що політика РФ щодо історичної освіти є не ситуативною, а цілеспрямованою стратегією інформаційної війни, яка триває вже не одне століття. Результати цього дослідження можуть бути використані для розробки механізмів протидії пропаганді та фальсифікації історії в освітньому просторі України.

Історичний аналіз впливу Росії на українську освіту демонструє системний характер використання освітньої політики як інструменту денаціоналізації та русифікації. У період Російської імперії це проявлялося через повне ігнорування української історії або її подання як частини російської, впровадження російськомовного навчання та використання підручників, що прославляли російську монархію. Освітня система була спрямована на формування імперської свідомості та знищення національної ідентичності українців.

У радянський період освітня політика зазнала трансформації від повного заперечення дореволюційної історії до формування нового історичного наративу, що базувався на концепції «дружби народів» з провідною роллю російського народу. Підручники цього періоду характеризувалися жорстким дотриманням марксистської формаційної теорії та ідеологічною заангажованістю, що особливо проявлялося у висвітленні таких тем як «возз'єднання» України з Росією та спільна боротьба проти зовнішніх ворогів.

На сучасному етапі російська окупаційна влада продовжує використовувати освіту як інструмент русифікації та знищення української ідентичності. Це проявляється у впровадженні єдиних державних підручників з історії, які містять антиукраїнську риторику, заперечують існування української державності та виправдовують російську агресію. Особливістю сучасного періоду є активне використання історичних маніпуляцій для легітимізації окупації українських територій та формування проросійської історичної свідомості серед молоді.

Аналіз навчальних програм та підручників різних періодів свідчить про спадкоємність політики Російської імперії, СРСР та сучасної Росії щодо викривлення української історії та використання освіти як засобу політичного впливу. Незважаючи на зміну історичних епох та політичних режимів, основна мета залишається незмінною – знищення української національної ідентичності та формування проросійської історичної свідомості через систему освіти.

Таким чином, в умовах сучасної війни та інформаційної агресії важливо усвідомлювати значення історичної освіти для формування національної ідентичності. Дослідження підтверджує необхідність критичного підходу до вивчення історії та розробки освітніх програм, які б сприяли формуванню об'єктивного та неупередженого погляду на історичні події, розвитку свідомості молодого покоління та зміцненню державності України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гупан, Н.М. (2013). Шкільні підручники з історії в 40-50-ті рр. XX ст.: питання диференціації змісту. *Проблеми сучасного підручника*. 13. 72-79.
2. Зякун, А. І. (2011). Навчальна література з історії кінця 80-90-их рр. XX ст.: історіографічний аналіз. Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ. 156 с.
3. Кудінов, Д. (2012). Історичні дисципліни у навчальному процесі середніх шкіл Російської імперії пореформеного періоду. *Збірник наукових праць. Науковий вісник «Педагогіка та психологія» Чернівецького університету*. Випуск 617. Чернівці: Чернівецький національний університет. 72-82.
4. Навчання в окупації. Примусова русифікація системи освіти на окупованих територіях України. URL: https://salo.li/A528B61
5. Невінчана, І. (2006). Вплив системи шкільної освіти на процес націєтворення в Україні у 1920-1930-х роках. *Українознавство.* 1. 107-111.
6. Яремчук, В., Смирнов, А. (2023). Аналітичний огляд «Історія України в російських шкільних підручниках з історії». Київ. 31 с.

Цись Ярослав
(Глухів, Україна)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ

У статті розглядаються психолого-педагогічні особливості формування здоров'язбережувальної компетентності учнів на уроках біології. Описано значення здоров'язбереження як ключового елементу загальної компетентності учнів та роль біології у розвитку усвідомленого ставлення до здорового способу життя. Звернено увагу на методи та форми навчальної роботи, зокрема дискусії, проєктну діяльність та практичні завдання, що сприяють формуванню здоров'язбережувальної компетентності. Підкреслено важливість психологічних стратегій для підтримки позитивного ставлення до здоров'я, розвитку мотивації та саморегуляції учнів.

***Ключові слова**: здоров'язбережувальна компетентність, біологія, психолого-педагогічні аспекти, здоровий спосіб життя, здоров'я учнів.*

У сучасній освіті здоров'язбереження є важливим складником загального розвитку учнів та учениць. Особливої уваги заслуговує біологія, адже дозволяє отримати знання про механізми функціонування людського організму та вплив навколишнього середовища на здоров'я. Здоров'язбережувальна компетентність передбачає здатність індивіда здійснювати усвідомлений вибір, спрямований на збереження і покращення свого фізичного та психічного здоров'я.

Здоров'язбережувальна компетентність як компонент загальної компетентності учнів є важливим аспектом розвитку загальних компетентностей учнів. Це включає:

- знання про принципи здорового способу життя, гігієни та профілактики захворювань;
- уміння використовувати ці знання для збереження свого здоров'я і здоров'я оточуючих;
- розвиток навичок самоконтролю та самооцінювання стану здоров'я.

Психологічні та педагогічні особливості впливу на учнів у процесі формування здоров'язбережувальної компетентності включають:

- мотивацію до здорового способу життя: активне залучення учнів до обговорення тем, пов'язаних зі здоров'ям, дозволяє формувати усвідомлене ставлення до здоров'я як важливого ресурсу;
- емоційно-ціннісну сферу: учні мають усвідомлювати важливість здоров'я не тільки через факти з підручників, а й через емоційне переживання власних дій, пов'язаних зі змінами в їхньому способі життя;
- індивідуалізація підходів: важливо враховувати особливості кожного учня, рівень його підготовки, інтереси та життєвий досвід у процесі організації навчання з теми здоров'я.

Для ефективного формування здоров'язбережувальної компетентності на уроках біології необхідно застосовувати різноманітні методи й форми роботи:

- дискусії та обговорення – залучення учнів до дискусії щодо проблем здоров'я дозволяє розвивати критичне мислення та навички аргументації;
- проєктна діяльність – учні можуть працювати над проєктами, що стосуються здорового способу життя, досліджувати вплив різних чинників на здоров'я людини;
- практичні завдання – залучення учнів до практичних занять з вимірювання фізіологічних показників, проведення дослідів, що демонструють вплив навколишнього середовища на організм.

З метою ефективної реалізації здоров'язбережувальної освіти важливо застосовувати такі психологічні стратегії, як стимулювання позитивного ставлення до здорового способу життя через позитивні приклади, мотиваційні історії та реальні навчальні кейси; створення безпечного середовища для вираження думок. В умовах уроку учні повинні відчувати себе вільно для обговорення своїх переживань і знань щодо здоров'я без страху осуду: формування навичок саморегуляції та відповідальності за своє здоров'я.

Поділяємо думку авторів, що інтерактивні методи навчання здатні підсилити процес формування здоров’язбережувальної компетентності сучасної учнівської молоді, а також індивідуальний підхід та зв’язок теоретичного матеріалу, практичних вправ з реаліями повсякденного життя (Самілик, 2024).

Отже, формування здоров'язбережувальної компетентності на уроках біології є надзвичайно актуальним з огляду на стресові умови сьогодення. Психолого-педагогічні аспекти цієї роботи включають розвиток мотивації до здорового способу життя, формування емоційного ставлення до здоров'я, індивідуалізацію навчання та застосування різноманітних методів і форм роботи. Ці підходи сприяють не лише засвоєнню знань, але й розвитку практичних навичок, що необхідні для збереження та покращення здоров'я, а також формують в учнів відповідальність за власний фізично-ментальний добробут.

ЛІТЕРАТУРА

1. Самілик, В., Кохно, Л. (2024). Формування здоров’язбережувальної компетентності в учнів під час вивчення інтегрованого курсу «Здоров’я, безпека та добробут». *Інноваційна педагогіка*. 74. 77-81.

Чернов Артем, Атаманчук Ніна,
Заіка Віталій, Єрмоленко Олександр
(Полтава, Україна)

РОЛЬ НАУКОВОЇ СПІЛЬНОТИ ТА ЗВО У ПОДОЛАННІ ВИКЛИКІВ ВІЙНИ

У статті розглянуто необхідність реформування діяльності вищої школи в умовах війни та висунуто пропозиції щодо мобілізації наукової спільноти для протидії агресії російської федерації. Визначено основні проблеми, з якими стикається система вищої освіти під час воєнного стану, та запропоновано можливі шляхи їх подолання.

Ключові слова: *мобілізація, актуальність наукових розробок, ментальне здоров’я учасників освітнього процесу.*

Проблеми функціонування закладів вищої освіти (ЗВО) у воєнний час видаються очевидними, однак кількість наукових публікацій, що присвячені цій темі, є вкрай недостатньою. В умовах активних бойових дій на території України постає необхідність перегляду діяльності соціальних інституцій, зокрема й вищої освіти. Для забезпечення життєздатності країни необхідно мобілізувати всі ресурси, у тому числі науковий потенціал (Заіка, 2022).

Під мобілізацією ми розуміємо не лише залучення учасників освітнього процесу до військової служби, а й активну протидію інформаційній війні, підтримку ментального здоров'я студентів та викладачів, а також переорієнтацію наукових досліджень на вирішення актуальних викликів воєнного часу (Вітринська, 2018).

Найважливішим аспектом залишається збереження психологічного здоров'я учасників освітнього процесу. У мирний час рівень тривожності, депресії та стресових розладів є відносно стабільним, однак у періоди війни такі явища набувають масового характеру. Дезадаптація, кризові стани, різка зміна соціальної ролі (наприклад, з військовослужбовця на демобілізовану особу і навпаки) потребують спеціалізованої підтримки (Повернення з війни, 2024).

Більшість закладів вищої освіти не відстежують психологічний стан своїх студентів та викладачів. У найкращому разі функціонує консультаційний пункт із практичним психологом. Водночас при багатьох ЗВО існують кафедри психології, які володіють відповідною експертизою, проте спеціалізоване тестування та профілактика психічних розладів майже не проводяться. Хоча рівень психологічної обізнаності суспільства зріс, а кількість фахівців зросла, реальне становище ментального здоров'я населення залишається недостатньо дослідженим навіть у вітчизняному науковому просторі.

Наукова спільнота розділилася на дві групи: одні дослідники продовжують займатися темами, що не мають відношення до актуальної ситуації, інші зосереджуються на практичних аспектах, але їхні напрацювання залишаються розрізненими. Деякі дослідження, що стосуються, наприклад, мотивації студентів чи ставлення дітей до навчання, видаються відірваними від реальних викликів війни. Натомість проблематика реабілітації ветеранів, інтеграції внутрішньо переміщених осіб, подолання наслідків бойових травм, у тому числі фантомного болю у військовослужбовців, розглядається недостатньо.

Значна частина актуальних досліджень публікується у закордонних виданнях категорії А, що ускладнює доступ до них українських практичних психологів, військових госпіталів та реабілітаційних центрів. У результаті з'являється розрив між психологічною практикою та теорією, що унеможливлює ефективне впровадження наукових розробок у реальне життя.

Одним із ключових аспектів війни є інформаційно-психологічне протистояння (Вітринська, 2018). Російська федерація активно використовує методи дезінформації, залякування, ракетного терору та зриву мобілізації. Незважаючи на позитивні кроки в напрямку регулювання психологічного стану громадян (наприклад, запуск програми «Ти як?» та навчання навичкам надання першої психологічної допомоги), стратегічної концепції психологічної протидії агресору поки що не створено.

Україна наразі навчається відповідати на інформаційні виклики, але не має системної стратегії психологічного наступу. Для ефективного ведення психологічної війни необхідно розробити стратегію контрпропаганди, спрямовану на підрив морального духу ворога, підтримку населення та зміцнення суспільної єдності (Prier, 2017).

Таким чином, війна ставить перед системою вищої освіти та науковою спільнотою нові виклики, які потребують негайної реакції. Мобілізація науки має включати: психологічну підтримку всіх учасників освітнього процесу, переорієнтацію наукових досліджень на проблематику війни, реабілітації та відновлення, розробку стратегії інформаційно-психологічного протистояння. Саме забезпечення цих напрямків дозволить не лише підвищити стійкість освітнього середовища, а й зробити науковий внесок у перемогу України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітринська, О.В., Заіка, В.М. (2018). Інформаційна війна: Україна vs Росія. *Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації*: матеріали III Всеукраїн. наук.-практ. конф., м. Полтава, 22 листопада 2018 р. / редкол.: І.Г. Передерій, О.Є. Гомотюк та ін. Полтава: ПолтНТУ, 301 – 306.
2. Вітринська, О.В., Заіка, В.М. (2018). Російсько-Українська інформаційна війна: досвід та перспективи. *Актуальні питання права та соціально-економічних відносин*: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, Кропивницький, 8 листопада 2018 р. Кропивницький, 147 – 151.

3. Заіка, В., Басенко, Р. (2022). Особливості мотивації педагогічної діяльності як чинник становлення особистості в освітньому інноваційному середовищі. *Імідж сучасного педагога*. 2 (203).2022. 30–35.
4. Повернення з війни: соціально-психологічні особливості реадаптації та ресоціалізації ветеранів і ветеранок до умов цивільного життя : колективна монографія / [А. Чернов, В. Заіка, В. Лебедєв та ін.]. (2024). Полтава : ПУЕТ, 249 с.
5. Prier, J. (2017). Commanding the Trend: Social Media as Information Warfare. Strategic Studies Quarterly. Vol. 11, 4. 50-85.

Шапочка В'ячеслав
(Миколаїв, Україна)

ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті висвітлено особистісно-орієнтований підхід до навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного середовища початкової школи. Розглянуто основні принципи та завдання такого підходу, зокрема індивідуалізацію освітнього процесу, підтримку емоційного комфорту учнів, співпрацю з батьками та фахівцями. Особлива увага приділяється ролі Індивідуальної програми розвитку (ІПР) як інструменту реалізації особистісно-орієнтованого навчання. Обґрунтовано значення педагогіки партнерства, толерантного ставлення й адаптації навчального матеріалу відповідно до потреб дитини з ООП.

Ключові слова: *особистісно-орієнтований підхід, інклюзивна освіта, початкова школа, діти з особливими освітніми потребами, ІПР, індивідуалізація, педагогіка партнерства, інклюзивне середовище.*

Сучасна українська система освіти дедалі більше орієнтується на цінності гуманізму, інклюзію та особистісний розвиток кожного учня. Впровадження інклюзивного навчання в початкових класах загальноосвітніх шкіл актуалізує потребу в пошуку ефективних педагогічних підходів, які забезпечують комфортне та результативне навчання дітей з особливими освітніми потребами. Одним із таких підходів є особистісно-орієнтований, що визнає пріоритет особистості дитини, її унікальності, здібностей і потреб.

Окремі аспекти особистісного підходу відображені у працях, присвячених дослідженням особистості яку зарубіжній, так і у вітчизняній вчених. З-поміж авторів можна назвати Б. Ананьєва, Л. Божович, Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтьєва, А. Маслоу, В. Рибалка, С. Рубінштейна, В. Сухомлинського, К. Ушинського, І. Якиманську та ін. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки в Україні в працях І. Беха, С. Подмазіна, О. Савченко, Г. Назаренко намічено підходи до розробки цілісної концепції особистісно-орієнтованої освіти школярів.

У системі особистісно-орієнтованої освіти підростаючого покоління важлива роль відводиться педагогу, «якому необхідно відійти від навчально-дисциплінарної моделі і переорієнтувати педагогічний процес на головне – особистість»(О. Савченко). Орієнтація на особистість вимагає досконалого знання вчителем особистості кожного учня. «Особистісно-орієнтоване виховання – це утвердження людини як найвищої цінності, навколо якої ґрунтуються всі інші суспільні пріоритети», – вважає І. Бех.

Для реалізації особистісно-орієнтованого виховання необхідно організувати освітньо-виховний процес таким чином, щоб центром виховання стала б особистість дитини, її самобутність і самоцінність. Як вважає І. Якиманська, саме визнання учня головною дійовою фігурою всього освітнього процесу і є особистісно-орієнтованим навчанням і вихованням.

Особистісно-орієнтований підхід передбачає не лише урахування індивідуальних особливостей кожної дитини, а й побудову всього освітнього процесу на засадах співпраці, поваги, емоційної підтримки. Вчитель у такій моделі виконує роль фасилітатора, наставника, що створює умови для самореалізації учня.

В умовах інклюзивної освіти цей підхід забезпечує: адаптацію навчального матеріалу відповідно до індивідуальних потреб; розробку та впровадження Індивідуальної програми розвитку (ІПР); використання диференційованих методів і форм роботи; створення психологічно безпечного середовища; залучення батьків та фахівців до освітнього процесу.

ІПР виступає основним інструментом реалізації особистісно-орієнтованого підходу. Вона враховує результати комплексного психолого-педагогічного оцінювання, встановлює цілі, методи, ресурси і критерії оцінювання досягнень дитини з ООП. Особистісно-орієнтований підхід охоплює не лише когнітивний розвиток, а й емоційний, соціальний та моральний аспекти виховання, що робить його універсальним для розвитку гармонійної особистості в контексті сучасної освіти.

Застосування особистісно-орієнтованого підходу в початковій школі сприяє успішній соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, їхньому гармонійному розвитку та ефективному навчанню. Це потребує високої педагогічної майстерності, гнучкості, емпатії та постійної співпраці з усіма учасниками освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція Нової української школи: Міністерство освіти і науки України. 2016.
2. Бех, І. Д. (1998). Особистісно орієнтоване виховання: теоретико-технологічні засади. К.: Либідь, 1998.
3. Крутій, К. Л. (2020). Інклюзивна освіта: виклики, пошуки, інновації. Запоріжжя: ЗНУ.
4. Савченко, О. Я. (2011). Теоретичні основи початкової освіти в Україні. К.: Педагогічна думка.

Шепітко Олена
(Миколаїв, Україна)

САМОСТІЙНІСТЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У публікації розглянуте питання формування та розвитку ключової компетентності вміння вчитися та розвитку самостійності навчання здобувачів освіти початкової ланки освіти в умовах дистанційного та змішаного навчання з погляду видатної педагогині та академіка Олександри Яківни Савченко.

Ключові слова: *академік Олександра Савченко, самостійність учнів початкових класів, самостійна робота, змішане та дистанційне навчання.*

Сучасна початкова школа – це оновлений освітній рівень, побудований на засадах дитиноцентризму, школи партнерства, розвитку певних компетентностей, самостійності навчання, пізнавальної діяльності, враховуючи індивідуальні особливості кожної дитини, в умовах змішаного та дистанційного навчання.

Діджиталізація освітнього процесу дозволяє створити новий формат навчання, поєднуючи та використовуючи всі можливості та переваги як онлайн, так і оффлайн навчання, через впровадження різних методів та способів навчання. Педагоги сьогодні використовують різноманітні технології дистанційного навчання для виховного та освітнього процесу, що вимагає від них володіння цими засобами й інструментами інформаційно-комунікаційного середовища, розвиток певних компетентностей тощо. Також здобувачам освіти необхідно розвивати самостійність освітньої діяльності, пошукові навички, підвищувати пізнавальну діяльність за допомогою вчителя й дистанційних технологій.

Самостійність у навчанні передбачає повноцінне оволодіння певними компетентностями необхідними кожному учневі та учениці. Ключовою компетентністю для здобувачів початкової ланки освіти є уміння вчитися, яка формується під керівництвом вчителя, в груповій чи індивідуальній роботі.

Відомі педагоги та науковці присвятили свої праці питанню формування та розвитку ключовій здатності здобувачів початкової освіти умінню вчитися, а саме Н. Бібік, О. Вашуленко, Я. Кодлюк, О. Локшина, О. Онопрієнко, О. Савченко, С. Скворцова та багато інших.

На думку О. Савченко «достатня ефективність формування ключової компетентності уміння вчитися досягається, якщо цей процес здійснюється на засадах системного, компетентнісного і технологічного підходів, а його організація відповідає таким дидактичним умовам: формування в учнів ставлення до уміння вчитися як до найважливішої індивідуальної та соціальної цінності; створення особистісно орієнтованої неперервної мотивації процесу оволодіння кожним учнем умінням вчитися; забезпечення цілеспрямованого й взаємопов'язаного та відносно завершеного формування в учнів усіх компонентів структури уміння самостійно вчитися як інтегрованого утворення; впровадження технологій алгоритмічного, суб'єктно-суб'єктного і полісуб'єктного навчання; розроблення й використання діагностичного супроводу процесу формування на критеріально-рівневих засадах» (Савченко, 2014, С. 5).

Відомий академік Олександра Савченко наголошувала на тому, що необхідно розвивати самостійність здобувачів освіти у навчанні для оволодіннями ними певними знаннями, навичками й уміннями, як hard skills, так і soft skills. Саме застосування самостійних робіт різного дидактичного призначення (підготовчі, навчальні, перевірні самостійні роботи) є невід'ємною складовою кожного уроку в початковій школі.

Олександра Яківна стверджувала, що «самостійна робота на уроці – це органічна частина навчального процесу, методика проведення якої визначається специфічними особливостями кожного предмета, змістом теми, рівнем підготовленості учнів» (Савченко, 2012, С. 282).

В початкових класах самостійні роботи можна використовувати на всіх етапах уроку, враховуючи зміст, тривалість та роль такої роботи, навіть при різних формах навчання. Під час змішаного та дистанційного навчання відбувається залучення інформаційно-комунікаційних технологій у процес пізнавальної та навчальної діяльності кожного здобувача освіти. Сучасні підручники, посібники, друковані зошити тощо містять аудіо та мультимедіа додатки, qr-коди, покликання на відео, тестові завдання, ігри та інше. Цифрові навчальні матеріали зацікавлюють, мотивують, розвивають учнів та учениць, формують певні компетентності, діагностують індивідуально та за рівнями охоплення матеріалу, теми, здобувачі освіти можуть самостійно обирати час та темп виконання, перевіряти свій рівень знань, обирати складність завдань, самооцінюватися та доопрацьовувати матеріал за необхідністю тощо.

Інноваційні цифрові технології допомагають вибудовувати індивідуальну траєкторію розвитку кожного учня чи учениці початкової ланки освіти, формувати та вдосконалювати медіаграмотність та певні компетентності (предметні, цифрові) при дистанційному чи змішаному навчанні, саме це допомагає знизити рівень освітніх втрат сьогодення, підвищити самостійність у навчанні, а також розвинути ключову компетентність уміння вчитися.

ЛІТЕРАТУРА

1. Савченко, О. Я. (2012). Дидактика початкової освіти: підруч. для вищ. навч. закл. Київ: Грамота, 504 с.
2. Савченко, О. Я. (2014). Уміння вчитися - ключова компетентність молодшого школяра: посіб. Київ: Педагогічна думка, 176 с.

Шинкаренко Андрій, Патлайчук Оксана
(Миколаїв, Україна)

ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ

У статті розглядаються основні етичні проблеми науки, включаючи питання відповідальності науковців, етики досліджень на людях і тваринах, проблеми відкритого доступу до знань та соціальної відповідальності науки. Аналізуються випадки зловживань у науковій сфері та пропонуються можливі шляхи їхнього вирішення. Окрему увагу приділено впливу технологічного прогресу на суспільство та необхідності розробки міжнародних етичних стандартів.

Ключові слова: *етика науки, відповідальність учених, наукові дослідження, соціальна відповідальність, біоетика, фальсифікація даних, відкритий доступ, технологічний прогрес.*

Наука відіграє ключову роль у розвитку суспільства, але водночас породжує складні етичні дилеми. Наукові дослідження можуть сприяти як прогресу, так і негативним наслідкам для людини та довкілля. Основні питання, що постають у сфері етики науки: межі допустимого в експериментах, відповідальність учених за наслідки відкриттів та моральні аспекти використання технологій.

Етичні проблеми науки торкаються не лише окремих досліджень, а й загальних тенденцій у сфері наукової діяльності. Особливої уваги потребують питання контролю за впливом науки на суспільство, проблеми справедливого розподілу наукових досягнень і боротьби з науковими зловживаннями. Сучасний науковий світ стикається з викликами, пов'язаними з комерціалізацією знань, впливом корпоративних інтересів на незалежність дослідників і питаннями відкритого доступу до наукових даних.

Проблема фальсифікації даних та плагіату (Merton, 1942). Наукова спільнота розробляє різні механізми запобігання таким явищам, зокрема через ретельне рецензування публікацій.

Використання недобросовісних методів для отримання фінансування досліджень (Resnik, 1998). Фінансові гранти часто визначають напрямки досліджень, що може спричинити зловживання або викривлення результатів.

Маніпуляція статистикою та даними в наукових публікаціях (Ioannidis, 2005). У деяких випадках науковці підганяють результати під бажані висновки, що ставить під сумнів достовірність досліджень.

Доступність даних та проблема відкритої науки. Закритий доступ до результатів досліджень може гальмувати науковий прогрес і сприяти монополізації знань.

Проблема інформованої згоди у медичних експериментах (Beecher, 1966). Історія медицини знає випадки, коли пацієнтів використовували у дослідах без їхньої згоди, що призвело до посилення регуляцій у цій сфері.

Етичність експериментів на тваринах та альтернативні методи досліджень (Singer, 1975). Підходи до цієї проблеми включають розвиток комп'ютерного моделювання та використання клітинних культур замість живих істот.

Вплив наукових розробок у сфері генної інженерії та біоетики (Habermas, 2003). Генно-редагування людей викликає занепокоєння щодо можливих соціальних наслідків і нерівності між генетично модифікованими та звичайними людьми.

Етичні проблеми штучного інтелекту та автономних систем. Розвиток технологій машинного навчання ставить питання про відповідальність за дії алгоритмів і ризики для приватності людини.

Проблема подвійного використання технологій: ядерна енергетика, штучний інтелект, біотехнології (Jonas, 1979). Наукові відкриття можуть бути використані як для блага, так і для руйнування, що вимагає регулювання на міжнародному рівні.

Вплив наукових відкриттів на глобальні загрози, такі як зміни клімату та екологічні катастрофи (Carson, 1962). Екологічна відповідальність науки стає все більш актуальною в умовах кліматичних змін.

Відповідальність учених перед суспільством за свої відкриття (Popper, 1959). Вчені повинні не лише створювати нові технології, а й замислюватися над наслідками їхнього впровадження.

Політизація науки та тиск з боку держави й корпорацій. Відсутність незалежності наукових установ може призвести до викривлення результатів досліджень та зловживань у сфері інновацій.

Розробка міжнародних етичних стандартів та регламентів (UNESCO, 2005). Зокрема, прийняття норм біоетики та правил відкритого доступу до наукових досліджень.

Посилення контролю за науковими дослідженнями на рівні держав та академічних установ. Етичні комітети можуть відігравати важливу роль у цьому процесі.

Стимулювання відкритої науки, публікації результатів досліджень у відкритому доступі (Merton, 1973). Прозорість наукових даних сприяє кращій перевірці результатів та запобігає шахрайству.

Впровадження міждисциплінарного підходу до оцінки етичних наслідків наукових відкриттів. Науковці, філософи, юристи та представники громадськості повинні спільно аналізувати потенційні ризики.

Освітні програми з етики науки для молодих дослідників. Навчальні заклади мають запроваджувати курси з відповідального проведення досліджень та критичного мислення.

Етичні проблеми науки потребують постійного осмислення та регулювання, оскільки науковий прогрес невід'ємний від моральних наслідків його застосування. Співпраця вчених, етичних комітетів і суспільства має стати основою для відповідального розвитку науки. Технологічний прогрес неможливий без урахування соціальної відповідальності, а тому наукова діяльність повинна базуватися не лише на інноваціях, а й на моральних принципах. Лише інтеграція етичних норм у наукову практику дозволить забезпечити справедливий та безпечний розвиток людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Beecher, H. K. (1966). Ethics and clinical research. New England Journal of Medicine, 274(24), 1354–1360.
2. Carson, R. (1962). Silent Spring. Boston: Houghton Mifflin.
3. Habermas, J. (2003). The Future of Human Nature. Cambridge: Polity.
4. Ioannidis, J. P. A. (2005). Why most published research findings are false. PLoS Medicine, 2(8), 124.
5. Jonas, H. (1979). The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age. Chicago: University of Chicago Press.
6. Merton, R. K. (1942). Science and technology in a democratic order. Journal of Legal and Political Sociology, 1, 115–126.
7. Popper, K. (1959). The Logic of Scientific Discovery. London: Hutchinson.
8. Resnik, D. B. (1998). The Ethics of Science: An Introduction. London: Routledge.
9. Singer, P. (1975). Animal Liberation. New York: HarperCollins.
10. UNESCO. (2005). Universal Declaration on Bioethics and Human Rights.

Шульга Альона, Харук Лідія
(Чернівці, Україна)

ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЧЕРЕЗ ГЕЙМІФІКАЦІЮ

У статті розглядається гейміфікація як ефективний інструмент формування цифрової компетентності молодших школярів. Аналізуються основні ігрові механізми, що використовуються в освітньому процесі, їх вплив на мотивацію, когнітивний розвиток та соціальні навички учнів. Досліджуються педагогічні аспекти впровадження гейміфікації, акцентуючи увагу на необхідності гармонійного поєднання ігрових елементів із традиційними методами навчання. Визначено перспективи застосування гейміфікації для підвищення ефективності навчального процесу в умовах цифровізації освіти.

Ключові слова: *гейміфікація, цифрова компетентність, молодші школярі, ігрові механіки, освітній процес, мотивація, інформаційна грамотність, педагогічні технології.*

Гейміфікація в освітньому процесі стає все більш актуальною, особливо в умовах цифровізації суспільства. Цей підхід передбачає використання ігрових технологій у навчанні, сприяючи підвищенню мотивації, активності та залученості учнів. Молодші школярі, які зростають у цифровому середовищі, потребують нових підходів до навчання, що відповідають їхнім інтересам та способу сприйняття інформації.

Метою статті є розкриття ролі гейміфікації як ефективного інструменту формування цифрової компетентності молодших школярів, аналіз її впливу на розвиток когнітивних та соціальних навичок учнів.

Цифрова компетентність є однією з ключових навичок XXI століття, оскільки вона забезпечує здатність ефективно використовувати інформаційно-комунікаційні технології для навчання, творчості та комунікації. Формування цієї компетентності у молодших школярів вимагає інноваційних методів, серед яких гейміфікація займає важливе місце (Захарова, 2017). Завдяки ігровим елементам навчальний процес стає цікавим, інтерактивним та динамічним, що стимулює дітей до активного пізнання нового матеріалу.

Аналіз наукових досліджень свідчить, що гейміфікація є ефективним засобом підвищення мотивації та розвитку цифрової компетентності учнів. Дядікова О. розглядає гру як інструмент навчання, що сприяє залученню школярів і розвитку критичного мислення. Захарова О. та Грузд А. підкреслюють, що ігрові механіки покращують якість освітніх послуг, підвищують залученість учнів і розвивають навички самостійного навчання (Захарова, 2017). Карабін О Й. акцентує увагу на ролі гейміфікації у формуванні когнітивних та соціальних навичок молодших школярів, наголошуючи на необхідності поєднання ігрових елементів із традиційними методами навчання (Карабін, 2019). Дослідження підтверджують, що впровадження гейміфікації сприяє розвитку інформаційної грамотності учнів, але потребує продуманого педагогічного підходу, щоб зберегти баланс між навчальною та розважальною складовими.

Гейміфікація передбачає використання таких механік, як нагороди, рівні, бали, змагання, таблиці лідерів, персоналізовані аватари та сюжетні лінії. Зазначені механіки – це ігрові елементи та правила, які роблять процес навчання більш цікавим, мотивуючим перетворюючи його на захопливу історію або пригоду.

Одним із важливих аспектів гейміфікації є розвиток когнітивних та соціальних навичок. Використання ігрових технологій допомагає розвивати критичне мислення, вміння вирішувати проблеми, працювати в команді та приймати рішення. Крім того, цифрові ігрові методи сприяють формуванню інформаційної грамотності, що є важливою складовою цифрової компетентності (Карабін, 2019). Молодші школярі вчаться аналізувати інформацію, розрізняти надійні джерела та критично оцінювати отримані дані. Важливим є також педагогічний аспект гейміфікації. Учитель виконує роль модератора та наставника, який не лише пропонує ігрові завдання, а й допомагає учням усвідомлювати їхню освітню цінність. Для цього необхідно грамотно поєднувати традиційні та цифрові інструменти, використовуючи індивідуальний підхід до кожного учня. Сучасні освітні платформи дозволяють вчителям адаптувати навчальні матеріали під рівень підготовки школярів, що сприяє більш ефективному засвоєнню знань.

Висновок. Застосування гейміфікації в освітньому процесі початкової школи потребує відповідного технічного забезпечення та методичної підготовки педагогів. Важливо, щоб цифрові ігрові елементи не перетворювалися на самоціль, а органічно вплітались в освітній процес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Захарова, О., Грузд, А. (2017). Підвищення якості послуг вищої освіти за допомогою гейміфікації. Наукові праці національного технічного університету. *Економічні науки*. 32. 113-122.
2. Карабін, О. Й. (2019). Гейміфікація в освітньому процесі як засіб розвитку молодших школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 67, Т. 1. 44.

Щербатюк Олена

(Суми, Україна)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ ПРИ ПЕРЕХОДІ ДО ПЯТОГО КЛАСУ

У статті висвітлено результати проведеного емпіричного дослідження соціально-психологічної адаптації п'ятикласників до навчання в середній ланці школи в рамках написання кваліфікаційної роботи на здобуття ступеня магістра. У опитуванні взяли участь діти п'ятих класів різних регіонів України.

Ключові слова: *адаптація, молодший шкільний вік, емпіричні дані.*

В рамках кваліфікаційної роботи на тему: «Соціально-психологічна адаптація п'ятикласників до навчання в середній шкільній ланці» на здобуття ступеня магістра, було проведено емпіричне дослідження, що базується на поняттях психологічного компонента шкільної адаптації. У п'ятикласників відбувається процес пристосування психіки дитини до нової освітньої ситуації, при цьому важливо, щоб стан психіки дитини був гармонійним.

Так, для виявлення особливостей психологічної адаптації учнів було використано наступні методики:

1. Методика «Виявлення тривожності в учнів під час адаптації» О. Н. Хмельницької (модифікація «Тесту шкільної тривожності» Б. Філіпса). Методика належить до стандартизованих психодіагностичних методик і дозволяє оцінити як загальний рівень шкільної тривожності, так і якісну своєрідність переживання тривожності, що пов'язані з різними сферами шкільного життя. Методика призначена для роботи з дітьми молодшого та середнього шкільного віку. Діагностика може проводитися як в індивідуальній, так і груповій формі. Питання пред'являються у письмовій чи усній формі. Дана експрес-методика призначена для виявлення учнів із підвищеним та високим рівнем тривожності у період адаптації до нових умов навчання для планування та проведення заходів подальшої корекційної роботи (Гончаренко, 2008, С. 96).

2. Анкета «Оцінки рівня шкільної мотивації» Н. Г. Лусканової. Питання анкети описують ставлення учнів до школи, навчального процесу та їх емоційне реагування на шкільну ситуацію. За допомогою даної методики можна встановити не тільки рівень мотивації, але також побачити, що викликає у дитини найбільші труднощі: стосунки з однокласниками, учителем, високе навчальне навантаження тощо. Анкета призначена для роботи з дітьми молодшого та середнього шкільного віку. Питання пред'являються у письмовій формі: учням пропонується прочитати 10 питань і надати найбільш відповідні, на їх думку, відповіді.

За методиками були отримані наступні результати. Найвищий показник рівня шкільної тривожності виявлено у дітей, що навчаються переважно дистанційно і проживають близько до лінії бойових дій (перша група): кількість учнів, які мають підвищений та високий рівень шкільної тривожності, становить 50% від загальної кількості опитаних в цій групі дітей. Дані учні потребують звернення до психолога та психокорекційної роботи.

В іншій групі опитаних (друга група) – діти, що перебувають у відносно спокійних регіонах України і відвідують школи оф лайн. Серед таких дітей було виявлено 20% учнів з високим і підвищеним рівнем шкільної тривожності. Усього з підвищеним та високим рівнем шкільної тривожності виявлено 38% учнів. Учням, у яких були виявлені зазначені високі показники за методиками, рекомендовано роботу з психологом для профілактики подальшого підвищення рівня шкільної тривожності та з метою отримання допомоги у психологічній адаптації.

За анкетою «Оцінка рівня шкільної мотивації» низькі показники рівня шкільної мотивації виявлено у першої групи дітей: кількість учнів, які мають низький та дуже низький рівні шкільної мотивації, становить 70%. У другої групи дітей – 60% учнів з низьким і дуже низьким рівнем шкільної мотивації, у загальному підсумку таких учнів 65%.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гончаренко, Т. (2008). Діагностичний інструментарій психолога. К.: Шкільний світ.*

Юань Веньцзін
(Глухів Україна)

РОЗВИТОК ТРАНСВЕРСАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ТРЕТЬОМУ РІВНІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У публікації представлено авторське розуміння поняття «трансверсальні компетентності майбутніх викладачів закладів вищої освіти», схарактеризовано особливості їх розвитку у процесі навчання на третьому рівні вищої освіти, зокрема методологічні підходи та принципи, педагогічні умови, забезпечення яких сприятиме досягненню ефективності цього процесу; запропоновано види робіт, які мають значний потенціал для розвитку зазначених здатностей.

Ключові слова: *трансверсальні компетентності, викладач ЗВО, третій рівень вищої освіти.*

У сучасних умовах динамічних змін в освіті та суспільстві загалом, пріоритетним завданням підготовки майбутніх викладачів є не лише засвоєння фахових знань, а й розвиток трансверсальних компетентностей – універсальних умінь і якостей, необхідних для ефективної професійної діяльності в міждисциплінарному, полікультурному та інноваційному середовищі. Особливої актуальності ця проблема набуває на третьому рівні вищої освіти (доктор філософії), оскільки саме цей етап передбачає інтеграцію наукової, педагогічної та дослідницької складових у професійне становлення викладача.

Розвиток трансверсальних компетентностей на третьому рівні вищої освіти відображено в низці наукових досліджень, а саме: роль трансверсальних компетентностей для випускників докторських програм; моделі формування трансверсальних компетентностей в контексті докторських програм, формування трансверсальних компетентностей майбутніх докторів філософії у галузі Освіта/Педагогіка тощо.

В межах нашого дослідження трансверсальні компетентності розуміємо як комплекс динамічно взаємопов'язаних знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей та особистісних якостей, які формують здатність фахівців ефективно здійснювати професійну діяльність, є фундаментом педагогічного професіоналізму, універсальним інструментом для роботи в різноманітних освітніх середовищах та контекстах і сприяють професійному зростанню педагога. До них відносимо: критичне мислення, цифрову грамотність, здатність до безперервного навчання, креативність; навички співпраці, комунікативність, тайм-менеджмент, емоційний інтелект; гнучкість, самомотивацію та лідеські навички. У контексті професійної підготовки викладача ці компетентності виступають основою для реалізації сучасних підходів до викладання, наукової комунікації, академічного наставництва, міжнародної мобільності та інституційного розвитку.

Підготовка майбутніх викладачів на рівні PhD передбачає оволодіння не лише методологією наукових досліджень, а й здатністю до проєктування освітнього середовища, розуміння педагогічних інновацій, інтеграцію цифрових технологій у викладання та розуміння соціального контексту освітньої діяльності. На цьому рівні трансверсальні компетентності формуються через:

- опанування освітніх компонентів;
- педагогічну практику;
- самостійну розробку навчальних курсів у процесі виконання дослідження;

- опанування цифрових платформ і аналітичних інструментів засобами неформальної освіти;
- залучення до міждисциплінарних дискусій і командної роботи
- участь у наукових проєктах і дослідженнях;
- академічну мобільність і міжнародну співпрацю тощо.

У процесі наукового пошуку з'ясовано, що розвиток трансверсальних компетентностей у процесі підготовки на третьому рівні вищої освіти має базуватися на положеннях низки підходів: системний, компетентнісний, комунікативно-діяльнісний, особистісно-орієнтований, технологічний та системі загально-педагогічних та специфічних принципів (особистісних пріоритетів, саморозвитку, конгруентності та реальності).

З метою досягнення ефективності процесу розвитку трансверсальних компетентностей у професійної підготовки доцільним є дотримання таких педагогічних умов:

- забезпечення індивідуальної траєкторії формування трансверсальних компетенотностей майбутніх докторів філософії,
- мотивування здобувачів освіти до формування трансверсальних компетентностей;
- підготовка науково-педагогічних працівників до впровадження методики формування трансверсальних компетентностей в освітньому процесі ЗВО;
- належне ресурсне забезпечення процесу формування трансверсальних компетентностей майбутніх докторів філософії;
- інтеграція формальної та неформальної освіти на засадах інноваційного підходу в аспекті формування трансверсальних компетенотностей майбутніх докторів філософії.

Отже, формування трансверсальних компетентностей майбутніх викладачів закладів вищої освіти на третьому рівні є необхідною умовою їхньої професійної зрілості, здатності до інноваційного викладання, наукового зростання та ефективної діяльності в умовах глобалізованого освітнього простору. Розробка й упровадження відповідних освітніх стратегій, методик та інструментів має спиратися на сучасні методологічні підходи, забезпечуючи особистісно-орієнтовану та практико зорієнтовану підготовку нової генерації викладачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ткаченко Наталія, Юань Веньцзін (2023). До проблеми формування трансверсальних компетентностей майбутніх викладачів вишів у процесі їх підготовки на третьому рівні вищої освіти. *Наукові інновації та передові технології.* 10 (24). 718-731. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-10(24)-718-731
2. Юань Веньцзін (2024). Моделювання процесу формування трансверсальних компетентностей майбутніх докторів філософії у галузі «Освіта» у процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти. *Педагогічна Академія: наукові записки.* Вип. 10. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13857316
3. Юань Веньцзін, Ткаченко Іванна (2023). Педагогічні умови формування трансверсальних компетентностей майбутніх докторів філософії у галузі Освіта/Педагогіка у процесі професійної підготовки: методика виявлення. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Серія: Педагогічні науки. Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка. 2 (52). 164–170. DOI: https://doi.org/10.31376/2410-0897-2023-2-52-164-170
4. Ashonibare, A.A. (2023). Doctoral education in Europe: models and propositions for transversal skill training. *Studies in Graduate and PostDoctoral Education*. 14 2, 164-170. DOI: https://doi.org/10.1108/SGPE-03-2022-0028
5. De Grande, H., De Boyser, K., Vandevelde, K. and Van Rossem, R. (2011). The skills mismatch: what Doctoral candidates and employers consider important? *ECOOM*, 4, 1-4. Available at: https://biblio.ugent.be/publication/2065710
6. Rodrigues, J.C., Freitas, A., Garcia, P., Maia, C. and Pierre-Favre, M. (2018). Transversal and transferable skills training for engineering Ph.D./Doctoral candidates. 2018 *3rd International Conference of the Portuguese Society for Engineering Education* (CISPEE), 1-6, DOI: https://doi.org/10.1109/CISPEE.2018.8593472
7. Sa, M.J. and Serpa, S. (2018). Transversal competences: their importance and learning processes by higher education students. *Education Sciences*. 8 3. 126, DOI: https://doi.org/10.3390/educsci8030126
8. Thune, T. (2009), «Doctoral students on the university-industry interface: a review of the literature», *Journal of Higher Education*, DOI: https://doi.org/10.1007/s10734-009-9214-0

Chirgadze Tiko, Jikia Ana

(Kutaisi,Georgia)

REGIONAL SECURITY CHALLENGES AND TERRORIST THREATS IN GEORGIA

Georgia's strategic location in the Caucasus positions it as a key transit corridor between Europe and Asia. Recent geopolitical shifts, including Russia's war in Ukraine, have increased the importance of the Middle Corridor. As energy and trade routes diversify, Georgia could become a viable alternative to the Northern Corridor. However, questions remain about its readiness in infrastructure, security, and counterterrorism.

Key words: *security, terrorism, Georgia, regional conflicts, prevention, national policy.*

Georgia’s location at the crossroads of major powers enhances its geopolitical significance and offers strategic advantages, particularly as a Black Sea country with strong transit and energy potential. Key infrastructure such as the Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) pipeline, South Caucasus Pipeline (SCP), and Baku-Tbilisi-Kars railway connect Georgia to global markets and play a vital role in regional security. Although Georgia was assessed as having a zero terrorism threat in 2023, its role as a transit hub could still make it vulnerable to terrorist activities. The global and multifaceted nature of terrorism poses ongoing challenges to the country’s internal stability and international standing. Regional Security Challenges in Terms of Terrorism for Georgia:

- Terrorism as a Transit Route: - Georgia's territory could become a transit route for terrorist groups moving between regions involved in ongoing conflicts and terrorist activities.
- Conflict Regions and Their Impact: - Georgia's proximity to regions such as the North Caucasus and South Caucasus increases the risk of terrorism spilling over into Georgian territory, presenting additional security threats.
- Risks of Energy and Transport Corridors - Critical energy and transport corridors passing through Georgia, such as the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline and the Baku-Tbilisi-Kars railway project, are potential targets for terrorist attacks. Such attacks could disrupt the country's economy and regional stability.
- Stability of Neighboring Countries and Terrorism - The stability of neighboring countries such as Armenia, Azerbaijan, and Turkey directly impacts Georgia's security. In any regional conflict, the movement and influence of terrorist groups from these neighboring countries could spill over into Georgian territory.
- Telecommunications and Cyber Terrorism - The threat of hybrid warfare and cyber terrorism, which includes both infrastructure and psychological attacks, particularly through the use of information technologies, presents new challenges to Georgia's security.

Although at this stage there is no immediate threat of a terrorist attack in Georgia, the potential for devastating consequences makes the prevention of terrorism a shared responsibility between the state, the private sector, and civil society. In the recent past, there have been clear manifestations of terrorist threats. On December 26, 2017, the State Security Service of Georgia announced that during an anti-terrorist operation conducted on November 21–22 in Tbilisi, Akhmed Chatayev and his accomplices were neutralized. The group had been planning terrorist attacks in Georgia and Turkey, specifically targeting diplomatic missions. The incident involved crossing the so-called «green border,» meaning an illegal border crossing through uncontrolled areas, which highlighted serious vulnerabilities in border security. Georgia's occupied territories in Abkhazia and Tskhinvali are vulnerable to crime and potential terrorist activity. Despite ISIS being a global threat, risks from other groups persist due to regional instability. In February 2025, two Georgian citizens were arrested for terrorism-related activities, highlighting the need for strong counter-terrorism measures.

Given its strategic location, Georgia must work with international partners to enhance border security, improve cyber infrastructure, and strengthen anti-radicalization efforts to prevent potential terrorist threats, even though the immediate risk remains low.

Gvritishvili Anano
(Telavi, Georgia)

WHAT LED TO THE HERMIT'S DOWNFALL-FROM ILIA CHAVCHAVADZE'S POEM «THE HERMIT»

Hermitage is often perceived as a path to spiritual tranquility and the pursuit of truth. A person distances themselves from social life to find harmony in solitude. However, can this path prove to be destructive for an individual?

Ilia Chavchavadze's poem The Hermit provides an answer to this question. This literary work illustrates how isolation, external conditions, or internal conflicts can lead to one's downfall.

The problem begins with the hermit's desire to purify his soul. For this, he withdraws from everyone and everything, rejecting the worldly life, where every talent is a temptation, and even virtue is a snare of the devil. After achieving purity and nearing God, it seems that the

Lord sends a woman to test his resilience. The poem describes her as so beautiful that even a raging beast would be tamed upon seeing her. The monk, too, is calmed by her beauty and gazes upon her with an innocent look.

It is also noteworthy that the monk continuously battled inner voices. His anxiety and trembling became apparent. He lacked confidence in himself. This character struggled to maintain the position he had chosen. No one had banished him from worldly life–he had chosen hermitage of his own accord. Yet, even in solitude, he failed to build a solid foundation.

Unfortunately, the hermit could not withstand his first temptation–the attraction toward the woman. His desire for her can be understood as an internal conflict between human urges and spiritual devotion. Even though he seemingly renounced earthly pleasures and sought complete spiritual peace, love or passion still awakened within him. This demonstrates that no matter how much a person tries to isolate themselves, they remain captives of earthly emotions and desires unless they possess strong willpower.

One could say that the hermit was ultimately destroyed by his longing, internal turmoil, and lack of willpower. This inner disorder led him to question whether he was truly on the right path. Since he had chosen hermitage willingly, he should not have considered himself «unfortunate»

Reading the poem raises an important question: Where is the path of wisdom? This question not only reflects the struggle of the specific protagonist but also represents the broader internal conflict of humanity. Throughout history, people have sought a balance between spiritual aspirations and earthly desires.

The hermit's dilemma embodies the eternal human struggle–can one entirely renounce natural desires and devote themselves solely to spirituality? Or, conversely, can happiness be attained solely through earthly pleasures, without spiritual fulfillment?

Salvation may differ for each person. Some find peace in faith, others in love, and some in a balance between the two. However, sometimes, there may be no clear path to salvation at all. This inevitable tragedy is something humanity cannot escape.

The hermit first needed to fight for the salvation of his own soul before he could care for his homeland. But saving one's soul is no simple task. It requires faith in the Crucified, willpower, and strength. A person must possess resilience and inner fortitude. Without these qualities, nothing can be achieved. Since the hermit lacked them, he was doomed. His downfall serves as a call for all of us to cultivate spiritual strength, resilience, energy, and willpower.

In my opinion, Ilia Chavchavadze dedicated The Hermit to his wife, Olga, because he found salvation in love and faith through her. As the saying goes, «Behind every successful man stands a strong woman» Behind Ilia, there was always his wife, who supported, inspired, and strengthened him. Olga was not just a wife; she was Ilia's loyal friend, advisor, and devoted life companion. She stood by his side throughout his public and literary endeavors–an achievement that was not easy given the realities of that time.

Their relationship shows us that a strong woman does not merely stand behind a successful man but stands beside him, sharing his struggles and playing an immense role in his triumphs.

Indira Putkaradze,
(Telavi, Georgia)

CHILD REARING, ENVIRONMENT AND AGE CHARACTERISTICS

Objective: to take into account different age characteristics, to focus attention on the causes of various physiological or psychological changes in the growth process, to find appropriate methods-adaptation to various problems at different times and at different ages and to search for ways to solve these problems.

Key words: *environment, age, teacher, parent, individuality, the role of the toy.*

Raising a child is a very difficult, responsible, but at the same time enjoyable task. It requires a lot of energy, attention and willpower. A lot of work and effort is invested in the upbringing of each person, no matter how successful, educated, or, on the contrary, unsuccessful they are. Every person is individual, this individuality distinguishes him from others. There are no two identical people in the world (according to Darwin's theory). Of course, we cannot ignore twins, but they only resemble each other in physical data, identical in character and manners, according to the law of nature, cannot be, because what one likes and is accepted for him may not be so for the twin, based on his interests and views.

Earlier, if not earlier, in the Middle Ages, it has been already known that children are delicate creatures and childhood is a special period of development (although, various problems and views arose towards children). From an early age, they took care of the child's well-equipped, safe environment, even toys. Toys play a very important role in the development of a child. Toys contribute to the development of the psyche. Through them, a child learns about the world. A child makes his first contact with the environment through toys. It is also worth considering that through toys we can see the inner world of a child. Based on this, we can learn a lot about his character. For example, while playing with dolls, a child shows his emotional side. Often, children treat and care for dolls in the same way as they themselves do. At this time, the first signs of empathy, care, love or, conversely, aggression appear. Toys help a child grow both emotionally and morally.

The development of age-related characteristics also leads to changes in personal characteristics. In order for a teenager to be able to adapt healthily to the world, first of all, he needs a warm, reliable and supportive environment. For example, a child should not be afraid that he will be ridiculed if he has a new, different, innovative idea, or if he does not understand something and asks it repeatedly, or if he is not able to according to the law of nature, because what one likes and is accepted for him may not be so for the twin, based on his interests and views.

John Locke, a British philosopher, believed that a child is a «clean slate» on which various information is «written» as a result of experience and upbringing. According to Locke, a parent can «sculpt» a child according to his interests and desires. What is opposed to this are the words of our poet, Akaki Tsereteli:

«But what can training alone do, if nature does not help».

In the 20-th century the theory of convergence was formed, according to which the coincidence of hereditary traits and upbringing is necessary. According to the biogenetic concept and nativist theories, the leading ones in development are those innate abilities that are determined by human genetics. Representatives of this theory believe that a person inherits all the abilities and possibilities that will develop later. The environment cannot create something new if it is not genetically fixed in the person in advance. In the psychological literature a case is described that serves as an indisputable argument for the representatives of this concept.

Aristotle said: «Man is a social animal, which means that he cannot live without other people. A man alone would resemble a monster, however, it is important what kind of people are around them, because a person, despite his individuality, unconsciously resembles those with whom he has to live. Sooner or later, their behavior, actions, interests, etc. will intersect, and the difference between them will become invisible». Therefore, it is necessary, especially during upbringing, at different periods of development: in early childhood, middle childhood or adolescence, for the parent to correctly assess the environment in which the child has to be, in kindergarten or school. Of course, the family is very important, before we touch on the educational sphere, the child must first have a healthy and positive environment in the family.

Often, children's character changes radically at different ages, both in preschool and primary school. From positive to negative or vice versa. This is due to physical, cognitive, emotional or social development, of course, if there are no life problems, such as: the death of a family member, conflict with friends, divorce of parents and so on, at such times they can become withdrawn do something that his peers do and so on.

It is necessary to take into account the age characteristics of the child not only in the family or in the educational process, but also in any situation when interacting with the child.

«The preschool period – from three to six years old – is a very responsible period in terms of upbringing and development. It is at this time that the child establishes such complex and multifaceted relationships with peers and adults that have a significant impact on his development. During normal development, a child actively learns the outside world, imitates adults and performs role-playing behaviors, while in the case of abnormal development, the child is passive, uninitiated, and inhibited, has little interaction with peers, and has difficulty performing role-playing behaviors. 3,4,5,6 and 7-year-old children differ significantly from each other in the following parameters: the social situation of development; leading activity, or the leading form of behavior; central new formation, or new ability, or new behavior».

Unlike an adult, a teenager has an unformed psyche; at this time, he is in search of himself, so all our actions must be predetermined so as not to harm or damage his personality. If we realize that his formation is not going well, his behaviors and actions are unacceptable to society, not acceptable to a normal person. Behaviors, at this time, our actions should be consistent, so as not to harm. We should not directly point out what we do not like in him, but rather, we should show this problem or problems in such a way that he wants to correct his actions.

Parents and teachers are the main pillar, support and foundation in the process of forming the next generation. Both the family and the school play a very important role in the formation of a person.

It is said that evil comes from evil, goodness from goodness, perhaps we understand that how important it is to have good, democratic parents and teachers, in order to form the right values in a child, we must first be exemplary for the child. It is necessary for the parent to cooperate with the teacher. The teacher may even need to raise the awareness of the parent.

Proper upbringing begins with creating and supporting a healthy-positive environment. By taking into account the individual and age-related characteristics of the child, we will be able to support the child's intellectual, physical, personal, emotional and social development. A healthy individual creates a healthy society, and a healthy society creates a strong state.

Jagodnishvili Temur, Shaishmelashvili Tamar
(Tbilisi, Georgia)

ON SOME ASPECTS OF TEACHING LINGUISTICS AND GEOGRAPHY

In the conditions of modern globalization, linguistics and cultural studies, as a new field, are receiving more and more attention from an innovative point of view. Against the background of the challenges of globalization, multiculturalism and dialogue between cultures have acquired great importance. Georgian multiculturalism is one of the reasons for the establishment of linguistics and cultural studies in the educational field. If we also take into account that Georgians are distinguished by their intellectual capital in the modern world, then it should not be surprising that a large number of foreigners (mostly young people) come to Georgia, the majority of whom aim to obtain higher education. In this situation, great importance is attached to the teaching of Georgian as a foreign (state) language and to familiarizing students with the values of Georgian culture.

Therefore, the role and function of linguistics and regional studies is great. It combines an academic course that emerged at the crossroads of several *traditional educational disciplines: linguistics, culturology, and to some extent, regional studies.*

From our point of view, the linguistics and regional studies course (and, accordingly, the textbook) should be based on the symbiosis of the lexical and grammatical material of the Georgian language with the cultural materials.

Key words: *linguistics; regional studies; cultural studies; communicative; national culture.*

For several years now, a new subject – Linguistics and Local Studies – has been taught as a separate course at the Georgian Technical University. This course is intended for students of the accredited educational program (1+4) operating at the Georgian Technical University, who are non-Georgian citizens of Georgia and who have graduated from a non-Georgian-speaking school (mainly ethnic Azerbaijanis and Armenians). The GTU also operates the educational program «Georgian as a Foreign Language», which is intended for students who come from foreign countries to receive education in the Georgian language at the Georgian Technical University. For the successful implementation of programs, it is extremely important to base the learning/teaching of the Georgian language on familiarizing oneself with the valuable elements of Georgian culture. Linguistics is the best way to do this.

In the process of teaching Georgian as another (state) language, it is necessary to avoid inadequate associations due to cultural, psychological and social characteristics. For example, any literary text has a culturological subtext. Very often the reason for the incomprehensibility of a work («cultural shock») is the unpreparedness of the reader.

The simplest example of this is phraseology. A word, taken separately and all the words in a phrase (phrase) separately, may be understandable, but its content as part of a phraseological unit may remain incomprehensible. Linguistics has a philological nature and the teaching of culture is carried out through language, and in the process of teaching this language (according to the principle – language through culture and culture through language).

Currently several approaches to the problem of the relationship between language and culture have been established. According to one approach, language is a reflection of reality and culture is an integral part of this reality. According to this approach, language is a manifestation of culture.

According to the second approach, language simply does not exist without us. It is in us, in our cognition, in our memory. Language is a genetic phenomenon and is given to a person at a certain age (this is indicated by our idiomatic expression: «The child picked up the language», not learned it!), that is, at a certain stage of a person's life, the genetic knowledge of the language is represented. According to another approach, language is a fact of culture, because it is part of the culture that we inherited from our ancestors. We inherit culture through language.

In any approach, language and culture are closely related. The difference is only in the type of relationship.

Culture, like language, are forms of cognition and they reflect a person's worldview (Teliia, 1996, 224). Phraseologism is born in a situation and reflects the situation with certain symbols, and typically. The basis of the variety of phraseologisms, its symbolism and standardization determine precisely the cultural and national specificity.

Linguistics is the linguistic aspect of teaching Georgian as a state language, teaching phonetics, vocabulary and grammar. It discusses issues of speech behavior (speech etiquette, equivalent and non-equivalent vocabulary, phraseology) and non-verbal actions (traditional, gestures, manners) that characterize the relationships of language speakers in certain situations.

Linguistics is based on five principles.

The first principle assumes the language learner's rapprochement with a new reality and social cognition for him. In conditions when the language is studied in a detached manner (detached from reality), this principle cannot fully operate. If information about the native country of this language is not used in the process of language teaching, communication will not be successful. This circumstance has a simple explanation: language has an accumulative function. This is manifested in the fact that language not only conveys a message, but also records and stores information about reality. The cumulative function creates the real basis for teaching linguistic and geographical studies.

The second principle of linguistic and geographical studies is acculturation, that is, the assimilation of facts, norms and values of another national culture by a person raised in the space of one national culture. Acculturation also requires special attention.

The third and fourth principles are directly related to each other and to some extent to the second principle. It involves the formation of a positive attitude towards the people who speak the language being studied. This principle also requires the integrity and homogeneity of the learning process, since geographical information is separated from linguistics formations and educational texts, and is a separate subject of observation and teaching.

Therefore, the linguistic and geographical studies curriculum, and therefore the educational literature, should be constructed in such a way that geographical information texts (i.e. simple, adapted, and semi-adapted) from the world of Georgian culture include opportunities for observing and analyzing specific lexical and grammatical phenomena of the Georgian language. Fragmentary teaching of cultural elements of the people who speak the language to be studied in textbooks does not give the desired result, does not create an idea for the learner about the essence of this culture. However, consistent familiarization with cultural elements helps the learner to establish relationships in the language to be studied, avoid communication misunderstandings, adapt to a new social environment; it will help in understanding and comprehending this or that event, reality.

Every culture has its own unique picture of the world. It is impossible to feel/cognize the world picture of a foreign culture with one hand – instantly. It is a long process. The language learner has already formed the peculiarities of thinking of his native culture.

For the sequential teaching of cultural material and the contextual function of the language to be studied, it is advisable to use a separate linguistic and cultural study course format.

From our point of view, the linguistic and ethnographic course (and, accordingly, the textbook) should be based on a symbiosis of the lexical and grammatical material of the Georgian language with cultural material.

Good tools are: literary texts, films, songs, excerpts, anecdotes, advertisements. For example, it is recognized that the first (early) expressions in a foreign language (greetings, speech etiquette phrases: How are you, how can I ask you?) can be taught on the basis of a fragment of video material, that is, we can demonstrate a communication model, show: how a phrase functions, how a phrase is pronounced, what to answer and how (with what intonation to answer), etc.

At the stage of teaching and reinforcement, visual clips (fragments) similar to comics can be made from film footage, where individual phrases will be graphically fixed in the format of subtitles in parallel with the speaker's speech. Such material may also be reflected in the textbook. Tasks can also be prepared according to the same principle. The language learner's attention should be focused on quotations as an integral part of colloquial speech (for example, from the films «The Pitcher», «The Wine Thieves», «The Record», «The Tree of Desire» and others). It seems to us that it is fruitful to familiarize ourselves with examples of classical Georgian writing for the purpose of teaching phraseology of speech relations.

Within the framework of a specific topic, we can introduce the language learner to information from the spheres of geography and history of Georgia. Facts and events from the sphere of everyday culture can also be used. For example, from such simple topics as going to the theater, cinema, cafe, traveling by city (municipal) transport, etc. In such a situation, the linguo-culturological aspects of teaching Georgian as a foreign language will be activated – both grammatical and cultural.

With such an approach, it will be easier for the learner of the Georgian language to orientate himself in the Georgian linguistic world, and to the extent that he will avoid communicative misunderstandings («culture shock») in his relations with a Georgian person.

The translation of a foreign word cannot give the learner an idea of the cultural specificity of this word. For adequate language action in a target environment, a language learner needs to know the area of use of words and phrases and to make this knowledge an integral part of learning a foreign language. Foreign language textbooks, which are inferior in this respect, cannot help him in this. Educational texts should be prepared in such a way as to reflect linguistic (grammatical) and cultural concepts (aspects).

In the Georgian Language Training Program (1+4) of the Georgian Technical University, linguistics and geography are taught as a separate course, based on the principle: «Language through culture, culture through language».

Jikia Ana, Kukhalashvili Davit
(Kutaisi, Tbilisi, Georgia)

INFORMATION WARFARE AND STATE SOVEREIGNTY: CONTEMPORARY FORMS OF POWER DISTRIBUTION

The transformation of the information space in the 21st century has radically changed the models of interaction between the state and society. The rapid development of globalization, digital technologies, and social media no longer leaves the traditional concept of political sovereignty intact and unchanging. While sovereignty was once primarily seen as the state's exclusive right to exercise jurisdiction over its territory and control power, today it includes a new dimension– information sovereignty.

Key words: *Information Warfare, Media, Propaganda, Disinformation, Media Manipulation*

In the digital age, states are forced to respond to challenges such as transnational information flows, the influence of foreign platforms on domestic public opinion, and international information campaigns aimed at destabilizing their political stability. In the context of information warfare, traditional sources of power are gradually eroded and replaced by soft, non-militaristic forms of influence, with media and social networks being one of the primary tools.

Accordingly, the main goal of the research is to analyze how information warfare affects the sovereignty of modern states and how power is shifting from state institutions to non-traditional channels - specifically, global media platforms and foreign-controlled information networks. Understanding this issue is particularly important for post-Soviet states, where the rapid development of democratic institutions remains a challenge.

Historically, the media was considered the «fourth estate», responsible for informing the public, questioning those in power, and shaping public opinion. However, in the context of information warfare, the media has become not only an instrument of public control but also a part of geopolitical games. It can serve as a mechanism for the distribution of power through which states or global corporations influence and shape international politics. The media, as such, carries out a form of governance that has become a new source of global power. The primary goal of information warfare is not just controlling information but also manipulating the influence of the public, political elites, and civil actors. The strategies include:

- Disinformation – spreading false or manipulative information to alter public opinion.
- Propaganda – the targeted dissemination of information to incite doubts or fuel conflicts.
- Psychological Operations – shaping and controlling public opinion.
- Cyber-Tactics – using technological means for attacks, such as hacking websites or stealing data.
- The success of information warfare often relies on modern technologies:
- Social Media – network platforms that quickly and easily disseminate information.
- Cyber-Technologies – deceiving websites, attacking servers, data corruption, and covert methods.
- Neuromarketing and Psychological Technologies – using algorithms of social networks to promote specific messages.

Cyber aggression is a tactic that involves various cyber attacks, including the deliberate damage of infrastructure, intrusion into computer networks, and data systems. A crucial part of modern information warfare is such aggression, as it helps states or groups violate the sovereignty of other nations without initiating physical conflict. Currently, states and non-state actors often use narratives that destabilize societies and influence cultural and political thinking. Propaganda, which conveys a certain «truth,» shapes and influences public opinion. These methods are particularly effective in post-Soviet and other vulnerable societies, where crises or conflicts can be recorded as the basis for civil confrontations.The groups that engage in the redistribution of power are increasingly becoming global media and technological platforms. While traditionally, states held the primary sources of power–through decision-making, legislation, and the use of military force–today, the information space is viewed as a new battlefield. Modern technologies and global media platforms (such as Facebook, YouTube, Twitter, and others) create new, deep influences on social and political structures. Facebook, YouTube, Twitter, and similar platforms are no longer just communication tools; they have transformed into geopolitical actors, influencing not only individual users' thinking but also the domestic and foreign policies of states. Information warfare carries numerous long-term risks. One of the main consequences is the weakening of political systems' legitimacy because when states fail to control information, it means that their political bodies may lose the public's trust.

Furthermore, public polarization, influenced by social networks and the media that split public opinion, continues to deepen. Information warfare encourages dirty tactics where political forces use the media in ways that divide citizens and create confrontation among them.In today's world, where social media and global platforms wield significant power, it is especially crucial for states to protect their information infrastructure. This includes securing digital technologies as well as the ability to control media space. Equally important is strengthening critical media literacy so that members of society develop the ability to distinguish between true information and disinformation or propaganda.

Jintcharadze Giorgi
(Tbilisi, Georgia)

STRATEGIC ALLIANCES IN THE SOUTH CAUCASUS: THE EVOLVING TURKEY-AZERBAIJAN PARTNERSHIP

The relationship between Turkey and Azerbaijan, grounded in historical, political, and strategic ties, has evolved significantly since Azerbaijan gained independence following the dissolution of the Soviet Union. This strategic partnership, often framed as «one nation, two states,» encompasses a wide array of collaborations, with particular emphasis on military, economic, and geopolitical cooperation. Turkey's steadfast support for Azerbaijan, particularly during the Nagorno-Karabakh conflict and in regional political dynamics, has solidified its role as a key ally in the South Caucasus. The partnership is further evidenced by extensive cooperation in the energy sector, joint military ventures, and Azerbaijan's increasing integration into regional and international organizations with Turkish backing.

Despite the deepening ties, certain complexities persist, particularly surrounding regional security dynamics, Azerbaijan's balancing act between Russia and Turkey, and issues such as visa regimes and the Kurdish question, which occasionally strain bilateral trust. These challenges, however, do not undermine the overarching importance of the partnership for both nations, particularly as they navigate a rapidly changing geopolitical environment in the South Caucasus. As such, the Turkish-Azerbaijani alliance remains a crucial axis for both countries' political and strategic goals in the region.

Key words: *Turkey-Azerbaijan Relations, Strategic Partnership, Nagorno-Karabakh Conflict, Geopolitics of South Caucasus, Military Cooperation, Energy Cooperation, Regional Integration, Turkey's Foreign Policy, Azerbaijan's International Partnerships, Strategic Alliances in the South Caucasus.*

The Turkish-Azerbaijani relationship, grounded on the principle of «one nation, two states» encompasses a robust framework of military, political, and economic cooperation. It is important to highlight that, in the wake of the Soviet Union's dissolution and amid the context of the Nagorno-Karabakh conflict, Ankara's pronounced pro-Azerbaijani stance played a pivotal role in establishing the foundations of a close strategic partnership between Azerbaijan and Turkey, a relationship that has since evolved and deepened. The Turkish government regards Azerbaijan as an exceptionally important partner, recognizing it not only as a key strategic ally but also as an indispensable member of its broader regional and international interests.

Notwithstanding the complex and challenging internal regional dynamics, the bilateral relations between Turkey and Azerbaijan have progressively strengthened and flourished over the past quarter-century. Azerbaijan's pivotal geopolitical and strategic positioning has afforded Turkey enhanced access to the Caspian Sea, simultaneously providing the opportunity to broaden and intensify its cooperative ties with other key nations within the region. Following the dissolution of the Soviet Union, it became imperative for the Turkish government to foster closer ties with regional nations, particularly in the strategic sectors of energy, trade, and transportation, in order to enhance its geopolitical influence and secure economic stability. Indeed, through enhanced cooperation with Azerbaijan in the energy sector, the Baku-Tbilisi-Ceyhan project agreement was signed in 1999. Furthermore, in the political realm, official Baku has consistently stood by Ankara's side.

In the years following the 1990s, Turkey actively sought to facilitate Azerbaijan's integration into transatlantic and European political and economic institutions. As a result, Azerbaijan:

- In 1991, Azerbaijan joined the Organization of Islamic Cooperation (OIC) as a member.
- In 1992, Azerbaijan became a member of the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE).
- In 1994, Azerbaijan signed the NATO Partnership for Peace (PfP) agreement.
- In 1994, Azerbaijan joined the Commonwealth of Independent States' (CIS) Technical Assistance Program (TACIS).
- In 1994, Azerbaijan became a member of the European Union's initiatives, namely the «TRACECA» and «INOGATE» projects, which aimed at enhancing regional cooperation in

transport and energy sectors.

- In 1992, Azerbaijan aligned itself with Turkey’s regional initiatives, becoming a member of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC) and the Economic Cooperation Organization (ECO), both of which sought to promote economic collaboration and regional stability.

In all of the aforementioned integration processes, Azerbaijan, as a highly influential political entity on the international stage, benefited from Turkey's unwavering support. Turkey has consistently recognized Armenia's occupation of Azerbaijani territories, including Nagorno-Karabakh and the seven surrounding districts, and has steadfastly expressed its support for Azerbaijan in the conflict. According to expert analyses, the official policy of Ankara towards Baku is not only aimed at strengthening Turkey's position in the region but also at expanding the influence of «neo-Ottomanism» through Azerbaijan's support.

Following the dissolution of the Soviet Union and Azerbaijan's attainment of independence, cooperation between Turkey and Azerbaijan began to deepen across various sectors, including the military domain. In 1992, a treaty was signed between the two countries, establishing cooperation in the field of military education. In 1993, against the backdrop of the Nagorno-Karabakh conflict, Ankara imposed an embargo on Yerevan and closed its border in support of Baku. Since 1993, several significant steps have been taken to further strengthen the strategic partnership between Baku and Ankara. Notably, in 2003, a treaty was signed between Azerbaijan and Turkey, which outlined cooperation between the border services of the two nations and included the retraining of Azerbaijani border guards by the Turkish Armed Forces. In December 2010, the Turkish government formally established a strategic partnership with Baku. The primary focus of this strategic partnership was placed on cooperation in military and security matters. The agreement outlined provisions for joint military training and collaboration in the military-technical domain. Furthermore, Turkey's National Intelligence Organization (MIT) has played a significant role in the establishment and modernization of Azerbaijan's foreign intelligence service, contributing extensively to its development and operational capabilities.

A treaty of mutual assistance in the event of external aggression has been signed between the two countries. In recent years, joint military training exercises between Turkey and Azerbaijan have significantly increased in frequency. In terms of military cooperation, a Turkish general is stationed at the General Staff of Azerbaijan's Armed Forces, where he serves as a consultant, actively participating in the planning of military operations and the execution of training exercises. Additionally, Turkish military instructors conduct training sessions and workshops in Azerbaijan, focusing on the mastery and operation of military equipment.

On July 15, 2016, a failed coup attempt took place in Turkey. Ultimately, the Turkish government, led by President Erdoğan, successfully thwarted the coup, which was attributed to Fethullah Gülen as its organizer. Ilham Aliyev expressed unwavering solidarity with his Turkish counterpart, strongly condemning the coup attempt and offering full support for the measures taken by President Erdoğan. Azerbaijan also expressed its support for Turkey in the fight against Gülenist elements. Following the coup attempt, all educational institutions and media outlets associated with Gülen's organization were shut down on Azerbaijani territory. Through these actions, the official government of Baku once again reaffirmed its support for Ankara.

Following the downing of the Russian Su-24 military aircraft in Syria and the subsequent escalation of tensions between Russia and Turkey, the role of Baku in this confrontation became a key issue. Immediately after the incident, both the Turkish Foreign Minister and the Prime Minister visited Baku, where they engaged in discussions with Azerbaijani authorities regarding the future prospects of cooperation between the two countries, including military-political matters in the event of further escalation in the region. Azerbaijan found itself in a delicate situation, as on one hand, it had Turkey, a strategic partner with whom it had established a strong alliance, and on the other hand, Russia, a key ally that played a crucial role in the resolution of the Nagorno-Karabakh conflict. Ultimately, the Azerbaijani government, in collaboration with Kazakhstan, managed to assume a mediatory role in the Russia-Turkey conflict and facilitated the «reconciliation» between the two partner nations. Through this diplomatic initiative, Azerbaijan gained the trust and goodwill of both countries.

It is important to highlight that despite the strong partnership between Azerbaijan and Turkey, and the recent successes achieved in their bilateral relations, certain issues remain that prevent Ankara from fully trusting Baku. One such issue is the lack of a comprehensive visa-free regime between the two countries. Notably, while Turkey has unilaterally granted Azerbaijan visa-free access, Turkish citizens are still required to obtain a visa to enter Azerbaijan. According to Azerbaijani officials, the visa regime is not intended to target Turkish citizens. They explain that introducing a visa-free regime with Turkey would make it impossible to implement a similar arrangement with Iran, a concern that exists within Azerbaijan's political elite. Additionally, there are factors that contribute to the mistrust between the two countries, particularly related to the Aliyev family's stance towards the Kurds. It is well-known that both Heydar Aliyev and, subsequently, Ilham Aliyev's circles include a significant number of individuals of Kurdish origin, who are trusted by the Aliyevs. This, however, causes unease and distrust among the Turkish leadership, due to the historical and political sensitivities regarding the Kurdish issue in Turkey.

Ultimately, it can be asserted that official Ankara regards Baku as a pivotal strategic partner, a dynamic that was particularly evident within the context of the Nagorno-Karabakh conflict. Through Azerbaijan's success in its confrontation with Armenia, Turkey has solidified its geopolitical position in the South Caucasus, making considerable advancements in both its political stature and diplomatic influence within the region.

Kirvalidze Inga, Tighashvili Tia,
Tkavadze Anastasia, Kebadze Giorgi,
Baturishvili Giorgi
Telavi, Georgia

GEORGIA'S GEOPOLITICAL LOCATION AND THE WORLD: PAST AND PRESENT

Georgia’s geopolitical significance has evolved significantly over the centuries, influenced by its strategic location at the crossroads of Europe and Asia. This has shaped its historical relationships, conflicts, and aspirations. Here’s a look at Georgia’s geopolitical context, both in the past and in the present.

Key words: *At the crossroads of Europe and Asia, energy transit, regional security, etc.*

Main part: Georgia’s geopolitical significance has evolved significantly over the centuries, influenced by its strategic location at the crossroads of Europe and Asia. This has shaped its historical relationships, conflicts, and aspirations. Here’s a look at Georgia’s geopolitical context, both in the past and in the present.

Historical Context. Ancient and Medieval Periods

Cultural Crossroads: Since ancient times, Georgia has been a melting pot of various cultures and civilizations due to its geographic position between the Black Sea and the Caspian Sea, serving as a vital trade route on the Silk Road. This facilitated exchanges between the East and West.

Kingdoms and Empires: Georgia was home to influential kingdoms, such as Colchis and Iberia, in antiquity. During the medieval period, the Kingdom of Georgia (11th-13th centuries) reached its zenith under King David IV and Queen Tamar, becoming a cultural and political powerhouse in the region.

Mongol Invasions: In the late medieval period, Georgia faced invasions from various empires, including the Mongols, which weakened its political unity and opened doors to foreign domination.

Russian Empire and Soviet Era

Incorporation into the Russian Empire: In the early 19th century, following a series of conflicts with Persia and the Ottoman Empire, Georgia was gradually annexed by the Russian Empire. This integration led to a complex relationship with Russian culture and governance.

Soviet Union: After a brief period of independence post-World War I, Georgia was incorporated into the Soviet Union in 1921. Under Soviet control, it experienced industrialization but also political repression. The Soviet era fostered ethnic tensions, notably in Abkhazia and South Ossetia.

Post-Soviet Period and Modern Developments

Emergence of Independence

Independence (1991): Following the collapse of the Soviet Union, Georgia declared independence in April 1991. This period ushered in a chaotic transition characterized by civil unrest, ethnic conflicts, and economic collapse.

Civil Wars and Territorial Conflicts: The early 1990s were marked by conflicts in Abkhazia and South Ossetia, leading these regions to seek independence, which was supported by Russia. These ongoing territorial disputes have significantly influenced Georgia's domestic landscape and its foreign policy.

European and NATO Integration Efforts: Western Orientation: In the 2000s, under President Mikheil Saakashvili, Georgia pursued a pro-Western agenda, seeking closer ties with NATO and the European Union. The 2003 Rose Revolution symbolized this shift towards democratic reforms and integration with the West.

Russia-Georgia War (2008): The August 2008 conflict over South Ossetia resulted in a brief war, with Russia recognizing the independence of South Ossetia and Abkhazia afterwards. This further complicated Georgia's aspirations for NATO membership and strained relations with Russia.

Present Geopolitical Landscape

Strategic Importance: Energy Corridor: Presently, Georgia remains a vital transit route for energy supplies from the Caspian region to Europe, including the Southern Gas Corridor project. This enhances its geopolitical significance as Europe seeks to diversify energy sources away from Russia.

Western Alliances: Georgia continues to strive for NATO and EU membership. While it has been granted a partnership with NATO and a path toward European integration, full membership remains challenging due to its territorial disputes and Russia's opposition.

Regional Dynamics: Security Concerns: The ongoing tensions with Russia and the presence of Russian troops in Abkhazia and South Ossetia create security concerns for Georgia. The situation inhibits its ability to fully engage with NATO and maintain a stable regional environment.

International Relations: Georgia cultivates relationships with various countries, aiming to balance ties with the West and managing complex relationships with its neighbors, especially Armenia and Azerbaijan. It also participates in regional organizations that promote cooperation and economic ties.

Cultural Identity: As the country navigates these geopolitical challenges, it also emphasizes its unique cultural identity and historical heritage, which play a role in shaping its foreign policy and aspirations.

Today: Georgia is located at the crossroads of Eastern Europe and Western Asia, strategically situated at the intersection of the Black Sea and the Caspian Sea. Its position makes it a significant player in regional geopolitics, particularly in regard to energy transit, security, and cultural ties.

Geopolitical Importance

Energy Corridor: Georgia serves as a key transit route for oil and gas pipelines that transport resources from the Caspian Sea region to

Europe. Notable projects include the Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) pipeline and the Southern Gas Corridor, enhancing Europe's energy security by diversifying supply sources away from Russia.

Proximity to Major Powers: Georgia borders Russia to the north, Turkey to the southwest, Armenia to the southeast, and Azerbaijan to the east. Its location places it in the sphere of influence of Russia, NATO, and the European Union, making it a focal point for regional security dynamics.

Conflict Zones: Since the breakup of the Soviet Union, Georgia has faced territorial challenges, particularly with the regions of Abkhazia and South Ossetia, which declared independence but are recognized by few countries and supported by Russia. This situation complicates Georgia's aspirations for NATO and EU membership.

Western Integration: Georgia has pursued closer ties with Western institutions, seeking NATO membership and EU integration. This ambition has been met with resistance from Russia, which perceives NATO's eastward expansion as a threat to its influence in the region.

Cultural and Historical Ties: Georgia has a rich cultural heritage and a history of interactions with various empires, including the Persian, Ottoman, and Russian empires. Its unique culture and Orthodox Christian heritage contribute to its national identity and can influence international relationships.

Global Context: NATO and EU Relations: Georgia's aspirations to join NATO and the EU resonate with Western policymakers, who view Georgian integration as a means to enhance stability in the Caucasus and counter Russian influence. However, the ongoing territorial disputes complicate full membership prospects.

Russian Influence: Russia's military presence in Abkhazia and South Ossetia, along with its political maneuvers in the region, serve as a reminder of the challenges Georgia faces in asserting its sovereignty. Russia's actions are often aimed at maintaining its influence over former Soviet territories.

Economic Developments: Georgia's economy is increasingly tied to foreign investment, tourism, and trade, particularly with European and regional partners. Economic stability and development are crucial for Georgia's geopolitical strategy and aspirations for integration with Western institutions.

Regional Cooperation: Georgia participates in various regional initiatives, such as the GUAM Organization for Democracy and Economic Development, which includes Ukraine, Moldova, and Azerbaijan. These platforms aim to foster economic cooperation and political coordination among states that seek to counterbalance Russian influence.

Conclusion: Georgia's geopolitical location significantly impacts its foreign policy, economic relations, and security considerations. As it navigates the complexities of regional and global politics, Georgia continues to strive for greater integration with Western institutions while managing the challenges posed by its powerful neighbors. The outcome of these dynamics will shape not only Georgia's future but also the broader stability and geopolitical landscape of the South Caucasus region.

Georgia's geopolitical location has profoundly influenced its history, identity, and contemporary strategies. From a historical crossroads of civilizations to its modern efforts for integration into Western structures while managing tensions with Russia, Georgia's geopolitical narrative reflects broader trends in global politics and the complexities of regional dynamics. Looking ahead, its strategic importance as a transit route for energy, combined with its aspirations for independence and stability, will continue to shape its role on the world stage.

Kobiashvili Eka, Tushishvili Gaga
(Telavi, Georgia)

FROM THE HISTORY OF THE GEORGIAN NATIONAL LIBERATION MOVEMENT – THE KHEVSURETI UPRISING

The study of the history of the national liberation struggle of the Georgian people is one of the most important problems of Georgian historiography. During the Soviet period, historians was silent and avoided in-depth study of the issue.

Primary sources were used to study the issue, the article shows how modern historians assess the Khevsureti uprising, which gave impetus to subsequent uprisings.

Key words: *The Khevsureti Uprising, National Liberation Movement, Kakutsa Cholokashvili, «Russian army».*

The study of the history of the national liberation struggle of the Georgian people is one of the most important problems of Georgian historiography. The Georgian national liberation movement of 1921-24 is distinguished in the history of Georgia, when the best young people of the nation opposed the Bolshevik regime and sacrificed themselves to save Georgian statehood. The details of the uprisings during the occupation period are still unstudied.

After the annexation of Georgia by Soviet Russia, Soviet historiography silently ignored the struggle of the Georgian people against the Bolshevik government. Even today, when researching this topic, subjectivism must be excluded and the study of the issue must be based on existing primary sources.

After February 25, 1921, a national liberation movement began in Georgia, a protest against Bolshevism and the Soviet government. After the Svaneti uprising, the flames of the uprising spread to Khevsureti. «The fire that had broken out in Svaneti spread to other parts of Georgia» (Bendianishvili, Daushvili, Samsonadze, Kokrashvili, Chumburidze, Janelidze, 2008, 403). The people were not going to accept the existing political system and began to fight with weapons in their hands to save Georgia, which was again under foreign rule. (Burdiashvili, 2013, 80)

From the spring of 1922, Kakutsa Cholokashvili established close contact with the Khevsureti people. He traveled to the villages of Khevsureti with 12 comrades. Kakutsa understood «the general mood of the people, the state of armament, charmed both big and small with his impeccable bravery, wisdom and self-control, added a patriotic charge to the hearts of the young Khevsureti people, and outlined a plan for future action» (Likokeli, 2006, 73). Kakutsa's loyalty was sworn in by the young Khevsureti people, famous for their bravery and valor, who were ready for an uprising and planned a public demonstration together with Kakutsa. Kakutsa took into account the situation of the population and looked for the right time to start the uprising. «The prerequisite for the uprising was understandable: if a spontaneous uprising occurred, this fact would harm the unified armed uprising» (Burdiashvili, 2013, 114). Historical materials and memoirs contain information about the Khevsureti uprising. Some believe that the Khevsureti uprising was spontaneous and unpromising, and they even consider it an obstacle to a unified armed uprising. However, this uprising was caused by the unbearable conditions that were characteristic of the Soviet government. «The Khevsureti uprising was intended for the defense and liberation of the homeland» (Gogochuri, Likokeli, 1991, N1, 64).

In May 1922, Kakutsa Cholokashvili went to Khevsureti accompanied by his comrades. He met with the local leaders: Mgelika Likokeli, Gogoturi Chincharauli, Apareka Arabuli, Berdikha Tsiklauri and others. Kakutsa Cholokashvili's goal was to understand the mood of the population and their military readiness. «Many of the Khevsureti participants in the uprising knew Kakutsa from an early age... Tatua Arabuli and Gigia Arabuli knew Kakutsa Cholokashvili as an officer even during the First World War. They knew him as a noble, talented and brave officer» (Gogochuri, Likokeli, 1991, N1, 66). Aleksandre Sulkhanishvili, the one who swore by Kakutsa and a participant in the uprising, describes the Khevsureti uprising in his memoirs: «At that time, our task was to advance towards Khevsureti, because the uprising was supposed to begin there before the first of August» (Sulkhanishvili, 1990, N1, 147).

Before reaching Khevsureti, the rebels had to clash with the Bolsheviks. The battle took place in the Aragvi Gorge, in the village of Ortvali, near Zhinvali. The rebels were attacked by the district Chekists under the command of Commissar Churghulia. The rebels reached Magharoskari. «We returned there to the school founded by Vazha-Pshavela,» (Sulkhanishvili, 1990, N1, 147). The school was surrounded by a forest and was considered a protected refuge for the detachment, and it was here that 250 «Communists» attacked the camp and a fierce battle took place. During the attack, the school building and the yard were an unfavorable strategic environment for the detachment, but as a result of their dedicated and courageous fight, they defeated the enemy and won. Kakutsa surrounded the enemy, some were killed, some were taken prisoner. Recalls Aleksandre Sulkhanishvili (Sulkhanishvili, 1990, N1, 149). The sworn ones won and captured a large amount of weapons. The detachment soon set off from Magharokari and arrived unhindered in the village of Barisakho in Khevsureti. Upon arrival in Barisakho, Kakutsa's detachment was joined by three Khevsures and one Pshaveli. This Pshaveli was a young man, Mikha Khelashvili, who was gifted with poetic talent. He dedicated many poems to Cholokashvili. Unfortunately, Mikha Khelashvili was killed in one of the unequal battles.

In Khevsureti, they already knew about the Battle of Magharoskari, preparations began, people gathered, Khevsureti was preparing for the uprising. The detachment's allies were reliable and influential Khevsureti. It was these two Khevsureti who connected Cholokashvili with the locals. Cholokashvili attached great importance to the armed movement that had begun in Khevsureti from a strategic point of view. From Khevsureti, a connection would be established with the Chechens in the North Caucasus, who, as a result of negotiations, agreed to participate in the uprising that had begun in Khevsureti.

The local population also swore allegiance to the sworn enemies, and the Khevsurians gave their word to Kakutsa: We are ready to fight against the Russians.

In the summer of 1922, the discontent of the population grew even stronger, as there was even a place for small armed demonstrations locally. At that time, Cholokashvili was stationed in Kakheti with his detachment and was waiting for an order from the «Military Center». The Khevsurians were especially active, who were counting on Kakutsa: «We can no longer tolerate the cruelty of the Russians - they have desecrated villages, destroyed families. Let us rise up and attack the enemy!» (Zaldastanishvili, 1989, 12).

The summer of 1922 was spent in Khevsureti in anticipation of an enemy attack and military preparations. Kakutsa had his own people in the Georgian army, such a person was Colonel Rostom Muskhelishvili, who was the chief of staff and provided reliable information to the rebels. Cholokashvili had also developed a plan with him, which envisaged launching an attack from the rear after the uprising began. «As soon as the Russian army moved towards Dusheti to fight Kakutsa, Mikheil Lashkarashvili would immediately attack it from the rear with a detachment of Georgians. After destroying the enemy under a two-pronged attack, the victors, led by Kakutsa, would move directly to capture Tbilisi» (Kirtadze, 1996, 130). Kakutsa Cholokashvili and his followers fortified Ortskali. In the second half of August, the Soviet army attacked Ortskali. «By order of the Russian-Bolshevik government and the Revolutionary Military Council of the Caucasian Army, an army was sent to Dusheti to suppress the uprising and destroy Cholokashvili. Colonel Rostom Muskhelishvili was appointed commander of this expeditionary force, who at the same time, of course, was illegally a member of the Military Center of the Committee Independent of the Bolshevik government» (Kirtadze, 1996, 131).

Rostom Muskhelishvili tried to follow the developed plan. He had previously visited Ioseb Tsintsadze, a member of the Central Committee of the Social Democratic Party, and requested that the Social Democratic detachments be placed at his disposal, but to no avail. The Central Committee of the Menshevik Party considered it premature to start an armed uprising. The party refused to participate in the movement and informed its detachments of this decision. Muskhelishvili «failed to carry out the plan and was forced to attack Kakutsa with the Russian army» (Zaldastanishvili, 1989, 14).

In his memoirs, Aleksandre Sulkhanishvili explains the change of plan with internal party disputes. «The Social Democratic Party refused to participate in the untimely speeches, so while the heated battle was going on in the Aragvi Gorge and Georgian blood was flowing in torrents, several days passed without negotiations» (Sulkhanishvili, 1990, N2, 146-147). The members of the detachment considered the cowardice of the Social Democratic Party unjustified. Muskhelishvili, who had come to attack with the Russian army, was met with a fierce response by Kakutsa. The Bolsheviks called on the Khevsures: «Kill or disarm and hand over Kakutsa and his detachment to us, hand over your weapons and you will have nothing to do with anything. The Khevsures did not accept this proposal and the Bolsheviks also began to attack» (Gogochuri, Likokeli, 1991, N1, 67). Kakutsa repelled the first attack of the Russian army.

The Russians began to retreat towards Mtskheta. Kakutsa managed to catch up with the enemy as far as Mtskheta, but the lack of forces did not allow him to continue the pursuit, so he returned to Dusheti and decided to strengthen his positions there. In the meantime, the Russians received reinforcements and launched a counterattack with renewed units. «They defeated Cholokashvili and surrounded his unit. Kakutsa broke through the arc with a fight and retreated towards Kakheti. The Russians entered Khevsureti and destroyed the villages» (Zaldastanishvili, 1989, 14). The Russians invaded the Khevsureti villages and began to disperse the local population with inhuman cruelty. «The captured and wounded rebels were killed and beheaded on the spot. They burned villages, looted and desecrated churches and icons» (Gogochuri, Likokeli, 1991, N1, 67).

The August 1922 uprising ended in failure. The Bolshevik government launched brutal repressions so that the population would not have the desire to take up arms again. Mass arrests and executions began, and the «Cheka» (Soviet Secret Police) worked tirelessly to establish the names and addresses of both the leaders and participants of the Khevsureti uprising.

Despite the defeat of the Khevsureti uprising, the local population did not give up, they continued to prepare for a new uprising. The communists completed the Khevsureti massacre, but in the end they could not be defeated.

Conclusion:The Khevsureti Uprising of 1922 made it clear that the national liberation movement of the Georgian people could not be slowed down, the nation could not reconcile itself to the colonial-chauvinistic regime of the Bolsheviks, to the administrative-political, economic and cultural aggression of a country distinguished by a rich tradition of state life.

Madona Kebadze, Eka Kobiashvili,
Tamar Zubitashvili, Lia Baindurashvili
(Telavi, Georgia)

ALEXANDER CHAVCHAVADZE – TSINANDALI ESTATE (SALON)-THE PAST AND THE PRESENT

Alexander Chavchavadze was a prominent Georgian poet, translator, and diplomat. He is best known for his contributions to Georgian literature and the modernization of the Georgian language. He played a significant role in the revival of Georgian cultural identity during a time of significant political change in the Caucasus region.

Chavchavadze was also involved in politics; he served as a diplomat in various capacities, including positions in Russia. His work often reflected the themes of national pride, love, and nature, and he was a key figure in the Georgian Romantic movement.

Key words: *Aleksandre Chavchavadze, Tsinandali estate, Grigol* Orbeliani.

Aleksandre Chavchavadze (1786–1846) is a prominent figure in Georgian history, known for his multifaceted contributions as a poet, military man, and public figure. His life and work reflect the complexities of Georgia's national identity and its cultural revival during the 19th century.

Chavchavadze is celebrated for his poetry, which is characterized by romanticism and deep national sentiment. His works often explore themes of nature, love, and the struggles of the Georgian people for independence and self-determination. He skillfully blended traditional

Georgian poetic forms with influences from Russian and European literature, thus enriching Georgian literary traditions.

Cultural Revival: As one of the leaders of the Georgian national revival, Chavchavadze used his poetic voice to inspire pride in the Georgian language and culture. His poems often carried undertones of patriotism and the longing for a free Georgia, resonating with the national consciousness of his time.

His literary output significantly influenced subsequent generations of Georgian writers, and he is often regarded as a key figure in the development of modern Georgian literature.

Military Career: Chavchavadze also had a notable military career, serving in the Russian army. His military service, especially during the turbulent times of the early 19th century, reflected his dedication to defending his homeland. His experiences in the army informed his understanding of the broader geopolitical struggles facing Georgia.

He participated in military campaigns in the Caucasus region, where he often found himself at the crossroads of various cultural and political influences. This broadened his perspective, influencing both his poetry and his views on national identity.

Chavchavadze's military background contributed to his perspective as a public figure. He became an advocate for Georgian interests, emphasizing the importance of self-governance and cultural autonomy within the Russian Empire.

As a public figure, Chavchavadze founded various cultural and educational institutions aimed at reviving Georgian heritage. He played a crucial role in promoting the Georgian language, literature, and traditions during a time when these were at risk of being overshadowed by Russian influence.

His estate, Tsinandali, became a cultural salon that attracted intellectuals, artists, and political figures. This environment fostered discussions about national identity, culture, and social issues that were vital to the Georgian Renaissance.

Chavchavadze’s involvement in civic affairs extended beyond literature and culture; he was also engaged in sociopolitical issues, advocating for reforms that would bolster Georgian society and promote its interests within the empire.

Aleksandre Chavchavadze’s legacy as a poet, military man, and public figure illustrates the interplay of culture, politics, and identity in 19th-century Georgia. His contributions have left an indelible mark on

Georgian literature and national consciousness, solidifying his place as a pivotal figure in the country's history. Today, he is celebrated not only for his literary achievements but also for his role in shaping the discourse surrounding Georgian national identity and independence.

Alexander Chavchavadze was a notable Georgian poet, nobleman, and a prominent figure in Georgian culture. He is best known for his contributions to Georgian literature and for his role in the revival of Georgian national identity during a time of significant foreign influence and socio-political challenges.

The Tsinandali estate (salon), located in the Kakheti region of Georgia, serves as a significant historical and cultural site associated with Chavchavadze. This estate became a hub of intellectual and cultural exchange in the 19th century. Alexander Chavchavadze transformed the manor into a center for the arts and education, where he hosted gatherings for writers, artists, and political figures. The Tsinandali Salon was renowned for its role in fostering discussions on literature, national identity, and social issues affecting Georgia.

The Tsinandali estate (salon) was known for its beautiful gardens and architecture, symbolizing the blend of Georgian and European influences. It became a meeting point for the Georgian intelligentsia, promoting literature, music, and political discourse. Chavchavadze himself was a key figure in this movement, advocating for the preservation of the Georgian language and culture.

Chavchavadze's poetry is characterized by its romantic themes, dedication to nature, and exploration of national identity, often reflecting the struggles of his homeland against foreign domination. His literary legacy greatly influenced subsequent generations of Georgian writers.

The Tsinandali estate (salon), hosted at the Tsinandali Manor by Aleksandre Chavchavadze, was a significant cultural and intellectual hub in 19th-century Georgia. It served as a gathering place for prominent figures from various fields, including literature, art, politics, and science. This salon was integral to the Georgian national revival and played a vital role in fostering dialogue on cultural, social, and political issues of the time.

In the 19th century, the Chavchavadze family was a gathering place for the entire intelligentsia of that time, where one could hear continuous conversations about Georgian-Russian-French-Persian literature. Almost all Georgian writers of that time read their exemplary works in this salon.

The history of Georgian literature, along with the names of romantics, has brought to us the romantic name of Nino Chavchavadze. Alexander's most beautiful, educated and charitable daughter was the inspiration and subject of the artistic creations of numerous Georgian poets of the first half of the 19th century. She quite deservedly earned the name of the «rose of Georgian poetry».

The Chavchavadzes had the first literary salon in Tbilisi. Alexander's wife, Salome Ivane's daughter Orbeliani, was the ruler and inspirer of these salon evenings, along with her beautiful and intelligent daughters.

From morning to evening, there was a continuous stream of guests at the Chavchavadze's luxuriously furnished apartment, whom the open-handed hosts always received with dignity. Alexander Chavchavadze participated in these gatherings, read his own poems and asked others to read them, sang, played the chonguri, and served as a tama. Almost all Georgian writers of the time read their exemplary works in this family. Nikoloz Baratashvili read his poem «The Fate of Kartli» in the Chavchavadze estate for the first time.

The inspirers of the Chavchavadze estate were the most beautiful and charming women of Chavchavadze herself. Nino and Ekaterine sang and played the piano, Nino learned many musical numbers from her husband, Alexander Griboyedov. Korneli Borozdin recalls: «Nino, Alexander's daughter, knew many songs of her husband's own composition, which were especially distinguished by their masterful processing and originality of melodies. She would happily play them among music lovers.

The estate (salon), facilitated cultural exchange between Georgian intellectuals and notable figures from other countries, providing a platform for discussions that included literature, philosophy, and social reform.

Chavchavadze utilized the salon to host meetings and discussions that contributed to the maturation of Georgian identity and culture. These gatherings often featured debates on national issues, the role of language, and the arts.

Important Figures Associated with the estate (salon) :

Grigol Orbeliani: A poet and diplomat, Orbeliani was known for his contributions to Georgian literature and his role in the political landscape of the time. He was instrumental in promoting cultural dialogue.

Alexander Pushkin: Although it is unclear whether Pushkin visited the Salon, his influence on Georgian literature and the years he spent in the Caucasus made him an important figure in the context of Georgian-Russian cultural interaction. Mikhail Lermontov: A significant Russian poet and writer known for his romantic style and themes, Lermontov's works echoed the struggles for freedom and personal expression, which resonated also in the Georgian context.

Various European writers, philosophers, and travelers visited the salon, contributing to the dialogue around European ideas of nationalism and individual freedoms, which were pertinent to the Georgian struggle for identity and autonomy.

Hermann von Helmholtz: Though primarily known as a scientist and philosopher, Helmholtz’s era saw various intersections between science and the arts; his ideas influenced broader intellectual discourse, including discussions that took place in the Tsinandali Salon.

Several political and diplomatic figures from both the Russian Empire and other countries participated in debates regarding Georgia’s status within the empire and the implications for its future. The salon became a place where political ideas and aspirations were articulated and debated.

Legacy of the estate (salon): the Tsinandali Salon represents a vital chapter in the cultural history of Georgia. It facilitated the revival of Georgian literature and national identity during a period of foreign dominance. By bringing together influential figures from different backgrounds, the salon contributed significantly to the intellectual landscape of the time.

In modern times, the legacy of the estate (salon) continues to be honored through cultural events, festivals, and efforts to maintain the historical significance of the Tsinandali estate (salon). It stands as a testament to the rich tapestry of Georgian history and the enduring spirit of its cultural and intellectual life.

The estate (salon), constructed in the late 18th century, witnessed significant historical events, including the movements for Georgian independence. It stands as a testament to the cultural lineage and heritage of Georgia, underscoring the importance of Chavchavadze’s contributions to Georgian nationalism.

In contemporary times, the Tsinandali estate (salon), has undergone restoration efforts to preserve its historical and architectural integrity. The estate has been opened to the public, allowing visitors to explore its gardens, museum exhibits, and the beautifully maintained interiors that reflect the lifestyle of Chavchavadze and his family.

Today, Tsinandali continues to serve as a cultural venue, hosting festivals, concerts, art exhibitions, and literary events. It attracts locals and tourists alike, ensuring that Chavchavadze's legacy remains vibrant and relevant.

The Tsinandali Estate also contributes to Georgia's growing wine tourism industry, as the Kakheti region is famous for its wine-making traditions. The manor includes a winery that produces various wines, offering tastings and tours that integrate the cultural and historical significance of the region.

Educational Initiatives: The estate serves as an educational site, with programs designed to teach visitors about Georgian history, literature, and the arts. Various initiatives aim to engage younger generations with their cultural heritage, promoting a sense of pride and understanding of Georgia's past.

Conclusion: In short, Alexander Chavchavadze and the Tsinandali Estate (Salon) are deeply intertwined with the cultural fabric of Georgia. While the past is notable for its significant literary and political influence, the present focuses on the preservation, education, and development of Georgian heritage, ensuring that this important legacy is preserved for future generations.

РОЗДІЛ ІІ
СТРАТЕГІЇ УСПІХУ: ІННОВАЦІЇ У БІЗНЕСІ, ЕКОНОМІЦІ ТА МЕНЕДЖМЕНТІ

PART 2
SUCCESS STRATEGIES: INNOVATIONS IN BUSINESS, ECONOMICS AND MANAGEMENT

Базарна Тетяна
(Суми, Україна)

ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК СУЧАСНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті розкрито сутність екологічної складової, розглянуто екологічну безпеку як визначальний чинник сучасного управління, проаналізовано основні вимоги до управління в сфері природокористування, охорони навколишнього середовища та екологічної безпеки, визначена головна мета екологічної безпеки України.

Ключові слова: *екологія, управління, безпека, навколишнє середовище, природокористування.*

У сучасному світі екологічна складова дедалі більше впливає на управлінські рішення як на глобальному, так і на локальному рівнях. Зростання масштабів техногенного навантаження, кліматичні зміни та виснаження природних ресурсів вимагають пере¬гляду традиційних підходів до управління у різних сферах діяльності. Забезпечення екологічної безпеки перестає бути другорядним завданням – сьогодні воно стає ключовим чинником стабільного розвитку держав, регіонів і підприємств. У цьому контексті формування екологічно орієнтованої управлінської стратегії набуває першочергового значення.

Інтеграція екологічних принципів в управлінські процеси не лише сприяє збереженню довкілля, а й забезпечує довгострокову ефективність соціально-економічних рішень. Успішне управління більше не можливо без урахування екологічних ризиків, впровадження екологічних стандартів та сталого підходу до використання ресурсів. Таким чином, екологічна складова стає не лише вимогою часу, але й інструментом підвищення якості управління в умовах глобальних викликів та невизначеності.

Метою управління в сфері природокористування, охорони навколишнього середовища та екологічної безпеки є:

- реалізація законодавства;
- контроль за дотриманням вимог екологічної безпеки;
- забезпечення проведення ефективних і комплексних заходів з охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів; досягнення узгодженості дій державних та громадських органів у галузі охорони природного середовища.

Невирішені екологічні проблеми становлять серйозну загрозу повноцінному існуванню будь-якої країни. Для України питання екологічної безпеки набувають пріоритетного значення, оскільки саме екологія визначає і визначатиме у найближчому майбутньому норми і стиль життя суспільства.

Екологічна криза загрожує не тільки гідному існуванню людини, але і самому життю. Загострення екологічної ситуації в різних регіонах світу стає причиною соціальної та політичної нестабільності, міждержавних протиріч та насильницьких конфліктів. Тому, екологічну безпеку розглядають як компонент національної безпеки, що забезпечує захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, довкілля та держави від реальних або потенційних загроз, що створюються антропогенними чи природними чинниками стосовно навколишнього середовища. Гарантується законодавчими актами держави.

Головною метою екологічної безпеки України є вироблення концептуальних засад загальної стратегії у сфері раціонального природокористування та захисту навколишнього середовища, а також втілення їх у практику з метою сталого економічного та соціального розвитку держави. При цьому передбачається формування нових типів технологічних процесів, соціальної організації та управління, здатності розв'язувати екологічні проблеми та зменшувати будь-які екологічні небезпеки, що становлять значну загрозу національ. Екологічна безпека виступає як заперечення екологічної загрози, що виявляється у локальних, регіональних і глобальних масштабах як екологічні стихії, соціальні кризи та техногенні катастрофи. Забезпечення екологічної безпеки – це основний спосіб розв'язання екологічних проблем, що гарантує громадянам України розвиток і проживання в біосферосумісній формі. Створення системи екологічної безпеки означає задоволення екологічних вимог суб'єктів екосистеми, яка повинна мати пріоритет серед інших аспектів традиційної національної безпеки.

Отже, екологічна складова виступає не лише важливим елементом, а визначальним чинником сучасного управління, що формує нові підходи до прийняття управлінських рішень на всіх рівнях. Урахування екологічних аспектів забезпечує не тільки збереження природного середовища, а й сприяє сталому розвитку, соціальній відповідальності та економічній стабільності. Ефективне управління в сучасних умовах неможливе без екологічної орієнтації, що вимагає системного підходу та інноваційних рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балацький, О.Ф. (2016). Екологічне управління: теорія, методологія, практика. Суми: Університетська книга. 328 с.
2. Державна стратегія регіонального розвитку України на 2021-2027 роки URL: https://www.kmu.gov.ua (дата звернення 02.04.2025)
3. Коваленко, С.І., Петренко, І.В. (2020). Екологічна політика та екологічна безпека в системі державного управління. *Ефективність державного управління*. 2. 103–110.
4. Листопад, М.М. (2021). Управління в сфері екологічної безпеки: сучасні виклики і напрями модернізації. *Науковий вісник «Демократичне врядування»*. 27. 47–53.
5. Прокопенко, О.В. (2020). Екологічна безпека та управління природними ресурсами в умовах сталого розвитку. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна. 272 с.

Глюза Марія, Єфремова Галина
(Суми, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВ’ЯЗАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ КОНФЛІКТІВ У ОРГАНІЗАЦІЇ

У публікації розглянуті сутність та основні причини організаційних конфліктів, визначено особливості їх розв’язання, оскільки невміння ефективно вирішувати конфлікти, в тому числі й організаційні, є однією з основних причин соціальної напруги, зниження якості та результативності праці колективів великих та малих підприємств, організацій. Зроблено акцент на тому, що правильне управління конфліктами сприяє як мінімум сповільненню або призупиненню темпів зниження результативності, а як максимум – її зростання. Досліджено взаємозв’язок між рівнем конфлікту й рівнем результативності, обґрунтовано, що процес управління конфліктами є складовою частиною управління підприємством у цілому та внутрішнім чинником конкурентоспроможності підприємств.

Ключові слова: *організаційний конфлікт, менеджер, мікро-та макросередовище, управління конфліктом, попередження виникнення організаційних конфліктів.*

Організаційні конфлікти розглядають як суперечності, які виникають у процесі функціонування певних організаційних структур (організацій, підприємств, закладів тощо). Такі конфлікти є результатом активного зіткнення двох або більше різноспрямованих сил, що виникає у зв'язку з розбіжностями позицій, інтересів, ціннісних орієнтацій, соціальних настанов, планів як окремих працівників, керівників, формальних і неформальних груп, що функціонують в організації, так і організацій в цілому внаслідок загострення суперечностей у процесі їх діяльності й розвитку. Предметом організаційного конфлікту є об‘єктивно наявна чи уявна проблема, що служить причиною протиборства між сторонами, а об‘єктом – те, на що претендує кожна зі сторін конфлікту, що викликає суперечності між ними. Велику роль в організаційних конфліктах має соціально-психологічне середовище, в якому він розгортається. З огляду на рівні соціальної системи розрізняють мікро- і макросередовище організаційного конфлікту.

По природі складових компонентів можна виділити три види соціально-психологічного середовища організаційного конфлікту:

- Фізичне середовище;
- Суспільно-психологічне середовище;
- Соціальне середовище.

Протиріччя існують завжди і на всіх рівнях – у середині особистості, у міжособистісному спілкуванні, у виробничих відносинах в організації, між організаціями - вони можуть перетворюватися на конфлікти.

Але насправді навіть у найуспішнішій організації конфлікти не лише можливі, а іноді – бажані. Адже «конфлікт» означає зіткнення. І це може бути і зіткнення ідей, що демонструє співробітників як тих, які не є мовчазними і бездумними виконавцями чужої волі і наказів, а тих, хто має особисту думку, власну позицію, готовий до плідного співробітництва, сумісного пошуку рішень.

Слід зазначити, що головне для менеджера - навчитися керувати конфліктом, знати закономірності його протікання та шляхи його вирішення, а також бути обізнаним у галузі психології особистості та психології людських відносин. У свою чергу, існують різні класифікації конфліктів. Актуальною для організаційних конфліктів є наступна класифікація:

За спрямованістю впливу і розподілу повноважень:

- вертикальні – у яких обсяг влади зменшується по вертикалі зверху донизу (начальник – підлеглий, головна організація – організація нижчого підпорядкування);
- горизонтальні – у яких відбувається взаємодія рівноцінних за обсягом наявної влади чи ієрархічним рівнем суб'єктів (між керівниками одного рангу, між колегами). змішані – у яких представлені колеги і керівники різних рівнів.

За критерієм результативності:

- конструктивні (позитивні);
- деструктивні (негативні).

За ступенем виразності:

- відкриті;
- приховані.

Залежно від порушених потреб:

- матеріальні;
- статусно-рольові;
- фінансові тощо.

Очевидно, що діагностуючи конфлікт необхідно враховувати, що він може мати відразу декілька основ. Оскільки причини організаційних конфліктів можуть мати об'єктивний та суб'єктивний характер.

Отже, конфлікт є звичним явищем суспільного життя. Ми не повинні заспокоювати себе за допомогою міфу про загальну гармонію інтересів. Історичний досвід свідчить, що безконфліктна модель організації є ілюзією, а з іншого боку - згода й співробітництво є основою її успішного розвитку.

Таким чином, у своїй роботі менеджер повинен врахувати такі аспекти:

1. Організації повинні мати достатній простір для прийняття рішень;
2. Для належної роботи та оптимальної продуктивності слід враховувати добробут персоналу;
3. Для того щоб уникнути розповсюдження чуток, організації повинні розробити належну систему розповсюдження інформації всім і кожному;
4. Керівники повинні навчитися практикувати делегування повноважень нижчому персоналу;

5. Організації повинні заохочувати спільний, а не автократичний стиль управління;
6. Має бути налагоджена адекватна взаємодія та діалог у вирішенні конфліктів;
7. Змагання за першість не повинно бути пріоритетом персоналу організацій, а скоріше працювати разом у мирі та єдності для досягнення спільної мети на благо організацій;
8. Для персоналу організацій слід організувати навчальні семінари щодо процедури вирішення конфліктів.

ЕЛЕКТРОННИЙ РЕСУРС

1. https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/nakonechna_0004.pdf
2. https://ru.osvita.ua/vnz/reports/management/15190/
3. http://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/vydannya/visnyk_umo/ekonomika/V_5/%D0%9C%D0%B0%D1%81%D0%BB%D0%BE.pdf
4. https://www.researchgate.net/profile/Bernard-Omisore/publication/273493998_Organizational_Conflicts_Causes_Effects_and_Remedies/links/57756c3508ae1b18a7dfdfa2/Organizational-Conflicts-Causes-Effects-and-Remedies.pdf?origin=publication_detail&_tp=eyJjb250ZXh0Ijp7ImZpcnN0UGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIiwicGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uRG93bmxvYWQiLCJwcmV2aW91c1BhZ2UiOiJwdWJsaWNhdGlvbiJ9fQ&__cf_chl_tk=5dI9XCJZX50zqCdtdmpNj1wPdbM36WGKwRHii2bc22I-1744052803-1.0.1.1-yk3lxfQDxLymTUrojY2h8NShPNA3eCEX1DILVhZ5XeM

Грицай Сергій, Ющенко Андрій

(Суми, Україна)

ЕФЕКТИВНИЙ КАДРОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У ДІЯЛЬНОСТІ МЕНЕДЖЕРА З ПЕРСОНАЛУ

У публікації розглянуто теоретичні аспекти кадрового менеджменту на підприємстві. Розкрито сутність та зміст понять «кадровий менеджмент», «менеджер з персоналу».

Ключові слова: *кадровий менеджмент, менеджер з персоналу, управління персоналом, якості менеджера з персоналу.*

Метою кадрового менеджменту на сьогодні є задоволення потреби будь-якої установи в людських ресурсах та ефективне управління персоналом з урахуванням індивідуальних кваліфікаційних можливостей кожного працівника.

Важливо відзначити, що зміни в економіці країни тягнуть за собою зміни і в управлінні персоналом. Тепер до персоналу пред'являються якісно нові професійні вимоги. Саме тому кадровий менеджмент набуває особливого значення, оскільки підприємства, в яких працюватиме висококваліфікований персонал, що має інноваційний потенціал і здатний швидко освоювати нову техніку, розробляти нові системи виробництва тощо, матимуть значні конкурентні переваги.

Сучасність потребує нових підходів до управління організацією. Особлива увага звертається на стратегічне планування та організаційне проєктування.

Значна кількість праць українських та закордонних учених присвячена питанням розбудови теорії та практики кадрового менеджменту, а саме: І. Бланк, Я. Гончарук, В. Жигалов, В. Карсекін, Н. Ушакова, Ф. Хміль, А. Чухно, А. Шегда, Б. Шелегеда, Дж. Терле досліджували ці питання.

Зазначимо, що ефективність роботи будь-якого підприємства залежить від його конкретних працівників, їх знань, компетентності, кваліфікації, дисципліни, мотивації, здатності вирішувати проблеми, сприйнятливості до навчання. Саме тому для успіху підприємства та забезпечення високої його конкурентоспроможності необхідно правильно організувати працю підлеглих, причому необхідно постійно контролювати діяльність працівників з використанням різних ефективних методів кадрового менеджменту, які засновані на наукових законах.

Кадрові служби управління персоналом на підприємстві повинні складатися з висококваліфікованих працівників, здатних ефективно приймати різні управлінські рішення, отже, сприяти забезпеченню ефективності усього підприємства. Основна мета кадрового менеджменту полягає у формуванні необхідної кількості та складу працівників, які повинні мати певну спеціалізацію та здатні забезпечити основні завдання розвитку організації (Дончак, 2018).

Кадровий менеджмент, безперечно, має найважливішу функцію в управлінні організацією, а цілі кадрового менеджменту – це заздалегідь визначені завдання, на досягнення яких спрямована індивідуальна чи групова діяльність організації (Грицай, 2023).

Персонал на будь-якому підприємстві проявляє себе не тільки через окремі підрозділи, а й через групову взаємодію. Коли люди приходять на робоче місце, вони приходять не лише з технічними навичками, знаннями тощо, але й зі своїми особистими почуттями, професійними компетентностями, мотивами, ставленням до роботи, цінностями тощо. Тому управління працівниками в організації означає управління не лише технічними навичками, а й іншими факторами людських ресурсів.

Сфера управління людськими ресурсами раніше була обмежена працевлаштуванням, утриманням і виплатою заробітної плати. Вона поступово розширилася до надання соціальних послуг, мотивації, оцінки ефективності, управління людськими ресурсами, підтримки людських відносин, стратегічних кадрових ресурсів тощо (Коваль, 2014).

Незаперечним є факт, що функції кадрового менеджменту відрізняються від організації до організації. Отже, і кваліфікація, яка вимагається від менеджера з персоналу, відрізняється від організації до організації залежно від її характеру, розміру, місця розташування тощо.

Розглянемо особистісні якості менеджера з персоналу. Як і будь-який інший менеджер, повинен мати ініціативу, винахідливість, глибину сприйняття, зрілість суджень і аналітичні здібності та професійні компетентності на належному рівні. Крім того, менеджер з персоналу повинен бути обізнаним у трудовому законодавстві. Для менеджера з персоналу важливо розуміти поведінку людей, знати людські потреби, бажання, надії, цінності, прагнення тощо, без яких неможлива адекватна мотивація.

Менеджер з персоналу також повинен володіти іншими особистими якостями, такими як:

- інтелект: вміння спілкуватися, чітко формулювати думки, модерувати, розуміти, володіти рідною мовою, мати розумові здібності та тактовність у поводженні з людьми, здатність укладати угоди тощо.
- освітні навички: менеджер з персоналу повинен володіти навичками навчання та викладання, оскільки він повинен навчати працівників організаційному зростанню, потребам і способам розвитку тощо.
- навички виконання: очікується, що він/вона виконуватиме рішення керівництва щодо кадрових питань зі швидкістю, точністю та об'єктивністю.
- досвід і навчання: попередній досвід, безсумнівно, є перевагою за умови, що він був у відповідному середовищі та в тій же сфері. Додатковою перевагою є навчання психо-

логічним аспектам, трудовому законодавству та, зокрема, кадровому й загальному менеджменту (Корнеліус, 2005).

Отже, під кадровим менеджментом доцільно розуміти сукупність методів, принципів, способів, які забезпечують основні напрями роботи з персоналом, сприяючи ефективності діяльності підприємства. Робота HR-менеджерів, як і інших керівників, полягає у здатності поєднати досягнення цілей підприємства з інтересом до потреб найманого персоналу, ефективно виконуючи покладені на нього функції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грицай С. М. (2023). Кадровий менеджмент. навчальний посібник для магістрантів спеціальності 073 Менеджмент освітньо-професійної програми «Менеджмент та адміністрування». Суми : НВВ КЗ СОІППО, 102.
2. Дончак Л. Г., Добіжа В. В. (2018). Удосконалення кадрового менеджменту на підприємстві. *Економіка і суспільство*. 17, 233–239.
3. Коваль З. О. (2014). Менеджмент персоналу. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 452.
4. Корнеліус Н. (2005). HR-менеджмент: пошук, підбір, тренінг, адаптація, мотивація, дисципліна, етика / пер. з англ. Дніпропетровськ: Баланс Бізнес-Букс, 520 с.

Закорко Іван

(Суми, Україна)

ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНИХ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ В УМОВАХ ЗМІННОГО СЕРЕДОВИЩА

У публікації розглянуті передумови формування ефективних стратегій розвитку підприємства в умовах VUCA–світу. Визначено низку важливих переваг, які надає впровадження VUCA–стратегії, щодо прийняття підприємствами обґрунтованих управлінських рішень та підвищення їх конкурентоздатності у сучасному мінливому середовищі.

Ключові слова: *VUCA–стратегія, VUCA–світ, бізнес-модель, невизначеність, глобалізація, конкурентоздатність підприємства.*

Прискорення глобалізаційних процесів, непередбачуваність трендів світової економіки, розвиток якої ускладнюється циклічними коливаннями та гібридними політичними конфліктами, створюють серйозні виклики для бізнесу. Щоб залишатися конкурентоздатними, компаніям необхідно докласти значних зусиль для фундаментальних змін у своїй економіці, організації, технологіях, інноваціях та напрямках розвитку, а також переглянути стратегічне управління своїми перевагами. Для успішного лідерства в економіці підприємствам необхідно розвивати та ефективно використовувати інноваційні методи дослідження, які спираються на інтелектуальні інформаційні системи з постійним моніторингом зовнішніх та внутрішніх змін (Berger, 2013).

Концепція VUCA, що описує світ як нестабільний, невизначений, складний та неоднозначний, спочатку була розроблена військовими США на початку 1990-х рр. Проте в бізнесі ця ідея стала по-справжньому важливою після фінансової кризи 2008-2009 рр. і відтоді активно впливає на розвиток лідерства в багатьох організаціях. VUCA (від англ. – Volatility, Uncertainty, Complexity Ambiguity) це абревіатура, що означає мінливість, невизначеність, складність і неоднозначність – якості, які ускладнюють аналіз ситуації чи умови, реагування на неї чи планування. В умовах VUCA традиційні стратегічні підходи часто виявляються неефективними. Тому виникла потреба в нових стратегіях, які б допомагали організаціям адаптуватися та процвітати в цьому мінливому середовищі. Замість того, щоб намагатися передбачити майбутнє, VUCA– стратегії зосереджуються на розвитку гнучкості, адаптивності та стійкості організації. Вони базуються на таких ключових принципах (табл. 1).

Таблиця 1

Основні принципи VUCA-стратегії

Принцип	Зміст
Бачення (Vision) замість нестабільності (Volatility)	Повинні мати чітке бачення свого майбутнього та стратегічні цілі, які слугуватимуть орієнтиром в умовах змін.
Розуміння (Understanding) замість невизначеності (Uncertainty)	Повинні інвестувати в глибоке розуміння зовнішнього середовища, аналізувати тенденції та шукати нові можливості.
Ясність (Clarity) замість складності (Complexity)	Повинні спрощувати процеси, структуру та комунікацію, щоб забезпечити чітке розуміння ситуації всіма членами команди.
Гнучкість (Agility) замість неоднозначності (Ambiguity)	Повинні розвивати гнучкість та здатність швидко адаптуватися до нових обставин, експериментувати та вчитися на своїх помилках.

Джерело: сформовано автором на основі (Bennett, 2014).

Знання про VUCA–світ дає підприємству цілу низку важливих переваг, допомагаючи йому краще орієнтуватися, приймати обґрунтовані рішення та залишатися конкурентоздатним у сучасному мінливому середовищі. Ось основні з них:

1. Краще розуміння зовнішнього середовища. Розуміння нестабільності (Volatility), невизначеності (Uncertainty), складності (Complexity) та неоднозначності (Ambiguity) допомагає підприємству усвідомити потенційні загрози, які можуть виникнути з різних сторін (економіка, політика, технології, конкуренція тощо). Аналізуючи VUCA–фактори, підприємство може краще розпізнавати нові ринкові ніші, технологічні прориви або зміни в поведінці споживачів, які можуть стати джерелом зростання.
2. Розвиток необхідних стратегій та підходів. Знання про VUCA спонукає підприємство до розробки гнучких стратегій, які можна швидко коригувати у відповідь на зміни. Це включає впровадження Agile-методологій, створення модульних структур та розвиток здатності швидко перерозподіляти ресурси. Розуміння потенційних потрясінь допомагає підприємству будувати більш стійку бізнес-модель, включаючи диверсифікацію, створення резервів, розробку планів безперервності бізнесу та управління ризиками. В умовах невизначеності та складності інновації стають ключем до виживання та зростання. Знання про VUCA стимулює підприємство до експериментів, пошуку нових рішень та впровадження передових технологій. У VUCA–світі традиційні методи прогнозування часто неефективні. Знання про VUCA допомагає підприємству приймати рішення в умовах неповної інформації, використовуючи сценарне планування, аналіз трендів та гнучкі підходи до управління (Гросул, 2015).
3. Розвиток лідерських якостей та організаційної культури. VUCA вимагає від лідерів здатності приймати рішення в умовах невизначеності, бути гнучкими, надихати команду в часи змін та сприяти навчанню та адаптації. Розуміння VUCA підтримує створення в організації культури, де цінуються експерименти, швидке навчання на помилках та постійне вдосконалення. В умовах складності та неоднозначності ефективна комунікація та співпраця між різними підрозділами та командами стають критично важливими для координації зусиль та швидкого реагування на зміни.
4. Підвищення конкурентоздатності. Підприємства, які розуміють VUCA, краще підготовлені до швидких змін на ринку та можуть швидше реагувати на дії конкурентів. Створення адаптивного та інноваційного середовища, яке враховує реалії VUCA–світу,

може зробити підприємство більш привабливим для талановитих співробітників. Підприємства, які успішно навігують в умовах VUCA, демонструють свою стійкість та здатність до адаптації, що позитивно впливає на їхню репутацію серед клієнтів, партнерів та інвесторів.

Таким чином, знання про VUCA–світ є не просто академічною концепцією, а практичним інструментом, який допомагає підприємствам виживати, розвиватися та досягати успіху в сучасному складному та непередбачуваному бізнес-середовищі. Це знання є фундаментом для формування ефективних стратегій, розвитку гнучкої організації та виховання лідерів, здатних керувати в умовах постійних змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гросул, В. (2015). Сутність та особливості формування антикризової стратегії підприємства в умовах VUCA-світу. Бізнес-Інформ, 11, 393–399.
2. Berger, R. (2013). How to Survive in the VUCA World. Hamburg: Roland Berger.
3. Bennett, N. (2014). What VUCA Really Means for You? Harvard Business Review, 92, 1/2, 27–35.

Керечанин Наталія, Штефаньо Жанна

(Мукачево, Україна)

ІННОВАЦІЇ ЯК ОСНОВА УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

У публікації розкрито інноваційні підходи до управління навчальними закладами. Авторами зазначено, що до найбільш поширених технологій в управлінні сучасною школою варто віднести: технології проєктування; планування; прийняття управлінського рішення; стимулювання інноваційної діяльності; PR-технології; маркетингові технології, які дають змогу створити відповідні умови для оперативного й ефективного прийняття управлінського рішення. Закцентована увага на нетипових технологіях управління, серед яких: бренд-стратегії, коучинг, хакатон, тімбілдінг тощо.

Ключові слова: *інновації, управління ЗЗСО, інновіційні технології управління, бренд-стратегія, коучинг, хакатон, тімбілдінг.*

Сучасна соціально-економічна ситуація, що склалася в Україні, потребує змістовних змін у всіх сферах суспільного життя, в тому числі і в освіті. Стає очевидним, що проблеми навчання й виховання, розвитку здобувачів освіти можуть бути успішно вирішені лише при удосконаленні системи управління на основі наукових принципів, досягнень високого рівня професіоналізму, підвищення кваліфікації педагогів, модифікації підходів до організації освітнього процесу. Одним із шляхів підвищення ефективності управління ЗЗСО є впровадження у практику інновацій.

Інноваційність як здатність до оновлення, відкритість до нового стала розглядатися педагогічною наукою як провідна характеристика менеджера освіти. Сьогодні для всіх суб'єктів освітнього процесу актуальним є: креативно мислити та діяти; комплексно вирішувати проблеми; уміти керувати людьми й ухвалювати управлінські рішення; змінювати систему та способи взаємодії з іншими (вчителями, здобувачами освіти, батьками, представниками влади, громади, керівництвом територіальної громади тощо) (Калініна, 2017).

Теоретичні та практичні аспекти управління освітою та закладами освіти висвітлені у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців. Сутність інноваційних підходів, принципів, управлінських функцій та технологій управління закладами освіти розкрито Л. Ващенко, Л. Даниленко, Л. Калініною, Ю. Конаржевським тощо. Цінними для нашого дослідження є наукові доробки О. Мармази, О. Онаць, Н. Островерхової, Л. Паращенко, О. Пєхоти та інші. Учені зазначають, що концептуальною основою управління закладом освіти є: нова філософія школи; кадрова політика; внутрішньошкільна культура; тотальна якість освітніх послуг; нова ідеологія виховання; особистісний розвиток, розвиток позитивної Я-концепції керівника, вчителя, здобувача освіти тощо.

Як показує практика, для майбутніх педагогів надзвичайно важливою є обізнаність із сучасними інноваційними технологіями управління. Технологія управління – це комплекс методів, прийомів і засобів опрацювання управлінської інформації, що має на меті ухвалення та реалізацію управлінських рішень. Вона охоплює стратегію, тактику й техніку управління (Грищук, 2015). Серед нетипових технологій управління популярними є: бренд-стратегії, коучинг, хакатон, тімбілдінг, рейфреймінг, кейс-метод, психолого-педагогічні семінари. Проаналізуємо деякі з них.

Бренд-стратегія – це стратегія створення, розвитку, зміни та адаптації до ринку освітніх послуг, до створення власного педагогічного бренду; технологія формулювання й обґрунтування стратегічної ідеї, концепції розвитку навчального закладу щодо впровадження конкурентних переваг на ринку освітніх послуг з метою формування іміджу, який стимулюватиме постійний інтерес до цього бренду; інформаційно-просвітницька робота в мікрорайоні, реклама діяльності закладу, PR-кампанія, презентація діяльності закладу в ЗМІ, соціальних мережах, на виставках, здійснення дослідно-експериментальної роботи.

Цікавим на нашу думку є коучинг – сучасний інструмент інноваційного управління. Коучинг концентрується на майбутніх можливостях, а не на минулих помилках, він не вчить, а допомагає вчитися досягти успіху. Хакатон – інноваційна форма організації освітнього процесу, що сприяє пошуку нових методів роботи, активізує ефективну комунікацію, дозволяє розширювати коло партнерських зав'язків у реалізації заданих проєктів. Перевагами хакатонів є: обмеженість в часі для прийняття рішень; командотворення; практичність; неформальність; обмін навичками та ідеями; варіативність команди тощо.

Тімбілдінг – це спеціальні заходи, які розраховані на згуртування колективу, формування сильної команди, що успішно досягає поставлених цілей. Спікер здійснює тімбілдінг з членам педагогічного колективу, що допомагає виробити навички командного духу, роботи в команді, створювати атмосферу неформального спілкування, досягнення психологічного розвантаження. Варто зазначити, що особливе місце в реалізації технології тімбілдінгу-тренінгів відіграє місце їх проведення. Проведення таких заходів не в закладі освіти, а в іншому місці, незвичній атмосфері, сприяє набагато легшому виявленню неформальних лідерів, взаємин симпатій чи конфліктів, дає кращі результати (Швардак, 2022).

Таким чином, інноваційність є однією з домінуючих тенденцій розвитку сфери освіти. На основі аналізу літературних джерел, дослідження широкої управлінської практики можна виділити деякі головні напрями пошуку, розроблення та застосування управлінських нововведень: концептуально-стратегічний підхід до управління розвитком ЗЗСО; управління школою як цілісною організацією, відкритою соціальною системою; комплексний підхід до проєктного управління розвитком навчального закладу; шляхи, засоби і способи розвитку закладу освіти на основі спільності інтересів, спільності мети та єдності дій шкільного колективу; стратегічне управління як умова прискореного цілевизначеного розвитку ЗЗСО; моделювання в практиці управління розвитком освітньої організації; технологія моделювання управління розвитком

ЗЗСО; збалансованість вертикального і горизонтального способів управління навчальним закладом; впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у систему управління; управління інноваційним процесом як необхідна умова розвитку початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грищук, А. (2015). Словник українського педагога К.: КВІЦ,. 405 с.
2. Калініна, Л. М. (2017). Базовий стандарт професійної діяльності керівника нової української школи Керівник нової української школи: світоглядні орієнтири Київ: вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 52–60.
3. Швардак, М.В. (2022). Освітні тренди в умовах Нової української школи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.* Сер. 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи, 89, 136–140. https://doi.org/10.31392/NPUnc.series5.2022.89.28

Колісник Віталій, Луценко Світлана
(Суми, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У публікації розглянуто особливості управління закладом загальної середньої освіти в сучасних умовах освітньої трансформації. Охарактеризовано основні компоненти ефективного управління сучасним закладом загальної середньої освіти та виклики, з якими стикаються керівники в умовах децентралізації та автономізації освітніх закладів. Зроблені відповідні висновки щодо необхідності впровадження інноваційних підходів до управління закладами освіти.

Ключові слова: *управління закладом загальної середньої освіти, освітній менеджмент, керівник закладу освіти, інноваційні підходи, освітнє середовище.*

Сучасні трансформаційні процеси в українській освіті зумовлюють необхідність переосмислення підходів до управління закладами загальної середньої освіти. Реформа освітньої галузі, впровадження концепції Нової української школи, децентралізація, автономізація закладів освіти та зміна парадигми освітнього процесу вимагають від керівників нових компетентностей та управлінських стратегій. В умовах швидкоплинних змін та невизначеності особливої актуальності набуває проблема ефективного управління закладом освіти, здатного забезпечити якісну освіту відповідно до викликів часу та запитів суспільства.

Важливим аспектом управління закладом освіти в сучасних умовах є забезпечення його конкурентоспроможності. Керівник має вміти визначати конкурентні переваги свого закладу, формувати унікальну освітню пропозицію, яка відповідає потребам та запитам споживачів освітніх послуг. Конкурентоспроможність закладу залежить від якості освітніх послуг, професійного рівня педагогічного колективу, матеріально-технічного забезпечення, сформованості освітнього середовища, іміджу закладу.

Особливістю управління закладом загальної середньої освіти в сучасних умовах є також необхідність забезпечення якості освіти відповідно до державних стандартів та вимог. Керівник має організувати внутрішню систему забезпечення якості освіти, яка включає стратегію та процедури забезпечення якості освіти, систему оцінювання здобувачів освіти, педагогічних працівників, управлінської діяльності; забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу; створення інклюзивного освітнього середовища.

Важливою складовою управління сучасним закладом освіти є управління персоналом, яке передбачає підбір кадрів, мотивацію педагогічних працівників, створення умов для їх професійного розвитку, формування корпоративної культури закладу. Керівник має володіти навичками управління людськими ресурсами, вміти створювати команду однодумців, мотивувати педагогічних працівників до професійного зростання, забезпечувати сприятливий психологічний клімат у колективі.

У контексті реформування системи освіти особливого значення набуває здатність керівника закладу освіти до змін. Він має бути готовим до впровадження інновацій, уміти долати опір змінам, мотивувати педагогічний колектив до участі в інноваційній діяльності, забезпечувати сталий розвиток закладу в умовах змін.

Особливістю управління закладом загальної середньої освіти в сучасних умовах є також необхідність забезпечення безпечного та комфортного освітнього середовища. Керівник має створити умови для збереження життя і здоров'я учнів та працівників закладу, забезпечити протидію булінгу (цькуванню), дискримінації, насильству, формувати толерантне ставлення до різноманітності, забезпечувати психологічний комфорт усіх учасників освітнього процесу.

В умовах глобальних викликів, таких як пандемія COVID-19, військові дії та інші надзвичайні ситуації, особливого значення набуває здатність керівника закладу освіти до кризового управління. Він має вміти швидко реагувати на зміни, приймати рішення в умовах невизначеності, забезпечувати безперервність освітнього процесу в надзвичайних ситуаціях, підтримувати учасників освітнього процесу у складні часи.

Отже, управління закладом загальної середньої освіти в сучасних умовах характеризується значною складністю та багатоаспектністю. Керівник сучасного закладу освіти має поєднувати компетентності адміністратора, лідера, менеджера, стратега, маркетолога, фінансиста, психолога, що вимагає постійного професійного розвитку та самовдосконалення.

Перспективними напрямами подальших досліджень є розробка моделей ефективного управління закладом загальної середньої освіти в умовах освітніх трансформацій, визначення критеріїв оцінювання управлінської діяльності керівника закладу освіти, дослідження механізмів забезпечення якості освіти в умовах автономії закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віролайнен, О. В. (2023). Управління закладом загальної середньої освіти в умовах змішаного навчання (Дис.… доктора філософії за спеціальністю 011 – освітні, педагогічні науки). ДЗВО «Університет менеджменту освіти.URL: https://uacademic.info/ua/document/0823U100269
2. Дмитрук, З. А. (2021). Управління процесом позиціонування закладу загальної середньої освіти на регіональному ринку освітніх послуг. У М. О. Кириченко (Ред.), Тенденції та проблеми управління закладами освіти: виклики XXI ст. (41–52). ДЗВО «Університет менеджменту освіти». URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/65/part_1/24.pdf
3. Кубенко, Н. А. (2023). Особливості управління закладом загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу в сучасних умовах. *The 7th International scientific and practical conference «Scientific research in the modern world»* (С. 312). URL: https://www.academia.edu/101429058/SCIENTIFIC_RESEARCH_IN_THE_MODERN_WORLD
4. Савченко, Л. (2023). Особливості розвитку лідерських якостей керівників закладів загальної середньої освіти в умовах реформування галузі. *The 8th International scientific and practical conference «Scientific research in the modern world»*. 363. URL: https://sci-conf.com.ua/viii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-scientific-research-in-the-modern-world-1-3-06-2023-toronto-kanada-arhiv/
5. Цвєткова, І. В. (2021). Оновлення змісту управління закладом освіти в умовах реформування. *Нова українська школа: траєкторія поступу*. 47. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2929/1/problemno-orient_navchannia.pdf

Корзняков Олексій
(Миколаїв, Україна)

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПРОГРАМ І. ЛАКАТОСА ПРИ АНАЛІЗІ ТЕОРЕТИЧНОЇ ОСНОВИ ПОВЕДІНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто поведінкову економіку з точки зору методології науково-дослідницьких програм Імре Лакатоса. Проведено аналіз ключових концепцій поведінкової економіки, які можуть бути визначені як «жорстке ядро» та «захисний пояс» дослідницької програми. Обґрунтовано, що поведінкова економіка залишається прогресивною науково-дослідницькою програмою завдяки здатності пояснювати реальні економічні явища та прогнозувати нові факти. Однак, у разі втрати прогностичної сили теорії, вона може перейти у вироджену стадію. Запропонована методологія дозволяє оцінювати розвиток економічних теорій з точки зору їхньої наукової продуктивності.

Ключові слова: *поведінкова економіка, методологія науково-дослідницьких програм, Імре Лакатос, жорстке ядро, захисний пояс, прогресивна теорія, економічні прогнози, когнітивні упередження, евристики, нові факти.*

Поведінкова економіка, як одна з провідних економічних теорій сучасності, протягом свого існування зазнає критики від прихильників інших теорій, як то: відсутність єдиної теоретичної основи (Р. Поснер, Е. Глейзер); надмірна увага до експериментів, замість аналізу «реальної економіки» (Д. Кокрейн); відсутність передбачуваної сили (Ф. Кідланд, Ф. Прескот); ігнорування ринкових механізмів (Г. Беккер) тощо. Оскільки на грунті поведінкової економіки будується значна частина сучасної економічної теорії, з цього випливає актуальність аналізу поведінкової економіки не як окремої теорії, а як сукупності хронологічно і понятійно пов'язаних наукових сутностей (науково-дослідницької програми). Метою даного дослідження є визначення сутнісних одиниць в теорії поведінкової економіки з точки зору методології науково-дослідницьких програм І. Лакатоса.

Імре Лакатос вважає, що слід оцінювати не окремі теорії, а серії теорій, які утворюють послідовність разом з допоміжними гіпотезами, початковими умовами тощо. Основною вимогою, яку мислитель ставить до серії теорій, є вимога безперервного зростання (Кисляков, 2011).

Дослідницька програма, за Імре Лакатосом, складається з таких методологічних правил: негативна евристика та позитивна евристика. Негативна евристика об'єднує методологічні правила, які вказують нам, яких шляхів дослідження слід уникати. Позитивна евристика – якими шляхами треба прямувати.

Негативна евристика визначає «жорстке ядро» програми, яке вважається неспростовним. Нові допоміжні гіпотези і початкові спостереження утворюють «захисний пояс» навколо цього ядра. «Жорстке ядро» може за певних умов руйнуватися, якщо програма перестає передбачати невідомі факти («нові факти») (Кисляков, 2011).

Позитивна евристика визначає проблеми для дослідження, виділяє захисний пояс для допоміжних гіпотез, передбачає аномалії та переможно перетворює їх у підтверджуючі приклади – все це у відповідності до заздалегідь визначеної програмою проблеми.

Сприйняття методології Імре Лакатоса світовою економічною спільнотою можливо (Gonzalez, 2014) розділити на 3 періоди: початковий період обнадійливого ставлення (1972–1974), середній період більшого впливу (1974–1989) та критична позиція пізнішого періоду (з 1989 року). Не дивлячись на те, що пізніший період виявляє недовіру до методології дослідницьких програм як адекватного способу структурування серії економічних теорій, цей період також демонструє поновлений інтерес до того, що, ймовірно, є його основним внеском у оцінку дослідницьких програм – передбачення «нових фактів». В. Гонсалез (Gonzalez, 2014) вважає, що передбачення нових фактів слід враховувати як при оцінці економічних теорій, так і при оцінці економічних методологій.

Загальна оцінка економічної наукової літератури, заснованої на ідеях Лакатоса, є вкрай складною, оскільки багато економістів, які працювали у цьому напрямку, не надто ретельно використовували лакатосівську термінологію. Через цю невідповідність «жорсткі ядра», «евристики» та (особливо) «нові факти» часто мало нагадують їхні аналоги у теорії Лакатоса або їхнє використання в реконструкціях у фізичних науках (Hands, D.W. (2007).

В сучасному науковому дискурсі України, неординарними подіями є докторські монографії, автори яких відверто ґрунтують свої наукові пошуки на методології аналізу дослідницьких програм І. Лакатоса. У світовій соціології, як і в інших соціальних та поведінкових науках, методологія аналізу дослідницьких програм застосовується вже кілька десятиліть поспіль (Резнік, 2021).

Аналіз поведінкової економіки як науково-дослідницької програми. Якщо розглянути основні теорії, гіпотези та «нові факти» поведінкової економіки як науково-дослідницьку програму з точки зору І. Лакатоса, пропонується виділити таке «жорстке ядро»:

1. Люди не завжди діють раціонально, їхні рішення часто піддаються когнітивним упередженням.
2. Емоції, соціальні фактори та психологічні особливості впливають на економічну поведінку.
3. Люди не оптимізують вибір, а користуються «евристиками» (спрощеними правилами прийняття рішень).
4. Обмежена раціональність та самоконтроль ведуть до поведінкових аномалій.

Грунтуючись на складі «жорсткого ядра» пропонується сформувати такий «захисний пояс»:

1. «Ефект втрати» (Loss Aversion) (Kőszegi, 2007). Люди більше бояться втрат, ніж цінують еквівалентні виграші.
2. «Гіперболічне дисконтування»: Люди мають тенденцію переоцінювати короткострокові вигоди над довгостроковими.
3. «Наджинг» (Nudging) (Thaler, 2007). Незначні зміни в підході до прийняття рішень можуть значно впливати на поведінку людей.
4. «Обмежений альтруїзм»: Люди діють не лише у власних інтересах, але враховують також і соціальні фактори.

За І. Лакатосом, науково-дослідницька програма є прогресивною, якщо кожна нова теорія має деякий додатковий емпіричний зміст у порівнянн із попередніми і прогнозує «нові факти». Тому теоретично прогресивна теорія є водночас і емпірично прогресивною (Кисляков, 2011). Прогресивність поведінкової економіки підтверджується її здатністю пояснювати реальні економічні явища, які неокласична економіка не могла передбачити, наприклад:

1. Фінансові бульбашки, як результат ірраціональної поведінки інвесторів.
2. Помилки в заощадженні на пенсію – люди відкладають фінансові рішення через «прокрастинацію».
3. Споживчі парадокси. Вплив маркетингових маніпуляцій змушують людей купувати більше, ніж їм потрібно.
4. Поведінкове регулювання. Уряди використовують «наджинг» для заохочення «правильних» фінансових та соціальних рішень.

Таким чином, не дивлячись на критику щодо застосування методології науково-дослідницьких програм І. Лакатоса у минулі роки, виникає цілком реальна можливість розглянути поведінкову економіку як предмет застосування цієї методології. Припускається, що кожна економічна теорія (або науково-дослідницька програма) завжди матиме слабкості виражені у неможливості остаточно її доветси. Але методологія запропонована І. Лакатосом цілком здатна бути використаною в оцінці економічної теорії з точки зору її прогресивності або стагнації. Якщо поведінкова економіка продовжуватиме розширювати своє пояснення та передбачати нові факти, вона залишиться прогресивною дослідницькою програмою. Якщо ж її концепції почнуть просто «захищати» основні гіпотези без емпіричного підтвердження, вона може перейти у вироджену стадію. Ця окреслена проблематика може стати предметом для подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кисляков, В. П., Дрожанова, О. М., & Ступак, О. П. (2011). Вступ до філософії науки: навч. посіб. (за наук. ред. О. М. Дубового). Миколаїв: Видавництво НУК, 125.
2. Резнік, В. (2021). Аналіз дослідницьких програм: соціологічний ракурс. Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 198.
3. Gonzalez, W. J. (2014) The Evolution of Lakatos's Repercussion on the Methodology of Economics. HOPOS: *The Journal of the International Society for the History of Philosophy of Science,* 4(1).
4. Hands, D.W. (2007). Popper and Lakatos in Economic Methodology.
5. Kőszegi, B., & Rabin, M. (2007). Reference-Dependent Risk Attitudes. *American Economic Review*, 97(4), 1047–1073.
6. Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2007). Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness. Yale University Press.

Кривоколіско Тетяна, Прядко Любов
(Суми, Україна)

ІНКЛЮЗИВНА КУЛЬТУРА КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У дослідженні розкрито значення інклюзивної культури для керівників закладів загальної середньої освіти, визначено дефініцію поняття «інклюзивна культура закладу середньої освіти». В аспекті формування інклюзивної культури автор виділяє інклюзивні цінності освіти, які визначають нову парадигму освітніх відносин, орієнтують на гуманістичний характер самої освіти та полягають у восьми принципах інклюзивної освіти. На підставі теоретичного аналізу автор визначає внутрішню і зовнішню структури інклюзивної культури.

Ключові слова: *інклюзія, інклюзивна культура, заклад загальної середньої освіти, діти з особливими освітніми потребами.*

Вагому роль у виробленні освітньої політики інклюзивного навчального закладу, його культури, матеріально-технічного забезпечення, якості добору членів команди фахівців і, зрештою, ефективності інтегрованого супроводу дітей з особливими освітніми потребами відіграє керівник закладу освіти, у якого на належному рівні сформована інклюзивна культура.

Інклюзія передбачає, що всі, хто включений у процес роботи з дітьми з особливими потребами, не акцентують увагу на порушеннях дитини, а, навпаки сприймають її спосіб життя і підтримують її такою, як вона є. Зрозуміло, що такий підхід потребує відповідної різносторонньої підготовки і вчителів, і батьків, і здобувачів освіти, і громадської, і членів адміністрації закладу освіти, в якому навчаються діти з особливими потребами. Позитивний результат роботи у цьому випадку залежить від психолого-педагогічного супроводу командою спеціалістів, які будуть працювати з ними. Відтак, діяльність адміністрації має бути спрямована на створення інклюзивної культури, підтримку вчителів, створення доступної інфраструктури, співпрацю з батьками та громадськістю (Губарь, 2024).

Інклюзивна культура закладу освіти – це середовище, де кожен учасник освітнього процесу, незалежно від його індивідуальних особливостей, відчуває себе прийнятим, підтриманим та шанованим. Це атмосфера, яка сприяє розумінню та прийняттю різноманітності, де усі учні, батьки та працівники закладу взаємодіють на основі взаємоповаги, взаєморозуміння та співпраці. Інклюзивна культура покликана забезпечити рівні можливості для всіх учасників освітнього процесу та створити середовище, де кожен може розвиватися і відчувати себе повноцінним членом спільноти.

Наукові дослідження свідчать про неоднозначне трактування поняття «інклюзивна культура»:

- особлива філософія, згідно з якою цінності, знання про інклюзивну освіту і відповідальність прийняті і розділені між всіма учасниками цього процесу;
- частина загальної культури закладу вищої освіти, спрямованої на забезпечення підтримки спільних цінностей інклюзії, високий рівень якої сприяє підвищенню ефективності процесу інклюзії в цілому;
- унікальний мікроклімат довіри, який сприяє розвиткові

взаємозалежних відносин сім'ї та навчального закладу, що дозволяють уникнути конфлікт них ситуацій і завдати потенційної шкоди кожному учаснику процесу;

- особлива інклюзивна атмосфера, в якій впроваджуються модифікації, адаптовані до потреб дитини з ООП і органічно вплетені в його загальну структуру, що надає педагогам можливість отримання різноманітної підтримки як з боку адміністрації, так і з боку інших педагогів, що дозволяє знизити ризик виникнення багатьох протиріч;
- фундаментальна основа для створення культури інклюзивного суспільства, в якому різноманіття потреб вітається, підтримується, акумулюється суспільством, забезпечуючи можливість досягнення високих результатів відповідно до цілей інклюзивної освіти та забезпечуючи збереження, прийняття, співпрацю і стимулювання безперервного вдосконалення педагогічної спільноти і суспільства в цілому (Качалова, 2018).

На підставі перерахованих вище дефініцій поняття «інклюзивної культури» її можна розглядати як в широкому, так і у вузькому сенсі.

Тому в нашому дослідженні ми визначаємо внутрішню і зовнішню структури інклюзивної культури закладу загальної середньої освіти.

Зовнішня інклюзивна культура – це організація освітнього простору відповідно до принципів доступності та безпеки; адаптовані освітні програми, спеціальні методи навчання і виховання, підручники, навчальні посібники, дидактичні матеріали, технічні засоби, команда фахівців і т. ін.

Внутрішня структура інклюзивної культури вищого навчального закладу – це ціннісно-смислові основи інклюзивної політики і практики освітньої організації, норми відносин суб'єктів освітнього процесу (система уявлень, правил, установок, цінностей і моделей поведінки, загальних для групи і є умовою стійкості групи).

Таким чином, інклюзивна культура керівника закладу загальної середньої освіти перебуває на межі свого становлення і має багато невирішених завдань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Губарь, О.Г., Пахомова, Н.Г. (2024) Інклюзивна культура в освітньому просторі: проблеми та перспективи. *Inclusion and Diversity*, 3, 25–33.
2. Качалова, Т.В. (2018) Формування інклюзивної культури закладу вищої освіти. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Психолого-педагогічні науки, 3. 35-44.

Кудріна Анна
(Суми, Україна)

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У публікації розглянуто шляхи удосконалення системи управління ефективністю діяльності аграрного підприємства через оптимізацію структури капіталу. Визначено, що завдяки узгодженій реалізації організаційних, фінансово-ресурсних, технічних, операційних та юридичних заходів, будь-яке аграрне підприємство зможе перейти до збалансованої структури капіталу, що забезпечить і його стійкість, і оптимальне використання ефекту левериджу.

Ключові слова: *управління, ефективність, аграрне підприємство, система управління*

Оптимізація структури капіталу для аграрного підприємства в умовах воєнного часу полягає у забезпеченні збалансованого співвідношення власних та позикових коштів, що сприятиме підвищенню рентабельності власного капіталу і зниженню фінансових ризиків.

При оптимізації капіталу підприємства варто враховувати наступні чинники:

- у сучасних умовах війни критичною стає безпосередня загроза для інфраструктури, пошкодження складів, транспортних вузлів та комунікаційних мереж призводить до зростання витрат на відновлення та модернізацію об’єктів, що безпосередньо впливає на структуру капіталу. Фінансова стратегія має передбачати резерви для аварійних ремонтів, впровадження систем захисту майна та інвестиції в безпечні локації, що дозволить знизити ризики від руйнувань та забезпечити безперервність операцій (Нікітенко, 2020. С. 208–213).

- можливе зростання операційних витрат через підвищення цін на страхування майна та вантажів, в умовах підвищеного ризику для аграрної логістики в умовах війни, страхова премія може значно зростати, що напряму впливає на вартість залучених фінансових ресурсів. Підприємству необхідно ретельно аналізувати умови страхових договорів, а також шукати альтернативні методи мінімізації ризиків, наприклад, через створення внутрішніх резервів або співпрацю з інституціями, що спеціалізуються на фінансових продуктах.
- високий рівень інфляції, валютна нестабільність та зростання процентних ставок створюють додатковий тиск на оптимізацію капіталу. Для аграрного сектора, де сезонність і циклічність виробництва мають особливе значення, важливо забезпечити достатню ліквідність для покриття періодів зниження обсягів виробництва. Відповідно, це буде вимагати реструктуризації довгострокових зобов'язань, перегляду умов кредитування та застосування гнучких фінансових інструментів, які дозволять адаптувати структуру капіталу до стрімких змін економічного середовища (Тюхтенко, Худолей, Гарафонова, 2022, С. 161–176).
- у агросекторі важливими стають специфічні ризики, пов'язані з кліматичними та сезонними факторами. Війна ускладнює доступ до ринків збуту, порушує ланцюги постачання та змушує враховувати додаткові витрати на логістику, пов'язані з обхідними маршрутами та повільним переміщенням товарів. Вона накладає додаткове навантаження на фінансову модель підприємства, що вимагає врахування ризиків не тільки з боку бойових дій, але й з боку природних та сезонних коливань (Нечипорук, Таранич, 2023, С.1–7).
- в умовах війни також зростає роль державної підтримки та міжнародних програм фінансування. Підприємству доцільно активно відслідковувати можливості отримання субсидій, грантів або пільгових кредитних ресурсів, спрямованих на відновлення критичної інфраструктури та підтримку стратегічних галузей економіки.
- цифровізація логістичних процесів та впровадження новітніх технологій може стати як засобом зниження операційних витрат, так і способом підвищення прозорості фінансо-

вих потоків. Використання сучасних систем управління запасами, автоматизація процесів обліку та аналітики дозволяють оперативно реагувати на змінні умови ринку та мінімізувати фінансові втрати, пов'язані з перебоями в роботі підприємства (Кравченко, 2024, С. 1–6). Для того, щоб реалізувати вирішення даної проблеми потрібно активізувати зусилля в наступних напрямках (рис.1):

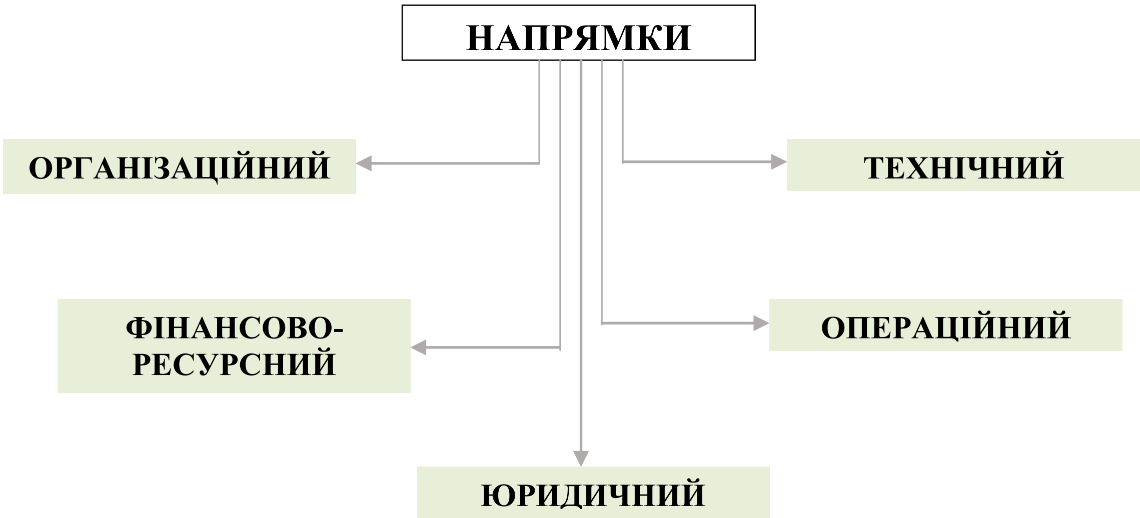

Рисунок 1. Напрямки оптимізації структури капіталу аграрного підприємства

Отже, завдяки узгодженій реалізації організаційних, фінансово-ресурсних, технічних, операційних та юридичних заходів, будь-яке аграрне підприємство зможе перейти до збалансованої структури капіталу, що забезпечить і його стійкість, і оптимальне використання ефекту левериджу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нікітенко, К. С. (2020). Підходи до фінансування підприємницької діяльності в Україні. *Гроші, фінанси і кредит*, 1, 208–213.
2. Нечипорук, А. А., Таранич, О. В. (2023). Управління ефективністю виробничої діяльності підприємства: сутність та значення. *Економіка і суспільство*, 56, 1–7.
3. Кравченко, В. О. (2024). Ефективність діяльності підприємства: зміст, види та роль у сучасних умовах. *Економіка і суспільство*, 65, 1–6.
4. Тюхтенко, Н. А., Худолей, В. Ю., Гарафонова, О. І. (2022). Методологія управління ефективністю діяльності бізнес-організацій в контексті стратегічної цифровізації. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*, 21(2(51)162), 161–176.

Кумеда Владислав
(Суми, Україна)

РОЗВИТОК ПРОДУКТОВИХ МАГАЗИНІВ В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОГО ТИСКУ

У статті розкрито розвиток продуктових магазинів в сучасних умовах, розглянуто вплив конкурентного тиску на розвиток продуктових магазинів, проаналізовано основні вимоги до продуктових магазинів в сучасному конкурентоспроможному середовищі та запропоновано рекомендації щодо ефективного розвитку продуктових магазинів.

Ключові слова: *продуктовий магазин, розвиток, тиск, конкуренція, споживачі.*

У сучасному ринковому середовищі розвиток продуктових магазинів відбувається в умовах жорсткої конкуренції, що постійно зростає через активну присутність великих торговельних мереж, онлайн-платформ і зміну споживчих уподобань. Покупці стають більш вибагливими, очікуючи не лише якісного товару за прийнятною ціною, а й високого рівня обслуговування, зручного формату покупок, цифрових рішень і персоналізованого підходу. Це змушує продуктові магазини оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища, впроваджуючи інновації, покращуючи внутрішні процеси та шукаючи нові шляхи для залучення і утримання клієнтів. Важливу роль у цьому процесі відіграють гнучке управління, впровадження сучасних технологій, оптимізація асортиментної політики та розвиток системи лояльності. Успішна реалізація цих підходів дає змогу закладам торгівлі не лише зберігати позиції на ринку, а й зміцнювати конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі.

Конкуренція серед продуктових магазинів є важливим фактором, який визначає не лише економічну ситуацію в конкретному сегменті ринку, а й напрямки розвитку торгівлі в цілому. У сучасних умовах роздрібна торгівля продуктами харчування стикається з численними викликами через високий рівень конкуренції з боку великих торговельних мереж, онлайн-магазинів, а також з урахуванням змін у поведінці споживачів (Власова, 2015).

Основні форми конкуренції в продуктовій роздрібній торгівлі включають не лише боротьбу за ціну, а й за якість обслуговування, асортимент товарів, зручність покупок, а також впровадження інноваційних технологій. Наприклад, запровадження програм лояльності, системи онлайн-замовлень, доставки або навіть використання додаткових послуг (як-от консалтинг чи кулінарні майстер-класи) дозволяє магазинам відрізнятися від конкурентів. Крім того, значну роль відіграє ефективне управління запасами та оптимізація логістичних процесів, що дозволяє знижувати витрати і забезпечувати своєчасне постачання продукції (Підприємництво і торгівля, 2018).

В умовах посиленої конкуренції особливу увагу слід приділяти не лише зовнішнім чинникам, а й внутрішнім процесам управління. Наприклад, вдосконалення персоналу, мотивація продавців, навчання новим технологіям обслуговування клієнтів, а також моніторинг та аналіз ринку допомагають компанії зберігати конкурентні переваги. В умовах глобалізації ринку і постійного оновлення вимог споживачів, для продуктових магазинів важливо не лише слідкувати за трендами, а й здатність до швидкої адаптації та впровадження інноваційних рішень, що дозволяють їм залишатися лідерами на ринку.

Таким чином, в сучасних умовах конкурентного тиску розвиток продуктових магазинів вимагає не лише адаптації до змінюваних умов ринку, але й впровадження інноваційних підходів у процеси управління, обслуговування клієнтів і логістику. Конкуренція серед роздрібних торговців є складною і багатогранною, включаючи фактори ціни, якості обслуговування, асортименту та нових технологій. Продуктові магазини, які здатні оперативно реагувати на зміну споживчих уподобань, зберігати високу якість обслуговування і впроваджувати інновації, мають значно більше шансів зберегти свою конкурентоспроможність на ринку.

Ключовими напрямами успішного розвитку є оптимізація внутрішніх процесів, покращення управління асортиментом, розширення послуг і посилення взаємодії з клієнтами через програми лояльності та інші інструменти. Застосування сучасних технологій, таких як електронна комерція, онлайн-замовлення та доставка, також дозволяє значно підвищити ефективність роботи магазинів і залучити нових клієнтів. У кінцевому підсумку, успіх продуктових магазинів залежить від здатності до швидкої адаптації, інноваційності та ефективного управління в умовах змінного ринкового середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Власова, Н.О., Гросул, В.А., Краснокутская, Н.С., Круглова, О.А. (2015). Економіка торгівлі: навч. посіб. Харків: Світ Книг, 473 с.
2. Підприємництво і торгівля (2018): збірник наукових праць Куцик П. О. та ін.. Львів: Видавництво Львівського торговельно- економічного університету, 22. 162 с.

Лисянська Дар'я, Єфремова Галина

(Суми, Україна)

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖЕРА ОСВІТНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

У публікації проаналізовані основні аспекти професійної компетентності сучасного менеджера освіти. Розглянуті етапи розвитку професійної компетентності сучасного управлінця та визначені основні наукові підходи щодо класифікації складових професійної компетентності менеджера освітньої організації. Зроблені відповідні висновки та узагальнення.

Ключові слова: *менеджер освітньої організації, компетентність, професійна компетентність, складові професійної компетентності.*

Освіта сьогодні є основою добробуту як суспільства в цілому, так і кожної людини зокрема. Процес підготовки компетентного менеджера освітньої організації є однією з головних проблем професійної підготовки. Професійна компетентність набуває останнім часом все більшої актуальності у зв'язку з постійною трансформацією соціального досвіду, модернізацією сфери професійної освіти, створенням найрізноманітніших різновидів авторських педагогічних систем, зростанням рівня вимог соціуму до фахівця. У цьому аспекті актуальним завданням сучасного менеджменту є підготовка компетентних управлінців, здатних розвивати свої професійні риси, працювати нестандартно, творчо, відповідально ставитися до своїх професійних обов'язків.

Розвиток професійної компетентності менеджера освіти – це динамічний процес засвоєння та модернізації професійного досвіду, індивідуальних професійних якостей, що передбачає безперервний розвиток та самовдосконалення.

Можна виділити етапи розвитку професійної компетентності:

- самоаналіз та усвідомлення необхідності вдосконалення;
- планування саморозвитку (мети, завдання, шляхи роз-

в'язання);

- самопрояв, аналіз, самокоригування.

У свою чергу, розвиток професійної компетентності менеджера освітньої організації – процес циклічний, так як у ході педагогічної діяльності необхідне постійне підвищення професіоналізму, а означені етапи повторюються, але в новій якості (Винничук, 2020, С.19-30).

Менеджеру освітньої організації необхідне постійне самовдосконалення. Досвід, що постійно не збагачується припливом нових знань, перестає бути джерелом руху. Якість освіти визначається не тільки здатністю управлінця володіти сукупністю технологічних навичок, а й здатністю до професійного мислення на рівні сучасних та перспективних технологій, а також здатністю до постійного самовдосконалення. Для планування професійного розвитку необхідно починати з самооцінювання, яке дає підстави обрати актуальний зміст, що дійсно вплине на результати його професійної діяльності і дасть можливість підвищити якість своєї підготовки.

Сучасні дослідники пропонують різні підходи щодо визначення складових професійної компетентності менеджерів освіти. За міркуваннями В. Жигірь, професійна компетентність охоплює такі ланки: загальнокультурну, комунікативну, психолого-педагогічну, управлінську та стратегічну.

У дослідженнях Л. Вознюк встановлено, що професійна компетентність менеджера освітньої сфери має такі складові:

- знання та розуміння природи управлінської праці та процесів менеджменту;
- знання посадових та функціональних обов'язків менеджера освіти;
- уміння використовувати інформаційно-комп'ютерні технології та інші засоби комунікацій, необхідних у процесі управлінської праці;
- людинознавча компетентність;
- володіння мистецтвом налагодження зовнішніх зв'язків;
- здатність до самооцінки, уміння робити правильні висновки (Березюк, 2021).

У своїх дослідженнях Т. Іванова стверджує, що основними змістовими складовими професійної компетентності керівника освітньої установи можна вважати спеціальні, загальні, особистісні, організаційні, комунікативні компетенції (Смирнова, 2023).

Таким чином, необхідним для сучасного управління в освітній галузі є потреба поєднання та одночасної реалізації декількох функцій в процесі виконання професійних дій. Така професійна ситуація зумовлює накладання додаткових функцій та управлінських стратегій, внаслідок чого відбувається формування нових компонентів професійної компетенції сучасного менеджера освітньої організації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березюк, Т П. (2021). Психологічні особливості розвитку професійної компетентності майбутніх менеджерів невиробничої сфери у вищих навчальних закладах (дис. … канд. психол. наук : 19.00.07). Київ.
2. Смирнова, Г.А. (2023). Управління розвитком креативності сучасного менеджера освіти як педагогічна та управлінська проблема(кваліфікаційна робота магістра ОАНО, кафедра педагогіки та освітнього менеджменту, спец. 011 Освітні, педагогічні науки, наук.). Одеса.
3. Винничук, О.Т. (2020). Педагогічний менеджмент як теорія і практика управління освітнім процесом. *Актуальні проблеми управління закладами освіти в контексті стратегії модернізації освітньої галузі*, В. П. Кравця., Г. М. Мешко (ред.), (сс.19-30). Тернопіль: ТИПУ ім. В. Гнатюка.

Марцин Олена
(Миколаїв, Україна)

ГРАНТОВЕ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЄКТІВ В УКРАЇНІ: БАР'ЄРИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

У тезах розглядається грантове фінансування як важливий інструмент розвитку інновацій в Україні, зокрема в умовах війни. Проаналізовано основні недоліки, які заважають організаціям отримувати гранти. Зокрема такими недоліками є ігнорування вимог донора організаціями, завищенням бюджетів без обґрунтування та нечіткими запитами. Окремо висвітлено необхідність удосконалення процесу подачі заявок шляхом використання чек-листів для регулювання донорської допомоги, чіткого обґрунтування кошторисів і впровадження SMART-цілей.

Ключові слова: *грантове фінансування, інновації, залучення грантів, подача заявок, SMART-цілі.*

В умовах війни та економічної нестабільності саме гранти стають важливим джерелом підтримки для стартапів, наукових розробок та малого бізнесу. Дослідження можливостей грантового фінансування дозволяє визначити ефективні механізми залучення коштів та сприяє розвитку інноваційної екосистеми країни.

Грантове фінансування інноваційної діяльності в Україні є предметом досліджень багатьох науковців. Зокрема, Любомир Зінич та Василь Зінич аналізували (Зінич, 2024) правові аспекти грантового фінансування як інструменту реалізації державної політики у сфері інновацій. Ірина Абрамова та Павло Поплавський досліджували (Абрамова, 2024) механізми фінансування міжнародних грантових угод у сферах науки та інновацій через призму декомпозиційної моделі. Так, у статті «Грантове фінансування інноваційної діяльності малого та середнього бізнесу» розглядаються теоретико-методичні аспекти та практичні рекомендації щодо розвитку механізму грантового фінансування в Україні. У дослідженні «Роль та значення успішного фінансування проєктів для інноваційного розвитку підприємства» акцентується увага на важливості ефективної фінансової системи для впровадження інновацій, зокрема в будівельній галузі.

Проблема грантового фінансування інновацій в Україні є актуальною, оскільки, попри значну кількість досліджень, залишається низка невирішених питань. Зокрема, більшість наукових праць зосереджена на загальних аспектах грантового фінансування, тоді як практичні механізми його залучення для стартапів, малого бізнесу та наукових розробок у кризових умовах, зокрема під час війни, потребують глибшого аналізу.

Наша робота спрямована на аналіз перешкод, що заважають залученню грантового фінансування та розробку пропозицій для підвищення ефективності використання грантових можливостей.

З огляду на сучасний стан розвитку грантового фінансування в Україні, його ефективність залишається недостатньо високою через низку факторів. Попри наявність численних міжнародних і державних програм, значна частина українських підприємців, стартапів і науковців не можуть повною мірою скористатися цими можливостями. Зокрема, голова ГО «GoLOCAL» Ігор Комендо розповів (Комендо, 2020), що у процесі подання грантових заявок організації та фізичні особи роблять такі типові помилки як:

1. Ігнорування вимог донора у 99% випадків призводить до того, що заявку навіть не будуть розглядати. Для грантодавця заявка – єдине джерело інформації про проєкт, тому кожна виконана чи не виконана вимога на даному етапі має вагу золота.

Одним із найефективніших підходів для забезпечення відповідності заявки вимогам грантодавця є чек-лист відповідності. Перед подачею заявки необхідно створити детальний список усіх критеріїв і вимог, які висуває донор, і перевіряти заявку по кожному пункту. Чек-лист може містити такі розділи, як відповідність тематиці гранту, чіткість цілей і завдань, наявність бюджету у потрібному форматі, правильність заповнення всіх обов'язкових полів та додавання необхідних документів. Перед фінальним поданням заявку слід ще раз звірити з цим списком, що допоможе уникнути пропущених вимог і підвищить шанси на успіх.

2. Завищення бюджетів без обґрунтування та реалістичного плану витрат, адже донори відразу відсіюють проєкти, де бачать нереалістичні статті витрат.

Щоб уникнути даної проблеми підприємцям варто застосовувати метод деталізованого кошторису. Це означає, що кожна стаття витрат повинна мати чітке пояснення, на чому вона ґрунтується. Найкращий підхід – використовувати ринкові ціни, комерційні пропозиції або середні розрахункові показники, які можна підтвердити.

Також слід розробити логічний зв'язок між діяльностями та витратами – кожен пункт бюджету має відповідати конкретному завданню чи активності проєкту. Це покаже донору, що гроші розподілені раціонально, і підвищить довіру до заявки.

Додатково можна передбачити оптимізацію витрат – перевірити, чи можна скоротити деякі статті без шкоди для проєкту, наприклад, через партнерства, волонтерів або ефективніші механізми закупівель.

3. Нечіткий запит, який свідчить про нерозуміння кінцевої мети фінансування. Щоб продемонструвати донору розуміння кінцевої мети фінансування, необхідно застосовувати SMART-підхід (Specific, Measurable, Achievable, Relevant, Time-bound) під час формулювання цілей і очікуваних результатів.

Запит має чітко відповідати питанням: що саме буде зроблено, які результати будуть досягнуті, як їх можна виміряти, наскільки це реально та в які строки. Наприклад, замість загального формулювання «покращення дозвілля дітей» варто написати: «Протягом 6 місяців створити та обладнати дитячий майданчик для 50 дітей у парку, організувавши щотижневі ігрові активності для мінімум 30 учасників».

Таким чином, у нашій роботі ми проаналізували основні причини відмов грантодавців до потенційних грантоотримувачів, якими є ігнорування вимог грантодавців, завищення бюджетів та нечітке бачення фінального impact-у від проєкту. Якщо українські бізнесмени не будуть створювати для себе дані перешкоди, а підуть запропонованим шляхом у вигляді використання чек-листів з правилами донорської допомоги, чіткому обгрунтуванні кошторисів та використанню SMART-цілей, то це допоможе українським підприємцям і організаціям розвиватися швидше, впроваджувати інновації та підвищувати свою конкурентоспроможність на світовому ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зінич, Л., Зінич, В. (2024). Правові аспекти грантового фінансування як інструменту реалізації державної політики у сфері інновацій. *Збірник наукових статей.* URL: https://journals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/download/8482/8605/26417
2. Абрамова, І.В., Поплавський, П.Г. (2024.) Фінансування міжнародних грантових угод у сферах науки та інновацій через призму декомпозиційної моделі. *Бізнес-інформ*. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-4_0-pages-26_31.pdf
3. Комендо, І. (2020). Як українському підприємцю отримати грант? URL: https://ufuture.com/uk/yak-ukrayinskomu-pidpriyemtsyu-otrimati-grant-igor-komendo-golova-go-golocal/

Нікітенко Андрій, Івашина Людмила
(Суми, Україна)

ВПЛИВ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ НА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

У статті розкрито сутність креативного мислення, розглянуто вплив креативного мислення на інноваційний розвиток закладу освіти, проаналізовано основні вимоги до інноваційного розвитку закладу освіти та визначено основні завдання педагогів .

Ключові слова: *креативне мислення, інновації, розвиток, заклад освіти, педагог, педагогічний колектив.*

Сучасна система освіти характеризується необхідністю постійного оновлення в умовах цифровізації, швидких суспільних трансформацій та зростання вимог до якості підготовки здобувачів освіти. У цьому контексті особливої актуальності набуває розвиток інноваційних процесів у закладах освіти, які спрямовані на підвищення ефективності навчання, управління та організації освітнього середовища. Одним із ключових факторів, що сприяє цьому розвитку, є креативне мислення – здатність генерувати нестандартні ідеї, бачити нові можливості та знаходити оригінальні шляхи розв'язання проблем. Креативне мислення в освітньому контексті стає не лише характеристикою окремого педагога чи управлінця, але й важливою умовою формування інноваційної культури закладу в цілому.

Креативне мислення – це здатність людини виходити за межі шаблонного сприйняття світу, генерувати нові ідеї, створювати нестандартні рішення та підходити до завдань з оригінальної точки зору. Воно є важливим елементом інтелектуального розвитку особистості, адже дозволяє не лише засвоювати знання, а й переосмислювати їх, створювати нові концепції та продукувати інновації. У сучасному суспільстві, де інформація змінюється швидко, а потреба в унікальних рішеннях зростає, креативне мислення стає однією з ключових навичок 21-го століття (Мозгова, 2016).

Формування креативного мислення є важливим завданням як для системи освіти, так і для кожної окремої особистості. Його розвиток потребує сприятливого середовища, в якому заохочується самостійність, відкритість до нових ідей, експериментування та свобода від страху зробити помилку. Освітні заклади, що впроваджують інноваційні методики, проєктну діяльність, міждисциплінарні підходи та критичне мислення, мають більші шанси виховати покоління креативних і самостійних мислителів.

Креативне мислення не є вродженою якістю – його можна цілеспрямовано розвивати. Через вправи на уяву, вирішення нестандартних задач, роботу в команді та обговорення різних поглядів учні і студенти вчаться бачити альтернативи, шукати нові підходи і створювати власні ідеї. Таким чином, розвиток креативного мислення не лише збагачує інтелектуальний потенціал особистості, а й сприяє формуванню активного громадянина, здатного адаптуватися до викликів сучасного світу та впливати на інноваційний розвиток закладу освіти, що передбачає впровадження нових ідей, технологій, методів навчання та управління з метою підвищення якості освітнього процесу та ефективності функціонування закладу.

Ключовими напрямами інноваційного розвитку є цифровізація освітнього середовища, впровадження компетентнісного підходу, розвиток STEM-освіти, інтеграція креативного та критичного мислення в навчальний процес, що сприяє створенню конкурентоспроможного освітнього простору, де формуються ініціативні, відповідальні та творчі особистості.

Отже, креативне мислення є одним із ключових чинників, що визначають успішність інноваційного розвитку закладу освіти. Саме здатність педагогів, управлінців і здобувачів освіти генерувати нові ідеї, шукати нестандартні рішення та адаптуватися до змін створює підґрунтя для ефективного впровадження освітніх інновацій. Розвиток креативного мислення сприяє формуванню відкритого, гнучкого й динамічного освітнього середовища, яке відповідає сучасним потребам суспільства та ринку праці. У свою чергу, інноваційна діяльність закладу освіти, заснована на творчому потенціалі його учасників, забезпечує підвищення якості освіти, професійне зростання педагогів і всебічний розвиток учнівської молоді. Таким чином, формування та підтримка креативного мислення має стати стратегічним пріоритетом кожного освітнього закладу, який прагне розвитку, конкурентоспроможності й сталого майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мозгова, Л.А. (2016). Модель керівника навчального закладу в сучасному освітньому просторі: управлінський аспект. *Народна освіта: електронне фахове видання.* Вип.1(28). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3896 (дата звернення 01.04.2025)

Нікула Наталя
(Чернівці, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У публікації автором розкрито основні особливості реалізації стратегічного управління закладом освіти в контексті реалізації нової української школи. Проаналізовано основні нормативні документи системи освіти України, які обґрунтовують актуальність обраної теми. Проаналізовано ключові поняття стратегічного управління, розкрито основні теоретичні аспекти та шляхи його реалізації.

Ключові слова: *стратегія, стратегічне управління, особливості стратегічного управління.*

Сучасна освіта зазнає суттєвих трансформацій у зв'язку з військовими діями, діджиталізацією, реформуванням освітньої сфери та новими суспільними викликами. В умовах реформування системи освіти України, зокрема реалізації концепції «Нова українська школа», стратегічне управління закладом загальної середньої освіти набуває особливої актуальності. Зокрема, Закон України «Про освіту» (2017 р.) визначає автономію закладів освіти, що вимагає розробки довгострокових стратегій їх розвитку. Концепція НУШ (2016 р.) вимагає створення нового освітнього середовища, що також потребує чіткого стратегічного планування таких змін.

Проблема стратегічного управління актуалізується й тими факторами, що відповідно до реформи децентралізації, громади отримали більше повноважень у фінансуванні та розвитку закладів загальної середньої освіти, що потребує ефективних стратегічних рішень. Виходячи з цього, керівники шкіл повинні вміти залучати додаткові ресурси, розвивати партнерство з місцевими громадами та міжнародними освітніми проєктами. Важливим фактором, який впливає на необхідність впровадження стратегічного управління є інтеграція технологій в освітній процес таких як: електронні журнали, дистанційне навчання, тощо, яке потребує стратегічного підходу до цифрового розвитку школи. А зміни в соціальних і педагогічних підходах, зокрема, орієнтація на компетентнісний підхід, інклюзивну освіту та персоналізацію навчання, підвищення ролі педагогічного лідерства у створенні мотиваційного середовища для вчителів та учнів може ефективно забезпечитись керівництвом школи за умови використання стратегічного підходу до управління.

Проблема стратегічного управління освітою досліджується багатьма українськими та зарубіжними науковцями. Так, серед відомих українських учених, які зробили значний внесок у цю сферу, можна назвати: В. Кременя, О. Кравченко, В. Лугового, О. Ляшенка, С. Сисоєву та ін. Зарубіжними науковцями, які досліджували стратегічний підхід до управління є П. Друкер, М. Портер, Г. Мінцберг, Дж. Коттер та ін.

Аналізуючи понятійно-категорійний апарат досліджуваного явища, розуміємо, що термін «стратегія» тлумачиться як: «довгостроковий план дій, спрямований на досягнення певної мети або вирішення конкретної проблеми» (Словник української мови, 1980, с. 751). Це поняття визначає основні напрями розвитку, ресурси та підходи, які слід використовувати для досягнення бажаного результату. У наукових джерелах стратегічне управління розглядається як: «сфера діяльності керівництва організації, що полягає у визначенні бажаних напрямів і траєкторій розвитку організації, постановці цілей, розподілі ресурсів і всього того, що дає організації конкурентні переваги» (Кравченко, 2022, с. 7).

Сьогодні, стратегічне управління закладом освіти в умовах НУШ відрізняється від традиційних моделей тим, що воно не лише забезпечує функціонування школи, а й орієнтується на її інноваційний розвиток, адаптацію до змін та підвищення якості освітніх послуг. Реалізація цього процесу має свої ключові особливості, зокрема: перехід від адміністративно-командної моделі до моделі лідерства та партнерства, що зумовлює децентралізацію управління, лідерство директора, який виступає стратегом. Важливим аспектом стратегічного управління є орієнтація на компетентнісний підхід організації освітнього процесу та розвиток учня, що забезпечується фокусуванням освітнього процесу на розвиток ключових компетентностей школярів, застосування в освітньому процесі інтерактивних методик навчання, створення інклюзивного середовища, тощо.

Використання цифрових технологій у стратегічному управлінні є однією із його особливостей, яка проявляється у впровадженні електронного документообігу та цифрових освітніх ресурсів, використання електронних моніторингових систем якості освіти, а також застосування аналітичних інструментів для планування та прийняття управлінських рішень. Не менш важливою особливість стратегічного управління закладом загальної середньої освіти в контексті впровадження НУШ є забезпечення інклюзивного освітнього середовища та рівного доступу до освіти. Така особливість забезпечується шляхом врахування потреб та інтересів усіх категорій учнів, створення безпечного середовища та психологічного комфорту.

Однією з важливих особливостей стратегічного управління є гнучке планування та адаптація до змін, яка в умовах сьогодення є надзвичайно актуальною. Вона реалізується шляхом постійного аналізу освітні тенденцій та коригування стратегій розвитку, використанням гнучких моделей навчання та швидка й адекватна реакція на соціально-економічні виклики, такі як війна, пандемія, тощо.

Таким чином, можна зазначити, що реалізація стратегічного управління в контексті реалізації НУШ це не просто побудова стратегії та планування діяльності освітньої установи, а забезпечення його динамічного розвитку орієнтованого на учня та з урахування сучасних потреб і викликів, основними інструментами якого є інновації, цифровізація, партнерство та лідерство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про освіту» (2017). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text
2. Кравченко, О. І. (2022). Стратегічне управління у сфері освіти: навч.-метод. посіб. Полтава: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 117 с.
3. Нова українська школа (2016). URL: https://mon.gov.ua/tag/nova-ukrainska-shkola?&tag=nova-ukrainska-shkola
4. Словник української мови: в 11 томах. (1980). Том 9., ст. 751. URL: https://sum.in.ua/p/9/751/2

Терещенко Світлана, Буркун Юлія
(Суми, Україна)

ХАРАКТЕРИСТИКА ТОВАРУ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ ТОВАРНОГО АСОРТИМЕНТУ

У публікації розглянуті властивості товару при визначенні товарного асортименту. Акцентовано увагу на емоційній цінності товару, яка стає одним із ключових факторів у маркетингових стратегіях, брендінгу та створенні лояльності до продукту.

Ключові слова: *товар, властивості товару, товарний асортимент, підприємство, споживач, попит споживачів, маркетингові стратегії.*

Товарний асортимент – це сукупність усіх товарів, які підприємство пропонує на ринку для задоволення потреб споживачів. Він є важливим елементом маркетингової стратегії та визначає конкурентоспроможність компанії. Ефективне управління асортиментом дозволяє підприємству підвищити рівень продажів, оптимізувати витрати, збільшити лояльність клієнтів і швидко адаптуватися до змін у попиті. Асортимент формується з урахуванням споживчих потреб, ринкових тенденцій, виробничих можливостей та фінансових ресурсів підприємства. Його правильне планування допомагає досягати балансу між інтересами споживачів та прибутковістю компанії (Терещенко, Старожилов, 2025).

Товар це матеріальний або нематеріальний продукт, що створений для задоволення потреб споживачів та обміну на ринку. Основні характеристики товару включають корисність, якість, унікальність, відповідність споживчим очікуванням і можливість обміну за певну вартість. Товар має низку ключових властивостей, що впливають на його конкурентоспроможність, зацікавленість покупцями, терміни реалізації та ін. Зазвичай виділяють наступні властивості товарів (табл. 1.).

Таблиця 1.

Властивості товару для визначення товарного асортименту

Фізичні	***Функціональні***	***Емоційна цінність товару***
– це комплекс об’єктивних властивостей, які визначають його зовнішній вигляд, склад, розміри, форму, масу, колір, текстуру, міцність, хімічні та термічні властивості. Вони безпосередньо впливають на функціональність, довговічність і привабливість товару для споживачів.	визначають його здатність виконувати певні завдання та задовольняти потреби споживача відповідно до його призначення. Вони охоплюють комплекс характеристик, які впливають на ефективність використання товару, його зручність, надійність, безпеку та відповідність очікуванням кінцевого споживача.	– це сукупність вражень, почуттів і асоціацій, які він викликає у споживачів, формуючи їхнє ставлення до продукту, бренду чи компанії. Вона не є матеріальною характеристикою, але відіграє вирішальну роль у процесі прийняття рішення про покупку.

Джерело: сформовано авторами

Функціональні властивості формуються під впливом фізичних, хімічних, біологічних та технологічних факторів і мають вирішальне значення як для виробників, так і для покупців. Для продовольчих товарів функціональні властивості включають їхню харчову цінність, смакові якості, засвоюваність, біологічну активність, термін зберігання та безпечність. Харчова цінність визначається вмістом білків, жирів, вуглеводів, вітамінів, мінералів та інших корисних речовин, необхідних для підтримки життєдіяльності організму. Чим більш збалансований склад продукту, тим вища його харчова цінність, що безпосередньо впливає на попит споживачів та його позиціонування на ринку.

Смакові якості є важливим чинником вибору продовольчих товарів, оскільки вони визначають задоволеність споживача продуктом. Вони залежать від поєднання природних та синтетичних компонентів, які формують аромат, текстуру, після смак і загальне враження від споживання. До функціональних властивостей також належить засвоюваність продукту, тобто здатність організму ефективно використовувати поживні речовини, що містяться в ньому. Висока засвоюваність важлива для збалансованого харчування, а продукти з високим рівнем корисних речовин та легкістю їх перетравлення мають конкурентні переваги (Терещенко, Старожилов, 2025; Терещенко, Дегтярь 2025).

Емоційна цінність товару – це сукупність вражень, почуттів і асоціацій, які він викликає у споживачів, формуючи їхнє ставлення до продукту, бренду чи компанії. Вона не є матеріальною характеристикою, але відіграє вирішальну роль у процесі прийняття рішення про покупку. Люди часто обирають товари не лише за їхньою функціональністю, а й за тим, які емоції вони викликають, наскільки вони відповідають їхнім цінностям, статусу чи особистим переконанням. Саме тому емоційна складова стає одним із ключових факторів у маркетингових стратегіях, брендінгу та створенні лояльності до продукту.

Формування емоційної цінності починається з дизайну товару, його зовнішнього вигляду, кольорової гами, текстури, упаковки та подачі. Споживачі можуть відчувати естетичне задоволення від красивої форми, якісних матеріалів або привабливого пакування. Наприклад, преміальні шоколадні цукерки у витонченій коробці сприймаються не просто як солодощі, а як особливий подарунок, що приносить радість та відчуття розкоші. Саме тому багато компаній вкладають значні ресурси у розробку упаковки та зовнішнього вигляду продукту, адже перше враження має сильний вплив на емоційне сприйняття (Терещенко, Старожилов, 2025).

Класифікація товарів є важливим інструментом для впорядкування та аналізу продукції, яка представлена на ринку, що дозволяє ефективно управляти асортиментом, формувати стратегії просування і задовольняти потреби споживачів. Формування товарного асортименту залежить від кількох основних факторів. Одним з них є попит споживачів, який визначає, наскільки певна товарна група буде затребуваною на ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Терещенко С., Старожилов В. (2025). Сучасні аспекти формування товарного асортименту торгівельного підприємства для досягнення встановлених ним стратегічних цілей. *Інтернаука. Серія: «Економічні науки»*, 2(94), 88-98.
2. Терещенко С., Дегтярь Н. (2025). Напрями розвитку оптової торгівлі продовольчими товарами в умовах конкуренції. *Підприємництво та інновації*, 34, 218-226.

РОЗДІЛ ІІІ
ТЕХНОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ У ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ

PART 3 TECHNOLOGICAL CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN THE GLOBAL WORLD

Бартош Артем
(Харків, Україна)

ЗНАЧЕННЯ ПОНИЖЕННЯ ҐРУНТОВИХ ВОД ДЛЯ БЕЗПЕКИ ЗЕМЛЯНИХ РОБІТ

У сучасному будівництві, особливо під час зведення об’єктів із підземними частинами, ґрунтові води є важливим фактором, що впливає як на хід виконання земляних робіт, так і на подальшу безпеку та довговічність споруд. Підвищений рівень підземних вод може спричинити зволоження ґрунтів, зменшення їх несучої здатності, зсуви, обвали стінок котлованів, затоплення траншей та ускладнення влаштування фундаментів. Усе це суттєво впливає на терміни будівництва, вартість проєкту та техногенну безпеку об’єкта.

З огляду на це, особливого значення набуває завчасне врахування гідрогеологічних умов території та ефективне застосування заходів з пониження рівня ґрунтових вод. Залежно від глибини залягання водоносного горизонту, складу ґрунтів, типу споруди та характеристик будівельного майданчика, використовуються різноманітні методи водозниження – як тимчасові (будівельне водозниження), так і постійні (дренажні системи). Їх правильний вибір і впровадження є критичними для забезпечення стабільності ґрунтової основи, мінімізації ризиків для працівників і запобігання аварійним ситуаціям під час будівництва.

Отже, дослідження значення пониження ґрунтових вод у контексті безпеки земляних робіт є надзвичайно актуальним для будівельної галузі, оскільки воно сприяє підвищенню ефективності та надійності інженерних рішень при реалізації будівельних проєктів у складних гідрогеологічних умовах.

Гідрогеологічні умови території відіграють вирішальну роль при проектуванні основ, фундаментів та підземних споруд, адже вони можуть зазнавати змін як під час будівництва, так і в процесі експлуатації об'єкта. Важливо враховувати наявність чи можливість утворення верховодки, природні коливання рівня підземних вод, можливі техногенні зміни та ступінь агресивності води до матеріалів конструкцій.

Прогноз змін гідрогеологічних умов є обов'язковим для об'єктів рівнів відповідальності СС2 та СС3 і включає математичне моделювання геофільтрації з урахуванням різних факторів. Оцінка коливань рівня води базується на багаторічних спостереженнях та даних інженерних вишукувань.

Окремо слід зазначити важливість пониження рівня ґрунтових вод для безпеки земляних робіт, адже високий рівень води може призвести до обвалів, ускладнити роботу та вплинути на якість будівництва. Для цього використовують різні методи, вибір яких залежить від глибини залягання води та типу ґрунту. Врахування гідрогеологічних умов та своєчасне вжиття заходів є запорукою безпеки, довговічності та успіху будівельного проекту.

Риття котлованів і траншей, дно яких знаходиться нижче рівня ґрунтових вод, потребує будівельного водозниження. Мета водозниження – знизити природний рівень ґрунтових вод або відвести воду, що потрапляє в котлован, забезпечуючи його захист від затоплення. Водозниження може здійснюватися за допомогою відкритого водовідливу або глибинного водозниження протягом усього періоду земляних робіт, влаштування фундаментів тощо. Вибір способу водозниження залежить від виду та кількості підземних вод, особливостей нашарування та властивостей ґрунтів, глибини, розмірів та форми котловану, особливостей (стисливості, наявності поблизу будівель та споруд, підземних комунікацій тощо) та розмірів будівельного майданчика.

За умов високого рівня ґрунтових вод, для забезпечення безпеки та функціональності споруд під час їх зведення та використання, застосовують 6 штучне водозниження. Раціональний спосіб водозниження обирається з огляду на характеристики об'єкта будівництва або вже існуючої споруди, геологічну структуру та гідрогеологічні умови території. Розрізняють будівельне водозниження, що є тимчасовим заходом на період будівництва, та дренаж, який забезпечує довготривале зниження рівня води під час експлуатації споруд.

Отже, пониження рівня ґрунтових вод є критично важливим етапом при виконанні земляних робіт, особливо у випадках, коли дно котловану чи траншеї розташоване нижче за рівень підземних вод. Неврахування гідрогеологічних умов або неефективне водозниження може призвести до технічних ускладнень, затоплення будівельного майданчика, зниження якості виконання робіт, а також створити небезпеку для життя та здоров’я працівників.

Раціональне використання методів водозниження – як тимчасових, так і довготривалих – залежить від комплексу факторів: глибини залягання ґрунтових вод, типу та структури ґрунтів, характеристик споруди та навколишньої забудови. Успішне застосування таких заходів забезпечує не лише безпеку земляних робіт, а й підвищує загальну надійність і довговічність споруд.

Таким чином, ефективне проєктування та впровадження систем водозниження є невід’ємною умовою сучасного будівництва та має ключове значення для інженерної безпеки об’єктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. ДСТУ-Н Б В.1.1-39:2016 Настанова щодо інженерної підготовки ґрунтової основи будівель і споруд URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=65030 (Дата звернення – 21.02.2025).
2. Водозниження URL: https://msk.in.ua/vodoponizhenie (Дата звернення – 21.02.2025)
3. Боротьба з підземними водами при зведенні та експлуатації споруд URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/iebmd/vaganov_inzhenerna_geologiya/5.7.htm (Дата звернення – 21.02.2025).

Бартош Маргарита
(Харків, Україна)

СУЧАСНІ ОРГАНІЧНІ ТЕПЛОІЗОЛЯЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ: КОРКОВИЙ АГЛОМЕРАТ

У тезах висвітлено важливість екологічно чистих матеріалів, зокрема коркового агломерату. Розглянуто його виробництво з відновлюваної кори коркового дуба та переваги вторинної переробки. Описано ключові характеристики матеріалу. Наведено приклад використання *коркового агломерату в павільйоні Португалії на Експо-2010. Підкреслено потенціал коркового агломерату для сталого будівництва, незважаючи на його вартість.*

Ключові слова: *Корковий агломерат, будівництво, екологічність, відновлюваність, теплоізоляція, звукоізоляція, вогнестійкість, еластичність.*

Науково-технічний прогрес особливо відчутно торкнувся будівництва. За останні десятиліття будівельна галузь зазнала значних змін: техніка, технології та матеріали стали більш різноманітними, що дозволило вирішувати більш масштабні завдання. Сучасні теплоізоляційні будівельні матеріали – яскравий приклад того, як далеко зайшла сьогодні будівельна галузь.

Зазначимо, що закон збереження енергії є основою багатьох сучасних технологій. Виробництво будь-чого вимагає використання ресурсів, що впливає на природу. Наприклад, щоб отримати брус, потрібно зрубати дерева. Це стосується майже всіх сфер діяльності людини і завдає шкоди довкіллю. Екологічно чисті матеріали мають переваги, які позитивно впливають на екосистему. Таким матеріалом є корковий агломерат.

Дослідження показало, що для виробництва коркових утеплювачів використовують кору коркового дуба, яку знімають зі стовбура та товстих гілок. Ці дуби ростуть у Північній Африці та на південному заході Європи, зокрема на Піренейському півострові, в Іспанії та Португалії.

Закцентуэмо, що для заготівлі кори коркового дуба не потрібно рубати дерева. Збір сировини відбувається, коли дерево досягає 25-річного віку, а через 10 років кора природним чином відновлюється, дозволяючи повторити процес. Цей природний цикл відновлення кори відбувається і без втручання людини. Таким чином, можна стверджувати, що збір кори абсолютно не завдає шкоди дубу. Тривалість продуктивного циклу одного дерева щодо періодичного збору кори становить 100-120 років.

Також агломерат є одним з найбільш ефективних способів переробки відходів. Добірна сировина використовується для виробництва винних пробок, а вже залишки (їх може бути від 40 до 60% від початкового об’єму) подрібнюються й пресуються в агломерат (Корковий агломерат: ефективна ізоляція та утеплення будинку, 2022).

Підкреслимо, що для обґрунтування значущості коркового агломерату як будівельного матеріалу, доцільно буде розглянути його ключові фізико-механічні та експлуатаційні властивості, а саме: по-перше, корковий агломерат має низький коефіцієнт теплопровідності, це дозволяє зберегти накопичене тепло усередині приміщень (Tecno. 2023).

По-друге, щільність коркового агломерату зазвичай становить 180-220 кг/м^3, що забезпечує не лише кращі теплоізоляційні властивості, але й робить його ефективним прокладним матеріалом для зон з високим рівнем вібрації. Також корковий агломерат має високу здатність до поглинання і зменшення передачі звуку, що робить його ефективним матеріалом для звуко- та шумоізоляції приміщень (Tecno. 2023).

По-третє, корковий агломерат має природну вогнестійкість. Він не горить і не підтримує поширення вогню, що забезпечує високий рівень безпеки.

По-четверте, корка виростає в умовах постійного яскравого сонця, тому покриття з агломерату не розкладаються і не вицвітають під впливом ультрафіолетової складової сонячних променів, зберігаючи свій первісний колір протягом всього періоду експлуатації.

По-п'яте, Завдяки органічним компонентам, корковий агломерат має високу еластичність, що забезпечує його стійкість до деформацій під вагою.

По-шосте, корковий агломерат також володіє водовідштовхувальними властивостями, він не вбирає і не зберігає у своїй структурі вологу, навіть за постійної підвищеної вологості навколишнього середовища або при постійному контакті з водою.

Проте корковий агломерат має порівняно високу ціну. Цей фактор зазвичай буває вирішальним, оскільки далеко не кожен власник житла може дозволити собі подібне утеплення або обробку. Корка відноситься до найбільш дорогих натуральних утеплювальних матеріалів, проте, враховуючи її якості, в тому числі і тривалість експлуатації, ціна цілком виправдана.

На Всесвітній виставці Експо-2010 у Шанхаї, серед експозицій країн-учасниць, Португалія продемонструвала інноваційне застосування коркового агломерату в будівельній галузі, представивши окремий корковий павільйон. Для будівництва такої споруди потрібно було привезти до Китаю близько 5500 м^2 корки (У Китаї відкрилася всесвітня виставка «Експо-2010», 2010).

Архітектурний проект розробив португальський архітектор Карлос Сото, наслідуючи основну тематику Експо-2010 «Краще місто, краще життя» [6]. Вибір коркового матеріалу для будівництва павільйону зумовлений не лише його екологічністю та можливістю вторинної переробки, але й тим, що корка є одним з основних експортних товарів Португалії. Дизайн павільйону повною мірою збігся з концепцією сталого будівництва та продемонстрував гармонійне поєднання інновацій із природою.

Вважаємо, що корковий агломерат це яскравий приклад інноваційного та екологічного будівельного матеріалу. Завдяки природному процесу відновлення кори коркового дуба, його виробництво мінімізує шкоду довкіллю.

Отже, корковий агломерат демонструє технічні характеристики, що роблять його універсальним матеріалом для будівництва та оздоблення. Його низька теплопровідність, висока звукоізоляція та вогнестійкість забезпечують комфорт та безпеку в приміщеннях. Легкість обробки та монтажу, а також стійкість до зовнішніх впливів, розширюють можливості його застосування. Хоча вартість матеріалу є суттєвим фактором, його довговічність та ефективність виправдовують витрати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корковий агломерат: ефективна ізоляція та утеплення будинку (2022). URL: https://domprobki.ua/ua/articles/probkovyy-aglomerat-effektivnaya-izolyatsiya-i-uteplenie-doma/
2. Tecno, M. (2023). Корковий агломерат: природний утеплювач вищої якості. URL: https://ganok.com.ua/index.php?route=extension/mazaengine/maza/blog/article&language=uk-ua&mz_article_id=43#:~:text=Корковий%20агломерат%20–%20це%20ідеальний%20ізолятор,з%20відходів%20кори%20пробкового%20дуба.
3. У Китаї відкрилася всесвітня виставка «Експо-2010» (2010). *Радіо Свобода*. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/2029524.html

Горбачова Юлія, Меша Валентина

(Суми, Київ, Україна)

ТЕХНОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: МІЖ ПРОГРЕСОМ І ОБМЕЖЕННЯМИ

У публікації розглянуто вплив штучного інтелекту на освітній процес у контексті Нової української школи. Проаналізовано можливості *персоналізації навчання, автоматизації оцінювання та використання адаптивних платформ. Окреслено ключові виклики інтеграції ШІ. Наголошено на важливості збереження балансу між технологіями та традиційними педагогічними підходами для ефективного розвитку критичного мислення й соціальних навичок здобувачів освіти.*

Ключові слова: *штучний інтелект в освіті, Нова українська школа, цифрова компетентність педагогів, сучасні освітні технології, баланс технологій і педагогіки, критичне мислення, цифрова безпека.*

Цифрові технології формують нову реальність, змінюючи механізми навчання, комунікації та роботу НУШ. Вони забезпечують швидку обробку даних, автоматизують процеси й мінімізують людські помилки, підвищуючи точність рішень. Штучний інтелект стає ключовим інструментом у промисловості, медицині та НУШ, адаптуючи системи до потреб користувачів і підвищуючи ефективність. Інтеграція інноваційних рішень відкриває можливості для розвитку нових галузей, оптимізує робочі процеси та сприяє створенню більш технологічно досконалого суспільства. У контексті НУШ важливим є впровадження Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, яка передбачає розвиток цифрової компетентності педагогів для кращого розуміння ШІ, його впливу на різні сфери та можливості в освіті. Педагоги НУШ відіграють ключову роль у формуванні цифрових компетентностей здобувачів освіти, що сприятиме їхній адаптації до цифрового суспільства (Куцак, 2024).

Метою дослідження є аналіз впливу компонентів моделі інтеграції ШІ на освітній процес у контексті НУШ. Впровадження ШІ в освіту потребує оцінки доцільності з урахуванням специфіки кожної освітньої ситуації. Важливою є відповідність ШІ віковим особливостям здобувачів освіти, адаптивність методик, системність підходів і інтеграція в навчальний процес. Доведено, що використання ШІ у НУШ сприяє підвищенню ефективності навчання, адже дозволяє здобувачам освіти виконувати рутинні завдання та визначати їхній попередній рівень підготовки.

Автоматизовані системи оцінювання аналізують відповіді здобувачів освіти, надають зворотний зв'язок і персоналізовані рекомендації, виявляючи прогалини в знаннях. Адаптивні платформи підбирають ресурси, завдання відповідно до рівня знань здобувачів, забезпечуючи ефективне навчання. Віртуальні лабораторії та симулятори дають можливість безпечно проводити експерименти, розвивати критичне мислення і вирішувати реальні завдання в імітованому просторі. Інтеграція компонентів ШІ підвищує ефективність освітнього процесу в НУШ, покращує мотивацію здобувачів і формує компетентності відповідно до вимог цифрової епохи (Скрипка, 2024).

Попри переваги, використання ШІ в освіті супроводжується серйозними викликами. Однією з головних проблем є конфіденційність даних, оскільки навчальні платформи та цифрові помічники працюють з особистою інформацією здобувачів і педагогів. Важливо забезпечити захист цих даних і запобігти їхньому неналежному використанню.

ШІ не може повністю замінити вчителя, адже освітній процес – це не лише передача знань, а й розвиток критичного мислення, соціальних навичок, емоційного інтелекту та комунікаційних вмінь. Надмірна залежність від технологій може знизити когнітивну активність здобувачів та педагогів, зменшити їхню здатність до самостійного аналізу, критичного мислення та творчого підходу, що є основою НУШ.

Окремою категорією ШІ в освіті є ШІ-генерований контент, зокрема зображення, які можуть використовуватися для різних навчальних цілей. Вони роблять навчання наочнішим, створюючи візуальні матеріали для пояснення складних концепцій, відтворення історичних подій, уникання порушень авторських прав та збагачення дистанційного навчання. Проте якість таких матеріалів може бути низькою, вони можуть містити неточності або неправдоподібні елементи, що вводять в оману здобувачів (Мар'єнко, 2023). Системи мають обмеження у виконанні творчих завдань, оскільки не завжди можуть враховувати емоційний контекст роботи, що є важливим у навчальному процесі.

Ще одним викликом є точність відповідей ШІ, яка залежить від здатності самої системи та вміння людини задавати завдання. Використання неповних або застарілих даних може призводити до поширення помилкової інформації, що негативно впливає на якість освітнього процесу НУШ (Іванова, 2025).

Отже, впровадження ШІ в освітній процес є невідворотною реальністю, що відкриває можливості для персоналізації навчання, підвищення ефективності та доступності. Водночас це вимагає відповідального підходу: необхідно навчати здобувачів оцінювати отриману інформацію, формувати цифрову компетентність серед педагогів, щоб вони могли ефективно інтегрувати технології в навчальний процес НУШ, не втрачаючи ролі наставників та менторів

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванова, І. В., Боровик, Т. М., (2025). Штучний інтелект в освіті: класифікація агентів та їх роль у моделі інтеграції. *Сучасні тенденції іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців немовних спеціальностей в полікультурному просторі*. 46–49.
2. Куцак, Л. В. (2024). Штучний інтелект у сучасній освіті: перспективи застосування та виклики. *Методологічні проблеми впровадження цифрових технологій та інноваційних методик навчання*. 27–37.
3. Мар'єнко, М., Коваленко, В. (2023). Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. *Фізико-математична освіта*. 48–53.
4. Скрипка, Г. (2024). Штучний інтелект в освіті: удосконалення програм підвищення кваліфікації педагогів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 227–238.

Данилюк Ольга, Чугін Сергій
(Запоріжжя, Україна)

ВАРІАНТИ ДОСТУПІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ АНАЛЬГЕЗІЇ ПІД ЧАС ЛІКУВАННЯ АБО ЕКСТРАКЦІЇ МОЛЯРІВ ВЕРХНЬОЇ ЩЕЛЕПИ

У публікації розглянуто основні варіанти проведення місцевої анестезії при лікуванні або екстракції молярів верхньої щелепи. Розглянуто інфільтраційні, провідникові, внутрішньокісткові та внутрішньопульпарні методи анестезії, їх показання, переваги та обмеження.

Ключові слова: *анестезія, місцеве знеболення, екстракція зубів, верхня щелепа, інфільтраційна анестезія, провідникова анестезія.*

Анестезія у стоматології є важливим етапом для забезпечення безболісного лікування та хірургічного втручання. Видалення або лікування верхніх молярів часто потребує якісного знеболення, яке може бути досягнуте різними методами анестезії. Вибір методики залежить від анатомічних особливостей пацієнта, характеру втручання та загального стану здоров'я.

1. Основні методи анестезії для лікування або екстракції молярів верхньої щелепи.

1.1. Інфільтраційна анестезія.

Інфільтраційний метод знеболення є найпоширенішим при втручаннях на верхній щелепі через її пористу структуру, що сприяє швидкому поширенню анестетика.

Види інфільтраційної анестезії: супраперіостальна анестезія – введення анестетика під окістя в проєкції апексів зубів; підслизова анестезія – ін'єкція препарату в підслизовий шар; інтралігаментарна анестезія – введення препарату в періодонтальну щілину (додатковий метод).

Показання: лікування карієсу, пульпіту, періодонтиту; просте видалення молярів без значного травматизму.

Обмеження: може бути недостатньо ефективною при запальних процесах; короткий час дії.

1.2. Провідникова анестезія.

При провідниковій анестезії блокується передача больових імпульсів по гілках трійчастого нерва.

Основні методи:

- туберальна анестезія (anesthesia tuberalis): анестетик вводять у задню частину верхньої щелепи в ділянці горба (tuber maxillae), що забезпечує блокаду задніх верхніх альвеолярних нервів (nn. alveolares superiores posteriores). Зона знеболення: перший, другий і третій моляри верхньої щелепи. Техніка: голку вводять у слизову оболонку в ділянці перехідної складки над другим моляром під кутом 45° до поверхні альвеолярного відростка;
- піднебінна анестезія (anesthesia palatina): анестетик вводиться в ділянку великих піднебінних отворів (foramina palatina majora), через які проходять великий піднебінний нерв (n. palatinus major). Зона знеболення: піднебінна частина ясен та слизова оболонка.
- інфраорбітальна анестезія (anesthesia infraorbitalis): блокує середній верхній альвеолярний нерв (n. alveolaris superior medius) та передній верхній альвеолярний нерв (n. alveolaris superior anterior). Зона знеболення: премоляри, ікла та різці, а також прилеглі м'які тканини.

Показання: видалення молярів при складному положенні коренів; втручання при вираженому запальному процесі.

Обмеження: вища складність виконання; можливі ускладнення (гематома, парестезія).

1.3. Внутрішньокісткова анестезія (anesthesia intraossealis).

Техніка: введення анестетика безпосередньо в кісткову тканину через попередньо зроблений прокол; використовують спеціальні голки та шприци (напр., система Stabident).

Показання: необхідність швидкого та сильного знеболення; альтернатива при неефективності стандартних методів.

Обмеження: вимагає спеціального обладнання; ризик пошкодження кісткової тканини.

1.4. Внутрішньопульпарна анестезія (anesthesia intrapulpalis).

Техніка: введення анестетика безпосередньо в пульпову камеру.

Показання: лікування пульпіту, коли інші методи не дали ефекту.

Обмеження: викликає короткочасний біль під час введення препарату; діє лише на короткий період.

2. Вибір оптимального методу анестезії: лікування карієсу, пульпіту, періодонтиту – інфільтраційна анестезія; просте видалення молярів – інфільтраційна або туберальна анестезія; складне видалення – туберальна або інфраорбітальна анестезія; запальні процеси, неможливість традиційного знеболення – внутрішньокісткова або внутрішньопульпарна анестезія

Анестезія при лікуванні та екстракції молярів верхньої щелепи може бути виконана різними методами, що залежать від клінічної ситуації. Інфільтраційна анестезія є стандартним варіантом, але у випадках ускладненої екстракції або запальних процесів необхідно застосовувати провідникову, внутрішньокісткову або внутрішньопульпарну анестезію. Грамотний вибір методу знеболення забезпечує комфорт пацієнта та успішне проведення стоматологічних процедур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гоц, Ю. Д. (2020). Основи місцевої анестезії в стоматології. Львів: ГалДент.
2. Маланчук, В. О., Рузін, Г. П., Петрушанко, Т. О. (2019). Клінічна хірургічна стоматологія та щелепно-лицева хірургія. Київ: ВСВ «Медицина».
3. Gross, R., Moore, P. (2018). Contemporary Local Anesthesia for Dental Practitioners. New York: Springer.
4. Malamed, S. F. (2021). Handbook of Local Anesthesia. 7th ed. St. Louis: Elsevier. 2021.

Дещенко Владислав
(Глухів, Україна)

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ЗБИРАННЯ НАСІННЯ ПРОМИСЛОВИХ КОНОПЕЛЬ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ВИКЛИКІВ

Проаналізовано ефективність технології збирання насіння промислових конопель із використанням жаток обчісуючого типу. Розкрито переваги методу обчісування над традиційним зрізуванням. Представлено досвід застосування жатки «Слов'янка» та її технічні можливості. Охарактеризовано сучасні міжнародні тенденції розвитку обчісуючих технологій у коноплярстві. Зроблено висновки щодо доцільності впровадження цієї технології в умовах України.

Ключові слова: *промислові коноплі, жатка обчісуючого типу, збирання насіння, технологія обчісування, аграрні інновації.*

Промислові коноплі (Cannabis sativa L.) останніми роками дедалі активніше повертаються до сфери аграрного виробництва, що зумовлено стрімким зростанням попиту на конопляне насіння як цінний продукт харчової промисловості. Водночас ефективність технологічного процесу збирання врожаю значною мірою визначає економічну доцільність та конкурентоспроможність коноплярства на ринку (Коропченко та ін., 2024).

Традиційна технологія збирання конопляного насіння, яка широко застосовується в українських господарствах, передбачає використання зернозбиральних комбайнів із класичними жатками. Вони здійснюють зрізування суцвіть та обмолочування зібраної рослинної маси. Однак такий спосіб має низку істотних недоліків, серед яких особливо вагомими є висока травмованість насіння, суттєві втрати на жатці, а також обмеження висоти зрізування, яка не перевищує 1,5 м (Лук'яненко та ін., 2012).

В умовах сучасних вимог до ресурсоефективності, зменшення енерговитрат та підвищення якості продукції актуалізується необхідність впровадження альтернативних технологій збирання. Перспективним рішенням є застосування обчісуючих жаток, що дозволяють здійснювати збір насіння без зрізування стебел (Шварцман та ін., 2021). Така технологія має низку вагомих переваг, серед яких збереження стеблостою, зменшення навантаження на молотильну систему, а також зниження обсягів пожнивних решток. Важливим аспектом є також можливість ефективного збирання не лише насіння, але й суцвіть, які є сировиною для фармацевтичної та косметичної промисловості (Коропченко та ін., 2024).

У дослідженнях (Рябченко та ін., 2023) описано технологічний процес обчісування суцвіть і листя конопель безпосередньо зі стоячих стебел із подальшим накопиченням отриманої біомаси у спеціальному бункері. Наступним етапом технології передбачено скошування стеблостою, з якого вже зібрано насіння та суцвіття. Такий підхід забезпечує мінімізацію втрат цінної сировини, збереження якості верхньої частини рослин і створення оптимальних умов для подальшого збору технічного стебла.

Відомий приклад (Коропченко та ін., 2024) впровадження технології збирання насіння конопель з використанням жатки «Слов'янка» (ТОВ «УкрАгро-Сервіс»). Дослідження, проведені у виробничих умовах Інституту луб'яних культур НААН (м. Глухів) засвідчили, що дана жатка ефективно обчісує насіння навіть при значній висоті рослин конопель (2–2,5 м). Важливою перевагою агрегату є його універсальність, яка дає змогу здійснювати збирання насіння як на початку його формування, так і на стадії повного дозрівання.

Результати польових випробувань (Коропченко та ін., 2024) підтвердили низку суттєвих переваг обчісуючих жаток, зокрема суттєве зменшення втрат насіння, зниження ступеня його травмованості, а також зменшення кількості домішок у зібраному матеріалі. Додатковою перевагою (Шварцман та ін., 2021) є можливість агрегатування жатки з різноманітними типами зернозбиральних комбайнів, що дозволяє легко інтегрувати її у наявні технологічні ланцюги господарств без значних додаткових інвестицій.

Особливо актуальним є використання обчісуючих жаток в умовах неоднорідних або високих посівів, де класична технологія зрізування є складною і менш ефективною через підвищені енергозатрати (Рябченко та ін., 2023). Крім того, збереження цілісності стеблостою після збирання насіння створює сприятливі умови для його подальшого використання у якості волокнистої або біомасової сировини, мінімізуючи витрати на додаткові технологічні операції.

Отже, впровадження обчісуючої технології збирання насіння промислових конопель має значний потенціал для підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрних підприємств. Інтеграція цього підходу у технологічний ланцюг сприяє оптимізації витрат, зниженню ручної праці та підвищенню якості кінцевої продукції. Враховуючи наявний досвід та перспективи подальшого вдосконалення, широке використання обчісуючих жаток в Україні здатне суттєво зміцнити позиції коноплярства як на внутрішньому, так і на світовому ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коропченко, С.П., Мохер, Ю.В., Жуплатова, Л.М., Примаков, О.А. (2024). Основи технологій збирання та первинної переробки конопляної сировини. Монографія. Харків, 91 с.
2. Лук'яненко, П.В., Кабанець, В.М., Гілязетдінов, Р.Н., та ін. (2012). Досвід використання зернозбиральних комбайнів на збиранні насіннєвих конопель. *Луб'яні та технічні культури*: Збірник наукових праць, (2(7)), 120–130.
3. Пахучий, А.М. (2021). Очісуюча жниварка. URL: https://ukragroserv.com.ua/?articles=13073-2
4. Рябченко, О.П., Лук'яненко, П.В., Коропченко С.П. (2023). Відомі способи збирання зеленої маси конопель. Всеукраїнська науково-практична конференція «*Агробізнес і освіта: сучасні моделі розвитку та співпраці*». Глухів. 96–100.
5. Шварцман, М.Е., Тимченко, А.В. (2021). Очісуюча технологія збирання врожаю. Харків, 58 с.

Джунь Семен, Луценко Світлана

(Суми, Україна)

РОЛЬ ЕЛЕКТРОННОГО ВРЯДУВАННЯ У ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ВІДНОСИН

У статті розкрито ефективність правового регулювання публічних відносин, розглянуто роль електронного врядування, проаналізовано основні вимоги електронного врядування у підвищенні ефективності правового регулювання публічних відносин та запропоновано рекомендації щодо підвищення ефективності правового регулювання публічних відносин.

Ключові слова: *електронне врядування, правове регулювання, публічні відносини.*

У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства електронне врядування стало одним із ключових інструментів удосконалення діяльності органів публічного управління. Використання цифрових технологій у державному секторі сприяє підвищенню прозорості, доступності та оперативності адміністративних процесів. Водночас, електронне врядування відкриває нові можливості для реформування правового регулювання публічних відносин, забезпечуючи більш тісну взаємодію між державою та громадянами.

Одним із важливих аспектів електронного врядування є оптимізація процедур ухвалення управлінських рішень та реалізації прав громадян. Використання цифрових платформ дозволяє спростити доступ до адміністративних послуг, скоротити бюрократичні бар’єри та забезпечити більш ефективний контроль за діяльністю органів влади. У свою чергу, це потребує оновлення нормативно-правової бази та впровадження нових стандартів регулювання публічних правовідносин.

Актуальність дослідження ролі електронного врядування зумовлюється необхідністю підвищення ефективності державного управління в умовах цифрової трансформації. Вивчення цього питання дозволяє не лише окреслити переваги впровадження електронних сервісів, але й виявити проблеми, які виникають у процесі правового забезпечення нових управлінських моделей. Таким чином, аналіз взаємозв’язку між електронним врядуванням та правовим регулюванням публічних відносин є важливим кроком до формування сучасної, демократичної та ефективної системи публічного управління (Пацурківський, 2017).

Електронне врядування у підвищенні ефективності правового регулювання публічних відносин – це система організації діяльності органів публічної влади з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, яка спрямована на забезпечення прозорості, доступності, оперативності та законності у процесі регулювання правовідносин між державою, громадянами та суб'єктами господарювання.

Ефективність правового регулювання публічних відносин визначається здатністю норм права забезпечувати реальне врегулювання взаємодії між органами публічної влади та громадянами, гарантувати законність, справедливість і стабільність у суспільстві. Високий рівень ефективності означає, що правові акти є зрозумілими, доступними для виконання, адаптивними до змін соціальних умов та здатними мінімізувати адміністративні бар'єри. Важливим критерієм ефективності також є реальне виконання правових норм, рівень довіри населення до органів влади та можливість захисту порушених прав через незалежну судову систему.

Удосконалення ефективності правового регулювання у сфері публічного управління вимагає не лише якісного нормативного забезпечення, але й модернізації управлінських процесів, розвитку електронних сервісів, підвищення професійної компетентності посадових осіб. Особливої уваги потребує забезпечення прозорості ухвалення рішень, підзвітності органів влади перед суспільством та врахування інтересів усіх учасників правовідносин. Саме такі підходи сприяють формуванню правової держави та забезпеченню сталого розвитку суспільства.

Разом з тим ефективне впровадження електронного врядування потребує постійного вдосконалення нормативно-правової бази, розвитку цифрової інфраструктури та підвищення цифрової грамотності населення. Важливо забезпечити належний захист персональних даних, а також дотримання принципів відкритості й підзвітності державних органів. Електронне врядування не лише змінює форми взаємодії між державою і суспільством, але й виступає важливим чинником модернізації правового регулювання у сфері публічного управління.

Таким чином, електронне врядування є потужним інструментом удосконалення правового регулювання публічних відносин, оскільки сприяє підвищенню прозорості, доступності та ефективності діяльності органів публічної влади. Використання цифрових технологій дозволяє мінімізувати бюрократичні бар'єри, спростити адміністративні процедури та забезпечити оперативний доступ громадян до державних послуг. У результаті відбувається зміцнення законності, підвищення рівня довіри до влади та створення сприятливого середовища для реалізації прав і свобод людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пацурківський, П.С. (2017). Публічне управління і адміністрування: теоретико-правові засади. Чернівці: Чернівецький національний університет. 356 с.

Литвиненко Поліна
(смт. Киріківка, Україна)

РОЛЬ ШІ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ РЕКЛАМНИХ ПОВІДОМЛЕНЬ

Стаття присвячена дослідженню аспектів застосування технологій штучного інтелекту (ШІ) у сучасній рекламній діяльності. Розглянуто способи створення адаптованого контенту для цільової аудиторії з *використанням ШІ. Охарактеризовано показники ефективності використання медійної реклами. Досліджено способи покращення залучення клієнтів згенерованим AI контентом. Узагальнено, що аналіз даних про поведінку користувачів дозволяє прогнозувати їх потреби і переваги для створення більш персоналізованих продуктів і збільшенні ефективності продаж.*

Ключові слова: *штучний інтелект, реклама, взаємодія з клієнтом, рекламний дискурс, семіотичний аналіз, споживачі.*

Дослідження рекламного тексту є одним із найбільш популярних предметів вивчення в сучасній лінгвістиці. Реклама є невід'ємною частиною сучасного життя. Створення рекламного продукту – доволі складний процес. Це засіб спілкування, ресурс словотворення, який являє собою безперервний пошук, шляхи породження оптимальної передачі думок, слів, повідомлень. Функціонування знаків у рекламному дискурсі підпорядковане своїм законам.

Дослідження семіотичного простору сучасної англомовної реклами – дуже велика і складна тема і є однією з актуальних проблем сучасних комунікацій. Без аналізу знакових систем справжнє розуміння тексту реклами неможливе.

Штучний інтелект (ШІ) став важливою частиною сучасного маркетингу. Він дозволяє підприємствам покращити взаємодію з аудиторією. А ще здатний підвищити взаємодію зі споживачами, роблячи її більш персоналізованою та цілеспрямованою. Автоматизація процесів дозволяє швидше реагувати на потреби клієнтів,пропонувати їм найбільш підходящі товари чи послуги або ж консультувати з тих чи інших питань. Використання штучного інтелекту в маркетингу відкриває нові можливості для компаній у приверненні уваги аудиторії та зміцненні бренду. Це інноваційне рішення допомагає зробити рекламу більш ефективною та цілеспрямованою, що зрештою сприяє зростанню продажів та збільшення прибутку.

Науковці Кобернюк С., Струнгар А., Завгородня Л. у науковій праці «Аналіз ролі та ефективності використання штучного інтелекту у вдосконаленні персоналізованої реклами та взаємодії з аудиторією» зазначили, що однією з основних функцій штучного інтелекту у рекламі є створення персоналізованого контенту. Використовуючи алгоритми AI, підприємства можуть створити адаптований контент для своєї цільової аудиторії:

1. Генерація динамічного змісту. Інструменти з AI аналізують величезні обсяги даних клієнтів, включаючи поведінку перегляду, історію покупок та демографічну інформацію, щоб генерувати динамічний контент, який обслуговує переваги кожної людини.
2. Інформація і використання. Не залежно від типу контенту (формальний, чи неформальний, чи гумористичний) алгоритми ШІ генерують текст, який відповідає унікальному стилю спілкування користувача. Цей рівень персоналізації допомагає встановити глибші зв'язки з клієнтами та підвищити їхній спільний досвід.
3. Індивідуальні електронні кампанії: електронний маркетинг залишається потужним інструментом для залучення клієнтів, але AI може підняти його на наступний рівень.
4. Оптимізація контенту в соціальних мережах: AI допомагає в оптимізації контенту в соціальних мережах, аналізуючи взаємодію з користувачами, настрої та теми тренду. Алгоритми AI пропонують найкращий час для публікації, найбільш привабливих форматів контенту та навіть генерувати ідеї контенту на основі переваг користувачів.
   https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3834

Рекламний дискурс спрямований на розуміння потреб споживачів. Його основне завдання – вплинути на потенційних клієнтів і переконати їх купувати продукт або користуватися послугами. Якісна реклама забезпечує формування та підтримку бренду і постійно підтримує свій високий рівень впізнаваності.

Візуальні аспекти реклами – відео, банери – передають більший функціональний сенс інформації, ніж слова та звуки. Тому вони є основними точками семіотичного аналізу медійної реклами. Споживачі сприймають, обробляють, запам'ятовують зображення краще та швидше, ніж слова. Ще одна важлива здатність медійних образів – створювати позитивний настрій. Тобто це і є своєрідний емоційний вплив на споживача.

Освоєння та застосування новітніх технологій та інструментів ШІ є необхідністю для тих, хто хоче залишатися конкурентоспроможним у сучасному світі. Постійний розвиток, вдосконалення та адаптація до нових інструментів допоможе ефективно використовувати інструменти ШІ для створення рекламного контенту, досягнення нових висот у професійній діяльності. Штучний інтелект також допомагає підприємствам покращити спілкування зі споживачами. Чат-боти, що працюють на основі ШІ, здатні взаємодіяти з клієнтами, відповідати на їхні запити та допомагати з вибором товарів чи послуг. Це створює комфортну та персоналізовану взаємодію, покращує досвід споживачів та збільшує ймовірність здійснення покупки.

Луценко Сергій, Руднєв Максим,
Мельник Оксана
(Суми, Україна)

РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОТГ СУМЩИНИ ЯК СКЛАДОВА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЙ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розкривається значення рекреаційно-туристичного потенціалу об'єднаних територіальних громад (ОТГ) Сумської області як одного з провідних чинників сталого розвитку. Розглянуто особливості просторової організації та розподілу природно-рекреаційних ресурсів на території ОТГ. Здійснено аналіз ландшафтного, водного, лісового та історико-культурного потенціалу, а також оцінено екологічний стан територій. Обґрунтовано необхідність розвитку туризму як важливого інструменту підвищення економічної активності регіону без шкоди для навколишнього природного середовища. Запропоновано конкретні заходи щодо формування ефективної стратегії використання рекреаційного потенціалу в межах екологічно виваженого просторового планування.

Ключові слова: *рекреаційно-туристичний потенціал, екологічний стан, об'єднана територіальна громада, сталий розвиток, Сумська область, екотуризм.*

Сумська область характеризується унікальним поєднанням природно-рекреаційних, історико-культурних та соціально-економічних ресурсів, що дозволяють формувати конкурентоспроможний туристичний простір. Об'єднані територіальні громади (ОТГ) виступають осередками локального розвитку, зокрема в сфері туризму та рекреації. Саме на їх базі доцільно реалізовувати підходи сталого використання ресурсів та збереження біорізноманіття (Луценко, 2024, с. 73). Серед сучасних підходів до вивчення рекреаційного потенціалу найбільш поширеними є комплексна оцінка за блоками: природний, інфраструктурний, соціальний, екологічний та культурно-історичний (Ковальчук, 2020, с. 88]. Оцінювання здійснюється через індексну або бальну шкалу на основі кількісних та якісних показників (щільність зелених зон, водних об'єктів, об'єктів культурної спадщини, інтенсивність туристичних потоків тощо). Об'єднані територіальні громади Сумщини володіють значними ресурсами, які за умови раціонального управління можуть стати основою для формування регіональної мережі відповідно до стратегії сталого розвитку. До таких ресурсів належить і рекреаційно-туристичний потенціал, що охоплює сукупність природних, соціальних, інфраструктурних та культурно-історичних умов, які сприяють організації відпочинку, туризму та оздоровлення населення.

Сумська область має значне ландшафтне розмаїття, серед якого особливе місце займають долини річок Псел, Сейм, Ворскла, Сула та Десна. Важливу роль відіграють лісові масиви, болотні угіддя та ландшафтні заказники. Особливо перспективними в рекреаційному плані є Тростянецька, Кролевецька, Охтирська, Путивльська, Великописарівська громади (Луценко, 2024, с.73). Розвиток туристично-рекреаційної діяльності забезпечує приріст зайнятості, розширення ринку послуг, збільшення надходжень до місцевих бюджетів. Наприклад, у Путивльській чи Глухівській ТГ створення екологічних маршрутів сприяло б активізації малого підприємництва (Зінкевич, 2021, с.133). Такі громади стають привабливими не лише для туристів, а й для інвесторів та грантових організацій. Рекреаційно-туристична діяльність сприяє формуванню нових робочих місць, диверсифікації економіки, розвитку місцевого підприємництва (Мащенко, 2024, с. 26). Прикладом є Путивльська громада, де на базі історико-архітектурної спадщини сформовано привабливі екскурсійні мар¬шрути, а у Великописарівській громаді – впроваджено сільський зелений та екотуризм.

Попри багатий ресурсний потенціал, більшість ОТГ не мають достатньо розвиненої інфраструктури: нестача готелів, кемпінгів, велодоріжок, інформаційних центрів. Лише поодинокі громади реалізують проєкти через ДФРР або грантову підтримку (наприклад, Охтирська, Тростянецька ОТГ) (Мащенко, 2024, с. 25).

Попри позитивні аспекти, розвиток туризму нерідко супроводжується деградацією природного середовища: засмічення територій, вирубування лісів, забруднення водойм, порушення цілісності заповідних екосистем. Особливо гостро це відбувається під час військових дій на території області. У зв'язку з цим вкрай важливою є розробка і впровадження регіональних екологічних стандартів та механізмів моніторингу навантаження на природні комплекси.

Отже, рекреаційно-туристичний потенціал ОТГ Сумської області є важливою складовою еколого-економічного потенціалу територій. Його сталий розвиток можливий лише за умов гармонійного поєднання економічних інтересів територіальних громад із принципами охорони навколишнього природного середовища (Данильченко, 2019: Зінкевич, 2021). Створення інфраструктури екотуризму, просування локальних ініціатив, формування регіональної стратегії – ключові кроки на шляху до соціально-економічного відродження Сумщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данильченко, О.С. (2019). Річкові басейни Сумської області: геоекологічний аналіз : монографія. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 271 с.
2. Зінкевич, Я.С., Євтушенко, Я.В. (2021). Характеристика рекреаційних ресурсів водного туризму в Сумській області. *Стан і перспективи сучасного туризму:* Матеріали VІІ Всеукр. наук.-практ. конф., м. Суми, 25 листоп. 2021 р. Суми, 2021. 133–138.
3. Ковальчук, Т.Г. (2020). Теоретико-методичні аспекти оцінки природно-рекреаційного потенціалу регіонів. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. Серія: Економіка. 1(47). 86–92.
4. Луценко, С.В., Мельник, О.О., Руднєв, М.Ю. (2024). Перспективи розвитку екотуризму з урахуванням природно-екологічного потенціалу територій на прикладі Сумської області. *Дев'яті Сумські наукові географічні читання*, м. Суми, 4–5 жовтня 2024 р. Суми: СумДПУ, 73–75.
5. Мащенко, О.М., Герасименко, Д.О. (2024). Потенціал природних рекреаційно-туристичних ресурсів територіальної громади. Суми: СумДПУ, 25–29.

Маруха Анастасія
(Суми, Україна)

ПРЕДСТАВНИКИ ПОРЯДКУ PEZIZALES У КУЛЬТУРІ: БІОРІЗНОМАНІТТЯ ТА ПРИКЛАДНЕ ЗНАЧЕННЯ

У тезах висвітлено біорізноманіття та значення представників порядку Pezizales, *зокрема видів родів* Tuber, Morchella, Helvella *та копрофільних грибів* Iodophanus *і* Ascobolus. *Проаналізовано їхню екологічну роль, гастрономічну й біотехнологічну цінність, а також сучасні напрями культивування. Увага також приділена перспективам практичного використання у харчовій промисловості, медицині та фундаментальних* *дослідженнях.*

Ключові слова: Pezizales*, трюфелі, зморшки, копрофільні гриби, культивування, біорізноманіття, ектомікориза, морфологія, біоактивні речовини.*

Порядок Pezizales належить до сумчастих грибів (Ascomycota), що мають відкриті плодові тіла (апотеціїв). Особливу цінність серед них становлять види таких родів як *Tuber* (трюфель) та *Morchella* (зморшок), які мають значний науковий, гастрономічний і економічний потенціал через ясвої крупні і їстівні плодові тіла. Крім того, сьогодні у культурі активно вивчаються мікроскопічні представники порядку зокрема з числа копрофільних грибів, зокрема *Iodophanus carneus* (Pers.) Korf і *Ascobolus immersus* Pers. (Литвиненко та ін., 2020). Сьогодні вони привертають увагу як потенційні продуценти біологічно активних речовин з протимікробною активністю (Литвиненко, 2024), а також активно використовуються в генетичних та екологічних дослідженнях.

Трюфелі (*Tuber* spp.) є ектомікоризними грибами, утворюючи симбіотичні зв'язки з коренями деревних рослин (Watkinson, 2015). Найбільш комерційно важливими видами є *Tuber magnatum* Picco (білий трюфель), *T. melanosporum* Vittad. (чорний трюфель), *T. aestivum* Vittad. (літній трюфель) та *T. macrosporum* Vittad. (гладкий чорний трюфель). Перші два види переважно поширені в країнах Південної Європи, тоді як *T. aestivum* має набагато ширший ареал, охоплюючи майже всю Європу. Архівні джерела свідчать про споживання цього гриба польською шляхтою ще в XVII столітті, а перші спроби культивування трюфелів датуються кінцем XIX століття (Сухомлин, Джаган, 2017). Сьогодні у Польщі, Чехії, Словаччині, Німеччині та Україні спостерігається зростаючий інтерес до вивчення ареалу та екології *Tuber aestivum* і споріднених видів (Bisko et al., 2018). Останні дослідження також підтвердили наявність в Польщі ще одного рідкісного виду – *Tuber macrosporum*, що раніше вважався поширеним лише в центральній Італії. У зв'язку з високим попитом на трюфелі в Польщі активно закладаються трюфельні плантації, особливо в регіонах, що мають схожі ґрунтово-кліматичні умови з традиційними районами поширення трюфелів у Франції та Італії. Ефективність вирощування трюфелів залежить від широкого спектра чинників – кліматичних, ґрунтових, фітосанітарних та мікоризних, тому активні дослідження в цьому напрямку мають важливе прикладне значення.

Ще одним делікатесним представником порядку Pezizales є зморшки (*Morchella* spp.), що належать до родини Morchellaceae. Завдяки унікальному смаку, високому вмісту білків, амінокислот, вітамінів та біоактивних сполук, ці гриби вважаються одними з найцінніших їстівних видів у світі (Михайлова, Бухало, 2006). Їх активно застосовують у кулінарії, традиційній китайській медицині та косметичній промисловості. *Morchella* демонструє низку корисних для здоров'я властивостей – зокрема, покращення функцій травної системи, тонізацію шлунка та селезінки. Переважна більшість сучасних досліджень цього роду зосереджена на вивченні міцелію, біохімічних властивостей, а також методів виділення полісахаридів. Проте недостатньо вивченим залишається питання щодо впливу складу культуральних середовищ на ріст, морфогенез та якість плодових тіл, що підкреслює актуальність подальших досліджень у цьому напрямку з метою оптимізації технологій культивування (Bisko et al., 2018).

Цікавим з точки зору морфологічного різноманіття є рід *Helvella*, представники якого широко поширені як у Північній, і Південній півкулях. Їхні апотеції відзначаються складними формами: від чашоподібних до сідлоподібних, з різними варіантами шапинок і ніжок (Сухомлин, Джаган, 2017). Хоча *Helvella* добре відрізняється серед інших родів, визначення видів усередині роду є доволі складним завданням, адже морфологічні ознаки часто демонструють безперервну варіацію. Ідентифікація потребує комплексного підходу, що включає не лише макроскопічні, а й мікроскопічні характеристики.

Серед менш досліджених, але не менш важливих представників порядку Pezizales слід відзначити копрофільні види, зокрема *Iodophanus carneus* та *Ascobolus immersus*. *I. carneus* є одним з найпоширеніших копрофільних дискоміцетів в Україні, що вирізняється значною морфологічною мінливістю (Литвиненко та ін., 2020). *Ascobolus immersus*, у свою чергу, є гетероталічним видом, що активно використовується в генетичних дослідженнях завдяки високій частоті спонтанних мутацій, особливо тих, що впливають на пігментацію спор. Цей вид був об'єктом численних експериментів із вивчення механізмів інтрагенної рекомбінації, однак цитологічні аспекти його розвитку досі лишаються маловивченими (Литвиненко, 2024).

Таким чином, представники порядку Pezizales становлять надзвичайно цінний об'єкт для наукових, практичних і комерційних досліджень. Вивчення їхнього біологічного різноманіття, екології, морфології та потенціалу культивування відкриває нові можливості для біотехнології, сільського господарства, гастрономії та медицини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Литвиненко, Ю. І. (2024). Копрофільні аскомікоти як перспективні продуценти протимікробних вторинних метаболітів. *Biological sciences and education in the context of European integration.* Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», сс. 34–62. https://doi.org/10.30525/978-9934-26-443-6-3
2. Литвиненко, Ю. І., Круподерова, Т. А., Романова, Д. А. (2020). Культурально-морфологічна характеристка *Iodophanus carneus* на агаризованих живильних середовищах. *Природничі науки*, 17, 34–41.
3. Михайлова, О. Б., Бухало, А. С. (2006). Фізіологічні особливості представників родини Morchaellaceae (Ascomycetes) у чистій культурі. *Український ботанічний журнал*, 63(5), 635–644.
4. Сухомлин, М. М., Джаган, В. В. (2017). Гриби України. Атлас-довідник */ наук. ред. В. П. Гелюта. 2-ге вид., випр. і допов. К.: КМ-Букс, 239 с.*
5. Bisko, N. A., Lomberg, M. L., Mykchaylova, O. B., Mytropolska, N. Yu. (2018). Conservation of biotechnological important species diversity and genetic resource of rare and endangered fungi of Ukraine. *Plant & Fungal Research*, 1(1), 18–27. http://dx.doi.org/10.29228/plantfungalres.3
6. Watkinson, S. C., Boddy, L., Money, N. P. (2015). The Fungi. Elsevier, 466 p.

Скомаха Олександра, Чугін Сергій

(Запоріжжя, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ТОПОГРАФІЇ ГІЛОК ТРІЙЧАСТОГО НЕРВА ТА ТРИГЕРНИХ ЗОН

Роботу присвячено аналізу топографічних особливостей трійчастого нерва та дослідженню тригерних зон, які відіграють ключову роль у розвитку мігрені та інших неврологічних розладів. Проаналізовано наукові роботи вчених, які встановили ключові аспекти його топографії. Розглянуто, як стимуляція тригерних зон може викликати або посилювати симптоми мігрені, зокрема больові прояви. Розгляд цих аспектів дозволить глибше зрозуміти механізми розвитку болю в голові та знайти більш ефективного лікування мігрені та інших подібних захворювань.

Ключові слова: *трійчастий нерв, іннервація, трійчастий корінець, тригерні зони, невралгія трійчастого нерва.*

Трійчастий нерв (V) є п'ятим і найбільшим з усіх черепних нервів, він відповідає за виявлення сенсорних подразників, які виникають із черепно-лицевої області. Очноямковий нерв V1 (лат. n. ophthalmicus) – чутливий нерв, є однією з трьох гілок трійчастого нерва (виходить з черепа в очну ямку через верхньоочну щілину) так само як верхньощелепний нерв V2 (лат. n. maxillaris) (чутливий нерв, виходить з черепа в крилоподібно-піднебінної ямки через круглий отвір і направляється в очну ямку через нижньоочну щілину) та нижньощелепний нерв V3 (лат. nervus mandibularis) (змішаний, виходить з черепа через овальний отвір у великому крилі клиноподібної кістки і розгалужується на чутливі, рухові і змішані гілки).

Трійчастий вузол у людини залягає в однойменній порожнині твердої мозкової оболонки, трійчаста порожнина не є повністю замкнутим утвором і відкривається в бік задньої черепної ямки, при цьому трійчастий вузол задньою поверхнею щільно зростається зі стінками порожнини, а передньою – пухко. Трійчастий вузол, навпаки, зі стінками порожнини щільно зростається передньою поверхнею і пухко – задньою. До заднього краю трійчастого вузла підходить чутливий корінець однойменного нерва, краї якого, розходячись, утворюють «трикутне сплетення», або «трикутну частину трійчастого вузла».

Верхня область голови, тобто мозкові оболонки і рогівка, іннервуються офтальмологічної гілкою. Верхня губа, зуби верхньої щелепи та слизова оболонка іннервуються верхньощелепною гілкою, тоді як нижньощелепна гілка іннервує переважно нижню щелепу, нижню губу, слизову оболонку та зуби нижньої щелепи. Гілки V1 і V2 є чисто чутливими, тоді як V3 має рухові волокна, які відповідають за іннервацію м’язів щелепи.

У International Headache Society був проведений експеримент, для визначення тригерних зон трійчастого нерву, у якому брало участь 140 пацієнтів, котрі звертались в Університет Сапієнца з січня 2015 р. по грудень 2016 р. з діагнозом невралгії трійчастого нерву. Спеціалісти використовували у дослідженні шматочки вати та уколи дерев’яною коктейльною паличкою у всіх відділах трійчастого нерва. Оцінювали як негативні (тактильна та колюча гіпестезія), так і позитивні симптоми (аллодінія та гіпералгезія). Кожен пацієнт також пройшов тестування трійчастого рефлексу.

У всіх 140 разом узятих пацієнтів біль частіше локалізувався праворуч (70%), ніж ліворуч (29%), а другий (V2) і третій (V3) відділи трійчастого нерва уражалися частіше, ніж перший відділ трійчастого нерва (V1). Пацієнти описували нападоподібний біль як дуже різкий, короткочасний біль, колючий або схожий за якістю на удар електричним струмом. Найчастішими тригерними маневрами були дотик до обличчя (79%), розмова (54%), жування (44%) і чищення зубів (31%). Незвичайні тригерні маневри включали згинання тулуба (5%), контакт з гарячою або холодною їжею/водою (4%), голосну розмову (2%) і поворот очей вбік (1%). Зі 140 пацієнтів 110 (79%) мали екстраоральні та 117 (84%) внутрішньоротові тригерні зони. Тривимірна модель обличчя показала, що хоча тригерні зони були широко поширені на всій території трійчастого нерва, вони частіше розташовувалися в області крила носа (22%), верхньої губи (17%), щоки (13%), нижньої губи (12%), підборіддя (11%), альвеолярного ясна (11%) і вилиці (10%).

Трійчастий нерв та його вузол мають складну топографію: вузол розташований у трійчастій порожнині твердої мозкової оболонки, де утворює «трикутне сплетення». Його три гілки проходять через ключові отвори черепа та забезпечують іннервацію обличчя. Практично у всіх пацієнтів з діагнозом невралгія можна ідентифікувати тригер, здатний спровокувати пароксизм. У всіх тригерних маневрах, перерахованих пацієнтами, присутній механічний компонент (дотик або рух м’язів). Розуміння цих взаємозв’язків важливе для діагностики та хірургічного лікування невралгії трійчастого нерва та вчасного діагностування хвороби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітко, Ю. М. (2016). *Структурна організація трійчастого вузла людини у внутрішньоутробному періоді розвитку.* (дис. … канд. мед. наук: 14.03.01). Полтава.
2. Di Stefano, G, Maarbjerg, S, Nurmikko, T, Truini, A, Cruccu, G. (2017). Triggering trigeminal neuralgia. *Cephalalgia, 38*(6), 1049-1056. doi:10.1177/0333102417721677
3. Gambeta, E., Chichorro, J. G., & Zamponi, G. W. (2020). Trigeminal neuralgia: An overview from pathophysiology to pharmacological treatments. *Molecular pain, 16,* 1744806920901890. https://doi.org/10.1177/1744806920901890
4. Nemzek, W. R. (1996). The trigeminal nerve. Topics in magnetic resonance imaging. *TMRI, 8*(3), 132–154.
5. Shankland W. E., 2nd (2001). The trigeminal nerve. Part IV: the mandibular division. *Cranio : the journal of craniomandibular practice*, *19*(3), 153–161. https://doi.org/10.1080/08869634.2001.11746164

Скуратович Роман, Харламенко Валентина
(Київ, Україна)

СУЧАСНІ ПІДХОДИ РОЗВИТКУ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ/УЧЕНИЦЬ ЧЕРЕЗ ВПРОВАДЖЕННЯ АВТОМАТИЗОВАНОГО ПРОЄКТУВАННЯ (САПР) В УМОВАХ ДОПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ

У публікації розглянуто особливості впровадження та переваги технологій САПР на уроках технологій. Надана інформація щодо ключових компетентностей та шляхів їх розвитку в рамках уроків технологій з проєктування. Наведені приклади успішної роботи та відповідні результати учнів.

Ключові слова: *допрофільна освіта, автоматизоване проєктування, розвиток компетентностей, проєктна діяльність, міжпредметні зв’язки, САПР.*

Матеріал присвячений актуальним питанням сучасних підходів щодо розвитку ключових компетентностей учнів/учениць при впровадженні на уроках технологій автоматизованого проєктування (САПР), презентації результатів роботи за експерементальною програмою «3Д моделювання в САПР», перспективам розвитку моделювання у ближньому майбутньому.

Отож, як розвиваються Ключові компетентності зазначені Законодавством України у учнів/учениць в процесі автоматизованого проєктування (САПР)?

При розкритті цього питання, в першу чергу, маємо зазначити, що предмет технології має всі можливості для формування ключових предметних компетентностей зазначених в Державному стандарті базової середньої освіти та в Стратегічному плані діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року.

Розглядаючи питання розвитку компетентності, спілкуючись державною мовою вчитель технологій змістовно й в найкоротший термін передає необхідну інформацію, активізуючи уяву, пам'ять та почуття здобувачів/здобувачок освіти.

Математична компетентність, формування якої на уроках технологій відбувається через оволодіння прийомами креслення та роботи з геометричними фігурами, має пряму взаємодію з автоматизованим проєктуванням (САПР). Здобувачі освіти, набуваючи навичок роботи з креслярсько-вимірювальними інструментами та побудови креслень, засвоюють основи геометрії та просторової уяви. Це є важливим етапом для подальшого використання САПР, де знання математики та геометрії допомагають ефективно виконувати завдання з автоматизованого проєктування та моделювання виробів. Таким чином, навички, отримані в процесі креслення, стають фундаментом для використання вищих технологій, зокрема, в автоматизованому проєктуванні.

Компетентності у природничих науках і технологіях набувається через отримання знань з основ матеріалознавства, що дозволяє ефективно вибирати матеріали для виробів. Такі навички та уміння в поєднанні з автоматизованим проєктуванням (САПР) допомагають оптимізувати витрати матеріалів і ресурсів при розробці та виробництві продукції. Результатом є зменшення витрат матеріалів та коштів на їх придбання і покращення якості та ефективності кінцевого продукту.

Використання інформаційно-цифрових технологій на уроках технологій сприяє формуванню цифрової компетентності учнів/учениць, що дозволяє їм адаптуватися до змін у об'єктивній реальності. Під час роботи над проєктами здобувачі освіти застосовують інформаційно-комунікаційні технології для пошуку, обробки та обміну інформацією, а також для підготовки презентаційних матеріалів. Це створює базу для подальшого використання автоматизованого проєктування (САПР) у виготовленні виробів.

Розвиток умінь розмірковувати над проблемами та шукати творчі рішення на уроках технологій сприяє формуванню компетентності навчатися протягом всього життя. Робота з інформаційними джерелами дозволяє учням/ученицям вдосконалювати свої навички пошуку нових технологій і вміння оновлювати свої знання. Такі вміння та навички є важливими для використання автоматизованого проєктування (САПР), де креативний підхід та ефективне використання інформаційних ресурсів відіграють ключову роль у вирішенні поставлених проблем.

Розвиток ініціативності та підприємливості в процесі проєктної діяльності може бути ефективно поєднаний з використанням автоматизованих систем проєктування (САПР). Учні/учениці, використовуючи системи, втілюють свої творчі ідеї та проєкти в життя. САПР надає можливість реалізувати дизайнерські та технічні концепції учнів/учениць шляхом автоматизованого моделювання та виробництва. Це дозволяє створювати унікальні продукти та проєкти, що знаходять відображення у підприємництві.

Використання автоматизованих систем проєктування (САПР) на уроках технологій сприяє розвитку соціальної та громадянської компетентності, оскільки вони навчаються спільно працювати над проєктами та обмінюватися ідеями в команді та поважати роботу інших. Дає можливість учням/ученицям створювати проєкти, спрямовані на вирішення соціальних проблем або задач громадянського значення, що сприяє їхньому активному участь у громадському житті. Крім того, робота з САПР на уроках технологій сприяє формуванню учнівської свідомості про соціальну відповідальність та етичне використання технологій.

Робота з автоматизованими системами проєктування (САПР) може сприяти розвитку обізнаності учнів/учениць у сфері культури шляхом використання сучасних технологій та візуалізації різноманітних культурних поглядів у проєктах, тобто здобувачі освіти мають можливість виразити свої ідеї та власні культурні цінності, що сприяє їхньому самовираженню.

Робота з САПР сприяє розвитку екологічної компетентності шляхом впровадження екологічного кута зору у проєктну діяльність, таку як використання екологічно чистих матеріалів та оптимізація виробничих процесів для зменшення впливу на довкілля. Крім того, використання САПР може допомогти моделювати та аналізувати вплив різних технологічних рішень на здоров'я та довкілля, що сприяє формуванню здорового способу життя серед молоді. Впровадження екологічних елементів у проєктну діяльність за допомогою САПР сприяє розвитку учнівської екологічної свідомості та відповідальності за збереження навколишнього середовища.

Розуміння моделювання та вміння працювати з інформацією при розгортанні проєктно-технологічної діяльності на уроках технологій можуть ефективно поєднуються з використанням автоматизованих систем проєктування. Здобувачі освіти, які орієнтовані в цих поняттях, можуть використовувати САПР для створення та аналізу різноманітних моделей і об'єктів. Вони вміло використовують досвід, знання, навчки з технологій і вміння робити вибір оптимальних рішень під час використання САПР. Саме такий симбіоз дозволяє ефективно використовувати дані технології для реалізації своїх творчих ідей та розв'язання поставлених проблем.

Розвиток здатності до опанування нових видів техніки, інноваційних технологій та передових методів організації освітньої діяльності є викликом для сучасної технологічної освітньої галузі. Саме він передбачає вміння використовувати відповідне спеціалізоване програмне забезпечення для вирішення завдань пов'язаних з проєктною діяльністю на уроках технологій.

Використання САПР у навчанні інтегрується з іншими технологіями, такими як 3D-друк чи системи кооперативної розробки. Додаткові практики включають організацію екскурсій до промислових підприємств та лабораторій, а також розвиток практичних навичок через лабораторні роботи та групові проєкти, що сприяє повному засвоєнню матеріалу та практичному використанню отриманого досвіду, знань, вмінь та компетентностей у реальних умовах. Зокрема, вільне спеціалізоване програмне забезпечення (Fusion 360, FreeCAD, DraftSight) дозволяє учням/ученицям опановувати нові види техніки та інноваційні технології.

В підсумку ми вважаємо, що технології є предметом який має можливість розкрити та розвити в учнях ключові та предметні компетентності, а використання сучасного ПО та технічних засобів разом з практико орієнтованою програмою ще сильніше збільшують ефективність навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дятленко, О. М. (2019). Трудове навчання та технології. 5–11 класи: навчальні програми, методичні рекомендації про викладання навчального предмета в закладах загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році, вимоги до оцінювання. Видавництво «Ранок».
2. Ikonomov, P. (2020). CAD/CAM applications - CNC milling. Independently published.
3. Міністерство освіти і науки України. (2011). Інформатика, 5–9 клас. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів (для учнів, які вивчали інформатику в 2–4 класах). Затверджено Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти.
4. Скуратович, Р. О. (2022). Технології, 10–11 клас: Навчальна програма для загальноосвітніх закладів «3D моделювання в САПР» (за технологічним профілем).
5. Трифонова, О. М., & Садовий, М. І. (2023). Навчання САПР на основі інноваційних методів аналізу та синтезу знань нормативних документів ДСТУ. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (210), 66–73. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2023-1-210-66-73

Сущенко Павло
(Запоріжжя, Україна)

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ПРОМИСЛОВОСТІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Штучний інтелект (ШІ) в промисловості сприяє підвищенню ефективності, автоматизації та оптимізації процесів, зокрема в логістиці та забезпеченні якості продукції. Однак його впровадження супроводжується викликами, такими як питання кібербезпеки, соціальні наслідки автоматизації, технічна складність інтеграції та необхідність регулювання. Стаття розглядає основні можливості та проблеми використання ШІ в промисловості та пропонує напрямки для їх подолання.

Ключові слова: *штучний інтелект, промисловість, автоматизація, прогнозне технічне обслуговування, логістика, кібербезпека, енергетична ефективність, соціальні наслідки, регулювання.*

У сучасному світі штучний інтелект (ШІ) стає однією з основних технологій, що впливає на всі сфери життя, і промисловість не є винятком. Інтеграція ШІ в промислове виробництво обіцяє значні досягнення в підвищенні ефективності, зниженні витрат і покращенні якості продукції. Однак впровадження таких технологій також ставить перед суспільством серйозні виклики, серед яких важливими є питання безпеки, етики, регулювання та адаптації кадрів. У цьому контексті важливо розглянути, які можливості відкриває ШІ в промисловості, а також які проблеми потрібно вирішити для досягнення його максимального потенціалу.

Однією з основних можливостей є автоматизація виробничих процесів. Раніше рутинні і трудомісткі операції, такі як складання продукції, контроль якості або пакування, зараз можуть виконуватися роботами або інтелектуальними системами. Це дозволяє знизити витрати на робочу силу, підвищити продуктивність і зменшити кількість помилок, пов'язаних з людським фактором.

Іншою важливою можливістю є прогнозне технічне обслуговування. Системи на основі ШІ можуть аналізувати великі обсяги даних, отриманих з сенсорів на обладнанні, і передбачати можливі поломки або збої. Це дозволяє своєчасно вжити заходів для усунення проблем до того, як вони призведуть до зупинки виробництва або дорогих ремонтів. Така система дозволяє значно знизити витрати на обслуговування обладнання та мінімізувати виробничі зупинки.

Оптимізація логістичних процесів також є важливою сферою застосування ШІ в промисловості. Завдяки використанню алгоритмів машинного навчання можна покращити планування постачання та зменшити час доставки матеріалів і готової продукції.

Крім того, ШІ може відігравати важливу роль у забезпеченні якості продукції. Системи на основі комп'ютерного зору можуть автоматично перевіряти продукцію на різних етапах виробництва, виявляючи дефекти, які могли б бути пропущені людським оком. Це дозволяє суттєво підвищити якість кінцевої продукції і знизити кількість дефектів, що потрапляють до споживача. Завдяки інтеграції інтелектуальних систем управління можна оптимізувати споживання енергії, знижуючи витрати на електрику та паливо. Наприклад, ШІ може автоматично регулювати температуру, освітлення або вентиляцію в залежності від часу доби, рівня завантаженості обладнання чи навіть погодних умов, що значно знижує енергоспоживання та допомагає зменшити викиди вуглекислого газу.

Незважаючи на численні переваги, використання ШІ в промисловості також пов'язане з рядом викликів. Один з найважливіших аспектів – це питання кібербезпеки. Штучний інтелект обробляє величезні обсяги даних, серед яких можуть бути чутливі комерційні та персональні дані. Використання ШІ у промисловості підвищує ризик витоку цих даних, що може призвести до серйозних економічних і правових наслідків. Водночас атаки на інтелектуальні системи можуть призвести до збоїв у виробництві та навіть до повної зупинки процесу. Тому забезпечення надійної кібербезпеки є необхідною умовою для ефективного використання ШІ в промисловості.

Не менш важливою проблемою є відсутність чіткої нормативно-правової бази для регулювання використання ШІ в промисловості. Сучасне законодавство в більшості країн не встигає за швидким розвитком технологій, що може призвести до правових колізій і неясностей у питаннях відповідальності за збої в роботі автоматизованих систем. Це вимагає розробки нових стандартів і норм, що регулюють використання ШІ в різних сферах промисловості.

Отже, штучний інтелект відкриває перед промисловістю великі перспективи, зокрема в автоматизації процесів, прогнозуванні технічного обслуговування, оптимізації логістики, забезпеченні якості продукції та підвищенні енергоефективності. Однак для досягнення цих переваг необхідно подолати ряд серйозних викликів, таких як забезпечення кібербезпеки, соціальні наслідки автоматизації, технічна складність інтеграції ШІ та необхідність регулювання його застосування. Успішне вирішення цих проблем дозволить максимально ефективно використовувати можливості ШІ в промисловості та забезпечити сталий розвиток технологій у майбутньому.

Фіногенова Катерина, Чугін Сергій
(Запоріжжя, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ТОПОГРАФІЇ ТА БУДОВИ ПОВЕРХНЕВИХ ВЕН ВЕРХНЬОЇ КІНЦІВКИ

Поверхневі вени верхньої кінцівки відіграють важливу роль у відтоку крові. Знання про їхні анатомічні особливості, як-от варіативність розташування та топографічні взаємовідношення з навколишніми структурами, широко використовуються у клінічній практиці. У тезах розглянуто основні особливості будови поверхневих вен верхньої кінцівки, варіативність топографії та клінічне значення.

Ключові слова: *поверхневі вени, верхня кінцівка, анатомічна варіативність, венепункція, ангіологія.*

Система поверхневих вен верхньої кінцівки є важливим компонентом загального венозного відтоку. Вона відіграє значну роль у медичних процедурах, таких як венепункція, катетеризація та проведення внутрішньовенних ін’єкцій. Основні поверхневі вени включають головну вену передпліччя *(vena cephalica)*, основну вену передпліччя *(vena basilica)*, а також серединну вену передпліччя *(vena mediana antebrachii).*

Головна вена передпліччя *(v. cephalica)* формується з бічної частини тильної венозної сітки кисті *(rete venosum dorsale manus)*, проходить вздовж променевого краю передпліччя та бічного краю біцепса плеча і впадає у пахвову вену. Основна вена передпліччя *(v. basilica)* починається з присередньої частини тильної венозної сітки кисті, підіймається вздовж присереднього краю передпліччя, на плечі йде вздовж присереднього краю біцепса пронизує плечову фасцію і впадає в одну з плечових вен або прямо у пахвову вену. У деяких випадках вона анастомозує з глибокими венами, що може ускладнювати венозний доступ при недостатньому дослідженні індивідуальних особливостей пацієнта. Серединна вена передпліччя *(v. mediana antebrachii)* бере початок від підшкірної венозної сітки в дистальній частині передньої поверхні передпліччя, підіймається між головною та основною венами передпліччя і впадає в ліктьовій ямці у серединну вену ліктя або одну з основних вен передпліччя (Черкасов, Головацький, (Ред.), 2019).

Анатомічна будова поверхневих вен верхньої кінцівки відрізняється значною варіативністю, що має важливе клінічне значення. Різні дослідження виявили декілька варіантів розташування та з'єднань між основними поверхневими венами.

Зокрема, дослідження, проведене серед кавказької популяції (Vučinić et al., 2016), виявило 3 основні типи розташування поверхневих вен середньої частини верхньої кінцівки. I тип характеризується наявністю як серединної вени передпліччя, так і серединної вени ліктя *(v. mediana cubiti).* Це найбільш сприятливий варіант для венепункції та катетеризації, оскільки серединна вена ліктя зазвичай легко доступна. Це дає більше можливостей для забору крові, внутрішньовенних ін'єкцій та встановлення периферичних венозних катетерів, а також, знижує ймовірність розвитку ускладнень через наявність альтернативних венозних шляхів у разі тромбозу чи травми однієї з вен. II тип натомість не має серединної вени передпліччя, проте серединна вена ліктя залишається присутньою. У такому випадку, можлива недостатня розвиненість або вузький діаметр *v. mediana cubiti*, що ускладнює отримання судинного доступу для введення лікарських засобів. І, зрештою, III тип вирізняється тим, що ці вени взагалі відсутні у людини. Це підвищує ризик невдалих спроб венепункції, гематом та пошкодження судин через необхідність пошуку альтернативних судинних шляхів. У таких випадках може бути доцільним використання ультразвукового контролю для візуалізації глибших вен і підбору оптимального доступу (Witting, et al., 2010).

Серединна вена передпліччя також сама по собі є дуже варіативною за своєю структурою. Зокрема, вона може впадати безпосередньо у серединну вену ліктя або ж розгалужуватись на дві окремі гілки, що з’єднуються з головною та основною венами передпліччя (Wasfi, et al., 1986; Yammine, & Erić, 2017). Причому, у чоловіків частіше зустрічаються розгалужені варіанти, тоді як у жінок переважає простий варіант впадіння в серединну вену ліктя.

Отримані результати підтверджують важливість подальших досліджень у цій галузі, особливо в контексті покращення технік судинної візуалізації та підвищення ефективності медичних процедур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Черкасов, В. Г., Головацький, А. С. (Ред.) (2019). *Анатомія людини* (6 вид.). Т. 3. Вінниця : Нова Книга
2. Vučinić, N., Erić, M., & Macanović, M. (2016). Patterns of superficial veins of the middle upper extremity in Caucasian population. *The journal of vascular access, 17*(1), 87–92. https://doi.org/10.5301/jva.5000429
3. Yammine, K., & Erić, M. (2017). Patterns of the superficial veins of the cubital fossa: A meta-analysis. *Phlebology, 32*(6), 403–414. https://doi.org/10.1177/ 0268355516655670
4. Wasfi, F. A., Dabbagh, A. W., AlAthari, F. M., & Salman, S. S. (1986). Biostatistical study on the arrangement of the superficial veins of the cubital fossa in Iraqis. *Acta anatomica, 126*(3), 183–186. https://doi.org/10.1159/ 000146212
5. Witting, M. D., Schenkel, S. M., Lawner, B. J., & Euerle, B. D. (2010). Effects of vein width and depth on ultrasound-guided peripheral intravenous success rates. *The Journal of emergency medicine, 39*(1), 70–75. https://doi.org/ 10.1016/ j.jemermed.2009.01.003

НАШІ АВТОРИ

Адамюк Серафима Василівна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича *(Чернівці, Україна)*

Атаманчук Ніна Михайлівна, кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри кризової психології, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка (Полтава, Україна)

Базарна Тетяна Семенівна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 073 Менеджмент (Менеджмент і адміністрування), КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (Суми, Україна)

Бартош Артем Сергійович, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 192 «Будівництво та цивільна інженерія» освітньої програми «Промислове та цивільне будівництво», Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова (Харків, Україна)

Бартош Маргарита Борисівна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 192 «Будівництво та цивільна інженерія» освітньої програми «Промислове та цивільне будівництво», Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова (Харків, Україна)

Близнюк Дар'я, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка (Суми, Україна)

Бохонов Роман В'ячеславович, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014. Середня освіта (Біологія та здоров'я людини), Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (Глухів, Україна)

Буркун Юлія Миколаївна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 076 «Підприємництво та торгівля» Сумський національний аграрний університет (Суми, Україна)

Генкал Світлана Едуардівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри біології та методики навчання біології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (Суми, Україна)

Герасименко Каріна Андріївна, учениця Роменського ліцею № 1 ім. П.І. Калнишевського Роменської міської ради; Комунальний заклад «Роменська міська Мала академія наук учнівської молоді» Роменської міської ради Сумської області. (Ромни, Україна)

Глюза Марія, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 073 Менеджмент (Менеджмент і адміністрування), КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (Суми, Україна)

Гончарук Роксолана Ігорівна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка (Суми, Україна)

Горбачова Юлія Миколаївна, вчитель української мови та літератури, Комунальна установа Піщанська загальноосвітня школа І-ІІ ступенів м. Суми, Сумської обл.

Грицай Сергій Михайлович, кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з наукової роботи КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (Суми, Україна)

Гуніна Альона Сергіївна, учитель української мови та літератури, зарубіжної літератури, Сумський заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів №26 Сумської міської ради (Суми, Україна)

Густенко Тетяна Костянтинівна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014. Середня освіта (Біологія та здоров’я людини), Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка (Суми, Україна)

Данилюк Ольга Сергіївна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності Стоматологія, Запорізький державний медико-фармацевтичний університет. (Запоріжжя, Україна)

Дещенко Владислав Олександрович, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальності Агроінженерія, Відокремлений структурний підрозділ «Глухівський агротехнічний фаховий коледж Сумського національного аграрного університету» (Глухів, Україна)

Джунь Семен Сергійович, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 073 Менеджмент (Менеджмент і адміністрування), КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (Суми, Україна)

Дитюк Людмила, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта, Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)

Діброва Анастасія Євгеніївна, учениця Роменської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 7 Роменської міської ради Сумської області; Комунальний заклад «Роменська міська Мала академія наук учнівської молоді» Роменської міської ради Сумської. (Ромни, Україна)

Дідух Віталія Віталіївна, доктор філософії (PhD), кандидат педагогічних наук, асистент кафедри педагогіки та методики початкової освіти, факультету педагогіки, психології та соціальної роботи, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича *(Чернівці, Україна)*

Долматова Уляна Валеріївна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія (Хмельницький, Україна)

Єрмоленко Олександр Владиславович, доктор філософії, старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти Полтавський інститут економіки і права ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (Полтава, Україна)

Єфремова Галина Леонідівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту, КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (Суми, Україна)

Загребельна Олександра Олександрівна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта, Житомирський державний університет імені Івана Франка (Житомир, Україна)

Заіка Віталій Миколайович, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти, Полтавський інститут економіки і права ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (Полтава, Україна)

Закорко Іван Миколайович, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 076 «Підприємництво та торгівля», Сумський національний аграрний університет (Суми, Україна)

Івашина Людмила Петрівна, кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (Суми, Україна)

Іванова Ксенія Сергіївна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка (Суми, Україна)

Капран Дар'я Сергіївна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 016 Спеціальна освіта (Логопедія), Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка (Суми, Україна)

Кейдун Валерія Сергіївна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка (Суми, Україна)

Керечанин Наталія Іванівна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта, Мукачівський державний університет, Україна (Мукачево, Україна)

Клігунова Ірина Володимирівна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка (Суми, Україна)

Колісник Віталій, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 073 Менеджмент (Менеджмент і адміністрування), КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (Суми, Україна)

Кондратенко Наталія, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта, Запорізький національний університет, (Запоріжжя, Україна)

Кононов Владислав Миколайович, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014. Середня освіта (Біологія та здоров'я людини), Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (Глухів, Україна)

Корзняков Олексій Сергійович, здобувач третього (PhD) рівня вищої освіти спеціальності 051 Економіка; Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова (Миколаїв, Україна)

Костащук Оксана Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти факультету педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна)

Котелевський Іван Володимирович, здобувач третього (PhD) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка (Суми, Україна)

Кривоколіско Тетяна Анатоліївна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 073 Менеджмент (Менеджмент і адміністрування), КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (Суми, Україна)

Кудріна Анна Віталіївна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 073 Менеджмент, Сумський національний аграрний університет (Суми, Україна)

Кумеда Владислав Сергійович, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 073 Менеджмент (Менеджмент і адміністрування), КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (Суми, Україна)

Лисянська Дар'я, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 073 Менеджмент (Менеджмент і адміністрування), КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (Суми, Україна)

Литвиненко Поліна Сергіївна, учениця 10-Б класу Заводського ліцею Кириківської селищної ради. (Кирівка, Україна)

Луценко Світлана Миколаївна, кандидат наук з державного управління, доцент, декан факультету підвищення кваліфікації та перепідготовки КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (Суми, Україна)

Луценко Сергій Вікторович, доктор філософії, старший викладач кафедри загальної та регіональної географії, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренко (Суми, Україна)

Луцик Людмила Вікторівна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія (Хмельницький, Україна)

Макаренко Станіслав Русланович, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка (Суми, Україна)

Маруха Анастасія Володимирівна здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини), Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренко (Суми, Україна)

Марцин Олена Дмитрівна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 073 Менеджмент, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова (Миколаїв, Україна)

Мельник Оксана Олександрівна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренко (Суми, Україна)

Меша Валентина Анатоліївна, вчитель трудового навчання, Ліцей №29 Оболонського району м. Києва імені Петра Калнишевського

Мирончук Наталія Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри професійно-педагогічної, спеціальної освіти, андрагогіки та управління, Житомирський державний університет імені Івана Франка (Житомир, Україна)

Мовчан Ольга Віталіївна, здобувачка третього (PhD) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, Навчально-науковий педагогічний інститут імені В.О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (Миколаїв, Україна)

Мякушко Надія Семенівна, кандидат політичних наук, доктор філософії, директор Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна» (Полтава, Україна)

Назиров Родіон Шавкатович, здобувач третього (PhD) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, (Глухів, Україна)

Нікітенко Андрій Миколайович, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 073 Менеджмент (Менеджмент і адміністрування) КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (Суми, Україна)

Нікула Наталя Вікторівна,, кандидат педагогічних наук, доцент, асистент кафедри педагогіки та методики початкової освіти, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна)

Ночовна Наталія Вячеславівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна» (Полтава, Україна)

Овсієнко Кароліна Сергіївна, учениця Роменського ліцею № 2 ім. акад. А.Ф. Йоффе Роменської міської ради Сумської області; Комунальний заклад «Роменська міська Мала академія наук учнівської молоді» Роменської міської ради Сумської області. (Ромни, Україна)

Омельченко Юрій Юрійович, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014. Середня освіта (Біологія та здоров'я людини), Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, (Глухів, Україна)

Орлова Єлизавета Володимирівна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта Житомирського державного університету імені Івана Франка (Житомир, Україна)

Павленко Ірина Миколаївна, старший викладач кафедри освітніх та інформаційних технологій КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (Суми, Україна)

Пасько Катерина Миколаївна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (Суми, Україна)

Патлайчук Оксана Віталіївна, кандидат філософських наук, доцент кафедри психології, філософії та соціально-гуманітарних дисциплін, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова (Миколаїв, Україна)

Погорєлова Наталія Володимирівна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка (Суми, Україна)

Пономаренко Вадим Вадимович, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка (Суми, Україна)

Предик Аліна Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти факультету педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна)

Прокопенко Дар'я Сергіївна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 016 Спеціальна освіта (Логопедія), Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка *(Суми, Україна)*

Прядко Любов Олексіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту, КЗ Сумський інститут післядипломної освіти (Суми, Україна)

Руднєв Максим Юрійович, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності Географії, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренко (Суми, Україна)

Рябокінь Наталія Олександрівна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін, Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна» (Полтава, Україна)

Ряжських Олег Вячеславович, здобувач третього (PhD) рівня вищої освіти спеціальності Технології захисту навколишнього середовища Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова (Миколаїв, Україна)

Савко Яна Андріівна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна)

Самілик Валентина Іванівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії і методики викладання природничих дисциплін Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (Глухів, Україна)

Скомаха Олександра Олександрівна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ІІ медичного факультету Запорізький державний медико-фармацевтичний університет (Запоріжжя, Україна)

Скуратович Роман Олексійович, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Технології та інформатика), Факультет технологій та дизайну, кафедра технологічної освіти, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна)

Сотнікова Неоніла Сергіївна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка (Суми, Україна)

Стьопіна Людмила Сергіївна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна)

Сущенко Мілана Романівна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 272 Авіаційний транспорт НУ «Запорізька політехніка» (Запоріжжя, Україна)

Сущенко Павло Романович, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальності 275 Транспортні технології (за видами), Національний університет «Запорізька політехніка» (Запоріжжя, Україна)

Тарасенко Микола Миколайович, здобувач третього (PhD) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, Навчально-науковий педагогічний інститут імені В.О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (Миколаїв, Україна)

Терещенко Світлана Іванівна, доктор економічних наук, професор кафедри економіки та підприємництва ім. проф. І.М. Брюховецького Сумський національний аграрний університет (Суми, Україна)

Товстуха Сергій, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка (Суми, Україна)

Усіновіч Вікторія Леонідівна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 016.Спеціальна освіта (Логопедія), Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка (Суми, Україна)

Фенчак Любов Михайлівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна)

Фіногенова Катерина Юріївна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ІІ медичного факультету, Запорізький державний медико-фармацевтичний університет. (Запоріжжя, Україна)

Фірсова Карина Андріївна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка (Суми, Україна)

Харламенко Валентина Борисівна, кандидат педагогічних наук, (PhD), доцент, завідувач кафедри технологічної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна)

Харук Лідія Мирославівна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна)

Циба Ніна Валеріївна, учениця комунального закладу «Роменський ліцей № 4 Роменської міської ради Сумської області імені Героя України Тетяни Маркус»Комунальний заклад «Роменська міська Мала академія наук учнівської молоді» Роменської міської ради Сумської області. (Ромни, Україна)

Цись Ярослав Дмитрович, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014. Середня освіта (Біологія та здоров'я людини), Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (Глухів, Україна)

Чернов Артем Анатолійович, асистент кафедри кризової психології, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка (Полтава, Україна)

Чугін Сергій Вячеславович, кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри анатомії людини, оперативної хірургії та топографічної анатомії, заступник декана міжнародного факультету Запорізького державного медико-фармацевтичного університету (Запоріжжя, Україна)

Шапочка В'ячеслав Анатолійович, здобувач третього (PhD) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, Навчально-науковий педагогічний інститут імені В.О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (Миколаїв, Україна)

Шепітко Олена Володимирівна, здобувачка третього (PhD) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, Навчально-науковий педагогічний інститут імені В.О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, (Миколаїв, Україна)

Шинкаренко Андрій Андрійович, здобувач третього (PhD) рівня вищої освіти спеціальності 131 Прикладна механіка, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова (Миколаїв, Україна)

Штефаньо Жанна Михайлівна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна)

Шульга Альона Валеріївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти факультету педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна)

Щербатюк Олена Миколаївна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка (Суми, Україна)

Юань Веньцзін, здобувачка третього (PhD) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (Глухів, Україна)

Юрів Любов Юріївна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 013 Початкова освіта, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна)

Ющенко Андрій, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 073 Менеджмент (Менеджмент і адміністрування), КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, (Суми, Україна)

Baturishvili Giorgi, King Erekle II Telavi First Public School, Georgia (Telavi, Georgia)

Chirgadze Tiko, A student of the Faculty of Business, Law and Social Sciences of Akaki Tsereteli State University, majoring in International Relations (Kutaisi,Georgia)

Davit Kukhalashvili, Doctor of History, Doctor of Occupational Safety, Associate Professor at Caucasus International University (Tbilisi, Georgia)

Eka Kobiashvili, Doctor of History, Director and Mentor Teacher of History and Civic Education; at LEPL Telavi N:6 Public School (Telavi Georgia)

Gogebashvili Iakob, Telavi State University, Georgia (Telavi, Georgia)

Gvritishvili Anano, Student of Class XI-G, Merab Kostava Public School No. 4 in Telavi, Georgia, (Telavi, Georgia)

Indira Putkaradze, Student Iakob Gogebashvili Telavi State University Faculty of Educational Sciences Integrated Bachelor's and Master's Educational Program for Primary School Teacher Training IV Course.

Jagodnishvili Temur, Professor of Georgian Technical University, Head of the Department of Georgian Philology and Media Technologies,Doctor of Philological Sciences (Tbilisi, Georgia)

Jikia Ana, PhD student at Caucasus International University Visiting lecturer at Akaki Tsereteli State University, (Kutaisi,Georgia)

Jikia Ana, PhD student at Caucasus International University Visiting lecturer at Akaki Tsereteli State University, (Kutaisi,Georgia)

Jintcharadze Giorgi, Caucasus International University Faculty of Social Sciences Doctoral Student of Education Program in Political Science (Kutaisi,Georgia)

Kebadze Giorgi, King Erekle II Telavi First Public School, Georgia (Telavi, Georgia)

Kirvalidze Inga Arjevanidze, IV year of history specialty (Telavi, Georgia)

Kobiashvili Eka, Doctor of History, Director and Mentor Teacher of History and Civic Education at LEPL Telavi N:6 Public School (Telavi, Georgia)

Lia Baindurashvili, the Leading Teacher of Georgian Language and Literature of LEPL Telavi Merab Kostava Public School N4 (Telavi Georgia)

Madona Kebadze, Assoc. Prof. Doctor of History, Telavi State University (Telavi Georgia)

Tamar Shaishmelashvili, Georgian Technical University, Assistant Professor, Academic Doctor of Philology (Tbilisi, Georgia)

Tamar Zubitashvili, Iakob Gogebashvili Telavi State University, Doctor of Geographical Sciences (Telavi Georgia)

Tighashvili Tia, IV year of history specialty; Iakob Gogebashvili Telavi State University, Georgia (Telavi, Georgia)

Tkavadze Anastasia, New School International School of Georgia, Georgia (Telavi, Georgia)

Tushishvili Gaga, LEPL Telavi Public school N6, 11th grade student, (Telavi, Georgia)

Наукове видання

ІННОВАЦІЇ В НАУЦІ: СУЧАСНИЙ ВИМІР

INNOVATIONS IN SCIENCE: MODERN DIMENSION

Матеріали Міжнародної
науково-практичної інтернет-конференції молодих дослідників

Комп'ютерна верстка *С.П.Цьома*

Підп. до друку 25.04.2025
Формат 60x84/16. Гарнітура Arial.
Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 14,88.
Ум. фарб.-відб. 14,88. Обл.-вид. арк. 14,00.
Тираж 100 пр. Вид. №29.

Видавець і виготовлювач:
ФОП Цьома С.П. 40002, м. Суми, вул. Роменська, 100.
Тел.: 066-293-34-29.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
серія ДК, № 5050 від 23.02.2016.